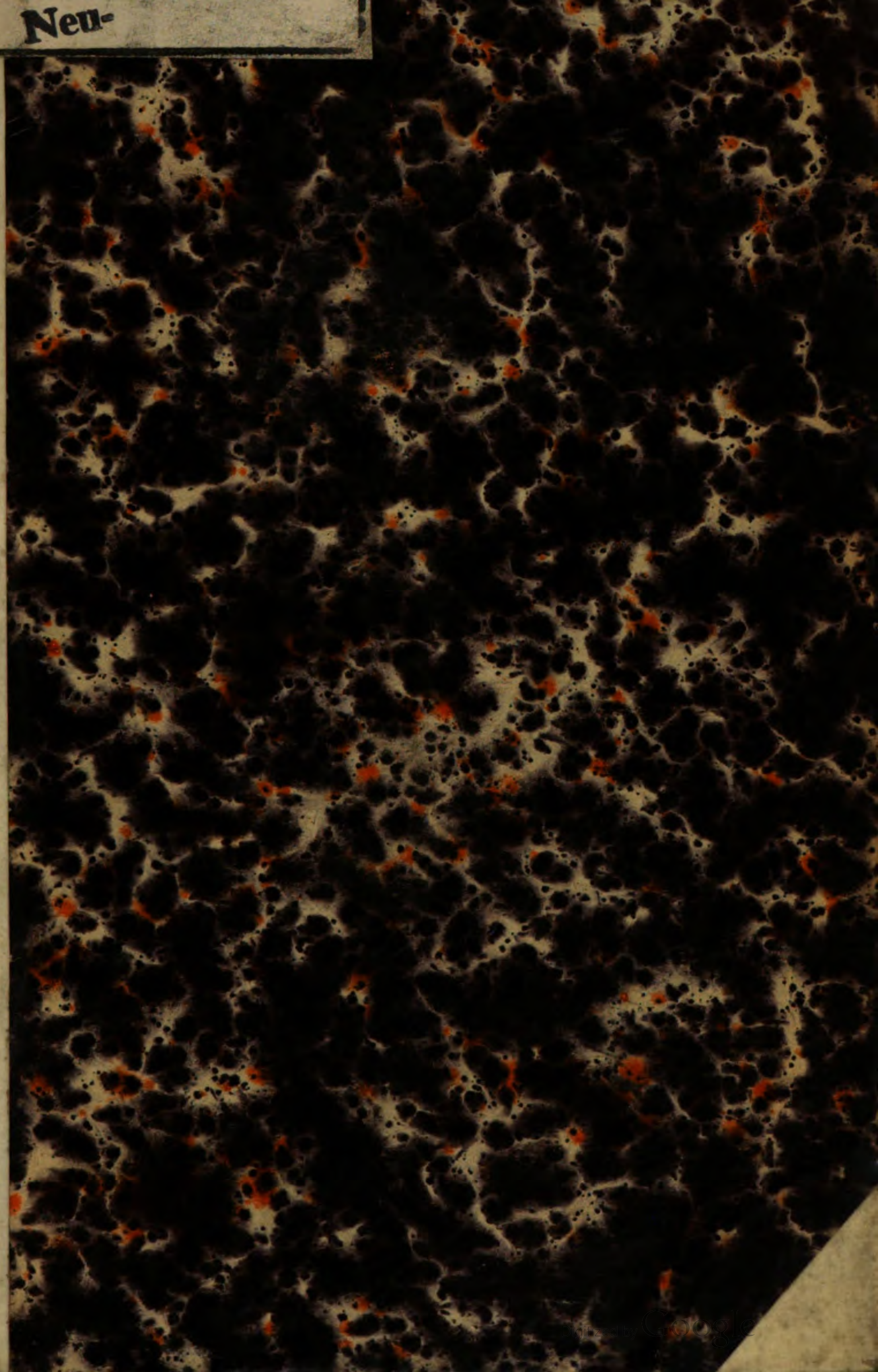
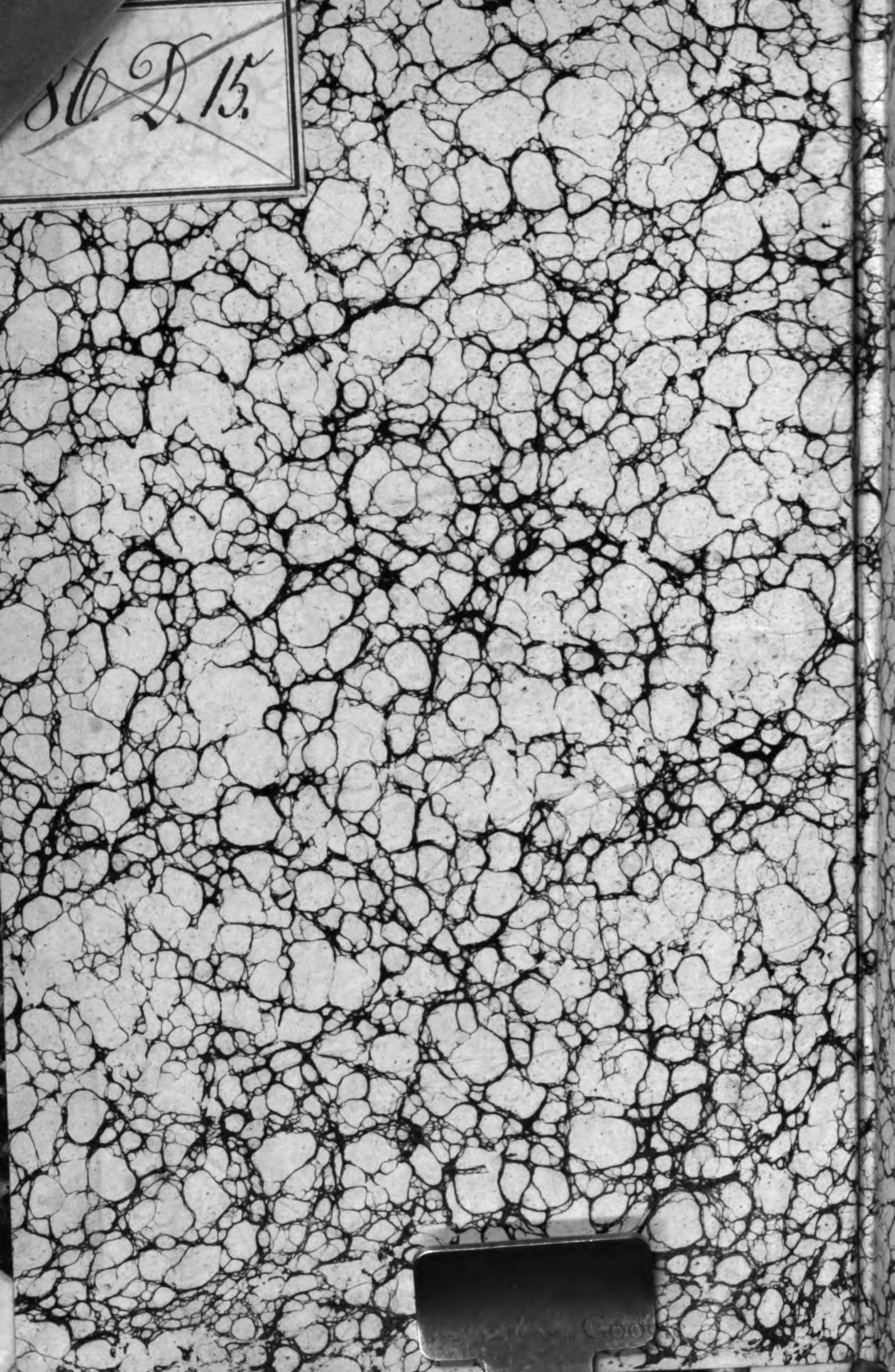
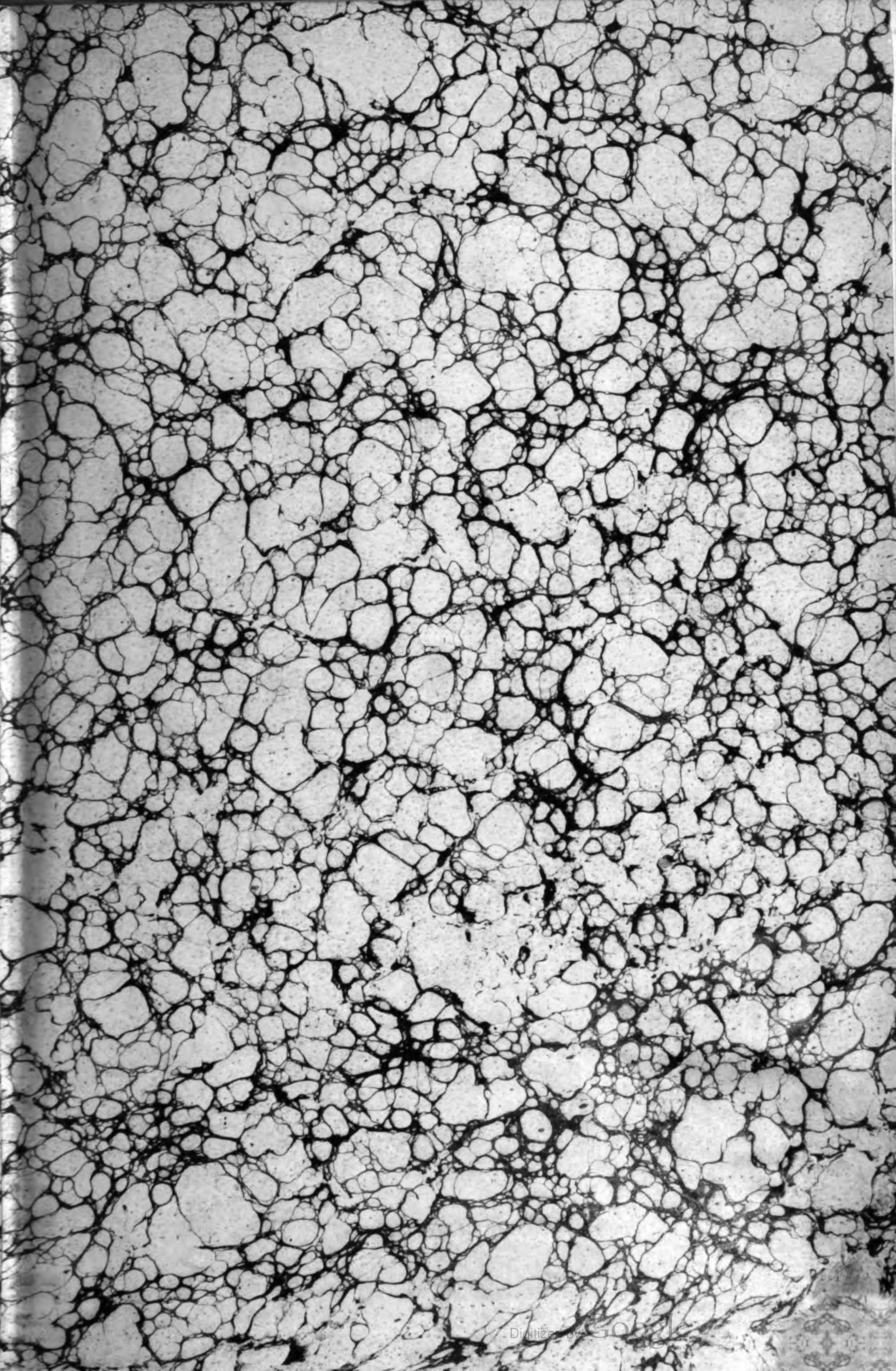

Neu-

86. D. 15.

MÉSZÁROS LÁZÁR

EMLÉKIRATAI.

AZ EREDETI KÉZIRATOKBÓL KÖZREBOCSÁTJA

SZOKOLY VIKTOR.

MÁSODIK KÖTET.

(1849.)

PEST, 1867.
KIADJA RÁTH MÓR.

I. FEJEZET.

Mikép állott a hon 1849-ben?

Útamban a nép, az értelmesek s neveltebbek által, kik az elszerencsétlenedetteket nem igen látszanak szeretni, szóval mindenütt szivélyesen fogadtattam.

Január 16. vagy 17-dikén este Debrecenbe érkezém, hol a zavar még oly nagy volt, hogy bár futárom 24 órával előbb jövetelemet bejelenté, mégis az éjt szabad ég alatt töltöm, ha a derék, tudós s szabadérzelmű orvos, Török be nem fogad. A véletlen ekkép jobban segített, mintsem a keresés.

Elhelyezkedvén, a kormányzónál hivatalos jelentést tettem, ki dacára annak, hogy mindig szeretett levélben s amúgy is hibát találni eljárásomban s a ki szememre hányta már Sz. Tamásnál, hogy fiatal katonáimat nagyon szeretem kitenni az ágyúknak s a kassai csata alkalmából ugyanily észrevételeket csúsztatott be feleletébe (mintha a csata kezdeténél ezt el lehetne kerülni!) mondom, most igen szívesen fogadott s a másnapi országgyülés összes követeivel tartandó nagy conferentiára meghivott.

Ez mind mit sem tett volna, ha valamikép gyűlöletessé vált hivatalom folytatásától menekülhetek, mit azonban az akkori körülmények között, — midőn a behozott kevés rend helyén ismét a legnagyobb rendetlenséget

találtam, — önmagam ajánlani szégyenlék s igy a járomban megmaradtam.

Debrecenben még ekkor, — miből egészen kibontakozni később sem birt, — a leggyönyörűbb chaosz uralkodott, s csak egyben, de a legszükségesebben kezdett rend mutatkozni, s ez a papirpénz-gyár volt, melyet a hozzá értő s fáradhatlan finanz-ügyi státus-titkár, Duschek már az első napokban felállitott, gyártván benne s gyártmányát naponként szaporitván.

A református kollégium vegyészeti teremében, — hol azelőtt az oszlatás s az első elemekre visszavitel kicsinyben történt, ez ott most nagyban ment, s a mi a kollégiumban helyet nem talált, az még ki- s beköltözéssel foglalatoskodott. — A hadügynek téres szobái voltak, de még azok is üresek s csak az összehalmozott, szerteszéjjel fekvő sok papir-köteg által különböztek a többitől.

A sok követ, tisztviselő, vidéki, menekülő, jóval vagy roszszal érkező felsőházi tag s az ügyet igen és nem is pártolók az utcákon hemzsegtek.

Ezek közt voltak a városiak, falusiak, szomszédok, civisek és civisnők, kik közt hazánkban itten tapasztalám először, s pedig a piacon, a polgárosodási haladást, ezek közt a zsírosszáju magyar női atyafiak közt, kik ámbár a szalonna ezen országában laktak, mindazáltal zsíros reggeli helyett fehér kávé (s Istenem, milyen kávé!) szörpölése közben házi gondjuk mellett a hazára vagyis inkább a haza atyjaira is kiterjesztették figyelmüket, bő párbeszédekben vitatkozván felettük.

Ilyen képe volt a tisztes második protestáns Jerusálemnek, midőn másnap reggel conferentiára indulék.

A tanácskozmány a városház teremében tartatott, tőszomszédságában az elnök lakásának. Mintegy 150 követ jelent meg, nehány felsőházi taggal, kik közt Ujházi elsősködött veres tollával. Bartal képviselő — a mérsé-

keltek egyike — fölhívta a kormányt, adjon tudósitást a történtekről s a történendőkről.

A kormány-elnök, kinek nyelve német közmondás szerint igazi helyén, kinek a szép, hő s elevenitő beszéd úgyis tulajdona volt, a történteket egyszerüen, de szónoki ügyességgel s az időhöz illő komolysággal terjeszté elő. A történendőkről azt mondá, sőt fogadá, hogy a körülmények szerint állhatatos, buzgó s erélyes eljárásra kész s a magyarok Istenétől sokat remél, bizalmát azonban a magyar vitézségbe helyezi. Röviden: sokat s mindent s mégis mitsem mondott; de mivel más sem jobbat, sem okosabbat nem birt mondani, azért megnyúgodtak.

A kormányfő után a szerencsétlen hadügyminiszter, helyesebben hadvezér állott föl a padra, mert szónoki emelvény nem volt. Ékesen szóló soha sem volt, bár hébe-korban szeszélyes lehetett, de itt ennek is fogytában vala. Komolyan adá elő a történteket és hogy a bátortalanokat kissé föleleveníts e, a csata szerencsétlen kimenetelét inkább magának tulajdonitá, mintsem a kormány heves, észellenes zaklatásának vagy a fiatal sereg hátforditásának, ezzel kétségbeesés helyett kitartásra, együttműködésre igyekezvén felhívni az erőket.

Ez új hazugság fel is éleszté a gyülekezetet s jobb reménységgel, sőt kedvvel oszolván szét, kiki dolga után látott, ki irodába, ki a kaszinóba, ki a „Lóhoz“ vagy „Ökörhöz“ (vendéglők,) ki meg magán körbe, hogy beszéd, vita, jóslás, kártya, billiard, udvarlás vagy munka közt mozdítsa elő a haza ügyét.

Bács s Bánát, — midőn Windischgrätz a kormány új székhelyét fenyegeté s a hon két harmada az övé lett, — mellékesnek tartatott, bár e részek temérdek mag-

1*

tárukkal megbecsülhetlen szolgálatot tehettek; mert ha Windischgrätz Debrecenből kikergeti a kormányt, — mit kevés erőtetéssel aligha végbe nem vihetett volna,— ez esetben Bács s a Bánát, s vele talán az egész haza veszve van.

Azon ok, hogy Görgey seregén kivül az ottani őrségek állottak a hon legjobb katonáiból, kényszerité a kormányt azokat becsülettel megőrzött helyeikről elszólitani s a fő ellenség elé állitani. Mig tehát ezek az új csatázási térhez közeledtek, s mig egyéb készületeink folytak, addig elhagyjuk a Tisza mellékét s visszatérünk Pestre, a kormány első futása előtti dolgokról beszélendők.

Képzelhetni, mily benyomást tőn az a pest-budai közönségre, midőn Görgeynek s utána az ellenségnek közeledését hallá.

Bölcsészek mondják, hogy „a természetben minden összeköttetésben van"; tehát nálunk is az absolutisticus s a constitutiónális monarchiai modor a forradalmival ily viszonyban lehetett, s ennek igazolásaul azt hozom fel, hogy a mint egy részről a bécsi kormány igen sok hamis és alaptalan adatot tárt a világ elé, hogy azokkal a börzére s a közvéleményre hathasson, — ugy más részt a forradalom is nem kevés hirlapi cikkek és falragaszokban közlött hazugsággal táplálta a publikumot, hogy abban a hő buzgalmat fentarthassa s hogy azt a szükséges erő kifejtésére birhassa.

Ezért seregünk akárhol bukkant az ellenségre, mindenütt győzött; s harcosaink száma mindenhol, — mint gomba az eső után — nőtt, s mivel a kormány maga is részt vett ily hiresztelésekben, végre önmaga is hitte ez adatokat, sőt csodálkozott, hogy a sereg gyönge s hogy e miatt verekedés nélkül hátrálni kényszerült.

Midőn Görgey Győr elhagyását jelentette, az ellen-

zéki lapok ki nem estek szerepükből s tovább is kíméletlenül kefélték a kormányt.

A kormány, az országgyülés korábbi ellenzéke s a most uralkodó párt, a római senátus azon szerepéből, midőn Brennus megjelent, most igen is kiesett. Halvány szinnel, kékes ajkkal, palástolt halotti hanggal mutatták föl áldozási készségüket s az előbbi miniszteriális, most ellenzéki párttól csakhamar — s csupán illedelmes kis ellenzéssel — ráhagyták magukra tukmáltatni, hogy itt az egyezkedés utolsó időhatára.

Nem hiában kormányoztatott magyar hazánk 300 évig osztrák miniszterek által, mert azok diplomatiai s politikai szokása átment a magyar vérbe is, t. i. hogy kevély volt szerencsében, s alázatos és engedékeny a balesetekben. Igaz, önmagunk modora szerint megkináltuk Ausztriát egyezkedéssel, de az el nem fogadtatott; s azért kétszeresen ildomtalan és időszerütlen vala az ellenséget az 1848-diki alapon újolag egyezkedéssel kinálni meg akkor, midőn annak seregei győztesen haladtak előre, bár ezen egyezkedési eszme Windischgrätz későbbi tevékenységére befolyt, mert várván a nem érkező hódolatot, veszteglett.

Elég az hozzá, a két Majláthot, Lonovics érseket, Deák Ferencet s Batthyányi Lajost az országgyülés Olmütz felé, a királyhoz utasította egyezkedés végett.

Hogy miért választatott Batthyányi? azt az új kormány-párt tudja, melynek az ő határzott föllépése és magatartása imponált, a miért szabadulni kivánt tőle. Hanem Batthyányi, — tudván, hogy az országgyülés legtöbb tagja s a főbb nemesség ugy is belé helyezé

bizalmát s mert érezheté vezetőségrei képességét, — miért hagyta magát mégis hamis becsületérzéstől elcsábíttatni s a reá nézve veszélyes küldetésben résztvenni, midőn már akkor tudhatá, hogy az osztrák kormány a magyar miniszteriumra gyanakodik, mintha ez élesztette volna a bécsi októberi forradalmat, mely Latour hadügyminiszter lámpára akasztatását okozá, — mondom, mindezt miért tette? fel nem foghattam, s azért kárhoztattam is.

Perényi, a különben derék hazafi s későbbi felsőházi elnök — (ki szintén bitófán végeztetett ki) volt az, ki mint honvédelmi bizottmányi tag, elvakitá Batthyányit, szemére vetvén, hogy a veszélytől óvni akarja magát, mire Batthyányi minden baráti javaslat ellenére s minden más jobb tanács dacára elfogadta a megbizást, melynek következményét siratta az egész hon, sőt Perényi maga is némi lelki furdalást érezhetett, midőn ő előtte kivégeztetett.

A többi tag választása helyesebb nem lehetett, mivel a két Majláth s Lonovics grata personák voltak az udvarnál, Deákot pedig barátja s ellensége egyaránt tisztelte, s igy ezek lehetőleg képesek lehéttek a kitűzött célt elérni.

Bár azt hiresztelték, hogy a sereg egyezkedést nem akar s hogy Görgey ez országos küldöttséget le fogná tartóztatni, az mégis elindult s bár az egész ellenséges sereg Buda felé vala nyomulóban, utjokban — elég furcsán — katonasággal még sem találkoztak, hanem egyszerre csak a főhadi szálláson, Bicskén jelentek meg. Innét a vendégfogadóból tudatták a herceggel megérkezésüket s eléje vezetésüket kérték.

E kérelem — Batthyányi kivételével, kivel a herceg beszélni sem akart, — megadatott, a látogatás rövid beszéddel bevégződött, s ennek eredménye abból állott, hogy ő alter-égója lévén ő felségének Magyarhonra nézve, azért a küldöttségnek felsőbb hely elé járulását haszontalannak

tartja, s minthogy lázadókkal egyezkedni nem szokott, — megbizásukat eldöntöttnek látja.

A küldöttség nehány napig letartóztatván, Pest-Buda bevétele után szintén oda vitetett, hol szabad lábon maradt. Batthyányi Lajos azonban az egyedüli volt, a ki elfogattatott s a háború végeig fogva tartatván, aztán agyonlövetett.

Ez idő alatt Budapest kétségbeesési lázban volt; s az emberek politikai nézetük szerint málháztak, rakodtak, mentek, vagy maradtak. Az utcák népe győzelmi hirekkel tápláltatván, furcsán dörzsölé szemeit, midőn a hat hét alatt organisált ujabb honvédeket elrongyolt s fáradt állapotban, pereputyostól látta a lánc- és jég-hidon beköltözni. Darab ideig, — e győzelmi hirek benyomása alatt — nem birhatta felfogni: miért készül útra a kormány, miért málháznak a miniszteriumok, miért oszol szét az ország-gyülés s végre, miért parancsol katonai dolgokban Perczel, a polgáriakban pedig Csányi? Most azonban megértette a dolgok titkát; de kifakadásokra mégsem vetemedett.

Az országgyülés (utolsó tanácskozásaiban) inkább volt resignált, mintsem fennhéjázó. Honszeretetét nyilvánitotta s nyilván csüggedetlennek mutatkozott, végre azonban mégis elhatárzá üléseit Debrecenben folytatni, hová mind a két ház eljőni meghivatott a kormány által.

A kormányfő, hogy becses életét honának megtartsa, hatalmát Csányinak adván át, már három vagy négy nappal előbb indult Debrecenbe, hogy ott intézkedjék s útközben (mint Jellasics beütése korában) beszédeket tartson, a honfiakat kitűrésre buzditván.

Mivel ez sok forradalmunk közt a legnagyobbszerű volt s utolsó forradalmunk száz s nehány év előtt történt,

azért most senki sem tudta, hogy a kormányfő első legyen-e vagy utolsó a székhely elhagyásában? Most azonban már példánk lévén, ezentúl kötelességévé fog tétetni a kormányfőknek minden veszedelem közelitésekor minden felhivás s a néphez intézendő bátoritás nélkül, éjszaka tünni el a középpontról.

A helyettes hadügyminiszter, Vetter az utolsók közt volt, s miniszteriuma mégis oly zavarban jött Debrecenbe, hogy a legszükségesebb iratokat, melyek jövendő tájékozásul szolgálhattak volna, az útban elhagyta, úgy hogy kevés kivétellel (s a legszebb kivétel Pétery, a katonai biztos volt, ki családos férfi és régi ausztriai tisztviselő létére mindent elhozott magával) a hivatalfőnökök tabula rasával jöttek Debrecenbe, itt mindent ujra teremtendők.

Mivel pedig az akkori helyettes hadügyér szabad tetszésre bizta az el- vagy el nem jövetelt, azért többen, kikről tűzről pattant hazafiuságot lehete föltenni, Pesten maradtak, mig a schwarzgelbséggel vádolttak eljöttek, de ezek az egész személyzetnek alig tevék egy harmadát. A többi miniszterium kijelölvén a velük elmenőket, ezek kevesebbet szenvedtek.

Sok tisztuláson s tisztitáson ment keresztül a hon polgári s hadi hivatalaira nézve, s bár kevés bizalom volt a személyek iránt, mégis egyes eset kivételével kevés elpártolás történt, ámbár az ellenfél mindazokat igen szivélyesen fogadta, a kik a magyar ügyet elhagyták.

A kisebbekről nem szólok, mert nem volt határozott akaratuk, minthogy elhatározásukat vagy előbbi, katonapajtássági megszokásuk, vagy betanult testületi szellemük (esprit de corps) vezette, másokat megbántott dicsvágyuk, vagy meg nem szokhatása a forradalmi kormánynak, meg a kiméletlen szabad sajtó eljárása, leginkább pedig a szegénység s az ezzel járó jövőérti aggódás.

A főbbek közül, kik átmentek az ellenfélhez, csak gr. Eszterházy Sándor magyar tábornokot emlitem meg, ki nemcsak az alatta levő sereg tisztjeit, de még az altisztséget is maga részére igyekezett tériteni, — s aztán megemlitem még Nádosyt.

Megmentvén a megmenthetőket, t. i. azokat, miket a higgadt s előrelátó fők jó renddel elszállitottak, mégis milliókra ment a veszteség a Pest-Budán hagyni kellett anyagokban, kelmékben stb. Ott kellett pedig hagyni azért, mivel a sok győzelmi hir mellett szégyen lett volna azokat biztositani, a mi titkon nem történhetett.

Sajnálnunk kelle a 24 fontos ágyúkat, miknek hasznát Aradnál, Temesvárnál vehettük volna; a temérdek ruházati s fölszerelési anyagot, melylyel rongyos honvédeinket hamarább felruházhattuk, ágyúütegeinket s lovasainkat fölszerelhettük volna. Legsajnosabb azonban a csak most épült hat puskapor-malom elhagyása volt, mert ezekkel az iszonyú töltényfogyasztást valamikép pótolni lehete, mig nélkülök, — ha máshol újak nem épülnek, sokszor fogyatkozást kelle szenvedni.

Végre Csányi is oda hagyá Pestet, Perczel Mór szintén elhuzódván seregével, valamint Görgey is, a ki két nappal előbb Vácnak tartott, s ki után a vaspálya sínjei kivétettek. Január 5-dikén az ellenség megszállta Budát s átkelvén egy része Pestre, előőrsökkel keritkezett körül s egy hadosztályt Görgey után Vácnak inditott, s jól intézvén el ekkép mindent, sikerült fáradalma után nyugalomhoz látott.

Alig ébredt föl Windischgrätz első álmából Mátyás király palotájában, s azonnal elkezdé polgári működését, s Budapestet örökre biztosittottnak vélvén, katonai műkö-

dését szunyadni engedé, mi a honnak hasznára vált, mint később látandjuk.

Tehát a hon ügyének irányzó szelleme Debrecenben volt. Láttuk, hogy Görgey serege Komárom felé tartott. Perczel Mór átkelvén a Tiszán, Debrecent védé. Kassa felé Klapka Tokaj s Miskolc körül állott s a bács-bánáti sereg, mely az országgyülés védelmeért Szolnok felé indittatott, útban vala.

A honvédelmi bizottmány rendelkezésére csupáncsak a tiszántúli megyék állottak, s a többi a hon szükségéhez csak akkor járulhatott, ha seregeinktől elfoglaltatott.

Szomorú s aggodalomteljes volt a hon sorsa, mert a különféle kellékek forrásaitól jobbára elzárva s mindenhonnét fenyegetve lévén, a kormány biztos állapotra nem számithatott.

Ha a szerencsétlen kassai csata után nem időz az ellenség, hanem — mint az csak egy középszerű vezérhez is illett vala, — utána nyomul a vert seregnek s Tokajt elfoglalja, — mit könnyen lehete, a hid kezében lévén, — s ha a Tisza tulsó részére átkel, ott készülőben levő ujonc seregeket talál s mielőtt Perczel Török-Szent-Miklósnál csak hirét is hallaná, már Debrecenbe érhet. A Miskolcon levő és magát ujonan szervező sereget Schlick kevés katonasággal is annál inkább fenntarthatta, mert tudatá vele Windischgrätz, hogy Pestről Miskolc felé egy erős osztrák dandár nyomul előre.

Később, midőn Klapka megérkezett és serege két jó zászlóaljjal szaporodott, bár nehezebben, de még mindig merényelheté ezen eljárást, a mit tett is, de csak későn és szerencsétlenül.

Más részről pedig, ha a bács-bánáti magyar haderő után a temesvári és aradi őrségnek fele elindul, ha Nagyváradot, az uj fölszerelés, ágyúöntés, fegyver- s tölténykészités helyét megtámadja, ez szintén veszélyzi vala egész

ügyünket; vagy ha csak fenyegeti is, a Várad körül lakó, — bár akkor nyugodt — de hamar föllázitható oláhok és mócok által nagy károkat, s mi több.: az erdélyiekkeli közlekedés megszakadtát okozhatta volna.

Ha Windischgrätz Perczel Mór 15,000 emberből álló ereje után, — melynek fele fegyvertelen volt, és csak három, tüzet megálló gyalog zászlóaljat s öt rendes huszár-osztályt számlált, — ha mondom, ezek után csak Szolnokig hat zászlóaljat s 4 lovas ezredet küld, mit könnyen küldhete az Ottinger két vértes ezrede helyett, és ha Ottinger a befagyott Tiszán átkel s a debreceni uton csak Karcagujszállásig is előre nyomul, — akkor a kormány nem tudom bevárja-e a csatát, melyet Perczel Nádudvar vagy Szoboszló körül akart adni, a mely első helyig hátra is vonult s csak a kormány unszolására tért Török-Szent-Miklósra vissza.

Mily zavar eredhetett volna ebből, mennyi kár a sok megkezdett munka félbehagyása miatt, s talán uj költözés is ujabb zavarral; sőt még az ugyis keskeny körre szoritott hadi kelléki forrás kiapadása miatt a háborúnak folytatása is ketté vágathatik. A középpont nélküli, szerteszéjjel működő hadi osztályok, pénz, ruha, töltény-szükségben önmagukra hagyva, mit műveltek volna?

S ha Ausztria az igy szétszóródott egyes hadosztályokat nem is képes megverni, hanem kinyilatkoztatja, hogy már magyar hadi kormány sehol sem létezik, s ha a császár minden önkénytesen visszatérőnek megbocsát, ily eljárással, ha nem is az egész magyar erőt, de annak nagy részét meghódithatja vala s azzal az egész hont.

Hanem e helyett, — mint mondám, — Ottinger Szolnokot tartá, Bács-Bánátból kisem mozdult és Schlick is Kassáról csak későbben indult ki s igy a legbecsesbet, az időt elszalasztották s azt a magyar kormány használatára hagyták, mely első aggodalmából magához térve, önvé-

delméről erélylyel gondoskodni, seregét lehetőleg gyarapitani s ujra megütközni készült.

Windischgrätz — — — azt hitte, hogy — — — az egész hon lábaihoz boruland s talán még Kossúthot is az egész honvédelmi bizottmánynyal együtt összekötözve adandja át. Hogy Windischgrätz ezt gondolhatta, sőt várta, nem csodálom, ismervén ez embert, ki is hercegiségéről sohasem feledkezett meg; de hogy segédei és tanácsadói, a dicsvágyó Rousseau, ki mindenre képes vala, és Nobili őt a Kossúth-bankók üldözésétől, a tisztviselők tisztitásától s a kompromittáltak vizsgálásától el nem vonták s el nem vonhatták, ez már csoda, miután Radeczky alatt mind a ketten megtanulhatták az időt fölhasználni.

Elég az hozzá, Windischgrätz egész január és februárban Budapesten mulatott, udvart tartott, kegyelmeket osztogatott s a rebellisek által nyugalmából kizavartatni nem engedé magát.

Ily kétes körülmények közt Bem volt az első, ki vígaszt nyujtott a magyar kormánynak s az országgyülésnek; mert még Pesten volt mind a kettő, midőn tőle tudósitást kapott, hogy Erdély határát átlépte s karácsony napjait Kolozsvárott reméli tölteni; s alig érkezett s helyezé el magát a kormány Debrecenben, midőn ezt Urbán megfutamlásáról, annak Erdélyből kikergetéséről és Kolozsvár bevételéről tudósitotta s ezzel megörvendezteté az ekkor körülbelől hét megyéből álló hont, sőt emelé annak bizalmát.

Hátában biztositva levén a kormány, nagyobb elevenséggel s erélylyel folytatá a készületeket, s be kell vallani, hogy még azok a megyék is, melyek az ellenségtől el valának foglalva, u. m. a dunántúliak s mások is fölszerelési cikkeiket, legfőkép pedig az ujoncokat mellékes utakon, nagy kerülésekkel küldék Szeged s onnét Debrecen vagy Nagyvárad felé. Az ujoncok nyelvkülönbség

nélkül magyarokból, németekből s dunántúli horvátokból állottak, a régebben kiszabott számarány szerint.

A hadi mozdulatok a tél miatt vagy más okok következtében még meg nem kezdődtek. Görgeynek merész menete szeget szúrt ugyan az illetők fejébe, de a Tisza vidékét azon régi idők óta, midőn ott egész német hadosztályok verettek meg, hagyományosan veszélyesnek tekinté az ellen, s ez valamint az általa végtelen homoksivatagnak képzelt Hortobágy imponált neki.

Az ügyek ily állásában az olvasó talán nem fogadja roszul, ha pihentetőül a debreceni viszonyok leirásához fogok; ha pedig roszul fogadná, ám segithet rajta czen néhány lap tovább forditásával.

II. FEJEZET.

A haza viszonyai, férfiai, eszközei stb.

Debrecennek külső képét, a piacon már láttuk; belseje hason-elemekből állott.

A kormányfő vészes catastrophán ment keresztül, melyben a higgadtságnak s hidegvérüségnek nem nagy jelét tanusitotta, s a melyben nem hasonlitott Vergniaudhoz, kiről Lamartine azt mondá: „hogy nem volt minden órának, hanem a nagy napoknak embere“; — hanem bár a forradalmak nagyon hasonlitnak egymáshoz, de mivel a magyar forradalmába ugy hurcoltatott belé s abból kibontakozni mindig kész volt, azért jellemére nézve az első francia forradalomhoz nem hasonlitott, s hála az Istennek, némely dologban nem is utánozta azt.

Nálunk is, mint ottan, pazarlá ugyan kegyét, de azért itt még sem emelé föl most embereit, hogy a másik percben lesujtsa azokat. Itt a clubboknak s az ezek által vezetett közvéleménynek nem volt az a hatása, a mi ott, hogy t. i. főnökeit szeszélye szerint teremtse s ha várakozását ki nem elégiték, azokat azonnal megbuktassa és kivégezze.

A nevek nálunk nem következtek egymásután; a balsors nem emészté föl, az idő nem használá el őket szemlátomást. A közvélemény bár szintén rágalmazott, képtelenkedett, de az ellenvélemény mégis korlátolt né-

melyeket s mértéket tartott. Nálunk — kevés kivétellel – nem exequált a törvény per nélkül, hanem itélt, s bár gyakran el is itélt s ha elégetlenségét ki is mondá, de az egyetem javáért azt kitörni nem engedé, hanem elfojtá.

Honunkban még lehetett küzdeni a közvéleménynyel; a régibb jó szolgálatok itt nem felejtettek el egyhamar s ha elfelejtettek, ez csak másodértékü férfiakkal történt legfőkép, kik az úgynevezett március előtti ellenzék soraiban nem működtek, szóval: ha szerencsétlenek voltak igyekezetükben.

Továbbá, mivel a természet fukar felsőbb észtehetségek teremtésében, azért a hon sem bővelkedett határtalanszámu nagy polgárokban, mert azon társadalmi viszonyaink, melyek a nyilvános férfit képezik, gyermekkorukból még ki nem fejlődtek. Az értelmet, észt, erényt, jellemet, függetlenségi vágyat, gazdagságot, a szerzett tekintélyt s az ügyhözi ragaszkodást mivel együtt és összesen nem lehetett föltalálni egy más lényben sem, tehát Kossúthban sem keresték.

Ez pedig azonositá magát a nemzet szellemével, annak gyöngéjét jól ismeré, értette azt szenvedélybe hozni, felizgatni, sőt — hogy jobban hevítse, — az igazsághoz kis csalódást is kapcsolt, tudván, hogy ha ez elmarad, a valóság az emberi kedélyek fölhevitésére hideg s kevés leszen. Az igaz, hogy az értelmesbek ily szinházi előadásoknál jobbára vállat vontak, de ő azért hazafiui érzelmekkel telt ábrándokban ringatta a nemzetet. Ezekhez járult, hogy bibliai kenetü, magyaros kiadásu római erény-keverék volt, Rostopcsin-féle erős s eltökéllett szándokkal, s végre, hogy eszélyesen tudta mindig fölemliteni, miszerint az Isten látja lelkét, hogyan működött s működik, s hogy önmaga egyedül mitsem tehet, azért a gondviselés mellett a népben bízik, melyben ezen gondviselést rejleni elhiteté; s igy az akkori súlyos események

dacára népszerüségében nemcsak hogy nem vesztett, sőt deus ex machinának tartatván, hatalmasbbá lőn.

Legmeghittebb politikai körében, — melyre családi köre mindig befolyást gyakorlott, — tudja az Isten mily egyéniségek voltak kivüle; mert az ismerttek nagyobb részében sem valódi köztársasági erény, sem észszerü szabadságszeretet, sem lelkiösméret nem volt, s ilyesektől tanácsoltatva látni azt, kibe a nemzet egyedüli bizalmát helyezé, ez nemcsak az embereket volt képes fölháboritani s megszomoritani, de még az angyalokat is bukfenceztetni. — Eszközöknek azonban (s csak eszközöket látszott szeretni a kormányfő,) igenis jók voltak. Azok pedig, kiknek nyelvén nem pörgött haszontalanul a szép szó, kik valami istenit önmagokban, de másokban sem kerestek, hanem csak belbecsüket érezték, azok lassan-lassan visszavonultak tőle, nem szolgálhatván annak, ki iránt tiszteletüket már-már veszíteni kezdék.

A kormányfő tehát elővevé politikai tudományát, mely az ő mondása szerint az „exigentiák tudománya", e sorok irójának véleménye szerint pedig hasonló a mostani morálhoz, a körülményekhez szabott hypocrisishez, mely álarcát azonnal eldobja, mihelyt ezt büntetés nélkül teheti; — elővevén tehát az exigentiák tudományát, sőt az expedienseket (melyeknek nagy fölhasználója volt) sem mellőzvén, — csak azt, a mi Macaulay szerint a politikának essentiája, tudniillik a compromissiót, — mondom, hogy ezek után exigált mindenfelé, határon innen s túl, az ugynevezett normális köztársaságban, s tudja Isten hová nem küldött mindenüvé ágenseket, kiknek megválasztásában nem igen sok ildomot mutatott. Nézzük csak: Angliába Pulszkyt küldé, honnét az ezeket üzené: „hogy ha csak egy hóig tartja magát a hon, ő megmutatja, mikép több hasznot hajt a hazának ott, mintha Debrecenben papolna." Ennek működési szándokában lehetett bizni, mert családi

viszonyai következtében némi összeköttetést szerezhetett s ezzel tekintélyt is, csak nem Palmerstonnál. Pulszkynak segélyére egy quondam schwarzgelb tisztet küldött, kinek nagyobb kártyázási mintsem diplomatiai tehetsége volt, ki a hazai viszonyokat csak a kávéházakban s kétes társaságokban tanulta ismerni, s ki sohasem tünteté ki magát. Mily inductió szerint vette föl ezt irodájába, s onnét miért küldte ki Angliába? ezt nem tudni, s csak az bizonyos, hogy ez a Békesy (alias Kroner) nevü követségi segéd nevetségessé tevé küldőjét s önmagát, hanem a halál csak hamar ketté vágta pályafutását.

Franciaországban gróf Teleki László működött, becsületes, derék, tüzes hazafi. Ő bár sokat betegeskedett, azért az ügynek tekintélyes képviselője volt. Szerencséjére egy darabig csak futárok jártak hozzá, s ezek nem akadályozák működését. Később Kossúth a frankhoni közszellem fölvilágositására egy azelőtt erkölcsileg bukott, azután még hazafiulag is csökkent s szellemi tehetségében torz egyéniséget küldött oda. Ez, mivel saját neve alatt meg nem jelenhetett, álnév alá burkolózva tanuskodott küldője balfogásáról.

Teleki László örömest teljesitett volna többet, ha a helyettes francia kormány, s pedig eleinte annak hires külügyi vezetője, Lamartine a költő, s később a dictátor Cavaignac kevésbbé ügyel saját helyzetére, hanem inkább az átalános emberiségi elvekre s ha nem vesztegel otthon, hanem inkább kifelé gravitál és a francia forradalmat kizárólag saját körére nem korlátolja.

Piemontba Kossúth saját nevében báró Splényit küldé követül azon feladattal, hogy az olaszországi osztrák seregben levő magyar katonaságot átlépésre s a haza megmentésére birja; ezt azonban Radeczky megakadályozá az által, hogy a magyarokat ügyesen a többi sereg közé osztotta. Mintegy ezeren mindazáltal elhagyták az osztrák

zászlókat s átmentek a piemonti sereghez, melynek legyőzetése után azonban szerencsétlenekké lettek.

Amerikában a bécsi követen kivül működtetett-e valakit? ezt nem tudom, de azt tudom, hogy a békekötés után Szárdiniából Splényi s a forrongó olasz tartományokból a többiek szintén elutasíttattak.

Közelébb hozzánk, Szerbiában egy derék lengyel ezredes gr. Biztyanovszky működött a szláv s magyar elem kibékitése körül. Nem tudom, hogy herceg Czartorinszky ezen küldöttje mikor hagyta el Párist: Dembinszky azon nyilatkozata előtt-e vagy után, mit ez Magyarhonba utazása előtt, a különböző szláv fajokhoz egyenlő jogok megadása igérete mellett intézett, mely jogokért Magyarország mellett hadakozni igérkezett s mely nyilatkozatba Párisban Szarvady, vagy más ágens — nem tudom, kinek fölhatalmazásából — belé is egyezett.

Stambulba Beőthy Ödön jelöltetett ki s pedig „pro hoc“ veresnadrágú hazai ezredes képében, kinek Brassóból utat kelle törnie Oláhhonba Omer pasához, s onnét magát Stambulig csempésznie. Hónapokig vesztegelvén Erdélyben, kitüzött célját el nem érve, visszatért. Utána gróf Andrássy Gyulának kellett volna első diplomatiai lovagsarkantyúját megszereznie. Ez ugyan elért Stambulba, hanem mitsem végzett, mert a hon ügye előbb ért véget, mielőtt hg. Czartorinszky a körülményeket jól ismerő Czajkovszkival az álmos törököket „Bakalem, Issallah s Masallah“ szójárásukból felriasztani s a magyar ügyek elősegélésére meghóditani birta volna.

A kormányfő terhelt állását súlyosbitá a külügy is, s azt még sem bízta jó darabig másra, nem levén abban bizonyos, hogy más saját agya szerint cselekedni képes lehessen, s mivel egyben ez volt nézete, az vala másban is; azért is a hadügyet, melynek politikai irányzását mindig kikérte magának, újra s pedig az előbbinél nagyobb

mérvben kezdette intézni, s igen helyesen, mert ebben mint régi táblabiró s mi több, mint hirlapszerkesztő, — kik mindent tudnak — igen otthonos s biztos lehetett.

Már október óta, azaz midőn a hon forradalmi phásisba lépett, a különféle hadvezetők s a különféle kormány-biztosok — kiknek száma legió vala, — örömestebb leveleztek a honvédelmi bizottmánynyal s annak fejével, mintsem a hadügyminiszterrel, melynek feje mindig talált valami dorgálni valót s a ki a kis célokat sohasem vette tekintetbe. A kormányfőnek külön eszméi levén, ehhez fordúltak leggyakrabban, a kitől céljuk szerinti utasitásokat nyertek, melyekről a hadügyér mitsem tudott.

E magán-levelezések többnyire kinevezéseket, előléptetéseket tárgyaztak, miket a hadügyér csak végbevitt tettek után szeretett osztogatni, mig a kormány a jó tettek reménye fejében is. Ebből szaporodó kérések, követelések, csúszások, mászások s több ilyes aljasságok következtek.

Igaz, hogy a tekintetbe vételek veszítik el a honokat; de az még sebaj lett volna, ha Kossúth csak saját sugalma szerint cselekszik ekkép, de ha a szent lélek nem sugalt neki, akkor a drágalátos Trézsi tette ezt egész rokonságával együtt, kikhez a sok udvarló s hivatalvadászó sereglett, kik többnyire célt is értek. S még a család ezen bűneit is meg lehetne bocsátani, ha félig-meddig becsületes egyéneket ajánlott volna az; de midőn csalókat, pénzzsarolókat, s az egész hon megvetésével dicsekhető gyávákat mozditott elő, ez már émelygést okozott.

A sok példából csak egyet hozok fel, egy vadászezredest, ki egész élete alatt csak Hajnau által történt felakasztatásakor mutatott bátorságot s a kit a hadügyér aljas tetteiért elűzni készült. Ez tömjénezni tudván mindkétnemü hamis isteneknek, oly nagy kegyben állott az attila- s szoknya előtt, hogy büntetés helyett nagyobb csalási térrel tiszteltetett meg Erdélyben, mit azzal érdem-

lett meg talán, hogy a kormányfő gyermekeit hadnagyokká öltözteté s így mutatá, s kiket — ha a hadügyér nem ellenzi, — az ausztriai főherceegek példájára ki is neveztetett volna, mit az asszony bizonyára szivesen lát vala; az atyáról azonban fölteszem, hogy ezt meg nem engedi.

A honvédelmi bizottmány, szerencséjére, kevés személyre apasztotta le magát, mivel látta, hogy a sok személy inkább hátráltatja a gyors ügyvitelt, mintsem előmozdítja. A miniszteriumok szintén csak nehány főnökkel vezették dolgaikat s igy mindannyian könnyebben boldogultak az elvégzendő tárgyakkal, mintha több órát tanácskozásban tétlenül töltöttek volna.

A felsőházból báró Perényi az elnök, báró Józsika Miklós az iró, s gróf Eszterházy Mihály, az alsóházból pedig Nyáry Pál, Patay, s Madarász László valami rendőrminiszter és státustitkár közti középvalóság alkoták a honvédelmi bizottmány személyzetét, kikhez a pénzügyi státustitkár Duschek, s — ha dolgai engedték, — a hadügyér is járult. Helyettes elnök Kossuth hon nem létében Nyáry volt. Ez a magyar ügyben a gyakorlottabb férfiak egyike, ki időnkivüli vérmes politikai nézeteiből alább hagyván, a haza veszélyes állapotában mérsékelt s jótapintatú egyéniséggé lőn. Kár, hogy midőn heves ellenzékiből kormánytaggá lett, egyszerre valami doctrinairi köntöst öltött fel s eszméinek hosszas kifejtésével unalmassá tette magát. Később Debrecenben Patayval, egy kis fractió élén, juste-milieut kezde képezni.

Ezen egyéniségek, — ha Eszterházyt s Duscheket kiveszem, — a leghevesebb ellenzékiekből állottak, hanem előbbi ábrándjaikból már igenis kijózanúltak, (kivevén itten a kis kapucinust, Madarászt, ki Couthon

jakobinismusából sohasem vetkezett ki,) a futás után pedig s új elhelyezkedésük alatt a viszonyokat higgadtan vevék fontolóra s a hadügyminiszter elleneseiből annak barátivá változtak át.

Beligazgatási dolgokban gyakorlottak voltak s hol a kormányfő lángesze szüleményeit nem kényszerültek módositani vagy ellenezni, azokat igazságos szellemben vezették.

Politikai értelemmel is birván, a nemzet szükségére nézve megegyeztek, bár az orvosi szert illetőleg eltértek egymástól, de azért zavart még sem idéztek elő. Mivel az események több árulót teremtettek, mint a véleménykülönbségek, s mivel ezekkel, valamint a hanyag tisztviselőkkel, vagy az elegendő számú, időnkivüli ellenesekkel sokat kellett vesződni, azért az akasztófa gyakran pendíttetett meg, a nélkül azonban, hogy azon áldozatokat szerettek volna látni.

A hízelkedőknek erősebben tudtak ellentállani mint fejök, s mivel higgadt komolysággal vezették az ügyet, bár a nép társaságát nem keresték, mégis megtartották annak tiszteletét, ugy hogy midőn leköszöntek, a nemzet hálával gondolt rájuk. E hálát nyilvánosan is kifejezi vala a nemzet irántuk, ha a bizottmány egyik tagja, az alacsony önhaszonkeresésből reá bízott kincseket elsikkasztó Madarász László közéjök nem tartozik, kinek nyomorult tette csak később jutott napfényre, mi által a bizottmány tekintélye homályosodni is kezde.

E kormány-testületnek szintén voltak bajai a kormány-fővel, s mivel ügyeit annak azon szobájában végezte, a melyik mellett a női család tartózkodott, ez a hivatalos vitákat kihallgatta, maga körében azt újból megvitatta s aztán fölcifrázva tálalta a kormányfő elé.

Innét származtak azon előnyök, hogy 1-ször is a titkos ügyek nyilvános titkokká váltak, s 2-szor, mivel lehetlen volt a kormányfő több hevenyészetét nem rosza-

lani, ez besúgatván neki, az személyes ellenségeskedésekre adott alkalmat.

Az országgyülés Pesten szép testületet képezett, mely a forradalmak szokása szerint nem állott annyira fiatal elemekből, hogy a belőle kifolyó intézmények egytől egyig ujitást célozzanak, mivel tagjai közt voltak régibb időbeli egyéniségek is, kik mindazt, a mi hagyományos, nem akarták lerombolni.

A nagyon előre vágtató férfiak, kik törpe kisebbségből többségre jutván, Pesten mindenben eredetiségekre törekedtek s egyéb nemzetek szabadelvű intézményeinél szabadelvüebbekkel akarták magukat kitüntetni, most szintén meghülvén kissé, költői lovaikat megpihentették s csak hébekorban rugaszkodtak neki török módra, azonban cum grano salis s okosan körültekintve.

Mindannyioknál a kitünési csikland le levén most hangolva, nem annyira felfuvalkodottan vagy kihivólag. hanem szerényen gyültek össze az új országgyülési teremül szolgáló protestáns oratoriumban. Számuk az első kivándorlás folytán megcsökkent ugyan, de nem annyira hogy a törvényes szám hiánya miatt érvénytelenek lettek volna tanácskozmányaik eredményei, vagy hogy üléseiket föl kellett volna függeszteniök.

Valamint a balsors szokta kitüntetni az igaz barátot. úgy az itt is lerántotta mindenki álarcát a Debrecenbe jöttek vagy nem jöttekben, s a kik eddig szabad érzésükkel s hazafiságukkal kérkedtek. — most meztelenségökben mutatkoztak.

Korántsem kell azonban hinni, hogy a kik jelen voltak, azok mind hazafiui érzelmet tanusitottak, mert később még ezek közt is elég pelyva találkozott, mely külsőleg azért mégis valami szent sugárzatot látszott feje fö-

lött viselni s mely szentségét csakhamar éreztetni is kivánta azon gyengébb kollegákkal, kik elmaradtak, el nem jövetelük miatt fölvilágositást kivánva tőlük, vagy ha ezt nem nyújtanák, a képviselők sorából kitörlésüket követelve; s bárha ezen indítványnak voltak ellenzői is, de azt a többség mégis elfogadta.

Az országgyülés a mint egy részről újonc volt politikájában, úgy most más részről még kevésbbé volt határozott eljárásában; kétséges eszméit átvitte nyilvános vitatásaiba is s azon bizonyosat, a mi a társadalmat fenntartja, sem kimondani, sem tényynyé változtatni nem birta.

A rokon gondolkozás, hajlam s elv, az új körülmények által előidézett új barátsági kötelékek keresése s a magán életi új szövetkezések itt is több részre osztván őket, mindegyik mást akart, mást tett. Állandó politikai hitvallással, — mint az egyedül üdvözitő kellékkel, — nem birtak s azért zsinórmértékül szolgáló hitvallásuk nem is volt. Az is hibájuk vala, hogy nem azt tevék, a mit a magán körökben nyilvánítottak, s az, hogyha beszédeikben néha merészek is valának, de tetteik félénkséget árultak el.

A boszuló halálbüntetést célul ugyan nem tűzték ki, de a rögtönitélő székeknek mégis kelletenél nagyobb tért nyitottak. — Mivel a sors kevés időt ajándékozott honunk újjászületésére, azért egymás szaggatására nem tévedtek, s nem szánhatván a jóra több figyelmet, a boszút sem használták, nem lelkiismeretöknél fogva, s talán az általa nyújtható rosz példa miatt sem, mivel zavaros időkben az oly egyéniségek, kik lelkiösméretükkel könynyen megalkusznak, csakhogy befolyást nyerjenek, s mivel a gyengék s gyávák többnyire félelmesek is lehetnek, s ezek a nyújtott rosz példát könnyen fölhasználhatnák.

Tudták s érzék, hogy a pénzbeli erőt nélkülöző ország nélkülözi azon hatalmat is, melylyel az anarchiának

s az ellenségnek ellenállhat, s azért a pénzt bőven s civakodás nélkül megszavazák a kormánynak. Noha sokban „savoir faire“-t tanusitottak, a mivel többre jut az ember mintsem a puszta „savoir“-ral, mégis mintegy titkos erőtől visszatartva, sem az egyikét sem a másikát valódilag nem tudták alkalmazni. Ha a nemzetgyülés szabadalmait vagy autonomiáját nem bántotta a kormány, — a mi miatt azonnal föllháborodott, — a gyülés itt is úgy mint Pesten, legengedékenyebb „igen“-t mondója volt s maradt a kormánynak mindenben. Ezen „igenzés“ anynyira ment, hogy a konferentiákban vitatott fontos kérdéseknél az ellenzék mintha valami lappongó ördög fenyegetése következtében sakban tartatott volna, bárha ez ellenzék az értelmesbekből, a beligazgatás avatottjaiból s a legjobb tollu egyénekből állott; sőt ha az a titkos ülésben nagy számmal ellenzőleg nyilatkozott is, a nyilvános ülésben ritkán merte ezt ismételni s igy a közvélemény fölvilágositására nem hathatott.

A sajtót eleintén a kormány unalmas orgonája, a hivatalos „Közlöny“ képezte. Ez, — valamint társai az egész világon, — ha már Pesten sem tudott irányt adni, Debrecenben, külföldi tárgyak szűkében lévén, még kevesbbé adhatott, s kellemes olvasmánynyá sohasem vált. Polgári s hadi kinevezések, hébe-korban régibb német s francia lapokból csempészett kivonatok, az országgyülési ülésekben előfordult sovány tárgyak s szónoklatok nem mindig eleven s hű másolatai képezék főbb cikkeit.

A hadi események több szerencsétlen mintsem jó tényből állván, az elsőn körösztülcsusszanni, a másiknál kevésből sokat csinálni volt feladata a „Közlöny“-nek, s igy sok helyet nem foglalt el ez sem.

A szükséges hirlap-eledel hiányát mind a közönség, mind a kormány unni kezdette, mert olyan a világ, hogy az jobban szereti a mennynél a poklot megszerezni, s azért a kormány megcsömörlött az örökös halelujától, saját tetteinek jóváhagyásától. Most megint visszaóhajtották a civilisált társadalom fűszerét: a pletykát, birálgatást, politikai kontárkodást, a nálunk még meg nem honosult irodalmi cancánt, s miként súlyos betegség után szokott történni, — ingerlőül, a hivatalos lapok után a szellemi assa foetidát.

Miként már másban látók, a lángeszek gyérsége a sajtóra is ráillett. Csak egy hirlap s az is egy hivatalos lap, iszonyú szegénységet árult el; gondoskodni kelle tehát e társadalmi kellék valamikép megszerzésén. A kormány valamint a közönség legnagyobb része nem volt a „Mártius 15-dik"-ébe fülig szerelmes s mégis visszatért ahhoz. Hogy e lap a minisztériumnak Debrecenben úgy miként Pesten tett, — bűzzel tömjénezhessen s hogy azt élceivel ébren tarthassa, e célból az Erdélyben levő egyetlen gyors-sajtót ide hozatta.

E gondolat jó volt, mert az élet, — miként talán máshol már mondám, — egy-két élces rágalom nélkül épen olyan, mint a magyar menyecske rétese gyömbér nélkül. E fűszert Pesten gyakran használták, s ha Mészáros Lázár nem létezik vala, a szegény Pálffy Albert, Csernátoni, Teleky Sándor et companie kin élceskedtek volna? De igaz, itt volt Perczel Mór, kit Mórschnepfnek nevezni s esztelen vakmerőséggel és szelességgel vádolni utálatig tudtak; pedig kár volt nem kétélüleg charivariskodni, mert a compánia egyik tagja, mint praesidiális secretárius tudhatta, hogy a kormányfő az akkori engedetlen Görgeynek Louis Lebonnair-je volt és hogy amannak parancsa és ennek engedetlensége

következtében adott Perczel tárgyat a vizenyős élcekre. — Bocsánat ezen kitérésért!

A „Március“ tehát hasznot eleget s annyit hajtott, hogy a kormány megelégedhetett vele, de még jobban a rendőrfőnök, Madarász, kinek tanácsosává lőn, talán mintegy Vidocknak.

Ekkép a kormány s a közönség megelégedhetett, hogy az utcákon este korjongatni hallá: „Fris Március!“ „Tessék venni fris Márciust!“

Ünnepélyesen megkövetem a debreceni civisek orgonáját, mely egy héten kétszer muzsikált, mely a civisek büszkeségének tárgya volt, s melylyel az akkor itt működő ország- s más két gyülés az azonidőbeli szomorú viszonyok közt megelégedhetett, minthogy abban saját szellemének hasonmását láthatá, a mely épen úgy ismétlé egyhangú nótáit, mint a „Március“ mindennapi kapcáskodásait.

A jámbor azonban nemsokára jellegcserélésre kényszerült, mert Madarász Jósef, az elhúnyt „Népelem“ szerkesztője reformátori kütegéből nem gyógyulván ki, a „Március“-nak nevezett becsületes civist csakhamar elrontotta, együtt kezdvén türkölőzni és vakarni egymást s a közönséget, csakhogy még nem tudni cui bono?

E két hirlap boszuságára s a józanabb s értelmesebb kedélyek boszantása visszatorlása céljából kiállott a sikra a szellemi müveltség s a higgadtabb politikai nézet, a közönségnek jobb irányt, a hirlapiró kollegáknak élces ostort s az értelemnek kedves elégtételt nyujtandó. Kár, hogy az „Esti Lapok“ neve alatt sajtolt hirlap a forradalom első szakában későbbi dolgozótársaival nem birhatott; mennyi roszat mellőzhetett s mily fölvilágositást nyujthatott volna. Hanem igy szűk körre szorulván, csak a létező józanabb véleményt képviselheté.

Az eredeti debreceni, sőt talán a tiszántúli faj is, az ujabb viszonyok dacára patriarchális alakjából nem igen vetkőzött ki, jólehet az odatódult kisebb-nagyobb értékű tömegtől többet azonosithatott volna el. A közvélemény a házi magán-életet jobban kedvelte, mint a politikai tért. Nagy ok nélkül s akkor is mértéken túl ki nem hágott, s ha fel is háborodott, előbbi józanságába csakhamar visszatért.

Hirek szerint e közönség is megszólt, rágalmazott, itélt, de el nem itélt, és egy nagy s vad hullámhoz, mely mindent magával ragad, sohasem hasonlitott. Voltak ugyan esetek, midőn boszút forralt, de ha a kormányzó erkélyéről hozzájok szólt, hamar lecsillapodott; vagy ha Besze népszónoki tehetségével ajánlá a józan viseletet, szintén nyugodttá lőn. Példa erre az Eszék várát az osztrákoknak átadott s Debrecenbe hozott Földváry várparancsnok, kit a nép mint árulót amerikai modorban örömest szeretett volna meglynchezni, hanem Besze által ekkor is csakhamar lecsillapittatott.

A másik eset az országgyülés elmenetele után történt, midőn több elviendő osztrák fogoly tiszt gorombáskodván s aljasitó szavakkal illetvén a különben türelmes civiseket, ezek a tisztek ellen erőszakra keltek s többeket megsebesitettek, kik közül néhány meg is halt; mely példa arra mutat, hogy a nép nem igen változik, mert vagy feláldozza magát, vagy hamar hóhérrá leszen.

Átalán a kormány, az országgyülés, a míveltebb vagy a míveletlen minden akadály nélkül folytathatta munkáját, vagy kereshette mulatságát, mely — ha kevés forrása is találkozott, — de mégis volt, s abban ünnepnapokon a közönség is egész illedelemmel részt vett, megmutatván, hogy a közép, vagyis „juste milieu“ nem volt egyedül a bölcsek számára feltalálva.

Ha a hadügy vezetése kezdettől fogva bonyolódott volt s megfeszitett erőkifejtést kivánt, — Debrecenben, midőn a jobb eszközök forrásaitól elszakasztva, midőn minden előzményektől meg lőn fosztva s kisebb térre szoritva, — ez még fárasztóbbnak mutatkozott, mit elősegélt, hogy az egyre tovább harapódzó szükségtől környezve, több követelésnek kellett megfelelnie.

A hivatalt ujra kellett szervezni, mert sok egyén elmaradt; azonban mégis szerencsésnek vallhatám magamat, midőn az élelmezést és számadást hű és gondos kezekben láttam. E fontos szakmány főnöke megérdemli, hogy örökös lekötelezettségemet, sőt irányában a haza elismerését s méltánylását is kinyilatkoztassam, mivel becsületes és ingatlan eljárása mellett milliókat takaritott meg.

Ez Pétery hadi biztos volt, ki mint családapa — vagyontalan létére — önmagát s családját bizonytalan jövőnek, sőt ügyünk bukásával üldöztetésnek tevé ki, s mégis Debrecenbe jött.

Mivel egyénekről szólok, jó szolgálatuk dicsérése végett — mit nehéz körülmények között vittek végbe, — még nehányat hozok fel. Ezek közt a táborkari főnököt, Vetter tábornokot, ki ha talán terjedt s főbb fontosságú hivatala tökéletes vezetésében némit nélkülözött is, de a veszélyben forgó haza megmentésére az akkori időben sok jó szolgálatot tett, s már a bánáti csatározásokban szerzett jó vezéri hirrel lépett hivatalába. A másik az egész magyar katonaságtól s a magyar kaputos világtól azért rágalmaztatott, mert a német seregből maradt ügyünk mellett. Ez báró Stein ezredes. Mivel a forradalom előtti időkben báró Hrabovszky főhadi parancsnoknál segéd volt, mivel általa tiszteltetett és mivel Hrabovszky kétszinűnek tartatott, tehát nekie is annak kelle lennie. — Igaz, hogy visszataszitó külseje, éles és gunyoros nyelve s ehhez kapcsolt hadtudományi felsőbbsége sokaknak nem

tetszett, de azért mégsem érdemlé meg azon gyülöletet, melylyel megtisztelték s melylyel őt minden módon a hadügyi hivatalból kituszkolni szerették volna. — A legfőbb személyeknek s az országgyülésnek ellentállani a hadügyér dolga volt, s ha ez hivatalát nem teszi a mérlegbe, — Steint el kell vala bocsátania, pedig minden hibája mellett a hadsereg szervezésében ügyesebb, a hivatalos hanyagság, a kihágások, a katonai osztályok önkényes elhagyása, szóval a rosz viselet hatalmasabb fékezője mint ő, senkisem lehetett.

Megbocsássanak a többien, ha jó szolgálataikat elismerem és köszönöm; de mivel magyarok voltak s csak kötelességüket tették a haza irányában, (melylyel szemközt semmi szolgálat sem lehet nagy, mert ennek mindennel tartozunk, mig az nekünk mivelsem tartozik,) azért neveiket elhallgatom.

A hadügyér gondjait a sok hiány, mulasztás, hanyagság s tékozlás még inkább növelték, mivel a haza kisebb körre szoríttatván, ezek most fontosabbak voltak s az egyetemre károsabban hatottak. Ezen hibák most még jobban tünének föl, s mivel azokat büntetni nem lehetett, hanem nyugodtabb időkig át kellett nézni, — azért a rosz megmaradt, sőt nagyobbodott is. Nagyobbodott pedig azért, mivel a főbb egyéneket más alkalmasak hiányában mellőzni nem lehetett, s igy kénytelenséggé vált a sok rosz között a kisebbet választani.

Ha a hadügyér akart is erélyt kifejteni, ezt nem teheté mindig, mert azt a kormány különös pártolásai gátolták.

Minden nagy vagy bármily apró vezér azt, a mi vezetése alatt állott, saját birtokának tartotta s abból valamit átengedni vagy máshova helyezni, — bár a haza megmentése igénylé, — csak erőszak után engedett, s minden legkisebb vezérke többet tudott, mint az egész

kormány, a hadügyérrel együtt. Mindenik képes volt a hazát megmenteni, s ezzel kérkedett is, bár oktalansága mindenünnen kilátszott. A sajtó pedig azonnal fegyvert fogott mellettük, vagdalta a hadügyért, utána pedig az országgyülés követei s aztán a kormány ágyúztak; s a házi békesség miatt — lett légyen az eredmény bármi — egyezkedni kelletett.

Egy fenéje volt az országnak, mely nemesebb részein rágódott, s ez a kormányfőnek a szabad csapatok irányában mutatott határtalan kegyelete volt, — bár ezek akadályozák az ujonczozást s a felszerelést.

Természetes, hogy a fiatal legények örömestebb iratták be magukat ezen csapatokba, több levén ott a szabadság, kevesebb a fegyelem, s több a magán-haszon; mig másrészt alakitásuk háromannyi időt kivánt, mint a rendes zászlóaljaké. Ha az ország 10 évig háborúskodik vala, ily csapatok mindig alakultak volna, melyek inkább a föld népét zsaroló, fegytelen s rabló testületek voltak, mintsem az ellenségnek ártó harcosok.

Az egész haza felkiáltott ellenök s a kormányfő többszöri igérete dacára az első alázatos kérés után mégis ujra megengedte alakitásukat, hogy a józan észt háboritsák s a haza ügyét veszélyeztessék. Mire véljem ezen engedékenységet, hacsak nem azon különc gondolat kifolyásának, hogy mivel az alakitók hatalmas szószátyárok, szép szellemek, irók, költők, szinészek, bukott ügyvédek s ilyesek voltak, és mivel elébbi foglalkozásukban nem érték célt, tán a katonaiban fogják azt elérni, — mert hisz' a magyar született katona! A hadügyérnek ügyességökben kétkedni — Isten ments'! — nem volt szabad, mivel lángeszekről s erős szellemekről ilyesmit föltenni, már magában bűn.

Pénzt, töltényeket s ruházatot nemcsak úriasan költöttek, használtak s rontottak, de mintegy ették ezeket,

mintha a haza 100,000 pelikánt tartott volna. Igaz, hogy ezen pelikánságban az erdélyi sereg is kitünő volt.

A sok tisztséget vadászó s kérő és a sokféle bukott egyén, ki üldöztetés ürügye alatt uj elhelyezést esdett, hogy erkölcsi csorbáját kiköszörülhesse, — itt is legió volt. Ezek könyörületből a képviselő urak által pártoltattak. Négyszáz ezernyi sereg kellett volna arra, hogy mindannyi kérése teljesitethessék, vagy hogy — a mit a seregtől távozni szerető tisztek leginkább óhajtottak — angol modor szerint fizetéssel, — de nem fél-fizetéssel — szabadságra bocsáttassanak.

Ezen gyökeres hibák mellé teszszük több hadvezetőnek a kormánytól is pártolt dicsvágyát, soknak haszonkeresését, vagyis önmagukróli el nem feledkezését, továbbá a magyarnak önmagát túlbecslését egyfelől, másfelől pedig célt érés miatti hunnyászkodását. Ezek miatt az egyetlenegy haditekintély, a hadügyminiszterium pártolás helyett aláásatott; s a kormányfő azon hite, hogy ő annyit, sőt még többet tud és ért a hadvezetéshez, mint nemcsak a hazai, de az egész világ hadügyminiszteriuma összevéve, s aztán a középpontbóli vezetés hiánya, a titkos rendeletek s utasitások, valamint az egyes hadvezéreknek tetszésükre bizott működése az egész hadvezetést a véletlen labdájává tevék.

A hadügyminiszter tekintélye szilárd sohasem volt, két szerencsétlen hadi tette után pedig (bár azok történtükkor méltányosság szerint itéltettek, de Debrecenben már tudatlanságból eredteknek mondattak,) még ingadozóbbá lőn. Mivel pedig többek által megtámadott és aláásott hivatalában s tetteiben támaszt nem lelt, s mivel ezek dacára többször ismételt lemondását nem vivhatta ki, — dolgait mindig szaporodó bajjal vitte. Tehát mivel helyén kényszerült maradni s önnön Ádámját változtatni s a körülményekhez alkalmazni nem tudta, nem akarta, —

azért úgynevezett hangyászmedvévé lett, és sujtott, feddett s roszallott, a hol roszat talált; erre pedig elég alkalma nyilt. Személyét illetőleg a tiszteletet megtagadni ki sem merte, ő pedig kész volt ezt is elengedni, hacsak a haza javára több engedelmességgel találkozhatott volna.

Bajai legtöbbjét ama szeretetnek köszönhette, melylyel irányában a kormányfő viseltetett. Ezen ellentmondást csak úgy vagyok képes megmagyarázni, hogy az ember szeretete tárgyát vagy egészen szerencséssé kivánja tenni s ha ez nem lehet, — miként köztünk nem lehetett, — tehát egészen szerencsétlenné. — Ezt ő becsületesen végzé; azonban csak a hivatal bukott meg, de a személy elég erős volt arra, hogy vállat vonitson s magát sorsa fölé emelje. — Az országgyülésre hazugság utján tukmált függetlenségi nyilatkozat után a hadügyminiszterium mint olyas megszünt s lajstromozó hivatallá alakult, mit Törökországban Kossúth önmaga bevallott.

E szomorú hivatalvezetésben azonban fénypontok és kedves pillanatok is voltak, melyek a legridegebb kedélyt is felhevithették.

Ilyen volt a haza minden részének ama ritka hazafiui áldozatkészsége, midőn mindegy volt: baráttól vagy ellenségtől volt-e megszállva bizonyos hely, s midőn ha egyenes utakon nem teheté, titkosan juttatá adományait a kormány székhelyére.

Azon kis tér, mely a Tisza, Bodrog s Marostól mosatik, s aztán Bácsnak s a Bánátnak kis része fedezte az egész hadi szükséget, ugy hogy a harcot, — az élelmezést tekintve, — éveken át lehetett volna folytatni. — Lőpor, golyó és ágyúöntő-gyárak keletkeztek. A fiatal emberek önkénytesen álltak a haza fegyveres szolgálatába, még az oláhok és russnyákok is, bár papjaik s izgatóik az ügyet roszallották. A német mindenütt hín ragaszkodott ügyünkhöz s küldte fiait; s ekkép a mi a hadi

eszközöket és szereket illeti, soknak bővében, s másnak ha szűkében is voltunk, de fogyatkozásban sohasem.

A kormányoknak mindenha például szolgálhat, hogy csak termékenyitő eszme kell, a szabadság s korlát nélküli mozoghatás meglenditése, s úgyszólván a lehetlen is ségessé válik.

— — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — —

Ki lehetett ismerni a hon ezenkori magatartásából, hogy Magyarország szükség esetében egyedül is képes a legnagyobb háború szükségeinek megfelelni, s ezen mondottakból azt vonjuk ki, hogy azon nép hajlamát, melyben ennyi erő s ennyi akarat rejlik, barátságos kötelékkel magához csatolni ildomosabb, mintsem erőszakkal elnyomni, lenyügözni akarni. Eheu jam satis est; unalmas s haszontalan prédikácio ez, Lázár barátom!

A hiányok hiánya a fegyverben volt. Egy héten át a legmegfeszitettebb munka mellett sem lehetett 500—600 darabnál többet kiállitani, pedig a nőttön szaporodó zászlóaljak 2000-et is igényeltek volna. Az uj gyárak csöveket bőségesen szállitottak ugyan, de a puskaagyak hiányát mindig éreztük. A gondviselés elhanyagolása, a sereg elhullottainak, betegeinek s fegyvereinek számban nem tartása a bajt még növelé, úgy hogy az ujoncok az ellenség elé gyakran dárdával kényszerültek menni.

E fegyverhiány részint az előbbi urbéri viszonyokból, részint a nemzetnek vadászatrai kevés hajlamából, részint pedig onnét keletkezett, hogy a haza, rosz földrajzi helyzete következtében, a nagy világtól tökéletesen el volt zárva.

S ez okozta gyakrabban, hogy különben bátor fiatal katonáink a tüzben minden foglalkozás nélkül levén, megfutamodtak, mire például szolgál Kassa. Gyakran pedig megesett az is, hogy a fegyverek mindenféle cső-

üregűek voltak, s hogy némely ujonc tévedésből töltények nélkül hagyatván, tétlen nézővé tétetett.

Ágyúkban hiány nem volt, mert a működő seregek 450-et birtak, a jövőre szükséges pótlék pedig két uj ágyúöntödében biztosittatott.

Röppentyűk, — az osztrákok által hiresztelt lehetetlenség dacára — minden gép nélkül, puszta kézzel készittettek, úgy hogy március elején Erdélyben az első üteg már működhetett. April végével pedig két más üteg az osztrákokéval nemcsak versenyzett, sőt azokat felül is múlta.

A nemzetőrség, — mint minden kezdetleges intézmény, — gyenge lábon állott, de a hol a zászlóaljakat ügyes és értelmes fők szervezték s vezették be a szolgálatba, ott némi hasznát megtagadni nem lehetett. A debreceniek kezdettől fogva hasznos szolgálatot tevének, minek közelrőli szemlélője levén, dicséretemet kimondani kötelesnek érzem magamat. A szegediek, — ha szolgálni akarásuk mellett féktelenség nem mutatkozik, sőt az ellentállássá nem fajul vala felebbvalóik irányában, — akkor több dicséretet érdemeltek volna.

Szabadka, ha kevésbbé féltette volna vagyonát vagy jobb s szolgálatértőbb főkkel lett volna ellátva, ez esetben több eredménynyel dicsekedhetnék.

Miskolc, Eger, Arad s több más város és falu, fiait derekasan kiállitotta a gátra. Hanem hogy az ily intézmény egyátalán valódi hasznot hajtson, északamerikai modor szükségeltetik hozzá s több idő, gyakorlat, és a nemzetőröknek kiszolgált katonákkali vegyitése.

Illik, hogy ezen adatok feljegyzője születési s őt képviselővé választó helyéről, a tisztes Bajáról is megemlékezzék. E 15 ezer lélekből s három népfajból álló mezővároska, a körülötte levő rácfaj fenyegetése dacára, ernyedetlen buzgósággal teljesité kötelességét.

Végre idővel maguk a nemzetőrseregek is érezni kezdék, hogy kevesebb hasznot hajtának, mintsem tőlök várni lehetett, s azért később szállitmányok kisérésére s futári kötelesség végzésére szoritattak, helyeiket önkénytesekkel pótolván ki.

Szóval: bármit mondjanak azok, kik nem jóakaróink, az, a mit az egész egyetem felmutatott, nem egy kis tulzó töredékből állott, hanem a hazát átható szabadsági szellem által hevitett nagy tömegből. — Mivel pedig ez igy van, azért ékesebb s a nemzet áldozatához méltóbb főkre s tollakra bizom e kor történelme leirását, magam a további események ecsetelésére térvén át.

III. FEJEZET.

A seregek egyesülnek. — Dembinszky megérkezik. — Szerencsés csatázások. — Perczel lemond. — Dembinszky fővezér. — Görgey hadjárata. — Kossúth sétája a sereghez és vissza. — A kápolnai ütközet. — Következményei, stb.

A seregek működései még nagy eredményekkel sehol sem dicsekedhettek. A bánáti hadosztály január havában Versecet, Fehértemplomot s más elfoglalt helyeket elhagyá.

Szomorú és sajnos, szükségszülte esemény vala azon részeket — hol a kormány a kevert népesség dacára annyi hűséget, feláldozást és ragaszkodást tapasztalt, — önmagukra hagyással jutalmazni s a szerb-faj üldözésének kitenni.

A mint azon hadosztály a Maros partját átlépte, tespedni kényszerült, mivel Bácsban gr. Vécseynek azon seregét, melyet gr. Eszterházy és Nádosy osztrák részre áttériteni igyekezett, de nem birt, — ujra kellett szervezni, s csak hosszabb idő mulva érkezett Szegedre.

Alig hagyá Vécsey háta mögött Bácsot, az ellenséges csapatok a Duna tulsó részéről fenyegetni kezdék, s igy önvédelmezéséről kelle gondoskodnia.

Szeged, a főpont is veszélyeztetve levén: a város, a kormánybiztosok, sőt a hadvezénylők is, — kik örömest

szerettek saját eszök szerint cselekedni, — a veszélyt oly nagynak festették, hogy ezzel a kormányt hibás lépésekre tévesztették.

S igy történt, hogy a hadügyminiszteriumot is elbolonditották s rendeletekre, ellenrendeletekre, következőleg rendetlenségre késztették, mig végre mindannyian kijózanodtak s a seregek Szolnok felé indulának, hova február hava közepe táján valahára el is értek.

Ez alatt történt meg az, mi a március előtti viszonyok következménye vala. Ugyanis mivel azon időkben a katonai szellem fölötte szunnyadt, e miatt forradalmunk kevés szolgált katonai egyént számlált soraiban, s ha ezek közül kisebb körben működők nélkül nem is volt, de igenis hiányában volt olyaknak, kik valamely hadi tett által a közvélemény méltánylását megnyerhették volna, azaz: európai hirnévvel biró vezérünk nem volt, vagy mint Napoleon mondotta volna, nem voltak oly hadi reménységek, mint Foy, Gerard stb.; s ha lettek volna is, azok inkább szítottak Ausztriához mint a hazához.

A honvédelmi bizottmányt, igazábban Kossúthot belső ösztön vezérlé, hogy, midőn ügyeink bonyolódni kezdének s az ellenségeskedés Ausztriával már elkerülhetlenné lőn, — vezérről gondoskodjék. Azért is Szabó Imre hadügyi hivatalnok általa még Pestről küldetett titkosan Párisba, hogy ott gr. Teleky Lászlóval ügyünk részére hadi tekintélyt szerezzen. A vezért nemsokára meg is találták, ki mint cukorgyártó Ausztrián és Lengyelhonon keresztül és Schlicknek akkor a határon száguldozó csapatai közt kárpát-melléki megyéinkbe jutott s egyszerre csak Debrecenben termett. E férfiu Dembinszky Henrik volt.

Dembinszky mint katona, mint vezér, mint ember s honfi sokkal ismeretesebb Európa előtt, hogysem itt ujra kelljen megismertetnem. A választás szerencsésebb

alig lehetett, mivel hadi tapasztaltságával a hiányt becsületesen pótolhatá s személyében a szláv elem s követelés némi biztositást nyerhetett arra nézve, hogy ügye nem fog egészen háttérbe szorittatni. E körülmény a szomszéd lengyeleknek szintén inyökre lehetett, kik őt tisztelték, s általa ügyünknek megnyerettek. E derék ember, ki egyenes és nyilt viseletével az értelmes közönség becsülését az első pillanatban megnyeré, nem is mulatott itt sokáig, hanem mihelyest katonai ruhája elkészült, azonnal a sereghez indult.

Windischgrätz, az alter-ego, — mint már emlitettük, — Pesten jól mulatott, s fővezér léttére apróságokkal bibelődött. Hogy Görgey merre ment? tudhatta Jablonovszky tábornok által, ki hátvédét megtámadta, s igy Görgey nyilvános és titkos céljának más ürügyet kellett keresnie, mert Bécsnek — a kikürtölt célnak — félelmes már azért sem lehetett, mivel Galliciából több csapat a bányavárosok lefoglalására indittatott. — Ha tehát Windischgrätz Görgey seregét magára hagyja s rendelkezhető seregével, mely a Jellasicséval együtt legalább is 30 ezerre mehetett, s ha Ottinger által magának másodrendű hirt szerezni nem akar, s végre ha saját vezénylete mellett a Tiszán átkel s utját Debrecennek irányozza: ekkor a netán ellentálló Perczel 15 ezernyi seregét előbb legyőzheti, mintsem a bács-bánáti sereg segitségére érkezhetik. Ha azonban Perczel debreceni utja helyett magát másfelé vonja s a bács-bánáti sereggel egyesülhet vala, még akkor is előnynyel merényelhetett volna csatát, mert bár ekkor az ő serege kevesebbszámú lehetett, de minőségére nézve erősebb. Végre, ha sem az egyik, sem a másik nem történik, mégis pusztán ott megjelenésével a magyar kormányt kétségbe ejti, mert azt papirpénz-gyárát ismét szétszedni s ujra költözni kényszeriti. sőt talán még a kormányt is tovább-költözésre birja, s igy

akár az egyik, akár a másik eset történik, az hadvezetésünkre kártékonyan hatott volna.

S mivel ő veszteglett, Schlick is veszteglett, bár serege egy tekintélyes dandárral erősbödött; és mivel ő, az alter-ego a kompromittáltak vizsgáltatását folytatta egyremásra, azért a dii minorum gentium is azt tették Kassán vagy máshol.

Igy honunk cérnaszálon függő élete megmaradt s ezzel védelmi erejének s ellenállhatási tehetségének növekedése is biztosittathatott.

Minek tulajdonitható e véletlen és nem várt szerencse? — a Mindenható tudja. Miért lett Windischgrätz annyira elvakulttá és értelmetlenné? ezt szintén csak a világ nagy kormányzója fejthetné meg.

Mivel a honvédek a nagyobb csatázásokban eddig még mindig és mindenhol a rövidebbet huzták; mivel az ellenség sehol sem talált maga előtt tiszteletet igénylő, utolsó vércseppig küzdeni kész magyar hadakat, s ha talált is, fegyvertelen, rendezetlen, gyülevész csoport volt az, s ezért félelmes nem lehetett; s végül: mivel az akkor befagyott Tisza hidat képezett; mondom, mindezek mellett nem tudhatni, mi volt nagyobb: a magyarok szerencséje-e, vagy az ellen vezéreinek oktalansága?

Hogy Dembinszky hadi tudománya használtassék, őt alkalmazni kellett. Ezen alkalmazási igyekezet a kormányt eleinte némi hüledezésbe hozta, mivel ez kerestette s hozatta ki őt Franciaországból, következőleg tétlenül nem hagyhatta. — Más részről Görgey helyére nem küldhette, mivel Görgeyben Kossúth veszélyes vetélytársat teremtett saját maga ellenében. Perczel Mór helyére még bajosabb volt, mert Perczel mint a március előtti reform elsőrangú bajnoka s mint kormánybiztos, határtalan hatalommal volt felruházva, ki azonfelül önmagát

hatalommá emelvén, a kormányfőnek félelmes vetélytársává lett.

Egy harmadik talán szintén hadfőnökségre vágyott, a ki Debrecenben létekor az alkalmat hasznára forditani iparkodott; ez Vetter, a táborkari főnök volt.

Ezen követelők közt a szegény kormányfő politikai exigentiáiban ama rosz expedienst találta ki, hogy Dembinszkyt az aradi ostrom szemlélésére küldje. Hanem ennek el nem fogadása után legjobbnak tartották őt addig, mig hadi rangjára illő tér nem nyilik számára, tanácsadóul Perczel Mórhoz küldeni, ki seregével Szolnok felé indult.

A Tisza bal partja mindenhol hatalmunkban lévén, ezt az ellenség — habár akarta volna is, — erőszakolni nem merte.

Cibakházánál a bátor Mesterházy alezredes vezénylett, ki nem egyhamar rettent meg bármi ellentől is, s a ki célszerű felvigyázatot tartott, sőt portyázásait egész a vasútig űzte s az ellenséget nyugtalanitotta. A bal partot a jobbal az e helyen álló hid kötötte össze, mely jól helyezett sánc által védelmeztetett, mit az ellenség bevenni igyekezett s a hidat is két izben felgyujtani megkisérlette a végből, hogy az átkelést gátolja, — de terve mindkétszer meghiusult.

Az első támadásnál a sereg szép esetnek volt tanuja. Az ellenség tudniillik a hidig előnyomulván, azt ostrommal bevenni készült, midőn a 19-ik sorezred 3-ik zászlóaljának vezénylője, gr. Leiningen látván a veszélyt, zászlóalja élén szuronyt szegezve az ellenséget visszaverte. E zavarban Leiningen osztályától elszakadván s rövidlátása következtében más kékhajtókás katonaság közzé elegyedvén, elfogatott s a hidtól nem messze álló vámházba vitetett, hol sértegető szavakkal illették. A hid a magyarok kezében maradt, de a tulsó rész ellenség által volt meg-

szállva. A mint a legénység őrnagya elfogatását meghallá, azonnal „őrnagyunkat vissza kell nyernünk!“ szavakkal, önszántából, a balpartról a hidon át a jobbra rohant, s az ott felállitott osztrák lovas és gyalog osztályoknak dacára a vámházat ostrommal megvette, őrnagyát megszabaditotta, s azt diesmenetben visszahozta. A gróf megilletődve s elérzékenyülve, osztályát e szavakkal üdvözlé: „Eddig egyszerüen voltam a tietek, de most kétszeresen az vagyok“.

Mint mondottuk, Perczel a szolnok-debreceni utat tartozott védeni s csak annyiban hátrálni, a mennyiben őt az ellenség nagyobb erővel nyomná vissza. S Perczel dacára annak, hogy az ellenség a Tiszán sem kelt át, Nádudvarig vonult vissza, kijelentvén, hogy az ellenséget ott akarja bevárni, s ott fog vele megütközni, meg nem gondolván, hogy a kormányt mennyi zavar és veszélynek teszi ki, ha az ellenség őt követendi. Azért tüstént azon parancsolatot kapta, hogy Török-Sz.-Miklósig s még tovább is előrenyomuljon, s az ellennek a Tiszán átkelését gátolja.

Az ellenség Szolnokot csak lovassággal szállotta volt meg, s hozzá kényes s elkényeztetett vasasokkal, kiknek a fagy inyök ellen volt; főnökük pedig, Ottinger megvetőleg gondolt a honvédekre, s igy az őrségi szolgálat hanyagul vezettetett olyannyira, hogy Perczel Mór januárhó 24. vagy 25-ikén őket meglepheté s Szolnokból kiverte. Ha pedig parancsolat szerint Kazinczy is jobb szárnyával annak idején az ellenség hátába kerül, akkor az ellen egészen el is fogatik.

E kis győzelem folytán a magyar sereg felelevenült s győzelmét folytatni kivánván, előrenyomult, s ekkor érkezett hozzá Dembinszky. — Az ellenség Ceglédig nyomatott vissza. A heves és fiatal hadvezér már Pest bevételéről kezdett álmodozni, s tovább nyomulni készült;

de mivel a bács-bánáti seregek közelébe még nem érkezének, sőt másfelől a gyöngyös-miskolci vonalról ellenséges hadtest előnyomulása jelentetett, melynek egyik száguldozó csapatja a tiszafüredi őrséggel az átkelésre nézve fontos állomását otthagyatá s ekkép Debrecent veszélyezteté, — ennélfogva, nehogy körülvétessék, a mi az akkori körülmények közt igen káros lett volna, — azért előnyomulását félbeszakasztani kényszerült.

Azonban ezen merész előnyomulás azon hasznot hajtá, hogy Windischgrätz pesti nyugalmát kezdé nem egészen biztosnak érezni s hogy a Görgey serege után iramodott hadtestből két osztrák dandár rögtön Budapest védelmére hivatott vissza, s ezzel Görgey mozgása könnyebbé vált.

Ezen időben Schlick is föleszmélt a rá nézve szerencsés kassai csata utáni tespedésből s Szántó felé nyomult előre; de mig Mádra érkezik, — szabad legyen epizódként s curiósum gyanánt egy németből franciára forditott könyvecskéből az: „Esquisse de la guerre d'Hongrie"-ből a szikszói és kassai eseményeket itt kissé megnyesnem. — Az osztrák vezér esküszik, e sorok irója szintén, csakhogy másra. Azonban mitsem tesz; lássuk:

„Schlick 1848. december hava 28-án Szikszónál állást vőn, — mondja az emlitett könyvecske. — Pergennek meghagyatott, hogy dandárjával az ellenség balszárnyát megkeritse s a hátrálási vonalat fenyegesse, mig gr. Deim brigádjával homlokban intézne támadást. — E terv sikerült, mert a rebellisek a szikszói magaslatokon elfoglalt előnyös állásukat védeni s a combinált megtámadásnak megfelelni nem birtak, s egy egész honvédszázadot hagytak hátra foglyul". — Ez igen szép volt tőlük; de a ki a szikszói magaslatot ismeri, tudja, hogy csak jobb szárnyam volt előnyben, de nem a bal, hol a magaslat Szikszón túl nyúlik; s igy az ő állása is ha-

sonló előnynyel birt. S midőn jobb szárnyam lovasságával előrenyomultam s ennek — az ellenség részéről ejtett lövések következtében — történt megzavarodtával, s az ehhez járult röppentyü szétpattanása által okozott zavar folytán a balszárnyon visszavonultam, Schlick sem elébb sem most nem mozdult ki helyéből, hogy csendes visszavonulásunkat háborgassa. Ez oly bizonyos, mint 2 × 2 = 4.

Továbbá azt mondja e könyv, hogy „Mészáros Schlicket 1849. január 4-én 18 zászlóaljjal, 800 huszárral s 33 ágyúval támadta meg, s hogy azon tündöklő győzelmet Schlick ügyes elhelyezésének, katonasága vitézségének és elszántságának, melylyel az ellent megveré, köszönhetni, s hogy 10 ágyu, 6 társzekér, egy zászló, 200 fegyver, 40 lovas s 500 fogoly került birtokába, s ezen kivül a chevauxlegersek még 6 vetágyút, 1000 darab puskát és sok foglyot keritettek kézre."

„E győzelem még szebb, sőt hasznosabb is volt, mivel a Parma-gyalogság szétvervén a lengyeleket, — kik megtámadtatásuk nélkül hagyák el a csatatért, — a 10 ezer darab aranyat magában foglalt pénztárt és Mészáros irományait elfoglalta. — Midőn ezt olvastam, azonnal „prosit"-ot kiáltottam s kivántam, hogy egészségemre köszöntsenek, miután én életemben sem láttam annyi aranyat együtt, sőt annyi még Duschek országos pénzládájában sem találkozott.

Az irományokat illetőleg Szalay János derék barátom s szolgám*) sokkal jobban biztositotta azokat, hogysem a parmaiak kezébe jussanak. Irományokat csakugyan foglaltak el, de azok az akkori lengyel vezető, a tékozló Rembovszky állitólagos számadását tartalmazták, a miért ezt utóbb nem lehetett feleletre vonni és megbüntetni.

*) Jelenleg megyei huszár Posten.

Bár vitézül vesztettem volna el a csatát, akkor legalább honvédeim sem futottak, hanem harcoltak volna. Az ellenség helyéből csak egy osztályt küldött ki, s csupán odáig, honnét őrszemeit elkergettük. Vetágyút sem foglalhattak el oly számmal, miután Miskolcon 22 vetágyunkból még 11 volt birtokunkban. S igy irják a történelmet! A többi részletet illetőleg lásd leirásomat.

Schlick tehát Mádra érkezett, hol a derék Bulharin a hadtest közepét vezénylette. Januárhó 19-én az ellenség a ködös időt felhasználva, Mád körül egyszerre csak a lengyelekre bukkant, ezektől azonban kemény tűzzel tiszteltetett meg. A tüzelés egy darabig tartott, mire az ellenség visszavonult. Mig a tüzelés a középen folyt, a bal szárny valami rémképtől űzetve, Lökig vonult vissza, s onnét erőtetett menetben csak 21-én tért vissza helyére. Mit mivelt a jobb szárny, melynél a parancsnok is tartózkodott? nem tudni.

A ködben való csatázásnál pár furcsa eset is történt. Fiedler dandárnok pl. valahogyan kelleténél tovább nyomulván elő, honvédeink közé keveredett, s csak békességi jegyek mellett s a miatti tanácskozás ürügye alatt, birá magát együgyü fiatal katonáink közül kiszabaditani. Hanem e tényt is a magyarok rovására alkalmazták, holott itten nem a magyarok szorultak meg, hanem Schlick, ki igen is örült, hogy a kelepcéből kiszabadulhatott.

Ezen első siker nélküli megtámadás után Schlick nem nyugodott, hanem 22-én a sárospatak-tokaji út felől kisérlette meg szerencséjét. A köd a tájékozást ujra akadályozta. Schultz őrnagy Bodrog-Keresztúrnál levén felállitva, az ellenség egy csapata által megtámadtatott, hanem helyét vitézül tartotta. — Az ellenség főereje a tarcali uton kezdett előrenyomulni. Klapka a sokfelőli tüzelés által megzavartatva, tétovázott, s magát mire sem tudta elhatározni, s azalatt Schlick Tarcal felől semmi

ellentállásra sem akadván, az ellent a jobb oldalban vélte, balszárnya pedig Schultz mellett huzódott el, s igy hátában hagyta azt, miről sem az ellenség nem tudott, sem pedig Schultz, — máskülönben mindkettő máskép működik. — Schlick előnyomulásától ellátott, s elölről is, oldalról is hallván lövéseket, — tétovázott; végre vissza kezdett vonulni.

Itt Klapka, ha a hadtapasztalt Bulharin lengyel ezredes tanácsát követi, — a szerencs-keresztúri magaslatokon álló három csárda terét, jó hadi állással, elfoglalhatja s a további eseményeket bevárhatja. Ő azonban e helyett Dessewffy dandárjával Schultznak kivánt segélyt vinni, hova el is indult, a ködben ide s tova járt, kelt, csavargott, s két óra mulva ismét elébbi helyére tért vissza.

Az ellenség mozdulatai összefüggés nélküliek levén, — mivel a köd a tájékozhatást akadályozá, s mivel állását a sokfelőli lövöldözés végre bátortalanná tevé, — azért, mint mondtuk, visszavonulását megkezdé. E hátrálásában ép azon az úton kellett elvonulnia, melyre Klapka sereget állitani elmulasztott.

Schlick örült s örülhetett is, midőn nehéz ágyúit és társzekereit a gyanus helyen tulvihette, s a köd eloszlása után a magyar hadtestet távol háta mögött látta.

Klapka szintén örülhetett, midőn kalandjából viszszatérve, az ellenséget azon helyen látta elvonulni, a hol az, — ha helyt foglal, — egyenesen az ölébe esik vala.

E verekedést nemcsak ködösnek, de zavarosnak is lehet mondani, mert az egyik részről rendes felállitás, a másikról rendes támadás nem történt. Schlick, — a mint látszik, — ellenfele közepét akarta keresztültörni, s ha ez sikerül, a két szárnyat egyenkint megverni és elszéleszteni. Hanem a mily bátor volt előnyomulása kezdetben, oly tétovázó lett az folytatásában, s azért merénye

meghiusulta után idején és pedig nagy szerencsével vitte végbe a hátravonulást.

Mivel pedig bántatlanul tért vissza, azért azt jelenté, hogy nagyobb erő, nagy köd s eltévedt seregrészek miatt a csatározást félbeszakasztani kényszerült, hanem hogy azért a fegyver becsületét szépen fentartotta. — Természetes, hogy tudósitásában nem találta illendőnek kijelenteni, hogy ő maga szintoly mérvben meg volt zavarodva mint az ellenfél vezére, és hogy ő, a háborút nagyban látott altábornagy, a véletlen esetek meg nem fontolása következtében csak oly vezéri tulajdonságot tüntetett föl, mint a milyet az improvizált, ujonan sült magyar ezredes-vezér.

Ez utóbbi — bár semmi rendeletet sem tett, — de mivel az ellenség a tért az ő birtokában hagyta, tehát győzött, s győzelmét a „Közlöny"-ben szépen leirva lehetett olvasni; sőt akkor, mint később bevallá, a mindent tevő Bulharint nem is emlité meg, s a két napi csatározás eredményét egyedül önmagának tulajdonitá. Hogy pedig az ellenkező eljárás jobban szembetünjék, Schlick mád-tarcali kudarcáról mit sem szólt, legalább arról az „Almanach"-ban vagyis a francia „Esquisse"-ben mi sem volt található.

Január hó közepe táján Windischgrätz Schlick seregének erősbitésére Schulzig tábornokot küldé ki öt zászlóaljjal, ki Miskolcon ellenséges hadat nem találván, január 25-dike felé Schlickkel egyesült.

Klapka ennek hallatára Tokajt őrséggel rakta meg, de podgyászát a Tiszán át Rakamazra szállitotta. Kevés nap mulva, midőn az ellen közeledtét hallá, Tokajt is elhagyá, s a hid egy részét leégetteté, védelmi állást Rakamaz körül veendő.

Schlick a magyar közmondás (elesik a lud a jégen) dacára január 31-én a jégen átkelt, de mivel a magyar

sereg ellentállott, — a verekedés darab ideig a befagyott Tisza hátán tartván, — azért visszavonulni kényszerittetett; miről az „Esquisse“ szintén hallgat, mivel itt ismét vesztést kellene emlitenie. — E verekedésnél a bácsi fiukból alakitott 36-ik zászlóalj tüntette ki magát.

A kormány a föntebbi hirek hallatára biztosságát veszélyeztetve látván, Tokaj felé segitséget küldeni sietett. Ezzel Dembinszkyt bizta meg. Perczelnek 18,000-re szaporodott seregéből 5000-et át kellett adnia s Dembinszkynek Klapka serege vezényletét átvennie.

Mint láttuk, Dembinszky Perczel seregével Ceglédig jutott s a fentebbi kormányrendelet őtet is érte. Midőn Perczel azt elolvasá, magyar modor szerint „teremtettével“ fogadá, s első hevében ellent akart állani, de később megváltoztatta gondolatát.

Ha végkép ellenszegülni nem is mert, de a késedelmes engedelmességgel a kivánt eredményt hátráltatá s megsemmisité. Büntetni nem igen lehetett, mivel a rosz főt gyakorta roszabb váltotta volna fel.

Perczel Mór tehát mint vezér s mint teljhatalmu kormánybiztos 24 órai akaratoskodás után az egész sereget Dembinszkynek adá át, s lemondását a kormánynak csipős szavakban nyujtván be, a seregtől eltünt.

Dembinszky a kormány parancsa szerint átvevén a seregrész vezényletét, ötezer emberrel torony irányában Tokajnak tartott. Hertelendy, a sereg többi részének vezénylője, Szolnokhoz vissza s onnét Tisza-Sz.-Miklósra rendeltetett, azon meghagyással, hogy mig gr. Vécsey és Damjanics hadtestei a Tiszához nem érnek, a Tiszát védje, — azután pedig Tisza-Füred megszállását és védelmét eszközölje. — A mint Hertelendy Szolnokon átvonult, a tiszai hidat azonnal lerontatá, mire az ellenség Szolnokot gyalogság és lovassággal szállá meg, s a tél idején a hidat felépiteni s Szolnokot földváracsokkal erő-

díteni kezdé, — de e munkákon kivül egyebet mitsem merénylett.

A kormány kétes állása javulni s aggályai mulni kezdének, mert:

1-ször, az osztrákok e részen Schlicken kivül merészebb vezérrel nem birtak; ez pedig a Tiszától mindig tisztes távolságban maradt, s azt átkeléssel nem tisztelte meg.

2-szor, mert Bem Erdélyből Urbánt kivervén, győzelmes fegyverét a szászföld felé vitte.

3-szor, mert Szeged városa a rácok által megtámadtatván, az ottani nemzetőrség gr. Hadik ezredes vezénylete alatt a csekélyszámu rendes katonaság bátor és vitéz hozzájárultával azokat visszaverte, következőleg a további merényleteknek gátot vetett.

4-szer, mert a Bánátból kilépvén, Damjanics Szentes és Cibakháza, gróf Vécsey pedig Török-Sz.-Miklós körül vett állást.

Tehát a kormány nem csak könnyebben vehetett lélekzetet, de győzelmi reménynyel is kecsegtethette magát, s mivel az ellenállhatási eszközök készülőben voltak, azok célszerü használata s Görgey is több biztosságot nyujtott.

Miként láttuk, Görgey nagy hadi tettek nélkül, de nagy tettek reménysége fejében a hazát képviselő lotteria tömkelegéből sorsjátéki főjegy gyanánt húzatott ki, s mint ilyen, vagy mint Kossúth-alkotta csillag egész januárhó 5-éig miben sem fénylett. A hirlapok, a mesék s a mondák őt tulvilági szövetséggel birónak hirlelték, mindent láttak benne s vele, még daemonokat is, szóval: csudalénynek tartották. A kormány, az országgyülés és tudja Isten még ki minden, szintén azt tartá felőle. Róla az anekdóták, élces feleletek s rögtönzések végnélküliek voltak, valamint az irányábani tisztelet is. De midőn alább következő „pásztori levele“ nyilvánossá lett, hogy mit

gondoltak felőle akkor? — képzelni lehet, de kimondani aligha.

Ezen pásztori levél veleje, — kihagyván belőle a szép bevezetést s cikornyás és cafrangos szóhalmazt, — ebből állott: „A sereg (t. i. ő, Görgey, mert a sereg akként beszél, miként azt feje akarja,) nem ismer más hatalmat, mint az Ő Felsége által kinevezett hadügyminisztert, (ne neked exigentiák professora!) s a seregnek nem kivánsága forradalmi vagy köztársasági kormányt elismerni stb.“

Már ez sem az országgyülésnek, sem a kormányfőnek nem tetszhetett. Az elsőnek azért nem, mivel a katonaságnak polgári ügyekbe belékeverése rosz jel volt; a másiknak meg nagy szöget ütött fejébe, hogy az általa teremtett hasonvallásu vezér, — kit a hadügyminiszterium hatalma alól is emancipált, s ki csak elkerülhetlen esetekben engedelmeskedett, — most kijelentette, hogy másnak engedelmeskedni nem fog s igy egyuttal kijelentette, hogy benne egy uj s független hatalom támadt. S ha Görgeynek emez eljárása nem lett volna hazánk bukásának egyik oka, — jóizüt lehetett vala nevetni azon, hogy a két róka miként igyekezett egymáson kifogni.

Emlitettem-e már? nem tudom, s mivel nem tudom, tehát itt emlitem, hogy Görgey, midőn Kollmant elbocsátotta, helyébe táborkari főnöknek Pusztelniket vevé magához. Azonban a szerencsétlen bábolnai eset után ez is csakhamar eltünt és sok ideig holtnak tartatott; később Bécsben feltámadott halottaiból s Görgeyvel különös összeköttetésben állott. Pusztelniket a táborkari főnökségben valami Bayer követte, ki — ha nem hibázom — szinész, bukott kóta-tisztázó s német iró volt, — következőleg lángész, s ekkép mindenre alkalmas, s hozzá nobile per fratrum.

Geniális kalandjukat vajjon melyik főzte ki közülök?

nem tudom; hanem azt tudom, hogy tervük kivitelére — midőn az a pesti hadi-tanácsban elhatároztatott s két vagy három napi ugrással az ellenséget megelőzve, Vácot elérték, — seregük 21—24 ezer gyalogból, 3 ezer huszárból s még pedig a javából — állott, s hogy 86—96 ágyuval birtak. Titkos tervü menetök dacára eltünni nem igen igyekeztek, s midőn Ipolyságnál az osztrák hadosztály hátvédöket elérte, — verekedniök kellett.

E csatározás magában csak annyi jelentőséggel birt, hogy Görgey Bécs meglátogatása tervétől elmozdittatott; azonban a bányavárosokat előbb érhette el, mintsem azokat a Galliciából arra tartó ellenséges csapat kifoszthatta volna, mely onnét szerencsésen el is veretett.

Az ellenség nem igen nyomta, sőt nem is háborgatta őt, s azért serege ott kinyugodhatott s a további fáradságos utra elkészülhetett. A bányavárosokbani tartózkodását a katonaság elnyűtt ruházata kijavitására szánta s használta fel. Azonban, hogy a tiszteknek is legyen dolguk, s mivel azokat sem kézi munkával, sem mással el nem foglalhatta, — felelevenitésökre s önmaga s a környék vigaszára táncmulatságokat rendezett. — Továbbá vezérhez illetőleg nem csak a jelenről, de a jövőről is gondoskodott, s hogy főtábori szállása s az azt látogatók a szegény hegyes országban hiányt ne szenvedjenek s a hüsitőt ne nélkülözzék, az ország számlájára 7000 forint ára gyarmati cikkeket vásároltatott. De hogy az ország javára is tegyen valamit, a bánya-városokban lelt kormány-pénzt s a veretlen ezüst- és arany-érceket magával vitte, sőt, hogy hazafiságát a kormány emberei előtt is megmutassa, — „hazaárulókat“ is cipelt magával.

Az ottani mulatságok nehány nap óta tarthattak, midőn egy ilyen alkalmával egyszerre zaj támad s a mulatság erre félbe szakadt; — de mig a táncosok a hely szinére érkeztek, az alatt az altisztek által vezénylett köz-

legénység az ellenséges háborgatókat visszaverte. A támadás nagyobb erővel ismételtetett, s ekkor mintegy 10 ágyu s nem tudom mennyi ember-veszteséggel Görgey a városból kiszorittatván, Selmec felé tartott, honnét jó darab ideig minden hir megszakadt.

Februar 8-án kelt, s a Klapka egyik osztályától ujonan megszállott Tarcalból jött ama kedves hir, hogy február 5. vagy 6-án a branyiszkói magaslat (mely az ellenség által védetett s a melyen — ha Görgey vagy elszélyedni, vagy elfogatni nem akar, — túl kell mennie,) Guyon osztálya által megrohantatott s az ellenség elüzetett. E hir nagy örömet okozott, s méltán, mert Schlick Schulziggal nem lehetett képes Görgey és Dembinszky egyesült seregeinek ellentállani, sem ezen egyesülést nem akadályozhatta.

A húsz és több ezer főből álló sereg hadmenete a legridegebb tél idején, a Kárpátok közepében, szegény falvakon keresztül, — hol a napi szükség élelemben s másban szüken pótoltathatott, — terhelve s nehezítve szükségen felüli lovassággal s ágyukhoz, társzekerekhez szükségelt lovakkal, azonfelül ezer, vagy Görgey jelentése szerint két ezernél többre menő előfogatos szekérrel, miken az állam s a sereg megmentett jószágai vitettek, — mindez önmagában igen szép katonai tény volt s a vezénylő ügyességét tanusitotta. Ezt a hadügyminiszter is, — kit Görgey irányában ellenséges indulattal szerettek vádolni, — eléggé méltányolta s elismerte, mit azzal is kitüntetett. hogy mig az ujonan alakitott vitézi rend kiosztásánál mások vitéz és győzelmes tettekért nyerének kitüntetést, — addig Görgey azzal eddig még csak a hátrálásoknál tanusitott ügyes eljárásáért diszesittetett fel.

Az ezen sorokat iró ex-miniszter humanitását s az érdem méltánylását soha sem tette félre, s most még kevesebbé tehette, midőn azt, hogy a sereg a fáradságos

út alatt szenvedett viszályokat és veszélyeket szilárdul kiállotta, a sereg vezérében tartozott tisztelni. Hanem azért a hibák kijelölésétől, az igazság- és részrehajlatlanságtól elállani szabad nem volt, hogy ez által tudhassa a haza, vajjon mennyire érdemlette meg kedvence későbbi viselete a nagy dicsőitést.

Magyarhonban, s talán máshol is ugy van az, hogy a kedvenccé lett országos férfinak azonnal emberi, sőt mennyei lángész tulajdonittatik, a miért ezek semmitsem követhetnek el csoda nélkül. E menetnél szintén ez történt, mert Görgey seregével — mint egy újabb Mózes — alagutakon haladt előre, miket improvisált-e vagy az angyalok készitettek-e számára? nem tudom, — s midőn az üreget utolsó embere elhagyta, az az őket üzőbe vett ellenség előtt bezáródott, s az ellen csak hűlt helyére bukkant. Ezen balgaságot nem hoznám fel, ha Görgey hamis barátjai a hirlapokban nem kürtölték volna.

Görgey katonai kiképezést nyervén, a hadtudományi értelmet tőle megtagadni nem lehet; s ha e tudomány összeségét nem is birá, de annak némi ismeretével mégis bővelkedhetett. Akkor — a gyakorlat terén még csak rövid működése levén, — hadi tapasztaltsággal nem igen birhatott, s hogy ezt később sem tevé magáévá, — több fényes hadi tette dacára bebizonyitotta, a mint ezt annak idején előhozandjuk.

Azt azonban megmutatta, mikép határozott akarattal birt első fellépésétől fogva arra, hogy különös szerepet játszszék, melyhez a személyeket megválasztá s ezenkivül bármi eszköztől sem rettent vissza, mely őt céljához vezetheté. Célja pedig az elsőség elérése volt.

De hogy véget vessünk jellemzésének, még megjegyzem, miként a reá bizott sereggel a Duna balpartján munkálása nem igen tanusitott körültekintést és belátást; mert hegyes tájakon kényszerülvén mozgani s az egész

lovasság két harmadát, még pedig a szinét magával vivén, ekkként a rónaságot annak véderejétől megfosztotta, s azt az ellenség merényeinek kitette. Ez célszerü nem lehetett s nem azért, mert ha az ellenség a Tiszán átkel s Debrecenhez közelit — miben a félig rendes, félig rendezetlen magyar sereg nem akadályozhatja, — akkor a haza vesztének van kitéve; továbbá, a mint azt az események megmutatták, Görgey eljárása azért sem volt célszerü, mivel lovassága a hegyek között az osztrák vadászok által megötödöltethetett.

Azon körülmény, hogy útjában 18 ágyut vesztett, holott a csatázás sem Ipolyságnál nem lehetett komoly, — honnan útját tetszése szerint folytathatta, — sem pedig Selmec körül, — hol, bár szintén kénytetett verekedni, de mivel annyi ezer szekeret szerencsésen tovább mozdithatott s aztán ő is háborgatás nélkül utánok indulhatott, épen azért nagyobb csata nem lehetett, — mondjuk, hogy ezen körülmény valamely hibás rendelkezésről vagy mulasztásról teszen tanuságot. — A hir azt mondta róla, (s ez mellékesen legyen mondva,) hogy sipkája az utolsó verekedésnél keresztül lövetvén, Görgey igy nyilatkozott: „Warum nicht ein Zoll tiefer!“

Amint Eperjes tájékát elérte, ellenséggel többé nem találkozott, mit Perczel Cegléd felőli előnyomulásának s a Dembinszky által eszközölt Kassa fenyegetésének köszönhetett. Eperjesen létét a kormánynyal tudatá, s az állam podgyászát s a megmentett aranyat és ezüstöt az „árulókkal“ egyetemben Debrecenbe szállittatá.

Ezt megtéve, kijelentette a kormánynak, hogy szándéka elrongyosodott seregét felruházni, kipihentetni, Kassáig előrenyomulni, és az egész tájékot biztositani, legroszabb esetben Ungvár felé visszavonulni (sic!) s ott magát védelmezni.

Mig jelentése Debrecenbe, s a hadügyér mást célzó

rendelete ő hozzá érkezett, azalatt bálokat sem Eperjesen, sem Kassán nem nélkülözött.

Ott hagyjuk tehát őt, s a Tisza azon részéhez fordulunk, merre Dembinszky kezdett működni.

Ez — szerencsétlenségünkre — igen kevés ideig működhetett; hanem azt is, mit tennie engedének, hadi szempontból minden részlettel leirá, mely irat ha napvilágot látand, az a magyar viszonyokat valódiságukban fogja feltüntetni, s mindannyi egyéniség értékét kimutatni. — E szerint az itteni mozdulatokat csak nagyjából fogom leirni, a mint gyenge emlékező tehetségem azokat megtartá. S tanuságaul annak, hogy mily gyarló kezekben volt a hon egész ügye, — némely egyén által okozott eseményeket, merényeket stb. szintén leirandok..

Dembinszky tehát, amint Klapka hadosztálya vezényletét átvevé, Rakamazról Klapkát serege egy részével azonnal a Tiszán átkelésre és Tokaj s Tarcal megszállására inditotta, maga pedig a hátramaradt seregrészszel Tiszalökön át Miskolc felé indult s Hertelendyt seregével Török-Sz.-Miklósról — hova Vécsey megérkezett — Tisza-Füredre parancsolta.

Amint az a hir, hogy Görgey Eperjes s a többi sereggel összeköttetésben van, Debrecenbe érkezett, — átalános hadfőről kellett gondoskodni, hogy az eddig szakadozott s egymással összefüggésben nem levő seregrészek, — melyek többfelé voltak elszórva — egyesitessenek, hogy igy a közös célt egy fő alatt lehessen elérni.

A haza derék és tisztes honfiakat az ujonan alkotott vezérek közt talált ugyan, de nem lelt valami nagy tett által a csatatéren magát kitüntetett, az ütközet összegét áttekintő s annak részeit a legfontosabb percben az egészhez alkalmazni tudó hadvezért. — Ezt Dembinszkyben vélte feltalálni, Dembinszkyben, ki I. Napoleon alatt, kisebb állásban ugyan, de a legnagyszerübb háborúban

magának a becsület rendjét kiérdemlé; ki az 1830-diki lengyel függetlenségi harcban honából Oroszországba nagy portyázó hadjáratot vezénylett, hol diversiójával az ellenség figyelmét magára vonta, s ezzel annak Lengyelországhoz közeledését gátolta; ki seregét onnét három ellenséges hadosztály között sértetlenül visszavezette Varsóba, aztán a háborúban dicső részt vett, s becsületes és igazságszerető jelleméért, valamint a háborúban tanusitott vezéri ügyességeért fővezérnek is kineveztetett, persze post festa, mikor már késő volt s midőn a személyes dicsvágy, egyenetlenség, irigység, önhaszon miatt egymás üldözése, s az önmegadási és hódolási szándék elharapódzott, (c'est comme chez nous;) kit hadi és politikai iratai a világ előtt ismeretessé tettek s kit szilárd jelleméért s igazságszeretéteért Lengyelhon tisztelt, s a két világrész szabadságért küzdő népei ügyöknek megszerezni igyekeztek. — Ezekért, — mint már elébb mondám, — a kormány ügyünk védelmére meghivta, s mivel abban testestül lelkestül részt venni akarni nyilatkozott, azért a hadügyminiszter őt fővezérré jelölé ki s ezt ki is adá parancsolatban. — E parancsolat őt a Hertelendy, Répássy, Vécsey s Damjanics által vezénylett seregrészek fölé helyezte, parancsnoksága alól egyedül Erdélyt s a tartalék-seregosztályt vevén ki, mely felfegyverzés, fölszerelés alatt állott, s melyet a hadügyér saját rendelkezésére tartott fenn, hogy ebből a netalán másutt szükséges pótlásokat annak idején megtehesse.

Az uj fővezér, mivel magyar légkörben volt, ezen tartalékkal is rendelkezett, mivel pedig ez ellen a hadügyér protestált, ez részéről roszakaratnak tulajdonittatott, mitől ha valaki, ugy bizonyára a hadügyminiszter távol volt.

Bár a hadügyminisztert az idegen tekintélynek a hazaiak fölé való emelésére a fentebb érintett okok vezet-

ték; bár e szándéka, célja ellen kifogás nem lehetett: mindazáltal nagy hibának tünteték ezt elő, sőt irigységből eredettnek tulajdonitották. A szegény hadügyminiszter azzal vádoltatott, hogy a belföldi érdemet — talán azért, mivel birtokosa fiatalabb, vagy a csatavesztéseiről ismeretes hadügyminiszternél ügyesebb volt, — elismerni nem akarta. Hogy miért nem volt a hadügyminiszter a serdülő genialitásokkal megelégedve? — láttuk, s miért nem Görgeyvel? — azért, mert ez dacos eljárásánál fogva maga mellett független gondolat-nyilvánitást meg nem szenvedett, s föltétlen hódolatot követelt, mit ő maga — felsőbb kényszerités nélkül — meg nem adott.

Az igaz, hogy az összes had látható feje, vagyis Görgey irányában, — annak eddigi hadi tettei következtében — hódolatra nem kényszerült a hadügyminiszter; de az is igaz, hogy egyetlen hivatalos levelezésből sem tetszik ki, mintha irányában méltányos nem lett volna; sőt még akkor is, midőn hibáztatólag kellett ellene föllépnie, ezt soha sem tevé parancsolólag, hanem csak tanácslólag.

Ezekből kitünik, hogyha Görgey szívvel, polgári érzettel, hazaszeretettel, s mint valódi katona: kötelességi öntudattal bir, Dembinszky kineveztetését engedelmesen kellett volna elfogadnia, mely őt, a fiatal egyéniséget, egy európai hadi tekintély alá rendelte, és ezt, mindent feledve, a legnagyobb önmegtagadással annál is inkább kellett volna tennie, mert a haza veszélyben forgott!

Az öreg cammogó fickó (miként a sereg a hadügyminisztert nevezni szerette) azonban gyerekesen itélt, midőn azt tételezte föl, hogy egy fiatal szerencsefi, — ki alig mászott fel az uborkafára, — az önmegtagadást annyira vigye, mikép az a Haza javát mindenek fölé helyezze, következőleg még azon dicsvágy fölé is, mely Görgeyt a többiektől megkülönbözteté. Az öreg fickó — ha szemei

voltak — láthatta, hogy a fiatal vezénylők gondolatjárása mindenre kész volt, akkor, midőn önfelmagasztaltatásuk azzal összeköttetésben létezett; de ha önbecsérzetük másodszerepre vagy engedelmességre szorittatott, a honért keveset vagy csak mellékesen gyötrődtek; azaz mindenki elsősködni s a Haza nemtőjének akart tartatni. — E törekvés abból is kitetszett, hogy Görgey, a hazafi, a derék katona, a geniális férfi, midőn annak próbája eljött, mit első „pásztori levelében“ kifejezett, hogy t. i. ő a kormánynak csak a tiszti kinevezésekben engedelmeskedik, — midőn Dembinszkynek föléje helyezését olvasá, nem átalotta magát egy napi-parancsban igy kifejezni: „Hogy annyi fáradozás, a haza iránti annyi áldozat és nagy tett (?!) után mélyen érzi magának s a seregnek eme megaláztatását. Mivel azonban azt mondják, hogy az idegen férfi előbbi hadjárataiban megkülönböztetett hadi képességet tanusitott, — tehát engedelmeskedjenek neki.“ Lovagias, avagy hadvezérhez illő volt-e ezen nyilatkozata? Hazafias tett volt-e ez? Ennek megbirálását másokra hagyom.

A hadügyminiszter birált, de elég hibásan, mivel gyengén s illedelemmel hányta Görgey szemére ezen katonátlan eljárását, sőt kijelenté, miszerint fölteszi róla, hogy indulatát a haza javáért mérsékelni s szolgálatát hazafiként végezni fogja.

Mint később kiviláglott, a hadügyminiszter falra borsót hányt, mert Görgey saját körében egy aljas eljárást elszenvedni nem átallott, melyről lehetetlen, hogy tudomása ne lett volna. Ugyanis egy emlékirat, helyesebben ellennyilatkozat köröztetett seregében aláirás végett, körülbelül a következő tartalommal: „A hadsereg meg nem elégedését jelenti ki az iránt, hogy a kormány által jóváhagyott hadügyminiszteri rendelet a hadsereg vezényletét idegen főnek adta át, miben is mind vezére, mind a sereg megaláztatását szemléli, s ennek orvoslását s helyrehozását kéri.“

Azonban Görgeynek vagy Bayernek eme szülöttje, bár az osztályok között keringett, a józanabb főnököknél szerencsére viszhangra nem talált és legmeghittebb pártolóin kivül helyeslést sem nyert, de tanulságul szolgálhatott a homak arra nézve, hogy ily elemekkel csoda nélkül jó sikert várni nem lehet.

Ezeket, mivel Görgeyt illették, körülményesen kellett leirnom, mivel felvilágositásul szolgálnak mind Görgey lelkületére nézve, mind a következő szomorú események magyarázatára.

Dembinszky alatt — mint láttuk, — február 6. és 8-ika közt, Klapka 9000-ig menő hadosztályával Tarcalt tartá; 4000 embert Kazinczy alatt Miskolcnak inditott, hova önmaga is igyekezett.

A mint Schlick a branyiszkói magaslatok elfoglalását, Görgeynek Eperjesen tartózkodását, s Klapkának Tarcalon létét megtudta, nehogy két tűz közzé szoruljon, Kassát és környékét ujdonatúj intézvényeivel önsorsára bizta, s összehuzván csapatait, az egyedül nyiltan maradt tornai úton, erőtetett menetben készült kiszabadulni. Dembinszky Miskolcról Schlicket fenyegette s hátrálását veszélyeztethette, ha hadi ihlettségének mindjárt kezdetben összmunkálatot szerezhetett volna.

Klapka s az őt pártoló Szemere, az ottani kormánybiztos, az ellenség túzőbe vevésének ürügye alatt Kassának kivántak tartani, bár Dembinszky a magyar hadak különböző állásaiból világosan megmutatta, hogy Schlick ott nem maradhat, s hogyha időt vesztenek, nem fogják őt feltalálni.

Klapka azonban és Szemere kérését állhatatosan ismételte s Dembinszky, nehogy első fellépésével a fiatal vezénylő s a kormánybiztos kéréseinek akaratosan ellentállani látszassék, engedett, s igy minden vádat elkerülvén, ő maga személyesen Miskolc felé sietett.

Klapka ezredeivel Hidasnémetiig, sőt Szináig érkezett, hol ellenséges őrszemeket talált. Ebből jobb szárnya megtámadtatását számitván ki, — visszavonult. A szél ismét máshonnan fujván, — előrenyomult, s midőn Schlick Kassát már elhagyá, Dembinszkynek azt jelenté, hogy Kassát a legnagyobb ovatossággal fogja megtámadni. Ezen igen- és nemleges mozdulatainál, midőn Dembinszkynek jelenté, hogy Görgeyt közremunkálásra szóllitsa, — elfelejté azt is megirni, vajjon nem hivta-e fel Schlicket arra, hogy őt Kassán bevárja?

A mint Dembinszky előre mondá, Schlick magát biztosságban nem látván, tovább huzódott; azonban hogy menetében — ha több nem okoztathatnék is — legalább háboritassék: Klapkát visszahivni s ennek más irányt jelölni ki, Görgeyt pedig — kihez talán még nem is érkezett a hivatalos jelentés, hogy Dembinszky alá rendeltetett, — föl kellett hivni, hogy mig ő (Dembinszky) Sajó-Sz.-Péterinél Schlick oldalában fog munkálkodni, azalatt Piller hadtestét egyenesen utána inditsák s hátrálását lehetőleg akadályoztassák, hogy Schlick ennek következtében valamikép behálóztassék. Ki azonban a február közepe felé levő terv közremunkálásához meg nem jelen, az a Görgey alatt levő Piller hadteste volt. — Mig ennek kimozdulását három futár siettette s mig Dembinszky e hadtest érkezését 24 óráig hasztalan várta, addig Schlick tornyaljai kétes helyzetéből kimenekedett.

Dembinszky a személye körül levő 5000 emberrel Schlicket követte, s Tornyaljánál, — hol ez a magyarok oly gyors megjelenését nem várta, — meglepte s katonáinak alkalmat nyujtott, hogy a szenyből, mely reájuk ragadt, magukat kitisztázzák. Schlick csakhamar kiállott a síkra, s az ellenfelek kölcsönös ágyuzással tisztelék meg egymást, azonban eredmény nélkül. Itt, ha Schlick kevesebbet fontolgat és latolgat, vagy ha ellensége gyenge-

ségét ismeri, merész előnyomulással előnynyel csatázhatott volna.

Schlick Rimaszombat felé menekedvén s a hegyek közzé szorulván, seregünknek ártalmas nem lehetett, annálinkább, mert Windischgrätzceli összeköttetését máshol kelle keresnie. Ezt Schlick — ha akarta — tetszése szerint tehette. Azonban mivel az összes magyar sereget együtt maga előtt nem látta, — ügyes mozdulatok által az egyes seregrészekkel előnynyel megvivhatni s azokban kárt okozni reménylett.

Ily szándékkal a rimaszombati utról a rima-szécsire ment át, s még egyszer Putnok felé közeledett. Midőn azonban nagyobb magyar sereg jelenlétéről s Dembinszkynek sajó-szent-péteri állásáról tudomást vett, a támadásról lemondott, s a magyaroknak békét hagyván, magát visszahúzta.

Mivel Schlick a közremunkálás elmaradása miatt kiszabadult, — ezen eseményt Dembinszky mulasztásának tulajdonitották, mit a később vele elégületlen magyar kormányfő ex cathedra becsületesen szemére hányni el nem mulasztott.

Ezen menetekből Dembinszky az ellenség célját csakhamar kiismerte, vagyis mivel mozgásait ő initiálta s az ellenség ellenműködési kötelezettségét tudta, — a kormánynak azt jelenté, hogy az első nagy csatát Eger tájéka körül hiszi megtörténendőnek, a mi valósult is.

Ezek szerint minden hadrész mozdulatait intézendő, Dembinszky Sajó-Sz.-Péterin Schlick visszatérhetése ellen őrködött, s Görgey is valahára megvált nyugalmától és bálozásától és seregének Miskolc felé indultát jelenté, s ezzel a kitűzött cél elérése végett a szükséges hadi mozdulat elrendeltetett; Klapka osztályával Miskolcról Harsányra utasittatott azon meghagyással, hogy addig ott maradjon, mig Görgey egész seregével Miskolcot el nem érendi.

A hadügyi parancsolat is elérte valahára Görgeyt, melynek következtében történt fönnebb érintett kifakadása s mozdulása Miskolc felé.

Ügyünk szerencsétlenségére Miskolcon két pártos vezér az idegen fővezér megbuktatására összebeszélt. Mily indok birá vagy készteté őket is ily bűnös eljárásra? gyanitanom szabad, bár bizonyosság hiányában egyenesen vádolni nem akarok. Gyanitom, hogy tulságos dicsvágyuk és önbecsérzetük elhiteté velük, miszerint a fővezér megbukta után később ők lesznek képesek a hazát megmenteni, s ezzel maguknak nagy nevet s tudja Isten még mit nem szerezni.

Hogy Görgey Klapkával ilyesmit forralt, az elsőre nézve bebizonyodott, idézett irásbeli nyilatkozataiból; a másodikra későbbi eljárásából és Szemere figyelmeztetéséből. Mielőtt Görgey Miskolcra érkezett, Piller, — az egyik hadtest vezénylője, — a kérdőre vonástól félvén, a seregtől egyszerre eltünt.

Miskolcon Görgeynek kétszinű eljárását Dembinszky szemére hányta, de szokott egyenességével béküléstül jobbját nyujtá, ha kötelességét a haza javáért ezentúl kivánt katonai pontossággal végzendi. Görgey a békülési ajánlatot s a figyelmeztetést, lelkületét titkolni tudó udvariassággal, látszólag elfogadá. Dembinszky magát továbbá azzal boszulta meg, hogy Görgeyt altábornagyi kinevezésre ajánlotta. Görgey ezt — mint láttuk — meg tudta hálálni, s azt Tisza-Füreden le is rótta.

Klapka Harsányon volt, de minden este bejött Miskolcra, Görgeyvel tanácskozni. Klapka átalában délutáni 4 órakor a seregtől eltávozni szeretett, a sereg addiglani vezényletét Bulharinnak adván át.

Szemere Dembinszkyt eme többszöri összejövetelre figyelmezteté, azon megjegyzéssel, hogy azok ellene forralnak valamit, mert Szemere, a conventbeli hatalommal

felruházott kormánybiztos, ekkor még Dembinszky viseletét méltányolta.

A magánsérelmek ekként ki lévén egyenlitve, a seregrészek céljuk felé irányoztattak. Eddig Magyarhonban hadtestületek, hadosztályok, egy szóval katonaság létezett ugyan, de hadsereg nem, mert fővezér nem volt. Most először látunk 36—40 ezer főből álló, 100 ágyúval s 4000 lovassal biró s a többi szükséglettel is ellátott hadsereget, mely Mezőkövesd és Eger felé indittafott, s mely a haza sorsát eldöntendő volt, s mely a hon bizalmát növelheté, sőt növelte is.

Mig a pest-miskolci uton mozgó sereg előnyomult, más tájakon mi különös sem adta magát elő; azért is e sereg mozdulatainál maradunk, mig csak a vezénylet meg nem változik. Itt azonban még fel kell hoznom, hogy Dembinszky Tisza-Füredet erőditett hidfőnek akarván látni, ott erőditéseket rendelt, hogy igy egyszersmind biztos átkelési helye legyen.

Dembinszky vezéri előrelátása kiszámolta, hogy Windischgrätz Schlick veszélyezett állapotának segélyére fog sietni; vagy őt visszahivja, hogy egyesülten nagyobb erőt fejthessenek ki.

Ebbeli számolása nem is csalta meg. Schlick február közepe táján, mint láttuk, Sajó-Sz.-Péternél másodszor is megjelent, honnan — mivel át nem törhetett, — visszavonulni kényszerült, s akkor azon tájon a Sajó völgyéből Pétervásár felé keresett összeköttetést. Ha második kisérlete helyett utját folytatja, Pétervásárt elébb elérheté s elhagyhatá s Verpelét körül előnyös hadi állást foglalhata, — mielőtt Dembinszky serege oly számmal Egerhez érkeznék, melylyel vele megmérkőzhetett vagy őt el is nyomhatá. Sőt még Dembinszky előrenyomulását is hátráltathatá, mialatt saját fővezérével összeköttetését s munkálkodását misem akadályozhatá.

Schlicknek hibás hátrálási késedelme Dembinszkynek Egerhez jutását elősegité, mivel az egyenes vonalon hamarább előnyomulhatott, a pétervásári szorost Siroknál megszállhatá s igy Schlicket fővezérétől tökéletesen elzárhatá, — mi meg is történt.

Az ellenség Windischgrätz alatt összegyüjtvén seregét, Szolnokot egy lovas s egy gyalog dandárral szállva tartá, a vasutvonalat Jellasicscsal elhagyatá és Schlick segélyére sietett.

A gyülevésznek tartott magyar sereg szétverése könnyű feladatnak tekintetett, azért is e sereg egyenesen Gyöngyösnek vevé utját. Vajjon ez az osztrák vezérnek legjobb mozdulata volt-e, nem bizonyos; mert hadi hajóhidai is levén, ha Schlicket magára hagyja s a Tiszán átkel, Schlicket bonyodalmából e mozdulata által is kimenti, s ezenkivül még a magyar kormányszéket pénzjegy-sajtójával együtt veszélyezteti, s Dembinszkyt aligha arra nem kényszeriti, hogy a Tiszán átkelvén, a kormány segitségére siessen.

Dembinszky a hadi események közt figyelmezteté a kormányt az ilyen lehetőségek történhetésére s megjegyzé, hogy mivel Debrecen nem esik a Tiszától igen távol, ez őt szabadon s a hadi kellékek szerint működni nem engedi, s hogy figyelmét az ellenség s a kormány közt kellvén megosztania, 10,000 embert mindig nélkülöznie kell, csakhogy a kormány székhelye biztositva maradjon.

A kormánynak figyelmébe egy életre való eszmét ajánlott, tudniillik hogy ez papirpénz-gyárát helyezze valamely várba, vagy oly helyre, hova az ellenség csak a hon végóráiban hatolhat; hogy az országgyülés, mint az egyedüli hatalom, kényelmét feláldozva, magát az ő seregénél helyezze el, hogy ekként a sereg egyedül csak hadi célját tarthassa szem előtt.

E célra Tisza-Füredet ajánlá, mivel ennek helyzetét a Tisza két partján védeni könnyen lehete, s ha rendelete szerint az megerősdittetik, akkor kevés erővel is.

Ezen eszme azonban mint kivihetetlen elhangzott s mivel a mi jövendöltetett, nem történt meg, — el nem fogadása jónak is találtatott. Az igazság azonban kivánja, hogy kimondjam, miként korántsem azért nem következett kár, mert a magyar sereg hiba nélkül működött, hanem azért, mert az osztrákok hadi működése volt elhibázott.

A kormányfő az Egernek tartó Dembinszkyvel szólandó, jelenlétével a sereg bátorságát emelendő, s a két vezénylő közötti rosz viszonyt kiegyenlitendő, — Debrecent elhagyá. Azonban csakhamar visszatért, a nélkül, hogy Dembinszkyt láthatta volna, ki akkor az ágyúk zúgása felé sietett; mert az első rendes nagy ütközet megkezdődött, az első magyar nagysereggel. — Görgeyvel talán találkozott Kossúth.

A kormányfő visszatérte főokát neje, Trézsi, kedves honanyánk szolgáltatá. Ez a tanácskozási szoba ajtaja mögött hallgatózván, a honvédelmi bizottmányban férje ferde hevenyészetei ellen némi kikelést hallott. Ezen ok, meg az, hogy a rendőri álminiszter és a nőcsalád tanácsosa részint feketébben festette a kikeléseket, részint pedig, mivel Perczel s az országgyülési töredék ellenzékiességéből lázadást, sőt összeesküvést szaglált ki és súgott be. elégséges volt arra, hogy ezen lázadás megelőzésére az elnök rögtöni visszatérését s megjelenését követelje.

A sereg Miskolcról az egri és gyöngyösi úton haladott azon terv szerint, hogy Schlicknek Windischgrätzceli összeköttetését itt közelben akadályozza; hogy azt Schlick nagy kerülettel, a Mátra-hegységen keresztül, az osztrák fő-sereg hátában távol keresni kénytessék; hogy ezen összeköttetés akadályozása által Windischgrätz gyengébb maradván, vele nagyobb győzelmi

reménynyel ütközhessék meg; hogy őt hátrálásra kényszeritse és seregében lehető legnagyobb károkat okozzon.

A sors szeszélye, vagy tán inkább az alárendelt magyar vezénylők könnyelműsége és hanyagsága — hogy roszabbat ne mondjak — minden hadi tervet elrontott.

E sorok irója ugyan a seregnél jelen nem volt, hanem akkori hadügyéri helyzetében több hivatalos jelentésből s később több szemtanu elbeszéléséből összeegyeztetve s összehasonlitva hozza itt elő a kápolnai eseményeket, mivel még a honban létekor tapasztalá, hogy a Görgey-Klapka párt szerint mindenben Dembinszky volt a hibás.

A viszonyok gyorsan alakulván, a hibásaknak hibátlanokká tételével, az igazság kimondásával, a valódi hibásak korholásával, az ártatlanok méltánylásával foglalatoskodni nem lehetett úgy, mint azt a dolog fontossága kivánta volna. Bár a kormány a hadi és polgári egyéniségek közti kapcáskodások iránt közönbös szeretett maradni, hanem Kossúth csakhamar föleszmélt ingadozásából, s majdnem az egész honvédelmi bizottmány dacára, mely az engedetlent büntetni akará, alig ért a csata után T.-Füredre, Görgeyvel azonnal kacérkodni kezdett s az egész hibát szintén Dembinszkyre tolta.

Hol volt a hiba, ki fog tünni; de az, a mi a hiba következménye lett, helyre soha sem hozatik, mert a fegyelmetlenség ezen ütközetben s a tisza-füredi katastrophánál kezdett nagyban elharapózni, miben később bukásunk egyik okát kell keresnünk.

Klapka a hadi rendelet szerint az elővédet képezte s első volt, ki a félre-, roszul- vagy nem értéseket megkezdette; utána ragályként a többiek következtek.

A sereg még Miskolcon volt, midőn Klapka, mint az elővéd vezénylője, parancsot kapott, hogy Harsányról ki ne mozduljon, nehogy az ellenség a magyarok köze-

ledtét megtudja. Ő azonban Mezőkövesdig nyomult előre s az ellenség figyelmét kelleténél elébb éleszté föl.

Midőn a sereg Mezőkövesd felé közeledett, Klapka Egernél lévén elhelyezve, a parancs dacára, — hősi tüzétől elragadtatva, — időn kivül tovább haladott s a hercegi ellensereg előcsapataival korán handabandázván, célunk leplét föllebbentette.

Az ütközetre helyet foglalt magyar osztályok február 25-ikén ekként tanyáztak: A főhadiszállás a gránátosokkal és ágyukkal Egerben volt; a többi hadtest közül Klapka Verpelét, Máriássy Kápolna, Pöltemberg Debrő, Aulich Kál, Guyon és Kmetty Eger és Mezőkövesd körül állott.

Dembinszky, — kit a magyar közvélemény titkos ösztöne szerint tisztelt s kit hő bizalommal fogadott, — kiadván parancsolatait, a Görgey seregrésze számára szólókat Bayernek, Görgey táborkari főnökének személyesen adta át, hogy ez küldje el azokat. A jövőnapi eseményeket nyugodt lélekkel várta, gondolván, hogy kiki derék hazafi gyanánt végzendi szent tisztét, s legalább úgy fog működni, mint ő működend idegen létére, — testestől lelkestől az ügy mellett.

A jövő napon, vagyis az ütközet első napján kiviláglott, hogy Dembinszky — német közmondással élve — vendéglős nélkül számolt.

26-kán korán reggel Görgeyt magához hivatá, hogy tudassa és láttassa vele az állást, s hogy ez, mint utána a legidősb vezénylő, magát a közös célhoz alkalmazhassa. Görgey a kitüzött reggeli 7 óra helyett 11 órakor jött, már akkor, midőn a csata megkezdődött, s igy a helyzet megmutatásának s az összes együvéértésnek el kelle maradnia, s igy könnyebb volt később a vétkesnek az ellenmunkálkodást szépitenie és saját hibáját másra tolnia.

Elég az hozzá, 26-ikán reggel ágyulövések ejtettek

— s ha nem hibázom — a jobb szárnyon, melyek Windischgrätzet előnyomulásra, a siroki szorosnál kibujni igyekvő Schlicket pedig támadásra élesztették. Schlicknek ugyan a szoroson átkelés nem sikerült, de sikerült Windischgrätznek mozdulataival a többi seregben zavart okozni.

Dembinszky, ki Egerben rövid reggelihez ült, bizván benne, hogy jobb szárnya a szorosokat biztositotta, az effelőli dörgéseket mibe sem véve, Kápolna felé sietett.

Midőn Kápolnához ért, a lovasságot, ágyúkat kisebb nagyobb rendben hátrálni s némelyeket futni látván, — a futókat feltartóztatni s a rendet visszaállitani igyekezett. Görgey, ki névszerint Egerben, de tettleg Isten tudja hol volt, régi pósta-kocsi sebességével szintén Kápolna felé sietni méltóztatott. Midőn a' rendetlenséget látta, a helyett, hogy a fővezér működéséhez becsületesen hozzájárulna, Mezőkövesdre lovagolt vissza.

Dembinszkynek ezen működéséről mondták később roszakarói, hogy fejét veszté, s önmagán segiteni nem tud. Igaz, mert lengyel sipkája alatt több higgadtság, feladatához mért szilárd akarat, a legnehezebb s a legveszélyesebb körülmények között ritka öntudat, bátorság és vezéri tehetség rejlett, mint a mennyit — bocsánat! — mindannyi magyar tábornok veres vagy másszinü tollakkal diszesitett kalapja és csákója alatt nem lehetett találni.

A kápolnai hadtestből, melynek feladata Kápolna s a környékén foglalt hadi helyzetek védése volt, — alig talált nehány zászlóaljat, melyeket felállitani s újra elhelyezni birt volna, s melyek közül az olaszok állomásaikról elsietve, egy oldalt fekvő faluban kényelmesen beszállva aludtak; azonban ezeket felébresztve, helyökre visszavezette.

A szomszéd hadtestek szintén hátrafelé tartottak, s ezeket megállitá s újra elhelyezte.

Mint mondók, Kápolnánál Máriássy alezredes vezénylett. Személyére bátor, de heves s önálló vezényletre még nem vala alkalmas. Gondatlan s parancsellenes portyázása és csatározása miatt következett be megveretése s visszanyomatása az erősebb ellen által. Serege hátrálását — mint láttuk — a többiek utánozták.

Nehogy ismétlődjék a rendetlenség s abból az ellenség hasznot vonhasson, — bár ez főerejével Kápolna előtt állott, hol Dembinszky két hadosztályon kivül mivel sem rendelkezhetett, a többi sereg csak másnap érkezhetvén a csatavonalba, — Dembinszky főhadi szállását mégis Kápolnára rendelte, az ellenség további előnyomulását akadályozandó.

Az időelőtti támadás következménye: a hátrálás helyrehozatván, az első hadállást megtartá, mit, kevés ember esvén csak el, gyengitetlen erővel merényelhete is.

A Klapka által vezénylett jobb szárnyon rövid ideig tartó ágyuzás hallatszott, mely a kiküldött szemlélő osztályok által hivatott ki, s mely az ellenség visszafordultával megszünt. 27-ikén reggel Klapka seregének a siroki szorosok őrzése volt feladata, hogy azokon Schlick elő ne bukkanhassék.

A középnek, — hol Dembinszky volt, — Windischgrätz előnyomulását részint hátráltatnia kelle, hogy Schlickkel összeköttetésbe ne jöhessen s ennek mozdulatait elő ne segithesse; részint a magyar sereg megveretésének ellentállania, sőt az ellenség megveretését eszközlenie.

Ezek után Görgey tekintélyes hadtestének Dembinszky a napi parancsot személyesen nyujtá át, Görgey saját kezeibe. Egy másik parancsot Bayer táborkari főnöknek adott át, hogy ez a Kápolna felé indult

Kmetty és Guyon hátvédosztályainak akként irjon, miként azok éjfél előtt megkapják a levelet, hogy 6—7 órakor reggel a csatatéren megjelenhessenek. S ezt igen könnyen megtehették, ha Bayer a parancsot este 6 órakor elküldi, mert ez esetben ők legkésőbb éjjel 11 óra tájban megkaphatták azt s a kirendelt helyre érhettek volna, mivel a csatatértől csak 2 mértföldnyire voltak s Egertől sem sokkal messzebb. És ha messzebb lettek volna is, egy táborkari főnöknek — ha esze helyén van, — a tért és távolságot kiszámolnia kötelességében lett volna.

Unalmas volt már eddig is e sorok irója, de még unalmasabb leend az ezt olvasókra, hogy ily kicsinységekkel bibelődik; azonban hogy a későbbi események fényt nyerjenek, szükséges vala azokat megérintenem, annálinkább, hogy azt is tudhassa a hon: mennyi honfiui buzgalom s honszeretet élesztette az alárendelt vezénylőket az összmunkálkodásban!

Mivel Klapka, a szélső jobb szárny parancsnoka, s az ennek segélyére s a középpeli összeköttetésre felállitott hadtestek vezénylői csak ezredesek voltak, nehogy az ügyvezetés a verekedés percében rangvita által csorbittassék, — az egésznek vezénylete a jó Görgeyre, mint tábornokra bizatott.

Már felhozám egy helyen, hogy minden tábornok seregecskéjét dominiumának tartotta, melyről még a fővezérnek is rendelkezni — actus maioris potentiae volt, s igy lehetőleg elleneztetett. Itt is meg kellett történnie, hogy Görgey 18—19 ezernyi hadtestéből Aulich hadosztálya külön rendeletet, Guyon s Kmetty szintén mást nyervén, ezek a csata alatt vezénylete alól kivétettek; de hogy az ingerültség e miatt lecsillapittassék, helyettük a csatarend egész jobb szárnya vettetett Görgey alá, — következőleg az előbbinél több; — de hasztalan! Görgey ez által nem lőn megengesztelve.

A balszárny — a középpel összeköttetésben — Aulich tábornok alatt Kompolt- és Kálnál állott. Klapka Verpelétnél, Pöltemberg Debrőnél, Guyon és Kmetty meneti szállásolásban, Dembinszky pedig Kápolnánál várta február 27-ikének viradtát.

Elérkezett ezen sok reménynyel kecsegtető nap, de magával hozta mindazon hibákat, mindazon bűnöket, melyekről már több helyen szóltunk.

Klapka megelégedett azzal, hogy Jelzikovszky lengyel őrnagyot zászlóaljával a siroki szoros védelmére rendelte, s annyira megnyugodott ebben, hogy a csata másodnapja előestéjén mitsem gondolt többé vele, s igy nem is igen nézett utána: vajjon a legfontosabb hely ugy van-e megszállva, hogy az ellenségnek, illetőleg Schlicknek a csatában résztvevését akadályozhatja-e? Mert ha utána néz, tudta volna, hogy az előbbi nap ágyuzása által megzavartatva, a lengyel őrnagy hátát gondolván veszélyeztetettnek, — Sirokot otthagyá és Baktának tartott, Eger felé biztos hátrálást szerzendő. Igy a hely védetlen maradt és Schlicknek előtörésére nyilt kapuul szolgált.

Ha nem hibázom, az ágyuk dörgése a középen kezdődött, mire Schlick előnyomulását nem késlelteté.

Egy töltésen vezet a kétfelől meredek s kikerülhetlen sziklákkal körülvett út egy hidra, mely ha fel van szedve, s háta mögött a tér pár századdal és ágyúval védve, azon Schlicknek keresztültörnie lehetetlen lett volna. Schlick ezen helyet nagy csodálatára védetlenül találván, úgyszólván váratlanul termett Verpelét előtt. Itt azonban Bulharin ezredes által, — ki Klapka alatt vezénylett, — jó harci állásban és vitéz módon fogadtatott, s a verekedés e tájon is megkezdődött.

Bocsánat, kis nyugvó pontul s „en passant“ legyen mondva, hogy Klapka, a Kossúth által római jellem-

nek nevezett Klapka — kinek Bulharin irányábani viseletét már láttuk, — Bulharintól a hadosztály vezényletét hála fejében elvevé, mondván, hogy az ezentul a hadtest helyettes vezénylője leend, midőn ő maga máshova menni kényszerül.

Klapka gyenge körültekintésének veszélyes eredményét látván vagy érezvén, — a támadás kezdeténél a vezényletet átadá, mondván, hogy ő a jobb szárnyon elhelyezett Schulz őrnagy miként létét megy megnézni.

Bulharin helyet és tért nem vesztve, Schlicket hosszabb ideig feltartóztatá.

Azalatt az ellenség Kápolnát ágyuzá s azt megtámadni készült.

Az ágyuzás itt tovább tartván, Dembinszky kevés ereje miatt kétes helyzetbe kezde jutni, mivel a várt seregosztályok nem érkezének meg. Azonban az ellenség sem mozdulhata gyorsan Kápolnának, mivel jobb szárnyáról megfeledkezvén, Aulich Kompoltról oldalba kezdé ágyúztatni, s igy annak mozoghatását fölötte csökkenteni.

Ha itt Aulich tovább tartja magát, — mit az erdőségtől segittetve tehete is, — de még ha visszaveretik is, — mi azonban nem történt — Kálnál újra oldalállást vehetett s az ellenséget feltartóztathatta volna. — Végre, mivel megtámadtatott, ha ágyuzását folytatja s lovasságával ha nem is valódi, hanem csak látszólagos támadást merényel, ekkor Windischgrätznek talán ha nem is visszavonulnia, de minden előnyomulási tervéről le kelle mondania.

E helyett, alig kezdé meg ágyúzását, rövid idő mulva elhallgatott s dacára a többször ismételt parancsoknak, többé s tovább nem is működött.

Miért maradt tétlen? ő tudja. E sorok irója azért, hogy midőn Sz.-Tamásnál 1848. szeptemberben Aulich első ostroma nem sikerült, s egy másodikra nem birhatta

őt reá, minthogy nagyon messzire vonult nyugodni, — azért nem akarja ráfogni, hogy itt is azon okból húzódott vissza, mivel terve nem sikerült, noha ezen állitása humanusabb lenne annál, hogy Sz.-Tamásnál a magyar ügygyel még nem barátkozott meg, s hogy itt már Görgeytől kapta cselekvésre való utasitásait.

Azonban misem mentheti őt fel azon hibától, hogy a fővezérnek nem engedelmeskedett, hogy engedetlensége okát annak tudtára nem adta, sőt hogy még hollétéről is bizonytalanságban hagyta. Oka pedig lehetett, ha igaz későbbi állitása, t. i. hogy lovassága egyszerre elhagyá. miről szégyenlé az idegen vezért értesiteni, mi ha tétlenségét talán indokolhatta, de nem jelentése elmulasztását.

Az ellenség, a mint jobb szárnyát veszélyen kivül látta, Kápolnát komolyabban kezdé lövöldözni s kevés idő mulva bevételére ostromló hadoszlopot külde. Ennek visszaverése után Dembinszky leszállván lováról, két olasz zászlóaljat maga vezetett ellenök. — Egy kis patakot kellett vala átgázolniok, hanem midőn az ellenség elé jövének, elfogattattak, vagyis valósziniíbb, hogy ahhoz átszöktek.

Vezénylőjök Venturini őrnagy volt, ki alacsony rangból e tisztségre azért lépett elő, mivel midőn Eszék vára Jovits alatt, magyar kezekbe átadatni rendeltetett, — Venturini az olasz ezred nagyobb részét rábeszélé a magyar ügyhez állásra; most azonban alkalmat látván arra, hogy előbbi hibáját jóvá tegye, első szerelméhez tért vissza.

Később néhány elfogott tiszt visszatérvén, azt mondák, hogy a Kápolnát keresztül hasitó patakban (mely, mivel a Tisza ekkor kicsiny volt, tehát szintén nem lehetett mély,) zászlóaljuk köldökig lábolván a vizben, az töltényeit eláztatá, s igy magát az osztrák gránátosoknak megadni kényszerült. — „Fides penes auctorem“, mert

az ostromlást a bátor katona nem puskalövésekkel, hanem szuronytszegezve szokta végbevinni; miután pedig szuronyaik nem voltak sóból, ha akaratjuk lett volna hozzá, bátran használhatták volna azokat.

Az ostrom visszaveretése meghiusultával, nehogy az ellenség előnyomuljon, Dembinszky az első huszárezred három századával Kepler őrnagy alatt s hat ágyúval közel hat óráig tartá magát; s bár a legnagyobb ágyú-, gránát-, kartács- és golyózápor közepette önmaga, lova és segédeinek nagyobb része megsebesült, mindaddig megtartá állását, mig dél tájban Guyon hadteste a csatatérhez nem közelite. Ekkor lassan elhagyá Kápolnát, s az ellenség, mivel sereget láta tartalékban s jó védállásban, őt nem üldözé, hanem lassan követé távolról.

Mig ezek Kápolnánál történtek, azalatt Schlick ellenét verpeléti állásából kinyomni igyekezett; de mivel ezt nem teheté, azért figyelmét más felé forditá.

Pöltemberg osztálya a közép és jobb szárny között összeköttetési pontul szolgálva, — midőn még Dembinszky Kápolnán tartá magát, — hadioszlopokban a rónaságon volt felállitva. Schlick tehát lovasságát ez ellen forditá, három osztályt és ágyúkat küldvén ellene.

Görgey az ágyúdörgések s annak dacára, hogy azon nap előestéjén napi teendőit kikapta, csak midőn az ágyúzás már jó darabig tartott, 11 óra felé ért a csatatérre. S bár későn érkezett, mégis a helyett, hogy kitüzött helyére sietett volna, először is Dembinszkyhez ment, hogy a szóval és irásban vele már tudatottat tőle még egyszer hallja.

Mit csinált Görgey hátul? miért késett? miért nem sietett egyenesen állomására, midőn teendője világosan ki volt szabva? — ő tudja. Schlick támadásához azonban még jókor ért; lovassága s ágyúja elegendő számban volt, s eléje mégis csak egy huszár-osztályt külde a 10-dik

ezredből, mely az első vonalt vitézül vissza is verte, de mivel hátulról nem segittetett, a nagyobb rendes erőnek helyt adni kényszerült.

Pöltemberg hadteste önmagában a Schlickénál erősebb vala, sőt ha ez Windischgrätz némely osztályaitól segittetik is, — mi ugyan nem történt, — állásából még akkor is előnynyel mérkőzhetett meg vele, mivel Görgey egész lovassága által segittethetik. Azonban a helyett, hogy hadteste megmérkőzött s a lovasság használtatott volna, — hátrálni kezdett.

Bulharin verpeléti állását még egyre tartá, hanem Görgeytől annak elhagyására utasittatott, s bár Bulharin életével kezeskedett, hogy állását meg birja tartani, másodszori parancsolat után elhagyá s így az egész sereg Kerecsen felé hátrált.

A csata-nap veszve volt ugyan, de mivel kevés veszteséggel volt összekötve, az ütközetet tovább lehetett folytatni, s a hadi szerencsét még meg lehetett kisérleni. Merényelni pedig azért lehetett ezt, mivel a mintegy 36 ezerből álló s a kétnapi csatázás után alig észrevehető fogyatkozást szenvedett sereg Mezőkövesd és Kerecsen között jó hadi állással birt s legroszabb esetben biztosan hátrálhatott. Az ellensereg morális ereje már azért sem növekedett, mert a gyülevésznek tartott sereget kétnapi csata után azon rendben találá, a milyenben kezdetben; s ha az ellenség a harmadik napon nem győz, hátrálni kényszerül, mivel a Tisza balpartján szaporodó magyar csapatok őt, sőt még a jobb parton levő gyengébb csapatait is, hadi tartalék-szereivel együtt — veszélyeztethetnék s két tűz közé szorithatnák.

Február 27-én este a főhadiszállás Kerecsenben volt s a sereg Mezőkövesd és Füzes-Ábony környékén tanyázott.

Február 28-án történt-e vagy azelőtti napon? bizonyosan nem állithatom, hanem az a tényre nézve mit

sem teszen. Elég az hozzá, Kmetty tábornok hadtestének lovassága pihenőben lévén, az ellenség lovassága által rögtön megtámadtatott, mely támadást azonban a miéink gyorsan eléje vágtatva, győztesen visszavertek s az ellenségtől négy lovas ágyút vettek el martalékul.

E csekély és váratlan győzelemtől felhevülve, az annakelőtte a csatázásokban mélázók és alvók csakhamar támadólagos előnyomulásról rebesgettek, s ezt leginkább azon tábornokok akarták, kik nem a legszebben műküdtek; ezt azonban Dembinszky megtagadá. — Okai, melyek erre készteték — miként azokat e tények leirója egybevetette, — a következők voltak:

Először: Azon sereggel támadást merényleni, melynek Aulich, Pöltemberg és Klapka alatti osztályai roszul csatáztak, — s hogy több veszteséget nem szenvedtek, csak fővezérök hősies elszántságának köszönheték, — nem tartá tanácsosnak.

Másodszor: Egy manoeuvrirozni nem tudó sereggel, melynek fejei önmagokra hagyatva, — hogy többet ne kelljen mondanom, — a többi részekkel önállólag és összhangzólag működni nem tudtak, a biztos állást összesitett erővel elhagyni s támadólag előrenyomulni — lehetetlennek tartá.

Harmadszor: Oly támadó képességet és katonai képzettséget, milyennek az osztrákokat tartották, a föntebb jellemzett elemekkel megtámadni még akkor sem akará megkisérleni, ha a csatatért önmaga választhatta volna, melyen az ellen támadását könnyebben torolhatná viszsza. Végre

Negyedszer: Elüttetvén mostani tervétől, arra, hogy az ellenségnek kárt okozhasson, Tisza-Füreden jobb alkalom kinálkozott.

Az elébbi körülményekhez még az élelmi biztosság roszakarata vagy restsége is járult, mivel az eleség bő-

sége dacára a kiosztás oly roszul intéztetett, hogy a sereg nagyobb részének éheznie kelle, s igy éhes, fáradt s a hideg időjáráshoz alkalmazva, roszul öltözött sereggel a támadást tőle belátása és itélete megtagadta.

Ezen hiányt később a fővezér gondatlanságának s a harmadik napi támadás elmulasztását ügyetlenségének tulajdonitották a magyar tábornok-urak, bár ott helyben többen igen is helyesnek találták a fentebbi itéletet, melyhez még a kormány és biztosai is hozzá csatlakoztak.

A kormány-biztos urak átalában, — s különösen Szemere főkormány-biztos s a minden hadtestnél levő élelmi biztos uraimék, ha kezüket szivükre teszik, s ha az igazságot Jean Jacques Rousseauként ki akarnák nyilatkoztatni, azon talányt legjobban bizonyára ők fejthetnék meg, hogy miért szenved a sereg, midőn a fővezér átalánosan kiadja a parancsot, s ennek az eleséget illető pontjait a kormány-biztossal is tudatja.

Elég az ahhoz, a sereg 28-án állásában maradt s ama kis lovassági csetepatén kivül támadás egy részről sem történt.

Március elsején, nehogy Poroszlótól elvágattassék, seregünk következőleg volt felállitva: Klapka s Szekulics 14 ezer emberrel Egerfarmoson s Mezőpárkányon; Aulich E.-Lövőn; Görgey Sz. Ivánon és környékén; Kmetty, Pöltemberg s Guyon Négyesen; Dembinszky a főhadiszállással Ivánkán állott.

Az előbbi napokban még létezett legalább szinlett engedelmesség, e napon azonban a roszakarat fejét fölemelé, kitört és kikelt.

Minden másodrangu vezénylő mindenhol temérdek ellenséget látott s a legkisebb ellenséges csapat szemléleténél helyét parancs nélkül elhagyá és megváltoztatá.

Klapka — mint láttuk — 27-dikén elhagyá Verpelétet s 28-dikán este tért vissza; ő volt az első, ki had-

osztályával Egerfarmost elhagyá, s e hátrálását azon együgyü kibeszéléssel szépitette, hogy ő kész lett volna állását megvédelmezni, ha hadteste 14 ezer helyett kevesebbet számit! Hanem mivel kelleténél több embere volt, hanyatt-homlok futott vissza s ágyuit és társzekereit a sárban hagyván, Poroszlóra s onnét Tisza-Füredre menekedett, s ezt azért tevé, mivel az vala a számára kiadott parancs, hogy állomását utolsó csepp vérig védje. Vitéz tettének diszjeleit mások vonták ki a sárból s vitték Tisza-Füredre, ő pedig pirulás nélkül azt mondta, hogy hátrálási parancsot kapott.

Görgeynek szintén tetszett március első napja estéjén Sz. Ivánt parancs nélkül lopódzva elhagyni s magát Poroszlóra visszahúzni. A mint a fővezér e rendetlenséget és bünös eljárást látta s hallotta, a többi seregrészeknek ő rendelé el a hátrálást, minden hadtestnek s osztálynak kitüzvén szállásolási helyét a Tisza bal partján.

Görgey hadtestének jutott a sors Poroszlót védeni, hanem ez is dacos főnökével együtt ellenkezőt gondolt, s 26 ezer osztrákot látván maga előtt s magát Poroszlón biztosnak nem tartván, az egyenes parancsolat dacára magát Tisza-Füredre vonta vissza.

Valami különös tünemény, fata morgana, vagy osztrák szemfényvesztés uralkodhatott azon időben, hogy majd minden tábornokunk a látkörön az egész osztrák sereget s ennek élén Windischgrätzet látá, bottal kezében, mely előtt bókolni és melynek hátat forditani kényszerült.

Ezen szemkáprázat volt az, mi Görgeyt a fővezéri egyenes parancs megvetésével (mely a kormánynak is bemutattatott,) Poroszló elhagyására kényszerité, holott utána azt 5 század würtembergi huszár Hertelendy vezénylete alatt egy hétnél tovább fütyörészve tartotta,

minthogy az osztrák sereg azt meg nem támadta, valamint Görgeyt sem.

A magyar sereg március 2-án a Tisza balpartján biztosságban volt, kivéve a fentebbi őrséget. Klapka Török-Sz.-Miklós felé utasittatott, Kmetty és Guyon Tisza-Füred mellett állott, Tisza-Füreden pedig Aulich, Pöltemberg, Görgey, s a főhadiszállás Dembinszkyvel.

Mit tett a magyar sereg? láttuk; mit tett az ausztriai? kivehettük; továbbá hogy február 28-án miért nem használta fel jobban az ellenség az időt, s ha már előről támadni nem akart, tehát miért nem oldalról, és pedig erélyesen Poroszló felé? — azt a történészetnek kell majd felvilágositania.

Ez események közt seregünkre vonatkozólag az egyetlen haszon — ha ugyan haszon, — abból állott, hogy mivel hátrálásánál a rendnek némi alakját tünteté elő, irányában az ellenség véleményét javitni kényszerült, ha igaz az, hogy Windischgrätz ezen szavakat vallotta: „Wir haben jetzt kein Insurgenten-Heer vor uns, sondern eine Armee“, — mely mondása a hercegnek amint becsületére válik egy részről, ugy más részt nem igen szól mellette azon hivatalos jelentése, mely szerint nagy győzelmet említ és a háborúnak 14 nap alatti bevégzését, következőleg a magyarok rövid idő alatti lenyügzését jövendöli.

Ezen győzelmek hirének vétele után történt a kremsmünsteri árnyék-országgyülés eloszlatása, s az új alkotmány oktroyálása, melyben a Gleichberechtigung s egyéb elvek kimondattak.

Az ellenség nyeresége Schlickkel egyesüléséből, a magyar seregnek a Tisza balpartjára kényszeritéséből s azon főelőnyből állott, hogy a jobb parton szabadabban működhetett, hahogy győzelme dacára más részről fenyegettetve, hátravonulni nem kényszerittetik, miről alább szólandunk.

Hogy az ellenség győzelmének eredménye nem volt nagy, azt az „Esquisse“ irója e szavakkal mondja: „La victoire remportée à Kápolna resta ainsi sterile. L'occasion opportune était passée“ stb. Szép az is, hogy egész naiv őszinteséggel kimondja, miszerint nem tudja, vajjon mily körülmények hátráltatták Zeisperg tábornokot feladata teljesitésében, hogy t. i. a csata előtt már legyőzöttnek mondott magyar sereget hátrálásában megsemmisitse. Ha Zeisperg ennek okát nem nyilvánitotta, úgy azt csak az Isten tudja, mert én csak gyanithatom, hogy vagy az egerfarmosi állás imponált neki, vagy pedig hogy ezen általam ismert, egyenes és le nem bilincselt nyelvü derék német katona Windischgrätz rosz rendeleteinek szolgált áldozati bakjául.

Az osztrákok azt állitották, hogy ők oly vitézül harcoltak, mikép, bár mindenhol (még Kápolnánál is?) gyengébbek voltak, mégis mindenütt győztek; s mivel ezt tették, persze lehetetlen volt ágyukat veszteniök, s igy magyar találmány volt az, hogy mi négy ágyujokat elfoglaltuk.

De hagyjuk ezt, mert egy kérdésre ugyis adósak maradtak a felelettel, t. i. arra, vajjon mily katonai eszmének s tudománynak tulajdonitassék az, hogy győztes és támadó sereg létükre a győzelem után nem sokára, sőt azonnal védelmi rendszerre mentek át a támadásból, s Lascy elavult védrendszerét választák, mindenütt felvigyázandók s ezzel magukat elgyengitendők, hogy igy mi tevékenységet se legyenek kifejteni képesek.

Áttérve Görgeyre, ennek jellemzéseül, de sajnálattal elő kell itt hoznom, hogy Krisztus urunk ezen mondását: „A ki bűnösnek nem érzi magát, dobja reám az első követ“, önmagára nem alkalmazhatá s a követ mégis oda dobá! Egy szerencsétlen, — megengedem azt is, hogy bűnös — fiatal ember, a mások zavara által szintén za-

varba jövén, visszafelé tartott; Görgey személyes kérdésére illetlenül felelvén, ez őt levágatni parancsolta, mire a fiatal ember futni kezdett s le is koncoltatott. Mily embertelen viselet ez egy főbb vezénylő részéről, s egy olyan irányában, kit az ütközet végével — ha a büntetést megérdemlé — törvényesen elitélhetett.

Több ilyes qui pro quo történt, mely több főtiszt szellemi emelkedettségéről nem a legszebb bizonyságot szolgáltatá; de mivel ezek harcias körülmények közt történtek, oly körülmények között, mikor a heves és izgatott indulat a tetteket nem fontoltatá meg, — bár nem szépek, — mégis megbocsájthatók.

Az országgyülés, a kormány stb. szemei mind Eger felé voltak irányozva, mivel belső sugallattuk mondá, hogy létük ott döntetik el. — A rögtön visszatért kormányfő — mint már máshol láttuk, — szintén reménységeket táplált és jó kimenetelt jósolt.

Midőn a seregnek várakozás ellenére Tisza-Füredre való visszajöttét hallá, s a jövő jó reményekre épitett terveit meghiusulni látta, — elszomorodott, s álmadozásainak dugába dőlte miatt elkeseredett. A hon kijózanodott része sajnálta balszerencséjét, de nem csüggedett, sőt midőn a részleteket hallá; midőn a tarka-barka, személyes érdekek szerinti elbeszéléseket megérté, melyek az ütközetnek oly rosz és váratlan kimenetelt adtak; — s végre midőn az is értésére esett, hogy majd minden tábornok, kormány- és más biztos azon vezért vádolá ügyetlenségről és hanyagságról, kiben akkor legtöbbet bizának: akkor az egész közönséget fájdalommal párosult boszankodás fogta el. És a lázadó és fegyelmetlen tábornokok, kik a fővezér terveit oly ügyesen tudák meghiusitani s ezzel egyszersmind a haza óhajtását, — ha csak kevés türelemmel várták volna be a közvélemény verdictjét, mely mindent „fait accompli“ után helyesel: talán többet

nyernek, mintsem ügynökeik által nyertek, kikre azt bizták, hogy Debrecenben eljárásukat védjék és szépitsék.

Ezen ügynökök közt a legélesebb s legpergőbb nyelvű Zákó István, ki mint őrnagy és képviselő némely szabadalommal birván, legizgatóbb emissariusuk volt. — Ezen derék férfi a szabadelvüség szine alatt a forradalom előtt és alatta is, önnön szavai szerint, nagyon szeretett Kossúth nótáján táncolni, s mivel a politikában s a képviseleti rendszerben rágalmazás, megszólás s másnak lealacsonyitása nélkül alig lehetett célt érni, — itt is e fegyvereket használta, hogy pártolói rosz ügyét védje és szépitse.

Sikerül is igyekezete, ha módot és mértéket birt volna tartani; hanem mivel nagyon szenvedélyesen s csak titokban fondorkodott, s mert a régi latin közmondás szerint: a ki igen menteget vagy mást igen vádol, az önmagát vádolja; azért a hadügyminiszter s a hazát dióhéjban képviselő Debrecen a fővezért el nem itélte, sőt midőn hallá, hogy Görgey a fővezér egyenes parancsának ellene szegült, itéletét fel is függeszté.

Végre, midőn tudomásra jutott, hogy Görgey s őt pártolólag Szemere, ki szintén a fegyelmetlenek ügyéhez szegődött, aljas, s mivel periculum in mora nem volt, tehát egyszersmind törvénytelen eljárással a fővezért elzárta, — bár később szabadon bocsátá, — s hogy igy a lázadást sanctionálta, — mondom, hogy mindezek csökkenték a közvéleménynek Görgey felé hajlását s a mérleget a megbántott s lealázott fővezér részére nyomták; s hogy a dolog miben léte teljesen kivilágosodjék, s hogy az igazságot a világ elé lehessen tárni, Kossúth, a kormány feje, és Mészáros hadügyminiszter Tisza-Füredre indultak, hová — ha nem csalódom — március 4-dikén, déli 12 óra felé érkeztek meg.

A sereg legnagyobb részét a föntebb mondott helye-

ken találták; Klapka hadosztályával épen útban volt Szolnok felé, Damjanics seregének tartalékul szolgálandó, kinek a fővezér február 26. vagy 27-ikén azon parancsot adá, hogy Szolnokot támadja meg, mely támadásnak igen vagy nem sikerülte után a további teendőket a fővezér lenne elintézendő.

Tehát a kormányfő saját, a hadügyminiszter szintén saját modora szerint elkezdé a kérdezősködést és fürkészést, minek eredménye az utóbbinál oda ütött ki, hogy a kormányfő, aztán Dembinszky, Vetter, Görgey, Aulich, Répássy tábornokok s Szemere kormánybiztos s még mások jelenlétében egyenesen kimondá, mikép a tábornokok eljárását, különösen a Görgeyét roszalni kényszerül, sőt azt igazságtalannak, törvénytelennek, károsnak, és hibásnak nyilatkoztatja.

Itt volt először szerencséje a hadügyminiszternek Görgeyt mint tábornokot beszélni hallani, mert mint alárendelt kapitányt, már ismerte hivatalnokai közt.

A hadügyminiszter roszalására Görgey szólalt fel, eljárását német nyelven védelmezve. E sorok irója megvallja, hogy midőn „előre elkészitett“ beszédét „hevenyészni“ hallá, bámult ügyességén, s csaknem bókolt a szépen folyó beszédnek, a szabatos logikának, az elejét végével szakadatlan gondolat-láncolattal összefűzött előadásnak, melynek elmondása azonban sem tiszteletet, sem szeretetet, hanem bizonyos morális visszatetszést, lelki merevedtséget idéze elő. Mintha született ügyész lett volna, ki azokon, mik őt terhelék, ügyesen keresztül ugorva, azt, mi mellette harcolt, nagy bőséggel kiemeli, oly arcvonásokkal, melyekben a rosznak és jónak keveréke mutatkozott. — Midőn mindezt a kedvetlen hatással összehasonlitám, de összeegyeztetni nem birám, végre be kelle vallanom: hogy fiatal egyéniségben ily rabulisticus agyafurtsággal találkozni valóságos tünemény; s hogy Gör-

gey, mivel azok előtt, kik dicsvágyát akadályozták, a tényeket oly tanult hidegvérüséggel tudá előadni és öszszezavarni s azokat természetes-e, vagy mesterséges hazugsággal „pro domo sua“ felhasználni, — azért elsőrangu értelemnek tartathatik, de félelmes emberré nőheti ki magát.

És midőn e gondolataim támadtak, világossá is lőn, hogy e két tekintélyes férfi: Kossúth és Görgey, miképép szerepelhetett egymás ellenében annyi ideig. Ennek oka, mert mindkettőben annyi éles belátás volt, hogy azon szándokot, melynél fogva egymást viszonylagosan orruknál fogva vezetni iparkodtak, jó korán, kölcsönösen észrevették.

Hanem Kossúth, az atya, öregebb jezsuita levén, fiát Görgeyt elragadó szónoklatával mindig porrá zúzhatni gondolá, ha szolgálatára többé szüksége nem lesz. Ellenben Görgey, a fiú, reménylé, hogyha a sz. lélek segitségével s kis szerencsével a fővezéri polcra léphet, s ha magát nélkülözhetlenné teheti, akkor a másik fölé erővel is fölemelkedhetik.

S igy vissza nem tetszhetett azt látni, mikép a kormányfő még azon nap estején, melyen az elfogulatlan elme előtt a bűnnek ha nem is egész, de legnagyobb része Görgeyt terhelé, inkább Görgey mintsem Dembinszky részére hajlott. Ennek egyenessége, vitéz magatartása s hadműveleti jegyzőkönyvei mellett szemére hányni mit sem lehetett. És mégis, ez esetet mint bevégzett tényt tekintve, Kossúth Görgeynek — tán jövő tervei végett — udvarolt, hizelgett.

Görgey ezt mosolygó megelégedéssel fizeté vissza s több órai beszélgetés között, Szemere jóváhagyása s előmozditása mellett, — ki Görgeyt a fővezér nemtelen elzáratása után ideiglenes fővezérré nevezé ki, — a teendőt előre elhatározták, még mielőtt az itélet kimondatott volna.

A tényt a vádlók ekként adák elő: Hogy Dem-

binszky heves természeténél fogva velük nyersen bánt; hogy confusus volt; hogy rosz rendeleteket adott ki; hogy még emberei élelmezéséről sem gondoskodott; hogy németül roszul beszélvén, német parancsolataiból kiokosodniok nem lehetett; végre — s ez volt a punctum saliens, — hogy terveit és működési akaratát kivel sem tudatta. — A vád súlyos, s ha igaz, — a fővezér ügyetlen, sőt bűnös is volt. A bökkenő azonban ott van, hogy a vád minden volt, csak igaz nem.

Dembinszky Klapkát — csak mellékesen legyen itt felhozva — baklövései, s akkori vezénylői ügyetlensége miatt elmozditni kérte; de hogy annak önbecsérzése meg ne szomoritassék, számára a komáromi őrség vezénylőjévé kinevezése zsebében volt. — Klapka — s e tényért az alatta szolgált Bulharin ezredes, sőt egész hadosztálya kezeskedik — a sereget minden este elhagyá s csak másnap reggel tért vissza, hogy Görgeyvel — mig ez Miskolcon volt — együtt tanácskozhassék. — E beszélgetések eredménye Szemere kormánybiztos állitása szerint Dembinszky ellen volt irányozva.

Láttuk továbbá, hogy Miskolcról eltávozta után parancs ellenére kétszer előrenyomult, csak azért, hogy a vezér tervét szellőztesse.

Láttuk gondatlanságát a siroki szoros őrzésénél; láttuk másnap azon helyrőli eltávoztát, hol a fővezénylőnek kelle lennie, t. i. a legfontosabb s egyszersmind legveszélyesebb helyről s hova csak harmadnap tért vissza.

Láttuk egerfarmosi viseletét, hol ha 14 ezer embert nem is állithatott fel, de senki sem tiltakozott, hogy azokból annyit marasztaljon ott, a mennyi elég volt s hogy a többit oldalvást vagy hátra helyezze, mikép rosz esetben azt is elő vehesse, mit dacára mocsáros, sásos és szük helyzetének, mégis tehete; tennie pedig annál inkább kelletett volna, mivel e pont igen fontos volt, s ha félórával

később jelenik meg, az ellenséget már ott találja s ennek következtében az egész sereget veszélyeztetheté, miután az ellenség igy rést találván, Poroszlóig juthata, s ha a visszavonulást nem is vághatá el, — nagy zavart és kárt okozhatott.

A mit azonban nem láttunk, de hallottunk, az volt, mikép könyelmüleg — hogy ne mondjak többet, — azt vitatá, miszerint ő rendelet szerint cselekedett. Kitől kapta e rendeletet? — Talán Görgeytől? de Dembinszkytől bizonyára nem.

Ez volt tehát az első, ki ügyetlenségét merészen a fővezérre tukmálta.

A második, a különben becsületes, derék férfi, Aulich tábornok volt. Fel volt-e erkölcsileg hatalmazva a fővezér elleni összeesküvésre? — Láttuk, hogy Kálnál roszul működött, s az egész két nap alatti ütközet alatt hollétéről a fővezérrel mitsem tudatott.

A harmadik szintén becsületes és derék férfi, Répássy tábornok volt. Ennek jelleme s eddig tanusitott viselete szerint szabad lett volna neheztelni, sőt orvoslást is kérni. Ő Kápolnánál nem volt jelen, hanem a tiszafüredi állást védé, — de vezénylői gyengeségét érezvén, a tettleges működéstől felmentetést kért.

A negyedik az összeesküvés feje, Görgey volt. Mit tett, mit nem tett Kassánál Schlick ellen? a kápolnai ütközet alatt miként késedelmeskedett, rögtönzött és szeleskedett s végre miként lopódzott el állomásáról, miként iramlott át a Tiszán, s legszélsőbb, a megtámadásnak legkitettebb katonai állását mint hagyá el, s mindezt világos parancs ellenére? — láttuk.

Ezek voltak az elégedetlen, sőt összeesküvő párt szóvivői, s ezek jelentek meg Dembinszky előtt, sérelmüket előadandók s kijelentendők, — a fentebb idézett vádak mellett, — hogy a sereg Dembinszky iránt bizalmát elveszté.

Erre természetes, hogy Dembinszky megbántott önérzete fölhevült s szenvedélyétől elragadtatva kelleténél talán keserübb igazságokat vetett szemökre. Ez azonban kiegyenlithető vala, sőt talán — de csak talán, — a bizalom is visszakerült volna, ha az öntudattal s meggyőződéssel biró, ilyesekben szilárd lengyel tábornok a legfőbb kivánságba beleegyezik, t. i. abba, hogy harci mozdulatainak tervét és szándokát velök a hadi tanácsban tudassa. — Miért kivánták ezt? ők, az ellenszegülők tudták, mert ha engedelmeskedni akarnak, szükség nem volt reá, ha pedig nem akartak, akkor még haszontalanabb lett volna ez.

Midőn ezen legfőbb óhajtás kimondatott, Dembinszky katona-sapkáját fejére tevén, mondá: „Uraim, hadi terveimbe s ezek kivitelét célzó szándékomba ha csak a sipkám is bevolna avatva, igy tennék vele“: — s levevén sipkáját, eldobá azt.

S ez a tanácskozásnak véget vete s mindkét rész jelentést tőn a kormánynak. A tábornokok ezzel nem voltak megelégedve, hanem azon ürügy alatt, hogy ellenséggel szemben a bizodalom-vesztett fővezér sikerrel nem működhetik, Szemerét, a kormány alter-egóját maguk részére vonták. Mivel birták erre? Szemere legjobban tudja. Csoda pedig, hogy ezen köztársasági lelkületü s igazságot szeretni látszó jellem, az összeesküvés világos nyomai dacára magát oda hagyá csábitani, hogy Görgeyt helyettes fővezérnek nevezze ki.

A mint a kinevezés megtörtént, Görgey tudatta ezt Dembinszkyvel, s attól a hadi levelezés és rendeletek jegyzőkönyveit elkéré, mit Dembinszky megtagadott. E megtagadásra a leglovagiatlanabb tett következett, t. i. Bayer táborkari főnök, felsőbb jóváhagyással, Dembinszky ajtaja elé őrt állitott. De ezt már a legrészrehaj-

lóbb párt is sokallá, sőt Szemere maga is szégyenlette, a miért az őr elparancsoltatott s a kormányfő váratott be.

A kormányfő Szemere fő- és Repeczky tiszafüredi és azonkörnyéki biztosokon kivül mily forrásokat használt? nem tudom. — Hogy Görgey, a vádló és bűnös, a kormányfővel bőven és bizalmasan értekezett, s ez a vádlottal keveset, noha udvariasan tanakodott, — ezt tudom.

Ezen értekezletekből Kossúth mily itéletet vagy véleményt meritett, mily következményt határozott el önmagában? akkor hamarjában meg nem tudtam, hanem most bizonyosan tudom. Kossúth a hadügyminiszter tanácsát vagyis inkább csak véleményét akarta hallani, s mivel ez azon egyben, t. i. abban, hogy ily elemek közepette Dembinszky a fővezérséget meg nem tarthatja, egyszer és valahára megegyezni látszott, azért vitára nem adott alkalmat.

Bár birt volna a hadügyminiszter az idősb Brutus jellemével, bár kimondta volna: „Fiat justitia et pereat mundus,“ — s bár szavazott volna büntetésre, a mit nem tett, mivel ugy rémlett előtte, hogy annak katonai és polgári szakadás lenne következése. A bölcsesség „a posteriori“ eléggé súgá fülébe, hogy bár merte volna a büntetést kimondani, hisz' az annál, mi bekövetkezett, roszabb sikert nem idézhetett volna elő. Hja! tarde post festa cantare. Valahányszor erre gondolok, étvágyomat vesztem s egy positiv pofont szeretnék adni magamnak; de ez utóbbiból még honomnak is szeretnék egy kis adagot juttatni azért, mert oly kevés hadi értelmekkel dicsekedhetett, miszerint egy becsületes, lelkiismeretes, de az akkori körülményekhez magát alkalmazni nem tudó hadi tekintélyt kényszerült a hadügy élére meghivni. — De megesett! — menjünk odább.

Az alattvalói által olyannyira megszégyenitett s erőszakban részeltetett külföldi egyéniség nem látszott cél-

szerűnek vagy jónak arra, hogy fővezér maradjon; de a lázadók fejét azonnal és pedig törvény szerint nem igazolható tetteért fővezérnek pirulás nélkül kinevezni szintén nem tartotta a hadügyminiszter tanácsosnak s ebbeli kineveztetését nem is hagyta jóvá. Ennélfogva két előleges dolog volt még szükséges, először: Dembinszky tábornokot megkérni, hogy a lázadók megbüntetését célzó igazságos követelésétől álljon el, s a fővezérségről mondjon le önkénytesen; másodszor: hogy a kormányfő, — eljárását az országgyülés előtt bejelentve, — egy uj fővezér kijelöltetését eszközölje, s addig is a seregnél a státus quo maradjon meg.

Az elsőt a hadügyminiszter és Vetter tábornok végzé; végzé pedig lesütött szemmel s elfogult lélekkel, kérvén Dembinszkyt, hogy — bár neki van igazsága, bár vele hallatlan erőszakkal bántak, bár a bűnösök a büntetést megérdemelnék: mégis, mivel a kormány oly gyenge, hogy igazság szerint nem cselekedhetik, részint pedig, mivel a sereget az ellenség előtt főbb tisztjeitől megfosztani kéteskimenetelű dolog lenne, s végre, mivel compromittált állásában úgy sem lehet arról bizonyos, miszerint a féktelenségre s ellentállásra kihivott sereg bizalmát az ügy kelléke szerint birja stb., — tehát az egész ügy nevében keresetétől álljon el, szolgálatát jövőre se vonja meg s hogy maradjon köztünk, kik őt az első alkalommal örömest használandjuk.

Erre a nemesszivű férfiu csakhamar reáállott, látván a kormány zavarát s látván talán a jövő bajokat, melyek terhe reá nehezülne, mig az engedetlen főnököket fegyre és összmunkálkodásra szoktathatná.

Ki sem örült jobban Kossúthnál ezen önmegtagadó magaviseleteért, s ki sem mondotta Dembinszkyt nemesebb szivű embernek, mint épen Kossúth.

A ki pirult, a kit szégyen fogott el, — az a had-

ügyminiszter volt; nem azért, mivel egy felületes francia iró, Henry Deprez őt Görgeyvel való egyetértéssel vádolá, hanem azért, mivel az egész esemény kezdettől végig egyike volt a legszerencsétlenebbeknek, olyan, mely a magyar jellemet lealacsonyitá. Fájdalmasan érezhette az egész hon, de bizonyára legfájdalmasabban a hadügyminiszter azt, hogy gyűlölt, utált emberi viseletet, lázadással, izgatással, áskálódással és rágalommal párosult engedetlenséget büntetlen hagyni, s csak szóbeli roszalással kárhoztatni kényszerült. És ki ellen? Oly férfi ellenében, kinek hadi ügyességét mindannyi fölé helyezé s kinek vezéri tehetségét önmeggyőződése szerint egyedül tartá képesnek arra, hogy a háború szerencsésen végződjék be. És mégis oly gyenge volt, hogy hadügyminiszteri szerepét végigjátszá.

S miért működött igy Dembinszky ellenében a hadügyminiszter? — mert a kormányfőt nem birhatta volna arra, hogy szigorú s itt kellő példát adjon, s mert ellenséggel szemközt nehéz 30—40 alárendelt s 8—10 főbb tisztet hivatalától felfüggeszteni s hosszasabb törvényes vizsgálatra szoritani.

Ismétlem, ezen okok nem mentik föl a hadügyminisztert, vagyis inkább nem mentették föl az alól, hogy a fegy és rend képviselője szerepében működjék, s mivel nem büntette meg a bűnösöket, azért a rosz tett látszólagos cinkosává tevé magát.

El lévén a dolog ekként intézve, helyesebben: kontárkodva, a hadügyér az ott álló seregrészeknek papolt, s midőn a közönséges intéseket elvégzé, — Debrecenbe sietett s ott a tudni akaróknak kijelenté, hogy aligha nem tevők már meg bukásunk alapját.

Alig hagyá el a hadügyminiszter Tisza-Füredet, s alig érkezett Debrecenbe, midőn egy nem ugyan egészen

váratlan, de mégis örvendetes hir lepte meg őt, s vele sziverősitőül a hont.

Február 26-án, épen azon napon, midőn tábornokaink Dembinszkyről úgy nyilatkoztak, hogy fejét veszté, ez az ellenség átalános mozdulatai következtében Damjanicsnak parancsot külde, hogy Cibakházánál a Tiszán keljen át s az ellenséget Szolnokon véletlenül rohanja meg; és figyelmezteté egyszersmind, hogy mozdulatait óvatossággal vigye végbe, nehogy nagy veszteséget szenvedjen, — s azokat lehetőleg úgy tökélesitse, a mint azt más tervei kivánják.

Damjanics, a mint a parancsot 28-án vevé, azt március 1-jén vagy 2-dikán foganatba is akará venni, de előnyomulása közben a sűrű köd miatt elszélyedvén, helyesebben: eltévedvén, seregének egyik része, az ellenség részéről észrevétlenül, előbbi helyére visszatért. 3-dikán ujra Szolnoknak tartott s ott az ellenséget véletlenül megrohaná, éreztetvén vele eljárási hanyagságát.

E támadás annyira sikerült, hogy a helyőrség részint szétveretett, megöletett s a Zagyvába fulasztatott, részint pedig elfogatott.

Egy készen tartott vasuti vonat az első lövéseknél utnak indult, hogy az Abonyban levő osztrák lovas osztályokat segitségül hozza. Az alatt Vécsey tábornok is T.-Sz.-Miklósról, ki Damjanics tervének biztos kivitele segélyére utasittatott, Szolnokra érkezett s a városon keresztülhajtva, az ott tébolygó ellenséges gyalogságot üzvén, az ellenséges lovasságnak saját lovasságával ellenállott s azt, a Damjanicséval egyesülve, sikerrel vissza is verte.

Ezen esetnél Hügel, a Hannover nevet viselő huszárok egyik csapatának kapitánya, igen kitünteté magát. Ő volt az első, ki kiszemelvén a kedvező alkalmat, az ellenség lovasságát minden parancs nélkül legelőször tá-

madá meg s előnyomulásában hátráltatá, mig annak tökéletes visszaveretését nem eszközlék.

A napi zsákmány 6 vagy 8 ágyú, egy zászló, pénzes és több más társzekér és sok fogoly volt.

Hanem nálunk a szép tett árnyékoldalak nélkül nem lehetett.

Gr. Vécsey öregebb tábornok levén, az egésznek törvényes vezénylője is ő volt. E szerint további rendeleteit kiadni kivánván, ezeket Damjanics nyersen visszautasitotta, s az engedelmességet eléggé nem roszalható aljas szóvita közt megtagadta. E kicsapongás a sereg szeme láttára történvén, rosz példát adott.

Vécsey gyenge jelleménél fogva s mivel talán érezte, hogy a sereg bizalmát nem igen birja, hatalmával élni nem tudott; s ezért tapasztalta, hogy Damjanics maga részéről követelte ugyan a fegyelmet, de a hol úgy tetszett neki, azt főnökétől nem szép modorban is megtagadta.

Damjanics hoszabb ideig levén ausztriai szolgálatban, s magyar gránátosokkal töltvén idejét, ezek által úgyszólván imádtatott, mert a szolgálaton kivül velök mulatott, társalgott, ivott, s barátjuk, pajtásuk volt. Ezen modorát ujabb alattvalói modorához is alkalmazá, és mi alkalmat sem mulasztott el, hogy rájok hasson. S e hatás annál könnyebb volt, mert testalkata nagy és izmos levén, már az által is imponált s a köznép szeretetét és tiszteletét önkénytelen megszerzé.

Vécsey, nehogy a szóvitán kivül nagyobb botránynak is nyisson tért, engedett, s vezényletét átadva, a sereget elhagyá és Debrecenbe sietett.

Ez esetnél a különben derék, de bűnös és önhatalmát áthágó katonát, mi több: a sok helyen győztes vezénylőt kellett volna büntetni; s ezt tenni nem lehetett, mivel Görgeyn kivül Damjanics szintén a nemzet kegyence volt.

Mivel pedig a közvélemény inkább pártolja a szerencsés katonát, mint az igazságot, azért a hadügyminiszternek sem maradt más hátra, mint Schillernek a sárkányról szóló költeményét utánoznia: a hadi tényt megdicsérni s rosz viseletét megróni.

Dembinszky Szolnok bevételének hirét 3-kára várta, mivel pedig ez nem jött, azt már-már nem sikerültnek gondolá, s mivel első tervének kivitelétől a történtek miatt hátráltatott s az egész sereg a Tisza balpartján létezett, Klapkát — mint láttuk — hadosztályával T.-Sz.-Miklós felé utasitotta, kit Répássy hadosztályának és szükség esetére a többieknek is követniök kellett.

Ennélfogva T.-Sz.-Miklós körül három nap alatt 26 ezerből álló hadat gyüjtendett össze, mely Damjanics hadtestével csatlakozva, 36 ezerre nővén, új terve foganatositását eszközölhette, sőt tán az ellenség megsemmisitését is. Szolnok be levén véve, Dembinszky három nap alatt az ellenség oldalába, sőt hátába jöhetett, s igy őt Pestről is elvághatá, mivel egyesitett erővel támadhatá meg az egymástól több napi menetnyire távol levő ellenséges osztályokat, s igy részenkint vagy megverheté, vagy a hegyek közé szorithatá azokat, a hol elvágván őket élelmezési, ruházati s lőszer-táraiktól, az egész háborúnak más irányt adhatandott. Végre, ha más nyereségre nem is lett volna kilátás, de Ausztria két hóval elébb leendvén meggyöngitve, az ország az orosz bejöveteléig két hó alatt ujoncait jobban betanithatta s szervezhette volna, fegyverkellékeket szerezhete, s igy jobban alkotott sereggel jobban állhat vala ellent.

Legroszabb esetben pedig, ha terve meg is hiusul, ott lett volna a sereg, — hanem egy hóval elébb, — a hol később létezett, s más uton merényelhetett volna az valamit.

Bocsánat e hosszú és hasztalan speculatióért, melyet

az utóvilág vindictae Dembinszkyanae-nak fog tartani, pedig e sorok irója azt veszteségünk nagysága kimutatására hozta fel. Elég az hozzá, a sors sem az egyiket, sem a másikat nem engedé meg.

Szolnok bevételének hire 5-ikén este érkezett Tisza-Füredre.

Dembinszky e tudósitásra remélni és hinni kezdé, hogy mivel a kormány nem birt igazságot szolgáltatni, talán ezen, következményében fontossá válható győzelem után a had irányzatát ujra neki adja át. Mivel pedig azt nem tehetné s mivel ő saját tervének üdvéről tökéletesen meg vala győződve, s hogy annak sikerültét láthassa, nemes önmegtagadással magát Damjanics táborkari fővezetőjének ajánlá, s magát alája vetni igérte, ha a kormány a fővezérséggel Damjanicsot ruházná fel. Damjanicsot azért ajánlá, mert benne a hir és közvélemény nyomán rohanó, romboló hőst vélt találni, kiben a küzdő és vitézi tehetség nagyobb, mint a hadi tudomány.

Hogy ezt elérhesse, — mint Dembinszky mondá, — Kossúthtól összejövetelt kért, mire Kossúth, bár megigérte, meg nem jelent s elutazott. Ezt később Kossúth tagadta. „Amicus Plato, sed magis amica veritas“. — A kettő közötti előzmények után többet s elébb hiszek Dembinszkynek, mint Kossúthnak.

Mivel tehát nem birt Kossúthtal összejönni, futár által jelenteté Debrecenbe azt, mit az elébb mondánk.

Ha a hadügyminiszter előbb tudhatja vala, hogy Damjanics gorombaságaival Vettert később hideglázba sülyeszti, vagy ha felteheti, hogy Vetternek oly gyengéd idegrendszere van, miszerint azokat visszatorolni nem birja: ez esetben Damjanics kineveztetését pártolta volna; de mivel Vettert katonai tudománya miatt Damjanics fölé helyezé, — ezt nem pártolhatá. — A poste-

riori kitünt: bár pártolta volna! mi sok történik másképp, vagy egyátalán nem történik!

A már régebben elmondott viszonyok közt s előzmények folytán Dembinszky tökéletes visszahelyezését a hadügyminiszter lehetetlennek látá, másrészről Damjanics fővezérré neveztetését ujabb viszálkodások forrásának tartá s azért Dembinszkynek megirta, hogy a kormány őt Debrecenbe várja, — további szolgálatát kedvezőbb alkalomra kérve ki.

A kormány sem adott helyt kérelmének, gondolom, tán Görgeynek fővezérré neveztetése utógondolatja miatt.

A mint Dembinszky Debrecenbe érkezett, uti levelét kéré, minek ki nem adását s szándékáróli lebeszélését a jelentékenyebb országgyülési tagok magukra vállalák, s ezeknek közbenjárása és kérése folytán Dembinszky az országban maradt.

Az angolok és amerikaikon kivül, sőt — háborúban — tán a franciákon kivül is más népek, — s így mi magyarok is — az időt megbecsülni még nem tudták, s igy több más nyomoruságunkhoz az is csatlakozott, hogy sok mulasztásunkért bűnhödjünk.

Mivel tehát a seregnek határozott és látható feje nem volt, azért az egész háboru vezetése tespedett, s mi sem tétetett arra, hogy a szolnoki ténynek több eredménye legyen.

A mint meghallá az ellenség a szolnoki eredményt, seregének egy részét azonnal a vaspálya felé utasitá, gondolván, hogy mivel a magyar seregnek a Tisza balpartjára kelle átkelni, most másfelől szándékozik szerencsét próbálni. Tisza-Füredről mitől sem tarthatván, az új merénynyel máshol vélt találkozhatni.

Az ellenség e mozdulatának azon sükere lőn, hogy Damjanics nagyobb ellenséges erő közeledéséről érte-

sülvén, Szolnokot odahagyá, a hidat másodszor leégetteté és T.-Sz.-Miklósra vonult, más események kifejlését várván.

Ekkép az első felvonás után az 1849-diki háborúzás eddigi eredménye az volt, hogy sem minket az ellenség, sem mi őt le nem győztük; ő nem haladott előre, de mi sem. 1849. március 15-dike tehát a magyar sereget — Szeged kivételével, mely magyar kézen volt, hogy a rácok törekvéseit gátolja — a Tisza balpartján találá.

Tisza-Füreden vigabb volt az élet. Igaz, hogy itt bálozni nem lehetett, de igenis lehetett mitsem tenni. Dobolás és fel- és alájárkálás elég volt.

A mint Dembinszky Tisza-Füredet elhagyá, a poroszlói őrség azonnal behuzatott. Ezt az ellenség hasznára forditá s Tisza-Füredig minden hidat a magyarok orra előtt — kis erővel — lerombolt, mit a tisza-füredi magyar had könnyen megakadályozhat vala, ha akarja.

Tisza-Füred ezen veszély fenyegetésétől is mentve levén, a sereg nyugalma biztosittatott.

Mig az uj fővezér a seregbe uj életet nem önt, elhagyjuk őt, s addig a máshol történteket röviden elszámláljuk, melyek ez időben ha nem is a legkedvezőbbek, de oly rosz állapotban sem voltak, hogy a reményt el kellett volna veszteni.

Kassa körül uj ellenséges erő nem volt, következőleg ez és más tájékok, mint a Szepesség, hol többféle gyárak léteztek, aztán Gömör, Nógrád, Borsod stb., honnét eddig kevés háborui kellék szolgáltatott a magyar kormánynak, — most ujoncokat, szereket, kelméket, anyagokat s lovakat nagyobb számban adtak.

Egertől kezdve Heves, a Kunság s Jászság és Pestmegye az ellenség kezében volt; a mieink — mint mondók — készülőben a Tisza balpartján.

A mint a magyar sereg Bácsot elhagyá, a rácok többi vallás- és nyelvrokonaikkal az egész Duna men-

tében uralkodtak. Szabadka, hol 30 ezernél több lélek lakott, a magyar kormánynak hódolt. Ezen, bár nyelvre nagyobb részben a szerbhez rokon, de vallására nézve római hitü s bunyevácnak nevezett rác népség rokonérzettel viseltetett a magyarhoz, s számos nemzetőrsége volt, mely távolról tekintélyesnek látszott, közelről azonban gyengén állott, mivel a város szállásait, pusztáit a rablástól megvédeni nem igen volt képes s igy, hogy Szabadka a háború súlyát nem igen érezte, ezt szerencséjére népességének köszönhette.

A Tisza és Maros közt, a mint onnét januárban a magyar sereg elköltözött, a rácok nyilt terén szenvedett vereségüket megtorlandók, a magyarokkal Kanizsán, Moholon, Verbászon s még számos más helyen igen vadul bántak, Zentán pedig tetézték embertelenségeiket, hol ezernél több magyar férfit, nőt és gyermeket öltek le s hol a később visszatért magyar sereg a holttestek egész halmait találá. Ily embertelen s vadállaténál roszabb módon pusztitották a Tisza körül s onnan befelé az általuk gyűlölt magyar fajt, s annyira, hogy a családok ősi helyeiket ezrenként hagyák el, a Kunságban és Pestmegyében keresvén menedéket.

Szegednek a dühös rác támadástól való megmentését máshol adtuk elő. Azóta mi sem veszélyeztette állapotát. A Bánátban magyar erő nem létezett, kivéve Új-Aradot, hol a várat ostromló magyar sereg előőrsége állott, a Temesvár felőli mozgalmakat szemmel tartandó.

Ezen időben, midőn a rác mozgalmat mi sem hátráltatá, nyerte eredetét a Vojvodina alakulása, mikor is a rác párt főnökei a népséget szervezni kezdék, hogy az egyesülve s egy középpontból vezetve, a még egészen el nem törült magyar elemnek jobban állhasson az ellent.

Ó-Arad magyar kézen volt s lakosai több havi veszély, zsarolás, lövöldözés s az ez által okozott gyújtás

dacára tántorithatlanok maradván érzelmükben s a magyar ügy gyámolitásában, oly önfeláldozási készséget fejtettek ki, hogy ezt hálásan el nem ismerni bűn lenne.

A nem legbővebben ellátott vár ostromlása elég ügyetlenül vezettetett; noha az is igaz, hogy a sereg nehéz ágyúk s bombavető mozsarak nélkül szűkölködött, mivel ezekből a seregeknél csak kettő volt. A 24 fontos ágyúkból a háború kezdetén eleget lehetett fölszerelni, ha háborúnkat ostromlásokkal kezdhetjük meg. Hanem a tevőleges sereg ágyúkkal ellátása lévén első és legfőbb szükség, elébb ezt kellett eszközleni; s midőn már ostromlási készületekre is lehetett figyelmet fordítani, akkor Pestet elhagytuk s a nehéz ágyúk is az ellenségnek hagyattak. Később pedig, midőn a sereg száma szaporodott, a lőpor- s golyóöntő-gyárak kevesbedtek s igy gyakran lőpor-hiányt szenvedénk.

És mégis, ha Arad ostromát ügyesebb és leleményesebb fejek vezették volna: a vár hamarább adja föl magát. Eleinte Máriássy nemzetőri őrnagy, derék s vitéz férfi vezénylette az ostromot, kinek azonban erről mi fogalma sem volt.

Az ellenség a várost, Máriássy a várat lövöldöztette. Később a várról felületes ismeretet szerezvén magának, egy esti rohamot és lajtorjázást merényelt, mi sikerülhetett volna is, — ha a vár sáncainak szövevényes utjai s a falak magassága tudatik, — miután a magyar sereg az ellenség tudta nélkül az utolsó árokig érkezett; hanem ott eltévedvén, az őrséget zajongása fölébreszté, s ez lövöldözni kezdett és ostromlóinkat visszavonulásra kényszerité. Ekkor veszteségünk nagy volt, a várőrség vigyázóbbá lőn, a város pedig dühösebb lövöldöztetéssel fizette meg a merény árát.

Ezután az ostromlás szunyadozott, a vezénylő pedig felváltatott. Az uj vezénylő, mint hadi mérnök, 20 s

több évig szolgálta Ausztriát, hol őrnagyi minőségben nyugalmaztatott. Neve Gál Miklós, ki a magyar seregben tábornokságra emeltetett.

Ekként az ostrom jobb, azaz tudományosabb kezekbe jutván, reményleni lehetett, hogy a technicus értelem hamarabb fog az ellenen erőt venni, mivel a vár sem emberben, sem eleségben, sőt még lőporban sem bővelkedett.

Dolgozott is az uj parancsnok, s úgy látszott, mintha komolyan fogott volna a dologhoz. Akadályok nem hiányoztak, miután a föld fagyott volt, s igy a munkákat belebb vezetni nehezebb. Ezen lehetett volna segiteni, ha a létező, bár gyengén kiképzett s kevésszámu utászokhoz aknászokat és árkászokat lehet vala csatolni, kiknek nagy hiányában volt még a hon. Ezek nélkül a munkákat parasztokkal kellett megkezdeni, kik az első lövésre csakhamar elszélyedtek. De mivel az ostromló had gyalogsága és lovassága szaporodott, s nehezebb ágyúkkal és két bomba-mozsárral is elláttatott, sokkal többet lehetett volna végezni.

A szabadelvü és tervekben bővelkedő hadi mérnök, mint propter hoc persona grata, sokat látott, de azt nem, hogy a várőrség a szükség által kényszeritve, a temesvári őrséget kétes állapotáról vészjelekkel tudósitotta s hogy a temesvári vezénylő a jeleket észrevevén, Arad közelében Gläser tábornok egy erős dandárral, lőporral, eleséggel stb. nemcsak megjelent, de az uj-aradi őrséget is meglepvén, a Maroson átverte, s annak nyomában s vele, váratlanul Ó-Aradon termett. Itt a városból az őrséget szintén kivervén, a szállitmányt szerencsésen a várba küldhette.

Az első támadásnál szétvert magyar őrség, helyesebben tán: futó őrség, a várost s a vezénylőt zavarba hozta. Az osztrák katonaság a tért szabadnak látván, jó napot akart magának szerezni, s azért rabolni és zsákmá-

nyolni kezde. — Ezalatt a kivonult magyar zászlóaljak — mert voltak olyanok is, kik mértföldekig szaladtak — vezénylőik, vagy Gál által feltartóztatva, magukat rendezni kezdék. Mig ezek rendezősködtek, egy Aradon kivül helyezett zászlóalj a zajra a városhoz közeledett s ennek vitéz kapitánya, Asztalos, kihez — mint mondák — Boczkó Dániel kormánybiztos is csatlakozott, a városba rohant s a rendetlenül talált zsákmányló osztrákokat elverte. E zászlóaljhoz az önmagukhoz s a városba visszatért zászlóaljak is csatlakozván, — az ellenséges dandárt csakhamar átverték a Maroson.

Az ellenség, főcélját elérvén, visszavonult Temesvárra, s az ostromló sereg is elébbi helyére tért, a történtekről gondolkozandó.

Eljött a szemrehányások és visszatorlások ideje, s önhibáját mindenki másra tolta. Boczkó, a vitéz kormánybiztos Gált vádolta hanyagsággal, tétlenséggel, s hogy az ostromot szobájából, pongyolában intézte; Gál pedig a többit gyávasággal illette.

A hiba azonban megtörtént, s Gál szakértő védelmezése dacára magát a hanyagság és biztositási feledékenység vádjából nem mentheté ki, sőt a tudományos balfogásból sem.

A magyar, mint más nép is, gyakran az első benyomástól vezéreltetik. Túlzó a jóban, de a roszban is. — Az aradi zavarról egy másodrangu hivatalnok — a kimenetelt be nem várva, — a kormánynak azt jelenté, hogy az ostromló sereg megtámadtatván, szétveretett s Arad városa veszve van.

E hirre iszonyú volt a fölháborodás Debrecenben, hanem a hivatalos futár a valódi dolog jelentésével a kormányt első ijedtségéből csakhamar kiránttá. Szomoruságra volt is ok, mert ha Arad vára nincs bekeritve, a környező, eddig engedelmes nagyszámú oláh nép a közellevő rosz-

hajlamu mócoktól felbujtogattatva, könnyen fellázittathatott, s ez a kormányt ki nem számitható nehézségeknek tette volna ki.

A kormány tehát megnyúgodott, de az ijedelmet okozó tábornokot önigazolás végett Aradról elhivta, s helyébe a tétlenségben levő Vécsey tábornokot küldé.

Vécsey mint lovas őrnagy a dologhoz ugyan nem sokat értett, de mivel kéznél más nem volt, s szervezési ügyességéről Bácsban bizonyságot tett, azért a választás akkor jobb nem lehetett, sőt az később még jónak is mutatkozott. Tevőleges ostromlás helyett azonban csak szoros bekerités s az őrség kiéheztetése kivántatott, s mindaddig ennél maradt, míg a vár fel nem adta magát.

A forrongásnak és bonyolódásnak elején az 1848. junius 5-iki királyi leirat minden hadi kormányzónak kötelességévé tevé a magyar hadügyminiszterium iránti engedelmességet, a ki ezen engedelmesség reményében az osztrák rendszert némileg javitani s változtatni akarta.

Oka az, hogy az osztrák rendszer szerint a szolgálatban megrokkant tábornokok, ezredesek stb. mult érdemeinek jutott jutalmául, hogy mint várparancsnokok, kevés gonddal s előbbi fizetésök csonkitása nélkül érhessék el életük végét.

Eszéken, — melyről talán sehol sem tettem még emlitést — ily derék öreg ezredes, Benkó vezénylett. A derék katona és embernek szolgálati véleményén kivül egy magánvéleménye is volt, mit normális időkben a tiszti kötelességnek megsértése nélkül ápolhatott, mely azonban az 1848-iki nemzetiség feletti viták járványa korában igen is ártott. Mivel Benkó a bánáti határőrezredben emelkedett tisztségében s ott végezte tevőleges szolgálatát, azért a horvát ügynek s legfőkép Jellasics bán eszméjének pártolója volt, és pedig nyilván és tettlegesen.

Ily nyilatkozatok pedig a testvérhonban, — hol a

szláv elem volt uralkodó s a tisztviselők fele a magyar elem ellen dolgozott, — közönbösek nem lehettek, mivel előfordulható esetekben a vár menedékül, támpontul szolgálhatott a horvátok merényei ellen.

A vár lakossága a magyar ügy mellett nyilatkozott; az alsó- és felsővárosiak ellene. A magyar ügy eszerint megkivánta, hogy a várparancsnokság a magyar kormány által kinevezett s az alkotmányra felesküdtetett egyénnek adassék át.

E nézet szerint s mivel a magyar hadügyér ekkor még bécsi centrális kollegájával türhető viszonyban állott, a várparancsnok nyugalmazását, helyesebben: nyugdíjazását s helyébe egy más parancsnok kinevezését kérte a magyar hadügyér, mit a bécsi nem akadályozott s a király megengedett.

Az ujonan kinevezett parancsnok báró Jovics volt. Jovics a határőrezredben tábornokságig vitte, s öregsége miatt nyugdijaztatott. Derék, becsületes ember, s mi több: rác születése dacára magyarérzelmü férfi; átalakulásunk első idejében a rác mozgalmak s kicsapongások ellen tettlegesen és jól müködött s a felbőszült kedélyek lecsillapitásában érdemeket szerzett.

Ezen érdeménél fogva, — mint a magyar kormány első kegyencei egyike, — jutott a várparancsnoksághoz, az tétetvén fel, hogy a magyarérzelmü rác ember az egyiknek el nem nyomása, a másiknak pártolása által biztosságot nyújtand.

Ment is a dolog, mig Jellasicsnak hatalma nem volt. — — — — — Midőn pedig Jellasics bán előbbi hivatalába ismét visszatért, — — — ekkor már a bécsi hadügyér is nyilvánosabban izgatott, s Jellasics a hadosztályokat a császár-párt támogatására felhívta.

Ez időben a különféle hivatalnokok nem tudták:

vajjon a törvénynek, az alkotmánynak hódoljanak-e, vagy a bécsi minisztereknek s a főbb osztrák hadiférfiaknak.

Jovics sem tudta magát egyenesen elhatározni és tétovázott, mivel a várban oly olasz ezred őrködött, melynek valódi véleményét nem ismerte. Más részről, mivel őt a magyar hadügyminiszter nevezte ki, s mivel az alkotmányra megesküdött, ennek irányában engedetlen lenni nem akart. — — — Ezek szerint a középutat választá, s kijelenté, hogy ő ottani őrseregével semleges marad s a várat az egész vita alatt sem a magyar, sem a császári seregnek át nem adandja.

Ez ellen — bár az a magyar ínyére nem volt, — az akkori időben mit sem lehetett szólni vagy tenni; sőt még örülni kellett, hogy e vár biztos kezek közé juthatásától egészen el nem zárattunk, mig Temesvár egyenesen a magyar ügy ellen nyilatkozott.

Ily kétes állapotban maradt a vár, mig gr. Batthyányi Kázmér kormánybiztosi minőségben oda nem érkezett. Ez erélyes s a magyar törvényességet fejtegető eljárással a várat a magyar ügynek megszerezte, sőt még az ottani olasz őrséget is megnyerte.

Az őrség Zanini név alatt két zászlóaljból állott, melynek derék ezredese, Durieux elmenetele után Pongrátz, magyar férfi lett alezredesi állásából ezredessé. Ez inkább szította régi pajtásaihoz, mint a magyar ügyhez. Batthyányinak befolyása azonban némely tisztekre, s annak megengedése, hogy őrhelyet változtathatnak, a Zaniniakat hajlékonyakká tevé. Midőn pedig több tiszt kérésére még azt is megengedé, hogy a kik ügyünkhez vonzalmat nem éreznek, azok biztosan eltávozhatnak, s midőn az elment tisztek helyébe az altiszteknek nyitott előléptetési reménységet, akkor a közlegénység az altisztekkel együtt a magyar ügyhez csatlakozott.

A császári szinek elhagyására Venturini másod-

kapitány izgatott leginkább, kivel már Kápolnánál megismerkedénk s ki jutalomigéretekkel a közlegénységet áttérité, de ki önmagáról sem feledkezett meg, miután őrnagygyá neveztetett ki. Nem tudom, mennyi borravalót kapott az ezred, de hogy mit tett e borravalóért? azt tudom. 1849. január elején Görgeytől Pesten felejtetett, később Perczel seregosztályához jött; bandája szólott itt is, Debrecenben is és vidítá a közönséget, így tehát a pénzt megérdemlette, megszolgálta; — az ezred azonban — mint láttuk, — Kápolnánál elmaradt, elfogatott vagy átlépett.

Az olaszok helyébe magyar honvédek jöttek. Ily körülmények közt Jovics fölmentetését kérte s ennek megadása után elment. Helyébe a magyarszületésü Éder tábornok jött. Ez császári lovas ezredben növén fel, mint vasas ellomhult, s a hadügyminiszter kinevezvén őt, ezzel rosz tapintatát mutatta, noha a magyar kormány által ajánlt várparancsnoki segédeknél nem volt roszabb, kik mindenben ultrák voltak, csak hazafiságban nem. Éder segédei közül az egyik, mint őrségparancsnok és várparancsnoki ellensúly, Földváry — — — volt, a 9-dik zászlóaljbeli bátor, vitéz és szerény Földvárynak épen ellenalakja. Éder ellensúlyzói voltak még a nagybeszédü Rácz őrnagy és egy fiatal tüzér-százados, gróf Schmidegg. A várban 2500 mázsa lőpor, igen sok töltény, golyó, pénz és eleség létezett, úgy hogy a legszorosabb ostromot is három, sőt több hónapig is kiállhatta volna.

Mig az ellenség távol volt, azalatt a várbeliek lusták és hanyagok voltak, s a legközönségesebb munkákat sem kezdék meg. A fákkal beültetett sétányok a kilátást gátolták, a külvárosok a közeledést elősegitették s mindennek dacára annyi őrszemet sem tartottak, a mennyi az ellenség közeledtét hirül adhatta volna; szóval: a vár vé-

delme el vala hanyagolva. Mit tettek? ők tudják; de a vár tekintetében semmit sem műveltek. Lássuk tovább.

Róth és Philippovics 8 ezernyi határőri hadosztályának elfogatása után, mig ezek helyett uj hadosztály nem állittatott fel, az ostrom késleltetett, s a vár ellen úgyszólván semmi komoly lépés sem merényeltetett. Kissebb harcok ugyan voltak, azonban minden fontosság nélküliek maradtak, mivel a közelebb fekvő bródi s a kevéssel távolabb fekvő gradiskai ezred a régibb csere- és kereskedelmi viszonyok következtében a magyar ügyet nem roszalotta, következőleg nem is működött ellene. Midőn azonban ezek is fölizgattattak s az úgy is féktelenkedő s fölkelt péterváradi ezreddel kezet fogtak, — mert azon hir keringett közöttük, hogy a magyarok elfogott testvéreikkel vadul bánnak — akkor ezt megboszulni akarák.

Uj év felé egy kis sereg kezde összegyülni, mely Schnekerl von Trebenburg tábornok vezénylete alatt a várhoz közelgett, a Magyarhonnal való közlekedésre csak egy útat hagyván fenn a drávai hidon, s a bélyei töltésen át Baranyával.

Egy darabig el kell a várat hagynunk közelgő veszélyével, s máshova fordulnunk, t. i. a nagy célokat elérni készülő portyázó csapatokhoz, egyidejüleg Komáromról is felhozván egyetmást.

Midőn Kossúth a schwechati csata után visszafelé tartott Pestnek, útjában Komáromot is meglátogatá, hogy éles hadi tapintatával a szükségeseket elrendelje. Mivel azonban a lángész inkább csak generalizál, és csak szellemi irányt ad, mig részleteket kisebbfoku, de a dologba belényügzött egyéneknek hagyja, azért erre egy fiatal mérnöktisztet hozott magával, ki azelőtt gróf Teleky Ádám mellett táborkari tiszt minőségében szolgált, de

ennek bukása után alkalmazás nélkül maradt. Ez Nemegyei volt.

Tehát megnézték mindketten Komáromot s belátásuk nyomát is hagyák maguk után. Nem volt ez sem több, sem kevesebb, mint egy erődített hadi tanya (Befestigtes Lager), mely támadó és védő tulajdonnal ellátva, szükség szerint a Duna mindkét partján működhessék. Helyéül a Duna bal partján a már létező hídfői váracs előtti tér volt kitűzve, mely 30 ezer katonát foglalhata magába.

Valamint nincsen rosz könyv, melyből valamit tanulni ne lehessen, ugy nincs terv sem, melyben valami jó ne volna.

Ha az osztrákok tervezete szerint a homokhegynek az erőditésbe bevétele sikerül, mely a hajóhídat minden veszélytől megvédheté; ha a Vágon inneni és túli erőditések végromlásukból kiszabadittatnak s megjavittatnak; ha a Vág és Duna közötti tér erőditésekkel elláttatik s több szükségesebb munkák, melyek egyenes biztosságát érdeklik, bevégeztetnek; végre ha a hon akkor a tettlegesen hadi téren működő seregszámban felesleget is bir, azon esetben, mondom, igen is szép lett volna e gondolat, bár nem vala uj.

Hanem igy, a hiányok dacára, a positiv és fractiói lángész az uj munkát megparancsolá s a munkaerőt is kirendelé. És ez jó volt, mert e munkaerőt a hadügyminiszter — saját meggyőződése s a derék Hrabovszky sugalata folytán — a hiányok javitására szánta, mi Windischgrätz betörése előtt szerencsésen meg is történt s később az ostrom alatt főhasznot hajtott. A kormányfő is megnyugodott későbben, gondolván: „et voluisse sat fuit“. — Itéljen az utóvilág.

Visszatérve Kossúthra s Nemegyeire: midőn az első a honvédelmi bizottmány elnökévé lőn, a második — mint tudományában elbizott fiatal katona — tele volt ter-

vekkel, melyek saját tudományosságát valának kitüntetendők, azért szépen s hizelgőleg előterjesztvén egy újabb gondolatát, az a kormányfő idealitási agyműszerét megnyeré s megengedé a tervet végbevinni.

A terv, — mint érintém — egy száguldozó s portyázó, nagyobberejü csapat felállitásából állott. Ennek alakitása s szervezése Nemegyeire bizatott, azon fölhatalmazással, hogy a Bakony és Balaton tájékán — mint alkalmas helyeken — a Bécs és Stájer felől betörő ellenség hátában s oldalán működjék, annak lehetőleg kárt okozzon, s bármily kevésszámu, de magyar katona segélyével a magyar szellemet s irányunkbani jóakaratot ébren tartsa.

E tervet egészen roszalani nem lehet, bár azért célszerüsége ellen sokat hozhatni föl; mert a fegyver hiánya, s az alakulófélben levő honvéd zászlóaljak gyengesége mellett azoktól a pótlási forrást elvonni, azt összeköttetés nélkül, egy elkülönzött testületben s távolban használni, s a működést egy fiatal, következőleg nem gyakorlati főre bizni annyit tett, mint vagy őt hasztalanul feláldozni, vagy — a milyen itt volt az eset, — a pénzt hiába fecsérelni.

Nemegyei tehát pénzzel s a kormány felhatalmazásával a dunántúli déli és délnyugati megyékbe indult. És működött is, mert önkénytesekből s elmaradt ujoncokból két ezerig menő csapatot szerzett, — melyek között nehány jó, de drágán szerzett vadászcsapat is volt, — és nehány ágyut állitott ki. Bár az egész csapat nem volt jól fölfegyverezve, mégis ha mint cs. k. genie-tiszt a portyázó kis háborút érti, működéseit a kormány utasitása szerint végezhette volna. De mivel nem értette ezt, s más részt az osztrákok kezébe kerülni sem akart, azért Burics s Nugent tábornokoknak Stájer- és Horvátországból előnyomulása hirét vevén, ő is Mohács felé tartott. A kor-

mány pedig, mivel sikertelen eljárását megtudá, s Eszék vára veszélyeztetéséről is tudósíttatott, — ennek biztositására Nemegyeit a várőrség szaporitására parancsolta. Ezen parancsolatra Batthyányi Kázmér is felszóllitá őt Eszékre sietni. Nemegyei sietett is Eszékre, de ott mérnöki szemével s orrával körülnézvén és szaglalván, kutyát vett észre a kertben, s azért kis hadával Batinánál a Dunán átköltözött Bácsba.

Nemegyei Bezdánból Zomborba ment, hol rögtöni megjelenése a magyar ügynek a rácok ellenében használt ugyan, de még többet használhatott volna, ha az Apathin felől Zombornak tartó rác csapattal harci szerencsét kisérel meg.

Ő azonban mitsem bizván önmagában, valamint seregecskéjében sem, azért minden verekedés nélkül, több podgyásza hátrahagyásával — mi tán kelleténél nagyobb sietésnek látszatott — Szabadkának s onnét Szegednek tartott, hol csapata az ottani őrségek- és zászlóaljakba beolvadt.

„A földiekkel játszó csalfa vak remény“ ekként ment füstbe, Nemegyei pedig Batthyányi vádjára hadi törvényszék elé állittatott. A hadi törvényszék tudatlanságot és önerejébeni bizalmatlanságot látott inkább, mintsem árulást, s azért elégnek tartván nyilvános gyalázatát, s ez által szenvedett becsületsértését bünhödéseül beszámitva, — szabadon eresztette, s méltán, mert már akkor nagyobb és fontosabb bűnösök bűneit is büntetlenül kelle hagynia, s igy ha érdeme szerint büntetik, megvalósult volna ama német közmondás, hogy a kisebb bűnösöket fölakasztják, a nagyobbakat pedig futni hagyják.

Nemegyei magát ad hominem azzal védelmezé, hogy a várőrség őt a helyiség szűke miatt (zárjel közt legyen mondva, hogy a magyar várak között legszebb bástyalakai — kazamátái — Eszéknek valának) befogadni nem

akarta, mit a várőrség későbbi viselete igazolni látszik. Az is igaz volt, hogy a munkák elhanyagoltattak, a vár védelme ingadozó lábon állott s igy seregecskéjét becses személyével együtt a honnak megtartani jobbnak és biztosabbnak tartotta.

De térjünk immár vissza Eszék várához. Midőn Windischgrätz betört, s az országgyülés Debrecenbe költözött, Bács-Bánát szintén kiürittetett, s igy az ellenség szabadabban működhetvén, Eszék vára is szorosabban vétetett körül. Midőn pedig gr. Batthyányi is, — ki a vár magyar kézben léte alatt legtöbbnyire ott tartózkodott, — Eszéket elhagyá, akkor már előre lehetett mondani, hogy a várat valami csapás érendi.

Ha nem hibázom, 1849-dik február vége felé adta meg magát capitulatió által.

A háború kezdetétől fogva ez volt a legnagyobb csapás, mely az országot érhette; mert ha e várat megtartjuk, az ellenség szabadon nem mozoghat, Horvátország és Szlavonia Magyarhonnal mindig összeköttetésben marad és sok féktelenség elmarad.

E vár nélkül Szlavonia elszakadt, az ottani sereg ellenünk használtatott s ezentúl Pétervár is jobban ostromoltatott.

A fájdalmat még szaporitotta az, hogy minden kénytelenség nélkül, a magyar hadi becsület rovására adatott át.

Ha oly vár adja fel magát, melynek 2500 mázsa lőpora, három hóra pénze s még többre elesége van, s még annyira sem viszi a dolgot, hogy az első paralellát huzzák, vagy az első ostromütegből lövöldözze az ellenség, akkor gyávaságot, sőt még nagyobb bűnt követ el, s azért csoda, hogy gyáva katonaságát szabadon bocsátották.

Mindazon eszéki őrségi tisztek, kik Debrecenben meg-

jelentek, hadi törvényszéki vizsgálat alá vétettek, s vallomásaikból a következendőket lehete kivonni:

Éder, a várparancsnok nem tudván s nem akarván önállólag parancsolni, végzendőit hadi tanács rendelte el. E hadi tanács, mig az ellenség távol volt, bő s hős nyelvvel hazaszeretetet kürtölt, s kinyilatkoztatta, hogy magát az utolsó csepp vérig oltalmazandja; hanem mindazáltal a vár biztositását illető kötelességet — mint láttuk — elhanyagolta.

Az ellenség váratlanul megjelent, a léha őrséget a három külvárosból kiüzte, a várat elzárta s több őrségi csapatot elfogott. Ez ellen komolyan mi sem tétetett, úgy hogy az ellenség egész kényelemmel építhetett egy ágyutelepet. Ezalatt megkezdettek az értekezések, a parlamentirozások, s mialatt az egyetértés felé közeledtek, addig a hadi tanács a teendők felett vitatkozott. E fontos esetben több tiszt hivatott a hadi tanácsba, hanem a védelmezést pártoló tisztek vagy leszavaztattak, vagy gorombaságok által elidegenittettek, vagy végre lehangoltattak. — A megadásra szavazó párt eleség- és lőporhiányt s más szükséget hozott fel, azonban önmaga részére és javára szerződött. Midőn ezek közül a főbb személyek az alkut megkötötték, egyezkedés ürügye alatt a várból kimentek s többé vissza sem tértek. Ha nem hibázom, a chassirozást gróf Schmideg kezdé, utána Rácz s végre a leghiresebb Földváry.

Éder tábornok magára hagyatván, mint cs. k. tábornok, az aláirást nem tagadhatta meg, s igy a fegyverletétel s a vár átadása — szabad elbocsátás mellett — megtörtént s a magyar őrség elköltözött.

Éder később az osztrákoktól hat évi rabságra itéltetett.

Földváry Pesten megjelenvén, a nép ott sziszegéssel fogadá. Földváry később, midőn az osztrák sereg el-

vonult, Pesten maradt s elfogatni hagyá magát, honnét fogolyként Debrecenbe hozatott, s — mint már érintők, — csak Besze mentette meg őt a nép rögtöni itéletétől. Szerencséjére, fölötte itéletet mondani nem lehetett, mert a kormány Debrecenből elköltözvén, őt ott feledé. Mi történt vele később? nem tudom.

A mint Eszék kezünkről elesett, ez az ellenség működését elősegité, a Duna jobb partját kezébe adá s a magyar hadi működéseket nehezbité.

IV. FEJEZET.

Az erdélyi hadjárat s az ottani viszonyok.

Erdély határán, az úgynevezett Királyhágó körül egy kis gyalog erő volt alakulóban, melynek egy részét egy tulzólag szabadelvü őrnagy, Csutak vezényelte.

Ez Abrud- és Kőrös-bánya városokat, melyeknek lakosai többnyire oláhok valának, többször harcilag látogatá meg, s azokat a kormány s tán önmaga részére kizsákmányolta. Mivel ezen beütései többször sikerültek, annyira felfuvalkodott és annyira kérkedett, hogy ő a bányavárosi oláhságot, midőn a kormány kivánja, képes lesz legyőzni és meghóditani, hogy végre a kormány elfogadá ajánlatát s annak végbevitelével megbizá. Igaz, hogy a mócokat változó szerencsével fékezte, a lázadásnak Magyarországba átvitelét s elterjedését nem engedte; s bár ennél maradt volna, mert igéretét nem csak nem teljesité, sőt önkényes eljárásával az ottani hivatalnokokat s a fékezni akart oláhságot is maga ellen felbőszitette.

Ez a határon innen és túl történt. Belebb Bem tábornok — mint már láttuk — igérete szerint a karácsonyt Kolozsvárott töltötte, és sebes s az ellenségtől nem is képzelt mozdulatokkal Urbán alezredest, a császári vezénylőt némely kisebb csatában megvervén, csakhamar Bukovinába szoritotta, sőt megjelenésével ezen tartományt is nagy zavarba hozta.

Ellenségét ott megtörtnek és ártalmatlannak vélvén, s az ottani, Erdélybe vezető útakat nélkülözhető gyalog osztályokkal, Riczkó őrnagy alatt megszállva hagyván, többi erejével Kolozsvárra tért vissza. Innét kevés idő mulva a császári sereg ellen indult, mely 10 ezret felülhaladó erejével Szebenben benn s ennek környékén fészkelt.

Ezen erő ellenében saját ereje sokkal kisebb volt, mit növelni, bármint igyekezett is, sem gyalogokban, sem lovasokban, sem pedig ágyukban nem birt, úgy hogy első csatázásaiban 6 ezernél több emberrel sohasem rendelkezhetett.

Azonban a számhiányt serege katonai és harci kiképzésével, mozgóvá tételével, sebes és különböző iránybani meneteivel, önnön hősi bátorságával, s legfőkép ágyúinak legtökéletesebb használásával pótolá ki hadi értelme.

Az osztrákok lassu eszmélésük-, hosszas elhatározásuk-, nehézkes mozdulataik-, nagyon óvakodó eljárásuk-, részint pedig ultra-methodicus vezényletük- s az ellent mindig nagy körben bekeritési igyekezetüknél fogva Bem merényeit könnyiték.

Ezen osztrák circumspectiót Erdély forradalomelőtti hadi kormányzója, Puchner altábornagy most, kifáradt korában, még öregbitette. Ezen jó úr fiatalkori tüzességét és vitézségét óvatossággal és diplomaciai viselettel váltotta fel, melyet Metternich szárnya alatt és 1832 és 1833-ban a római legatiókban tanult, s melynek szövevényes és ármányos modorát Erdélybe is behozá ügyvezetésében, úgy hogy a forradalom első idejében nem roszul manoeuvrirozott, helyét mindkét résznél meg akarván tartani; a magyaroknál jószága, az osztrákoknál altábornagysága miatt.

Tehát az osztrákok mindent biztositani akaró igyekezete Bem terveit még jobban mozditá elő.

Puchner ellenében lássuk Bemet. Itt előre kijelentem, hogy sokat adnék annak, (ha t. i. lenne valamim,) ki az erdélyi hadmenetet figyelmesen kisérve s azt minden részletében összehasonlitva s összevetve — abból rendszert kivonni képes.

Bem hadmunkálatai alapja az ellenség volt, nem pedig a helyszinre alapitott mozdulat, mely a legegyenesebb, legbiztosabb, az erőfogyasztásra nézve legkimélőbb, célját legjobban elérő s ugyane célt biztositó modorral győzi le az ellent, s a nyert tájékot megtartja. Ha őt jól fogtam föl, kevesbbé érdekelte Bemet a mikép és mennyi? mint a hol van? — s talán soha sem tudta volna megmondani, hogy mi lesz következménye győzelme vagy veszteségének.

Ütközet előtt a körülötte levő vezénylőknek kiosztotta a szerepet arra nézve: merre menjenek, s magához egy vagy két zászlóaljat s nehány üteget vevén — a verekedést elkezdé. — Mivel pedig ágyuinak tüzét oly jól tudta irányozni, mint nálánál jobban senki, s azokkal az ellennek a legjobb s legalkalmasabb időben lehetőleg nagy veszteséget okozott, azért többnyire győzött, s ha győzött, az ellenségnek nem engedett időt arra, hogy magát öszszeszedhesse. Ha pedig vesztett, saját személyének legnagyobb veszélyeztetésével is imponált a győztesnek hátrálásában s eme vitéz s lehet mondani: átalkodott bátorságában a szerencse soha sem hagyá el egészen, bár úgy látszott, hogy megsemmisíttetése gyakran az ellenségtől függ, sőt csoda, hogy némelykor egész serege oda nem veszett, mivel biztos győzelemre számitva, alvezénylőinek a hátrálási irányt ritkán szabá ki.

Hadjárata kezdetén kevesebb erővel birván, azt összpontositva tartotta, bár így sem vezette mindig az ellenségnek. Később, midőn győzelmei a székelyeket felhevitték, s a háboruban számosabban vettek részt, még akkor

sem volt mindössze többje 8—10 ezer emberénél. Húsz vagy több ezerrel bánni soha sem akart, talán mivel érezte Turenne nyilatkozatát. Habár Erdélyt az osztrákoktól, sőt az ezek segitségére először siető muszkáktól is kitisztitotta, de mivel sem az egyiket sem a másikat összetörni nem tudta, nem birta, — minthogy a legyőzöttek egyik helyről kiüzetvén, más helyen igyekeztek betörni: azért Erdély akkor sem volt tökéletesen biztositva, midőn Bem győzelmei átalánosok voltak.

Mielőtt fejszémet az erdélyi dolgok fájába vágom, sajnálatomat fejezem ki az iránt, hogy e történeteket iratok, okmányok és feljegyzések nélkül irandom le. S ha már a magyarhoni események is csonkán, nem mindig pontos dátumokkal jutnak eszembe, akkor az erdélyi harc bizonyára még kevesebb részletekkel fog dicsekedhetni, mivel arról a hadügyér hivatalos jelentésekből igen keveset tudott meg, mert Bem egyéb jó tulajdonai közt az is meg volt, hogy engedelmeskedni kinek sem szeretett, sőt ha nem is akart egészen ellentétben dolgozni, de mégis önfejének útmutatásait követte, miről a hadügyért gyéren tudósitá s azt is csak akkor, ha pénzre, ruhára vagy katonára volt szüksége.

A kormányfővel gyakran levelezett, és mivel ez a hadügyérrel ellenzéki lábon állott, Bem leveleit azzal ritkán közlötte, s igy csak a „Közlöny“ volt a természetes kutfő, honnét a hadügyér merithetett. Legtöbbet azonban azoktól tudott meg, kiket Bem Erdélyből futárokként pénzért és másért küldött, kik ugyszólván imádói voltak, s kik között nagy költőnk, Petőfi az első helyet foglalá el; utána Teleky Sándor stb. polgári tisztviselők, kormánybiztosok s más ilyenek.

Igy tehát a Kolozsvár bevétele után történt dolgokra menvén át, azokat nagy vonásokban folytatom:

A mint Bem Kolozsvárra visszatért, onnét idővesztés

nélkül, az összegyüjthetett erővel kiindult, s Maros-Vásárhelynek tartott. Katonasága mintegy 4000 gyalogból, 600 lovasból és 18 ágyúból állott, kikkel január közepe felé Maros-Vásárhelyre érkezett. Útjában látó és halló érzékeit eléggé használhatta, midőn magának az elkövetett gyilkolások, pusztitások, garázdaságok, gyujtogatások s más iszonyokról tudomást kellett szereznie, miket az oláhok vittek végbe. — Vérzik az ember szive, ha ezekről bővebben emlékezik, részleteiktől pedig undorodik e sorok irója s azért ecsetelésükbe nem is bocsátkozik. E vérengzések az ottani védtelen magyarságot kedélyben és bátorságban lehangolták s csaknem megsemmisitették.

Ezekre Bem keveset számolt, de többet a székelyekre, kik még egészen meg nem törettek, s a kikről hitte, hogy őket az ügy mellett vivni készeknek találja; hanem számitásában csalódott. Miért csalódott? — arra a székely székekben történt dolgok adnak némi felvilágositást, miket érintenem kell, bocsánatot kérve nem legszerencsésebb modorú előadásomért.

Erdélyhon állapotát felületes vonásokban már láttuk, s ha részletesen nem is emlitettük, mégis kivehettünk annyit, hogy a forradalom kezdete utáni havakban ott a magyar ügy rosz lábon állott s ugyszólván csaknem veszve volt.

Láttuk azt is, hogy a megmaradt katonasággal, a szászok tanácsával s pénzével a magyarok befolyását csökkenteni s uralmukat az oláhok fegyveres közremunkálásával fenntartani és gyarapitani igyekeztek. Ezen igyekezetek bármily ildommal voltak is összeszőve s munkálatba véve, mégsem sikerültek úgy, hogy a Székelyföld lakosait egészen magukhoz hódithatták volna, s mivel az ajánlatok mi eredményt sem termettek, Puchner végre többet nem kivánt tőlök, csak azt, hogy semlegesek maradjanak. Ezen semlegességet a székelyek némileg és mind-

addig megtartották, mig csak a magyar ügy süllyedésben létezett. Azonban az 500 ezer lélekből álló népesség katonai nevelése, megőrzött ősi szokásai, a nehéz határőri szolgálatban megedzett képessége, s végre 30 ezerig felkelhető fegyveres ereje dacára mindig kevesebb hasznot okozott, mintsem akadályt. Ehhez járult még, hogy az oláhokkal s még inkább a szászokkal nem igen jó felebaráti viszonyban voltak, sőt az utóbbiakkal azok ármányos magukviselete miatt ellenséges viszonyokba is jöttek, s azért a jelen zavaros időkben, midőn némely helyeken megtámadtattak vagy személysértést szenvedtek, melyeket visszatorolni is igyekeztek, mint például a szomszéd Brassó környékén, — mondjuk, hogy ezen körülmények közt eszmélni kezdettek, semlegességükkel fölhagytak, sőt tettleges résztvevőkké is váltak, kivált midőn a magyar ügy állása kissé emelkedni kezdett.

Midőn Puchner hadi tanács címe alatt az egész honban levő tiszteket Szebenbe hivá, azt remélte, hogy a székely tiszteket többre is birhatja, ha ezek látandják, hogy egyéb pajtásaik az osztrák ügynek hódolnak. Voltak is közöttük, kik a székelyek tevőleges közremunkálását igérték, hanem olyasok is találkoztak, — kik ismervén a székely jellemét, — ezt kivánni lehetetlennek tartották, s mint már föllebb emlitettük, legfölebb a székelyek semlegességéről nyujtottak biztositást.

Puchner szerencsét próbált s egy bizonyos napot jelölt ki, melyen parancsa szerint az erdélyi összes tevőleges katonaság Szebennél megjelenni köteleztetett.

Itt volt tehát egy másik Herkulesféle elváló út, mert ha a székely zászlóaljak kiindulnak s Szebenhez érkeznek: a magyar ügyre nézve elveszvék. Hogy tehát megtartassanak, Berzenczey László kormánybiztos, ki a Székelységben ügyünk mellett is pro domo sua szónoklott, minden, a hadi kormány részéröli tiltakozás dacára október

16-dikára, épen azon napra, melyen az erdélyi osztrák katonaságnak Szebenben kellett megjelennie, — Agyagfalvára székely népgyülést hirdetett.

A mint Puchner ezt megtudá, ellene müködött, s bár az erdélyi magyar kormány feléje látszott hajlani, Berzenczey elhatározása győzött s a gyülés megtartatott. S igy a székely katonaság kiindult ugyan, de főbb tisztjei ellenére Szeben helyett Agyagfalvára sietett, hogy a népgyülésben részt vegyen.

E népgyülésben, — midőn a kormány azt megakadályozni nem birta, — hogy némely törvényes szin uralkodjék, egy biztos s egy erdélyi kormányi tanácsnok elnökölt.

Berzenczey célját elérte, s mi több, mivel akkor még a székelység mire sem esküdött, azt főbb tisztjeivel együtt a következő pontokra, mint 'a gyülés főbb tárgyára fel is eskette, mi által előbbi igéretöket a jelen eskü által megsemmisitették.

E pontok, — ha nem hibázom, — a következők voltak:

Először: Eskületétel a magyar alkotmányra.

Másodszor: A magyar miniszterium által behozandó katonai rendszerig az eddig divatozó székely hadi rendszer eltöröltetik, s ügye az erdélyi kormányzó által kinevezett katonai egyének és biztosok által intéztetik.

Harmadszor: A magyar kormány felkéretik az egész külföldi katonaság eltávolitására, s arra, hogy Károlyvár őrzését a székely katonaságnak adja át.

Voltak még kisebb s kevésbbé fontos pontok is, melyeket itt elhallgatok.

Miután az agyagfalvi népgyülésnek vége szakadt s a mint a sokféle kárositásról tudósitattak, — saját védelmükről kezdettek gondoskodni, s e célra 20 ezernyi székely fegyveres maradt együtt, öntüzhelyeiket védendők s a megtámadásokat visszatorlandók. Miután pedig azt is

meghallották, hogy Urbán oláh-szász erővel Szászrégen körül táboroz, elhatározák, hogy eléje mennek.

Puchner — bár akkor már föl volt hatalmazva mindent elkövetni, mi Bécs érdekét előmozditaná, — még sem tartotta magát elég erősnek arra, hogy a székelyek ellen valamit merényeljen s azért az Agyagfalváról Maros-Vásárhelynek tartó székely erőt nem háborgatá, bár tehette volna, minthogy nem volt tőle messze.

Maros-Vásárhelyre megérkezvén, csakhamar Szászrégen felé irányzák utjokat a székelyek s még akkor Zsombory, Dobay, Dorsner s más főbb tisztjeik által vezényeltettek, kik közt mint spiritus rector és agitator Berzenczey is jelen volt. Az ellen-erőre Radnótfalvánál bukkanván, ezt megszalasztották s Szászrégent körülvették. Itt Urbán megszorult, sőt kézbe is kerül, ha a székelység a humanitást vagy más tekintetet félre téve, megszállotta s bevette volna a várost. Hogy ez nem történt, azért a főbb tiszteket is okolják, azt rebesgetvén róluk, hogy Urbánhoz szítottak.

Urbán egy szász szónokot küldött a székelység elé, mely a szónoktól 50 vagy mennyi ezer forintnyi sarcot követelt. Az orátor meghajlott s visszatért ez összeget fölhajhászni; ezalatt az idő mult, az est közeledett, a sereg éhezni kezdett, s mivel a városból senki sem jött elő, azért a székelység a város körül juhnyájat látván, azon kezdé boszuját és étvágyát kielégiteni.

Mig a juhokat nyúzták, azalatt némely főbb tiszt a városba menvén, azt üresen s a házakat csukva találta. A mint ezt a sereg megtudta, dühbe jött és pedig először is tisztjei ellen, hogy Urbánt elszalasztották, másodszor azért, hogy éheztek s a házakat üresen és csukva, sőt az Urbánét még föl is gyujtva találták; s végre, mivel — a mint mondták — a házakból ellenük irányzott lövéseket is hallottak.

A két utóbbi tény igaz is, nem is; de nincs is szükség reá, mert a két első pont elég arra, hogy legdühösebb — — — ellenségüknek, Urbánnak menekültével éhezésükért boszút álljanak, hogy Szászrégent kirabolják és felgyujtsák.

Ez megtörténvén, Urbán hadereje után tartottak, s azt megverék; szóval: valahányszor a székelyek az oláhokkal találkoztak, ezek mindig a rövidebbet huzták, Urbán pedig Beszterce felé kényszerült vonulni. Urbánt talán a világ végeig üzik, ha lehet, annyira gyülöletes vala előttük s a magyarok előtt.

Az üldözést azonban félbeszakasztták, mivel Gedeon tábornok hátulról fenyegeté őket, s azért Maros-Vásárhelyre tértek vissza. Gedeon — mellékesen legyen mondva — magyar volt.

Ez egész hadmenetnek a sarcoláson és visszatorláson kivül azon haszna volt, hogy az oláhok és szászok megszeppentek, s az előbbi hónapok gyilkolásai és rablásai után még fogva tartott több ezernyi magyar kiszabadult.

Az egész dolog rögtönözve levén, tüzes s honfi-vezér hiányában az ügy lankadni kezdett, a főbb tisztek nem nagy lelkesültséget tanusitottak mellette, sőt a székelyek is elveszitték kedvüket, minek szomorú eredménye az lett, hogy Gedeon a különben bátor és vitéz székelységet kisebb, de jól vezényelt seregével szétveré s ártalmatlanná tette, a mi Puchnernek nagy előnyül szolgált, mert az északi részen mozgó császári osztályokkal az összeköttetést helyreállithatta, minek következményét Kolozsvár bevételében s a magyar hadi erőnek Erdélyből i kiüzésében láttuk, mig Bem uj táborozását meg nem kezdé.

Siralmas epizódként álljon itten annak megemlitése, mily emberileg működött szerteszét a — — — felbőszitett és félrevezetett oláhság és szászság. — Heydt egy, a hadi sarcot kifizetni nem akaró örmény falut, melyet az oláhok

legyőzni nem birtak, rendes erővel bevett, s miután az a sarcot később lefizette, Heydt ezért megbocsátani látszott; lefegyverezvén a falut, azt otthagyá. A mint ő az egyik részen kivonult, a másik részen az oláhok rohantak be, s feldulván a falut, a védtelen lakosokat lekoncolák. E becstelen és embertelen ténylıez — úgy látszik — kommentár nem szükséges.

A székelység ereje meghajlittatott ugyan, de meg nem töretett.

Csikszék majdnem tökéletesen meghódittatott, úgy hogy még székely testvérei ellen is hadakozni igérkezett, ha azok ellenszegülnének.

Az udvarhelyi szék Heydt által keresztül-kasul portyázva, kizsákmányolva, lefegyverezve, nyűgben tartatott, sőt Heydt embereitől kihágásokra is édesgetve, ezekben részt is vett.

Maros- s Aranyos-széket Gedeon zabolázta meg.

Csak a kis Háromszék maradt rendithetlen, mutatván, mit tehet a szilárd akarat, az elszántság s a szabadság hő érzete. Itt egy fiatal, művelt, hadi tudományokban jártas férfi, Gál Sándor s ha nem hibázom, Réty, református lelkész kezdék a Vásárhelyen tartott népgyülésen polgártársaika azt utolsó csepp vérig tartó védelemre buzditani.

Az egész szék fellobbant, minden nem és kor tehetsége szerint részt vett a védő eszközök kiállitásában, sőt több nő még csatákban is volt, mi a férfiakra varázserővel hatott.

Ágyuk hiányában levén, e szükségükön is csakhamar segitve lőn. Volt köztük egy, az osztrák tüzérségből kilépett köztüzér; ez természetes lángészszel s gépészeti ismeretekkel birt, s mert azelőtt roszul sikerült találmányai miatt inkább kigúnyoltatott, most megigéré az ágyúkészitést. Ez Áron Gábor volt, ki később őrnagyságra

emeltetett és sok érdeme végett köztisztelet tárgyává lőn, s a kinek a mindenható megengedé, hogy tisztes napjait önalkotta s önhasználta ágyúja mellett, a haza védelmében, vitéz módon végezhesse, hogy ekként hona bukását és nyomorát ne láthassa.

A harangok tehát egymásután Áron Gábor műhelyébe kerültek. Áron némely hibás kisérlet után csakhamar jó ágyúkat készitett. Midőn az első az ellenségre kilövetett, mivel talált s a székely hozzá közel állott, azt mondá: „Ez nagyobbat szól a németénél.“ Röviden: a felhevülés az egész közönség testi és lelki tehetségeit működésre élesztette, minden hadi hiányt pótolt s minden kelléket előteremtett az osztrák tisztség nagy csodálkozására. Midőn a székelység eszközei elkészültek, azonnal használta is azokat s több kisebb harcban előnynyel harcolt velök.

A sikerült merények a bátorságot növelék, több tevékenységre késztették az erőket, s mivel a tevékenység haszonnal volt összekötve, a székely szerzési agyvelő-műszerét kézzelfogható hasznos tárgyak megszerzésével iparkodott kielégiteni. Erre a háborúban elég alkalom kinálkozott, melyet becsületesen föl is használának s mivel a franciák szerint „az étvágy evés közben jő,“ — még Brassóra is fenték fogaikat, mitől azonban elestek; hogy miként? nem tudom. A szászok vitéztelenségük mellett, — miként hozzájok illett, — circumspecte utánozták székely rokonaikat, mindent elvevén tőlök s mindent maguk számára tartván meg, mit még a régi lófők vagy főbbjeik — As Yo like it — Etelküzüből hoztak magukkal.

A háboruzás változó szerencsével szokván járni, ez több balesetet is hozott magával. Kifelé a gazdagabb szászok közt játszván harci előadásokat, a székelyek itt némely helyen a feleszmélő ausztriai rendes katonaságra

bukkantak, megverettek, s végre székhelyeikre visszavonulni kénytettek.

Ezen balesetek következtében a székelyek lehangolódtak, a szunyadozó régi császári elemek pedig feléledtek, s a titkos császárpártiak azon koholt s hamis hirekkel, t. i. hogy Magyarország veszve van s a császár kegyelmes, a székelyeket önmegadásuk felé vonzották.

Gedeonnak jutott ama szerencse ismét, hogy fajrokonait meghóditsa s a székelyek elé kemény föltételeket szabott, u. m. a fegyverek, ágyúk, lőszerek, sőt még a honvédek s az úgynevezett Kossúth-huszárok kiadását is; — megis hajoltak a székelyek, csakhogy ildomos modoruk szerint a honvédeket és a huszárokat elillantatták, s jó fegyvereik helyett a roszakat adták ki.

Gedeon aligha roszabbul nem bánik velök, ha Puchner arra időt hagy; de ez már nem nélkülözhetvén őt, onnét elhivá, s erre Gálnak ujra alkalma nyilt őket rendbeszedni; s e rendezésnél hagyandjuk őket, az események félbeszakasztott fonalához térvén vissza.

A mint láttuk, Bem várt és óhajtott székelyeit Maros-Vásárhelytt nem találta s azok helyett erősebb ellenség közeledtét hallá, melynek ha erélylyel ellent nem áll, vagyis inkább: ha azt le nem győzheti és győzi, előbbi előnyeinek dacára, a réginél roszabb állapotba kerül. A veszély tevékenységre jobban izgatván s hadi szelleme is ébren levén, csakhamar az ellenségnek tartott.

Figyelmeztetem az olvasót, hogy a részletekbe kevésbbé bocsátkozhatom, s inkább eredményeket adok, azaz nem azt fogom leirni, hogy mikép, hanem hogy mi vivatott ki. Ha nem csalódom, (mivel jegyzékeim közt erre vonatkozólag mitsem találtam,) Gálfalva körül találkozott a két sereg, melyek vezénylői hason szándékkal támadták meg egymást; mind a kettő, — mint hajdan a görögök Ilonaért, — Erdély birtokáért vivott s bár az

osztrákok keményen támadtak s ostromlottak, de Bem sajátkezüleg intézett-ágyútüze a főbb pontokon azok hevét leforrázta, s végre az annak idejében alkalmazott s kivitt bekeritési fenyegetés, gr. Bethlen alatt, megtörte Puchnert s hátrálni kényszerité.

Nem tudom bizonyára itt történt-e, de hogy történt, oly bizonyos, mint hogy ezt Kiutáhiában irom. Elég az hozzá, egy derék német tiszt, Heiperger, Bem személyét keresvén, s ezt ágyúinál találván, annak vastag ruháit fejteni kezdé kardjával, mire gróf Teleky Sándor s Kiss székely őrnagy a német vitéznek elébe állván, annak veszélyes vágásait felfogták, s felszabaditották Bemet; a viaskodást gróf Teleky folytatván, oly arcképvágással terité le Heipergert, hogy ennek örökké bélyegét viselendi; aztán vitézhez illőleg ápolták s később szabadon bocsátották őt.

Puchner egészen Szebenig szakadatlanul hátrált s csak ott lélekzett biztosan. Bem sem késett, hanem erőtetett menettel Megyesig ért, s ott és az egyik Selyken megpihenve, csak Szelindeken engedett nyugalmat seregének.

Az előbb mondottak január 17. és 19-ike közt történtek, s miután Bem előbb Gálfalváról s most Szelindekről további rendeleteit kiadá s szabad közlekedésről gondolkozott, 20-dikán egyenesen Szebennek tartott, győzelme morális hatása alatt kevés erőkifejtéssel vélvén azt elfoglalhatni.

Szeben székhelye volt az erdélyi katonai főparancsnokságnak s közép-korbeli modor szerint fákkal volt körülkerítve. A jelen körülmények közt előrelátásból tábori erőditésekkel bőviték védelmét, de ezeknél még jobban biztosíttatott a lakosok osztrákérzelmüsége által, kik a császári érdek mellett saját lételök s felsőbbségük kérdését is veszélyeztetve látták s igy készek valának lehető-

leg minden szolgálatot teljesiteni. Ehhez járult, hogy az osztrákok számra nézve is erősebbek valának a magyaroknál s hogy minden hadi kellékkel bőven el valának látva, mi nemcsak a városbeliek önbizalmát nevelteté, de a város bevételét is nem könnyű feladatul tünteté elő.

Nem is volt a feladat könnyű, bár Bem számitása a morális hatásra nem vala rosz; de feladatához hiányzott az arányos eszköz, t. i. a szükséges vivók száma, mert Bem alig érkezett Szebenhez többel 5000 embernél, 28 ágyúval, s a mely erőt még várt, arról nem tudatott, hol létezik az.

Bem a mint Nagy-Csűrt elérte, Puchnert Szeben átadására felhivá. Ezen felhivás sükerére oly biztosan számitott, hogy már 21-dikén reggel Szeben előtt harci állást vőn, s a feladást jelentendő hirnököt nyugalommal várá.

Ez azonban nem jött, bár a város maga is hitt a capitulatióban, minthogy a hadi s szász pénztárak az előkelőbb szászokkal együtt a Vörös-torony szorosához küldettek. Mivel pedig a hirnök nem akart megjelenni, tehát Bem támadáshoz készült. A városból megkezdék az ágyútüzet s az első lövések a derék s vitéz Mikes Kelemen ezredest s nehány tisztet Bem körül földre teritettek. Ez a támadás menetét nemcsak halkitotta, de meg is állitotta.

Erre Bem kiállitván telepeit, a tüzelést viszonzotta. Több helyen ostromoltak a magyarok, de jól irányzott tűznek lévén kitéve, veszteséggel üttettek el. Az egész hadi erő, különböző fegyvernemével, több órai tüzet állott ki veszteséggel; de Bem azért mitsem tágitott, mivel egyre Czecz ezredes segélyerejét várá, melynek parancsot küldött, a vízaknai út felől Szebent megtámadni.

Czecz 17-dikén indult ki Tordáról s hegyen völgyön keresztül szakadatlanul folytatván útját, 20-án ér-

kezett Vízaknára. E hely nincs messze Szebentől; miért érkezett tehát reggeli 11 óra felé osztálya élivel Szebenhez, midőn 7 órától fogva hallhatta az ágyuzást, s midőn Vízaknára ért, miért nem tudatta ezt Bemmel, s miért nem kérte tőle teendőit? — ő tudja.

E sorok irója csak azt tudja, hogy bár Czecz megjelenését Bem osztályai éljennel fogadták, bár ő is kezdett előre haladni, s bár Bem új lelket kapva, újra ostromhoz fogott, mégis mind a kettő hátrálni kényszerűlt. Melyik rész kezdett előbb a csatába beleunni? az kérdés; hanem hogy az osztrákok az „Isten tartsd meg fejdelmünket“ cimü nótával kisérték örömükben a magyar sereg hátrálását, azt maga Czecz is bevallotta.

Mindenki hátrált s némelyek kelleténél sebesebben is; csak Bem maga tartotta magát ágyúival, melyeket állásról állásra elhelyezvén, a hevesebb ellenséges űzőknek jól irányzott adagokkal kedveskedett, s így Szeben előtt több óráig fenyegető állásban tartá magát.

Bem, mivel tért vesztett, tehát ő nem, — hanem. Puchner győzött, bár ez sem nyert sokat, mivel amaz bátor magatartásával tiszteletet parancsolt. Veszteségünk nagyobb volt minőségben, mintsem mennyiségben. Kevés foglyot is vesztettünk ugyan, de Bem rongált ágyúit mind kiszabaditá, s Szelindeken újra hadi állást foglalt, az ellenséget ott várandó be.

Az ellenség azonban késett, s noha késett, Bem helyéből még sem mozdúlt ki, s a mit csak magához húzhatott, azt az elszórt s hátrahagyott katonaságból magához rendelte; lőszereket hozatott, hadi állását megerődité, s azt lehetőleg védeni akará, mivel abban oly pontot szemlélt, mely által Erdélyt megtarthatja.

Puchner egy hétig vagy tovább is késett s nem mozdúlt. Miért késett? ezt felfogni nem lehetne, ha az akkoriban történt első orosz erő bevonulása nem adna

fölvilágositást. Bár Puchner serege még mindig erősebb volt a magyarokénál, de Bem neve annyira hatott, hogy e miatt nem merte győzelmét fölhasználni, mig csak az orosz sereg megérkezését nem hallja s igy hátrálási vonalát nem biztositja.

A mint tehát az oroszok Engelhard alatt Brassót megszállák, Gedeon azon tájékot elhagyá s Szebenhez érkeze, s mivel Skariatin orosz tábornok is Szeben felé indult, azért Puchner most, január vége felé Bemet stoltzenburg-i, vagyis szelindeki állásában megtámadá.

E megtámadás, — bár nagy erélylyel s nagyobb erővel intéztetett, — Bem jól célzott ágyúi és serege hősi magatartása következtében meghiusult, mely minden ostromot visszavert, ugy hogy Puchner félbeszakitá a csatát s Szebenbe vonult. Másnap is történt verekedés Szelindek s Vízakna körül, de az ellenség ekkor is elüttetett minden igyekezetétől.

Bem azonban tovább itt tartózkodását biztositatlannak látván, szelindeki állását elhagyni elhatározá. Okot adott rá a muszka-osztrák szövetséges sereg aránytalan szaporodása kis serege ellenében, melylyel ha előnynyel verekedhete is, mi eredményt sem birt volna kivinni, nem hogy Erdélyt felszabadithassa. Ezért, meg azért, hogy Erdélyben kevés segélyre számíthatott s Magyarhonból többet várhatott, tehát annak eléje menni igyekezett. Báró Kemény ezredest tehát Déva felé utasitotta, hogy ott helyet foglaljon s a magyar segélylyel egyesüljön; ő maga pedig Vízakna körül foglalt állást, az ellenséget föltartóztatandó, s hogy legroszabb esetben ő is Déva felé vonulhasson.

Csodálni lehet Bemnek önmagához bizalmát, mely itt az átalkodottságig menő merész elhatározottságot fejlesztett ki. Hogy a székelyeket is felkelésre buzditsa, visszaereszté székely zászlóalját s lovasait, s minthogy

már előbb Kemény dandárát is előbbre küldé, azért egész hátramaradt ereje legalább is kétszerte gyengébb lőn az ellenségénél. Ehhez még oldaltámadástól is tarthatott Károlyfehérvárból s ha hátrálni kényszerül, ellenséges indulatú szász tájékon keresztül kelle átvonulnia, hátrálását nyugtalanitó oláh fegyveres csoportok között. És mégis mindezek dacára s ily bonyolódott körülmények közt rettenthetlen bátorsága viaskodásra készteté.

Bem tehát gyönge, de vezérében bizó seregével Vízaknán vőn állást, melyet hamarjában fölvetett sáncokkal erődíte meg.

Puchner február 4-dikén ez állást túlnyomó erővel megtámadta, de több rohanása dacára nem csak nem nyert tért, sőt rohamai sükeretlensége miatt vissza is vonult. Ha itten Bem el nem hagyja magát ragadtatni vitéz tüzérsége által s fontolva halad az ellenek után, ágyútüzével kisérvén őket, talán későbbi baleseteit kikerüli s a várt segélyt töretlenül érheti el. Hiába! a nyugtalan s unszoló jellem a mint ellenét hátrálni látá, ott hagyá jó védelmi állását s utána iramlott annak, megsemmisitését célozván.

Számitása azonban roszul ütött ki, mert az ellenség önakaratúlag hagyván föl a csatázással, rövid hátrálás után ujra állást vőn. Ebben védhetvén magát s támadhatván is, most Bem terve dugába dőlt, mert támadása nemcsak visszaveretett, de mert az ellenségnek lovassága is több volt, mint az ő összes gyalogsága, tehát attól annyira űzőbe vétetett, hogy serege rendetlen futásra kényszeríttetett.

A mint Bem gyalogsága zavarba hozatott, mindenki Vízaknának tartott. Mivel pedig Bem győzési reményében ritkán jelölé ki az egyesülési pontot azon esetre, ha hátrálni kényszerülne, azért itt is mindenki össze-vissza

találkozott Vízaknán, az összedugúlt kocsik s társzekerek útat zártak s nagynehezen érkeztek Szerdahelyig.

E szerencsétlenségben az volt a szerencse, hogy az ellenség nem is képzelte s nem is merte képzelni (oly tekintélyben állott Bem!) a történt zavart s azért nem is vette őt üldözőbe. Ha nyomban követi, vagy nagyobb számánál fogva, kedvenc bekeritő eszméje szerint a csata előtt a csatában ugy sem használható szász Hurra-zászlóaljat, (mely vitézségre nézve nem volt híres,) valamint a gyalog kozákokat egy lovas osztálylyal hátba küldi, ez esetben a Bemnek már okozott károkon kivül — melyekhez több ágyújának, málhája s társzekereinek s mintegy 500 katonájának elvesztése járult, — mondom, hogy Bemnek ezen károkon kivül ha nem is semmisíti meg egész seregét, de azt úgy szétszórhatja, hogy az a harctérről hosszabb időre eltünt volna.

De ez nem történt s igy Szerdahelyt elérhette a vert sereg, megtörötten ugyan, de reménységét s bizalmát nem vesztve.

Nem veszté pedig, mivel szeretett vezére épen forgott közöttük, Simonyi Simon nevü tiszt által a lekaszaboltatástól megszabadíttatván; s ez most szokott szilárd lelkét megint seregébe önté.

Itt azonban ismét gyengült erejével megállani tanácsosnak nem tartá, nehogy az előbbi napok baleseteivel találkozzék, sőt egész hátrálása is veszélyeztessék; azonkivül nehány lőszer-társzekere alig volt képes fennmaradt nyolc ágyúját ellátni; ezért tehát betegeit, sebesúltjeit, butorait stb. még ide érkezte éjszakáján Szászsebesnek indította.

Mint tudjuk, a szászok mindenben ellenlábasaink lévén, ellenséges indulattal viseltettek irántunk, házaikat csukva tartották, s tőlük mindent erőszakolni kelle. Igy történt azon — — — eset, hogy a mint betegeink Szászsebesre

érkeztek, azok külszínre szívélyesen fogadtattak s a kellővel elláttattak, éjszakának idején azonban — föl levén előre a károlyfehérvári őrség híva Bem hátrálását akadályozni, —. osztrák hadcsoportok s oláh portyázók jelentek meg, s a benn levő védtelen magyarok, gyönge fegyveres kiséretökkel együtt lekoncoltattak, úgy hogy alig maradt egy hirmondó, s erre a helyet megszállották.

Midőn Bem e — — — tettet hallá, ezért, de még azért is, hogy hátvonala veszélyeztetett s két tűz közé vettethetett: Szerdahelyt azonnal ott hagyá s másnap reggel boszúálló angyal képében Szászsebes előtt termett; egy pár jól célzott ágyúlövés s gyalogsága boszúvágya által vezetett rohama csakhamar kiüríté az ellenséget s a helyet megszállá. Boszút is álla, mert az ostrom alatt ki nem kerülhető károkon kivül emberséges bánással fizette vissza a kölcsönt, kitsem akasztatván föl vagy lövetvén agyon.

Épen idején történt e szász város elfoglalása, mert nyilt téren aligha állhatott volna ellent. Azért is körültorlaszolván a várost, a mint ezt elvégzé, csak akkor pihentette meg fáradt seregét. Az ellenség időt eleget hagyott a legszükségesebb teendők végzésére, s csak délután jelent meg a város előtt, elkezdvén annak ágyúzását, mit Bem állhatatosan kiállott, miért is Puchner a tüzeléssel föllhagyott s hátrább vőn állást.

Ez alatt Bem sebesültjeit s podgyászát Szászvárosnak indítá; ezek azonban útközben fegyveres oláh csoportok által megint majd mind vagy lekoncoltattak, vagy elfogattak. Ezek mind például szolgálhattak arra, hogy a merész katonai jellem a mint egy részt tiszteletet önt ellenébe, úgy más részt, ha a lehetlenséggel vív, vagy a legnehezebb körülményeket keresi munkálataiban: több, nem indokolható veszteséget szenved, miket itt időzéssel,

ott kevesebb átalkodottsággal s a bikát nem mindig szarvainál fogni akarással elmellőzhet vala.

Bemet itten Puchner megadásra hívta fel, mindenféle hamis hírekkel vélvén őt elrémíteni, mit azonban ez kevélyen megvetett s addig, mig Puchner ezen hirnökével a párbeszéd tartott, a városból kivonúlt.

Bem állapota igen kétes volt, mert előtte Puchner serege állott, oldalában a károlyfehérvári őrség támadhatá meg s hátvonalában fegyveres s vad oláh csoportok háborgathatták, s háborgatták is. Szerencséjére a károlyfehérvári őrség elkésett, Czecz az úton álló csoportokat szétkergeté s föl nem hagyott üldözésükkel egész Szászvárosig, s ezt is minden megszálló csoportaitól kitisztitá s megtartá.

Ez alatt Bem viaskodva, minden talpalatnyi földet drágán adott át s lassan hátrált. Hátha magyar lett volna s vissza emlékezik Báthory s Kinizsi győzelmeire, melyet ők a Kenyérmezőn, azaz épen azon mezőn, — hol ő a nagyobb erőtől nyomatott, — nagyobb számu török ellen fényesen víttak ki! ekkor még nehezebb szívvel hátrált volna. Azonban Bemnek mindig nagy dicsőségére válik, hogy a legnehezebb s veszélyesebb körülmények közt, s bár megfogyva, de mindig vitézül verekedve hátrált, s gyakran bátran homlokot fordított ellenségének, mig csak Szászvárost el nem érte.

Tért vesztett ugyan újra, de közeledett is sóvárogva várt segélyéhez, melyről azt hallá, hogy annak elővédje a piski hídnál állást vőn. Ez annyi szomorúság közt ír volt sebzett kedélyére.

E rég várt segélyből február 7-dike körül egy zászlóalj némely önkénytes lovassal, — ha jól írom, mind bihariak, — érkezett hozzá, a többi pedig útban lenni mondatott.

Bem erre megint vérszemet kapott s bár serege fáradt

volt, s bár majd minden lőszer nélkül vala, (mivel Szászsebesen is csak az elfogott nehány osztrák ágyú töltényszekerei foglalatából védhette magát,) mégis az ellenséget bevárni eltökélé. A mint az ellenség közeledt, a tüzelés megkezdődött, hanem a magyar sereg hamar kitüzelvén magát s mivel Kemény serege sehol sem láttatott, ott kénytelenittetett hagyni állását, miután még fennmaradt 4 ágyújából kettőt, sőt még közép-ujja egy tagját is elveszté.

Itten beszélték, hogy az osztrák csatárok Bem ágyuihoz közeledvén, ezek közül egyet lovagló korbácsával megütvén, igy szólt hozzá: „Canaille, diese sind meine Kanonen, lasst sie gehen“; hanem ezek azért az ágyút ott nem hagyák. Bem itt Czecznek adván át a vezényletet, Dévának tartott, segélyseregét fölkeresendő.

Kemény minden igyekezete mellett sem birt előbb rézst törni magának, mert itten is — mint ezt már Magyarhonban emlitők, — a mint a magyar katonák valahonnét elmentek, őket azonnal vándorló magyar családok tömege kisérte, nehogy a vad oláh kezébe essenek. Ő is el lévén a vándorlóktól torlaszolva, csak Piskiig érkezhetett, hol állást vőn.

Bem második mondása után: „Piski Brücke verloren, Siebenbürgen verloren,“ Keménynek további teendőit kijelölé s ő maga, miként mondtuk, a várt segély főbb részének eléje, Dévára ment. Ez alatt Czecz is a fennmaradt sereggel oda érkezett s annyi sok fáradalom, vitéz magatartás s erősebb ellenséggel küzdés dijául, önbecse s bizalma öntudatában nyugodni készült, biztosságát a derék Keményre bizva. E nyugalmat a császáriak valamint önmaguknak, úgy neki is megadák.

Czecz legyen kezes annak valódiságáról, hogy az e tájon harmadszor akadályt okozó magyar családok, melyek Bem által Nagyváradra utaltattak, a vad oláhoktól

lekoncoltattak. Ezeknek merészsége annyira ment, hogy még a dévai őrséget is meglepték, s abból több tisztet levágtak, mi ébren nem lételök s őrségi szolgálatuk hanyagságát mutatja s kevés becsületökre szolgál.

Midőn Bem 1848. december elején elhagyta Pestet, (bocsánat! ez az én elbeszélési modorom,) s a katonákbani szegénységet látta, oly méltányos volt, mitsem kérni mást ágyúknál, és mégis felajánlani személyét az erdélyi hadvezetésre, bár akkor Erdély veszendőben vala.

A mint láttuk, utjában a Nagyváradon, Szathmármegyében s a Királyhágó körül szétszórt osztályokat összegyüjté s azokkal úgyszólván Erdély felét az ellenségtől kitisztitá.

Később látta, hogy Urbán további merényletei gátlására kis erejét gyengitenie kellene; továbbá önnön tapasztalásából észrevette, hogy az osztrák hadi erő kivánsága dacára nem könnyen pusztitható el; s végre várakozása ellenére tapasztalta, hogy a székelység részint a közelében s körülötte lévő oláhságtól saját tűzhelyei mellett veszélyeztetik, részint pedig, hogy a századokon át megszokott parancsok iránti tiszteletből ki nem bontakozhatott annyira, hogy fölkeljen mellette, — s ekkor Bem más eszközökről s a hiányok javitásáról kezdett gondolkozni.

Továbbá a székelyek öregebb s főbb tisztjeit lassúknak, ingadozóknak, teendőikben határozatlanoknak, sőt régi szokásból az osztrák ügyet — noha alattomban — mégis pártolni tapasztalta. Látta azután a pesti elköltözés után az erdélyi képviselőket ide tolongani, kik a dolgok további kifejlődéseig mint „ad és pro hoc“ kinevezett kormánybiztosok egytől egyig intézkedni akartak, sőt a Székelységben magában tizenhárman is intézkedtek egyszerre s zavarokat okoztak inkább, hogysem fölhevitették, felbuzditották volna a népet arra, hogy önkénytesen, határzottan s a mi legfőbb volt: sebesen keljen föl, hogy

részt vegyen a harcban, mit a székelyek hadi szerkezetök mellett leghamarább s legjobban tehetének. Midőn végre Bem mindezeket látta, tapasztalta s megfontolta s Szeben első sikertelen megtámadásán kárával keresztül esett, — ekkor Szelindekből komolyan szólitá fel a kormányt: lehetőleg legnagyobb sietséggel nehány ezer jól fegyverzett s szervezett embert hozzá Erdélybe küldeni. Szerencsés volt a hadügyér, ki ilyes kivánságok alkalmára mindig képeztetett s előkészittetett katonaságot, mert e kivánságnak is megelőzőleg s annyiban megfelelhetett, hogy a Nagyvárad s a Királyhágónál alakulásban levő fölfegyverzett zászlóaljaknak, s az aradi ostromló seregnél nélkülözhető egy zászlóaljnak elkészülésre s az elmenetre parancsot adhatott.

A szászvárosi szomorú eset után Bem csak röviden jelenté, hogy mindenét elvesztette s hogy ha a piskii hidtól is elnyomattatik, vége lesz Erdélynek.

Azért is új sereget, ágyúkat, töltényeket s pénzt (mit sohasem felejtett el, mivel mindig szűkében volt) legnagyobb sietséggel küldetni kért. Ennek a hadügyér, a mily sebességgel tudosittatott, oly hamar meg is felelt, s 6000 embert 12 ágyúval s fél üteg congrève-röppentyűvel (magyar gyárból az elsők!) azonnal útnak inditott.

Mig Bem hátul rendezett s a segélyt valahára körülötte látta, azalatt a két vitéz erdélyi mágnás a piskii hidnál védállásában február 8-dikán az ellenségtől felriasztatott, de az nap mi sem történt.

Február 9-dikén azonban az ellenség egész erejével rohanta meg a magyar állást. Eleinte változó szerencsével, hanem az állást megtartva harcolt a magyar, de midőn a derék 11-ik, 16-ik, vagy 116-ik (nem tudom, melyik közülök,) zászlóalj a jéggel zajongó hegyi folyamon keresztülgázolt, a melyre a piskii hid épitve van, s az ellenséget megtámadá s a harmincad-épületet és azzal egy pár

ágyút elfoglalt, — akkor az ellenség tartalékban levő zászlóaljait a hidnak vezeté, az annak innenső részén levő magyar erőt visszaveré, s vele együtt érkezett a hidra.

A hidon öszvisszakeververve nagy viaskodás vala, s midőn a zavar legnagyobb fokára hágott, Bem két zászlóaljjal oda érkezett s azokat a folyamon keresztül rendelvén, a túlrészi magaslatokat megrohantatá. A roham sikerülvén, az ellenség mindenhol visszaveretett. Erre lovasságunk egy része a hidon, a másik egy talált gázlón keresztül vonulva kifejleszteni kezdé magát, az ellenség pedig hátrált.

Bem gyalogsága s lovassága utána siete s az utóbbi fedett állásu gyalogságra találván, ettől jól megköszöntve, sebesen hátra vágtatott. A bihari önkénytesek még ezek előtt megrenditettvén, szintén hátrafutottak. A legelől levő gyalogság kilövöldözte töltényét s a lovasok példája szerint szintén hátrálni kezdett, utána a többi gyalogság, mely a helyben maradni akaró Bemet magával vitte, s csak a vitéz hatodik huszárezred századának köszönhetni, hogy az ágyúk megmentettek; hanem Piski veszve volt, az ellenség pedig győzelmét folytatni indult.

Bem szomorúan nézi minden reménye s ráépitett tervei hiusulását, azonban bár a hidtól elüttetett, a körülötte levő katonasággal s a futók visszatértével uj állást vőn, melyet az osztrákok mindannyi ágyújok tüzelése alatt dühhel rohantak meg. A bátor s állandó védelem ellen az osztrák roham nem sikerült s az ő ágyútüzének jól célzott s jól ható tűzzel feleltek vissza. Estefelé az ellenség tüze lankadni kezdett, s hátrafelé huzódott serege. A magyar sereg okulván előbbi, vesztést okozott hevességen, most igen lassan követé, s midőn az ellentűz egészen elhallgatott, Bem neki tüzelvén seregét, rohammal vezeté előre, a hidon átkergette az ellent, üzőbe vette s csak éjszaka hagyott fel vele.

E kölcsönös győzelem végre Bemet jutalmazta meg.

Az osztrákok sokat vesztettek. A magyarok bár kevesbet; de tekintve gyengébb erejét, érezhetőbb volt a hiány; mert még egy pár ily győzelem Bem seregét előbbi állapotába helyezi, sőt még roszabbá, mivel Magyarhonból segitséget nem várhata. Ezért tervét változtatnia kellett.

Mielőtt tovább folytatnám, meg kell emlitenem, hogy itt is előkerült az, a mit Magyarhonban már látánk, t. i. hogy megadási ürügy alatt fehér kendőket lobogtattak, s a kik arra figyeltek, elfogattattak, sőt hogy Kemény maga is mikép szabadult ki kezökből? ő tudja. Meglehet, hogy mind a két rész tett igy kapcaszoruláskor.

Az ellenség meg volt verve, de le nem győzve, sőt az még Károlyvár s Szászsebes közt előnynyel is verekedhetett. Bem tehát Magyarhonra nem támaszkodhatván, másfelől kényszerült nagyobb erőről gondolkozni, részint hogy minden hadi szükségét pótolhassa, részint pedig, hogy a székelység közelében megfészkelvén magát, ettől nagyobb számban húzhasson hadi erőt, s igy Erdély felszabaditását foganatosithassa.

Hogy célját elérhesse, az ellenségnek pedig sem feleszmélésre, sem ereje összegyüjtésére időt ne hagyjon, azért a mint 10-dikén reggel Szászvárosra érkezett, s ott sok hátramaradt osztrákot elfogott, s mert a császáriakat Szászsebes körül tudta, — seregét azonnal e hely felé irányzá, hogy a császáriak összeköttetését Károlyvárral ketté vághassa. Este Bem seregének egyik része, kevés elővédi csetepaté után az ellenség összeköttetési s közlekedési utján állott Szászsebes körül, onnét Alvincet szállotta meg, kivervén belőle az osztrákokat s 11-ikén Lamkerék körül ütközeti rendben állitá föl seregét. Azalatt podgyászát, sebeseit s társzekereit hátvédével együtt Medgyes felé küldé, többi seregével ezeket szintén követendő. Nem lehet el nem ismerni Bem geniális eszméjét s tisztelettel nem hajolni meg a bátor s merész gondolat előtt, melylyel

a legroszabb időszakban, két ellenséges had közt, mind a két ellenféltől fenyegetve a hegyek közzé merészli vetni magát s a legegyenesebb s legtöbb akadályt nyujtó útat választja, hogy kitűzött célját: Medgyest az ellenség előtt érje el.

Itt ugyan segitette a bátrat a szerencse istenasszonya, később azonban elhagyta. Bem egészen kifáradtan először is Bervét éré el, a hol derék seregének nyugalmat engedett; 13-án Szászcsanádra, s 15-én Medgyesre érkezett, hogy merész menetének gyümölcsét élvezze.

Utjában s aztán Medgyesről a háború további erélyes folytatására nézve rendelkezett, mindenhova megüzente ittlétét, a székelyeket felhivá, s harci szükségei kielégitésére vonatkozólag intézkedett.

Medgyesen találkozott egy, a vizaknai csatánál tőle elszakadt zászlóaljjal Zsurmay alatt, ki mig Bem máshol hadakozott, Medgyest megszállotta s azt a császári portyázók ellen változó szerencsével védte s végre mégis megtartotta. — Szelindekről, — mint láttuk, — Bem visszaküldé volt székelyeit, ezek azonban Gál s Kis erélyes működése által előbbi merevedtségükből életre delejeztettek s ujra kiállottak a sikra s mint legények a gáton, Medgyesre megjelenni kezdettek.

Ezekkel foglalatoskodott Bem, midőn tudositás érkeze, hogy Urbán Bukovinából megint beütött, a 2-ik sorezred zászlóalja kétharmadát meglepve elfogta, s hogy Riczkót, az ottani vezénylőt maga előtt hajtá, ki életét el is veszté.

E szomorú hir hallatára s arra, hogy Tóth Ágoston, a kolozsvári vezénylő, nemcsak nem képes őt visszaverni, sőt még föltartóztatni sem, — Bem rögtön az ujonan érkezett székelyek nehány zászlóaljával, két század lovassal s 12 ágyúval Urbánt fölkeresni kiindula s erőtetett menetben Beszterczének tartván, onnét ki is verte. A mieink a Bem jöttének hallatára hátráló Urbán hátvédét, aztán

Jádnál pedig a személye alatti sereget vervén meg, veszteséggel kergették ki őt. Midőn pedig Bem a szükséges rendeleteket kiadta s Tóthot Beszterce tájéka parancsnokának kinevezte, visszatartott Medgyesnek, e táborozását 8 nap alatt végezvén be.

Riczkó a bánáti Perlasz rohamánál, a nemzetőrök élén vitézül viselte magát, de a zászlóaljon túli vezénylet, fogalmán felül állott. Nem Kolozsvár első elhagyása után s nem jelen állásában tanusította ezt, mert az ellenséges hajlamu népfaj közt kevesbbé volt szükség nagyvezéri észre, mint inkább erélyes védelmi állás vételére s megőrzésére azon legfölebb két útnak, melyen a csüggedtlenül ártani szerető Urbán betörhetett. Hanyagságnak, sőt érdekletlenségnek kell tulajdonitani, hogy Urbántól kis erővel, könnyen védhető állásában meg hagyta magát lepetni, sőt hogy — mint akkor mondák — a magyarokat hanyat-homlok futni engedte. Szerencséjére meghalt, bár a rosz világ azt hirlelte, hogy saját emberei által lövetett agyon. Béke hamvainak!

Mig Bem Urbánnal bajlódott, az alatt az erdélyi osztrák sereg új táborkari főnökkel ajándékoztatott meg, kit e sorok irója Olaszországból ismert, — — — ki tele volt önhittséggel, dicsvágygyal s ki a léha hadvitelbe új életet önteni készült. Van der Mühlen volt a neve. Ő az olasz győzelmek után jött Erdélybe, de mivel itt nem ismerte ki magát, vagy egy nagy csapásról gondolkozott, azért Bemnek időt engedett Urbánt kiverni — s mint látandjuk, — vissza is térni. Pedig ha Bem jelen létében támadtatik meg a magyar sereg, aligha ki nem veretik Medgyesről. Bemnél is előfordult az, a mi Napoleonnál, hogy a hol valami nem akart sikerülni, mig ennél „hol van a kis káplár?“ annál „hol van Bem atyus?“ kiáltatott s ha megjelent, többnyire minden jobban ment.

Bem távollétében s mig az ellenség készült, a ma-

gyar sereg a megyesi állást némileg megerődítette. Nem érkezett még vissza Bem, midőn a császári sereg vajudásából kiszabadúlt, s március 1-jén a magyar elővédet Kis-Kapusnál megtámadta; de mivel ez állását megtartotta, másnap egész erejével ütött rá.

Bem a sereg örömére, személyesen termett közöttök s a megkezdett ütközetet személyes rendeleteivel élesztette. Mind a két rész bátran harcolt, a szerencse változott, de a magyarok végre mégis megtarták állásukat. Mivel azonban Bem állásának megtartását, — ha hasonló túzzel támadtatnék meg, — nem reménylé, tehát csak az erőszaknak akart hajlani s csatázva huzni vissza magát.

Március 3-kán mind a két fél készüléssel töltötte idejét. Bem töltényekről gondoskodott, melyeket a fiatal katonák (mint Bourmont mondá algieri ostrománál franciáiról, hogy fiatal katonái egy ütközetben több töltényt fogyasztottak, mint Napoleon serege 10 ütközetben) itten is, valamint Magyarhonban kiméletlenül röppentettek a levegőbe.

Március 4-dikén az osztrákok kezdék megint a támadást. Serényen folyt ez is s a védelem is; de a részint az ellenséges, bekeriteni igyekvő osztály miatt, részint pedig az egész nap alatti tüzes verekedés folytán fáradt s fogyott magyar sereg ellent nem állhatván a folytonos osztrák támadásnak, rendetlenül kezdett hátrálni s újra a derék 6-dik huszár ezred osztályának s a gróf Bethlen Gergely által vezetett Mátyás-huszároknak lehetett köszönni, hogy minden ágyúját el nem veszté s nagyobb mérvben nem üldöztetett.

Bem Erzsébetvárosig vonult s Zavarban éjszakázott. Március 5-én Segesvárt szállá meg, itten ujra védendő magát, s hogy az ellenség becsületes elfogadására készülhessen.

Mi oknál fogva hagyott fel Puchner győzelme erélyes folytatásával, s miért mutatkoztak osztályai Dancs körül csak 8-dikán, s miért tüntek el megint?

Bem ismét bonyolódott körülmény közé jutott, mert szerencsétlen esetben Szebennek bevételétől, mint egyedűli céljától s mint Erdély megszabaditása kulcsától elüttethetett, ha t. i. az ellenség Bem modorát utánozza s őt erélylyel sarkalja. Az ellenség azonban Bemnek időt adott rendelkezhető erejét magához húzhatni, azt töltényekkel s a többivel ellátni, ellenét biztosabban bevárhatni, annak hibáit önhasznára forditani s az események fordulta szerint működni.

Puchner cunctátori móddal s a hadi történelem példáinak dacára, melyek tiz eset közül alig mutatnak föl egyet, melyben a hoszukezű, több csapatbani körülkerités sikerült, még is ezt választá, hogy ellenét egy csapással elvághassa segélyforrásaitól, két tűz közé szorithassa, s legyőzésével a háborúnak véget vethessen. S ezért késett, mint felebb látók.

A mint Bem Puchner seregének mozdulatait észrevette, ennek szándéka szellőztetve lőn, s mivel a ki bekeriteni akar, majd mindig hágy fönn némely gyönge részt, hol ő szintén bekerittethetik, vagy a hol egy kibúvó ajtócska nyittatik, — tehát Bem ez utóbbit fölfedezte, seregét elindítá s ezt mondá: „Jetzt gehen wir nach Hermanstadt!“

Március 10-dikén Bem Medgyesen volt, s az ottani osztrák közlekedést fenntartó őrségek csodálták a mennyből oda esett magyarokat, de még jobban csodálta a nép, nem tudván öszeegyeztetni a magyarok hirlelt megverettetésével ottan megjelenésöket.

Március 11-dikén délután Bem Szeben előtt állott, hol a muszkák szintén kifejleszték erejöket. A verekedés megkezdődött s erélyesen s tüzesen folyt is mind a két részről egész estig. A magyarok ostromaikat ismétlék s végre kétes lőn, sikerülend-e a város bevétele? Azonban gróf Bethlen küldetéséből visszatérvén, fris erőt hozott,

melylyel s a fáradt sereg új erőmegfeszitésével új rohamot intéztek a sáncok ellen, mely rohamnak az oroszok nem birván ellent állani, Szeben a magyarok kezébe jutott.

A szászok politikai belátásukkal az irányukban hajlamtalan elemek közt nemzetiségüket nem csak föntartották annyi század alatt, sőt még a kormánytól oly részvéttel is ápoltattak, hogy Erdélyben csaknem minden az ő kényök szerint döntetett el. A mostani viszonyok közt az uralkodó, vagyis helyesebben: a kormányzó bureaukrata szász családok a dolgok új fordultával érdeköket látván veszélyeztetve, (bár a kormányzott nép nyert szabadságban s önálló polgári életben, de száma kisebbségben levén, az unióban való főbb szerepléstől elüttetett,) azért is az ellenfél ügyéhez állottak s annak ügyét áldozatokkal is magukévá tevék.

Politikai előre látásuk csakhamar megmutatá kétes állapotukat, s azért circumspecta prudentiá-val a Moldvában fekvő orosz sereg vezérénél, Lüdersnél titkosan bejelentették magukat, bizonyos események előkerülése esetére segélyt kérvén tőle. Ezen segély megtagadtatott eleinte, de utasitást kérvén Lüders fejedelmétől, azt később megigérte, ha az erdélyi cs. kormány is felhívja őt arra. A segélynyujtás idejét a szászok már akkor elérkezettnek hitték, midőn Bem Gálfalva körül első ízben előnynyel verekedett s Szebenhez közeledett, hanem Puchner szégyenlé magát még töretlen seregével az osztrák sereg büszkeségét s a német önérzetet megbántani, könynyen európai diplomatiai bonyolódást okozni, sőt önmagát is mint vezért megalázni s azért a kormánynak jelentést küldött erről s a szászok kérelmének helyt nem adott.

Örült is eleinte, hogy helyt nem adott, hanem a szebeni csata után, midőn látta, hogy nem könnyü Bemet legyőzni, s hogy az erejét hamar helyreállíthatván, ujonan támadólag törhet előre, azért nem bízott többé

önerejében s be sem várta kormánya engedelmét, hanem önkényüleg engedett a szász kérésnek s mint láttuk, az oroszoktól Brassó s Szeben védelmét és a szorosokét kikérte, ekkép gyengítlenül megmaradt tevőleges hadi erejével könnyebbnek gondolván a Bemmeli harcot.

Az oroszok mintegy 8 ezer emberrel vonultak be Erdélybe, Brassót s a közeli szorost a székely beütésétől, Szebent pedig a magyarok rohamától védendők, s mint láttuk, Puchner csak ekkor kezdé meg új hadi működését, január 30-ikán támadván meg a magyar hadi állást.

Bem, mint mondtuk, március 11-dikén a bekeritő osztrák sereget működésénél hagyta s a mint Szeben alá ért, megtörtént ténynek látta a hirlelt tettleges orosz interventiót. E váratlan eset által azonban föl nem hagyván magát tartóztatni, hanem az ott talált, 4000 emberből álló orosz osztályt s két szász Hurrah-zászlóaljat némely osztrák osztályokkal együtt kiverte, Szebent bevette, s futárát Debrecenbe küldé.

Szeben bevételének híre kedves tudomásul s az önbizalom neveléseül szolgált, valamint a kápolnai szerencsétlen csata s a katonai fegytelenség kiegyenlitéseül s elfelejtéseül, bár másrészt az orosz közbenjárás kedvetlenül hathatott a kedélyekre. A könnyelmű magyar lelkület azonban abban mi figyelmeztetést sem talált, s e gondolkozást gerjeszthető híren átugrott.

Az első ülésben az országgyülés Bemet a magyar vitézi rend nagy keresztjével földiszesíteni s altábornagygyá emeltetésével érdemeit méltánylani akarta. Az érdemrend s a kinevezés két erdélyi képviselő s a hadügyér segédtisztje által át is adattak. Később Bem hintókat, fegyvernemüeket s több más készületeket küldött hadi zsákmányként a kormányfőnek.

Bem a hadügyminiszterről sem feledkezett meg, kinek egy sipkát, (hálósipkát-e, vagy mást?) küldött, a mi-

vel ezt tán plastice hálósipkának akarta nyilvánitani; Mészáros azonban úgy nevetett ezen is, mint midőn Petőfit, a nagy költőt, katonai egyenruhában, nyakravaló nélküli megjelenésekor az à la Hamlet divatért megszólitotta, a miért Petőfi őt jó versekben Kóficnak nevezte.

Bem, a mint Szebent bevette, több magyar foglyot szabadított ki, s bár a magyar vér a szász önkény s más rosz tettek miatt boszút állani kész volt, Bem emberiséggel bánt a várossal, s miután ennek lakosai a szükséges pénzsarcot — melynek ők bővében, a magyarok pedig szűkében voltak, — kifizették, Bem 15-dikén 9000 emberrel — némi őrség hátrahagyása után — a verestoronyi úton az oroszok után tartott. Mialatt Bem örömében Szebenben dörgölé kezét, azalatt Puchner is ildomos körülkeritési terve után Segesvárra érkezett s felfoghatom, hogy táborkari főnökével s más vezénylőivel mily hosszu képet csinálhatott, midőn a magyaroknak csak hült helyét találta. A szokottnál sebesebben szárnyaló rosz hírt hinni nem akarta, nem merte, s csak az ellenüket fölkereső osztályok küldötték a hírek legroszabbikát, s az őt legsujtóbbat: Szeben elvesztét. Erre a fegy s engedelmesség felbomlott, rendes osztrák sereg alig létezett s a mi még létezett, az a határnak tartott.

Mig Bem az osztrák sereg miben-létéről nem tudott; védelmi állásba helyezé magát, homlokot vetvén minden felé, honnét ellenség közelíthete. Midőn pedig hallá, hogy az osztrák sereg elhagyva főbb vezénylőitől, rendetlenűl s legegyenesebb úton Fogarasnak s Brassónak huzódik, akkor azonnal kiindult Szebenből. Március 14-kén seregének egy részével személyesen tartott Vöröstoronynak, a muszkák hadát innét kiutasítván. Ezalatt Czecz Fogarasnak indult s midőn ezt üresen találta, tovább haladott. Bem 17-dikén elérte őt; 18-dikán kiüritvén a szö-

vetségesek Brassót, 19-dikén Bem vonult be oda s az ellenség szerencsésen Oláhhonba költözött.

Puchner személyét illetőleg, ő Brassóra igyekezett s pedig — mint mondottuk, — magán kivül, a legegyenesèbb úton, a töresvári szoroson ki s aztán Brassóba be, Graser tábornokkal s másokkal. Gedeon az oroszokkal Vöröstoronynak tartott.

Puchner Brassón Engelharddal, az orosz tábornokkal értekezett a jövendőről, s a mint visszás esetekben történni szokott a kölcsönös szemrehányások s vádlások sem maradtak ki, s ezek alatt a szenvedett csapások visszatorlásával nem igen foglalatoskodtak. Az oroszok azt hiresztelék, hogy Puchner serege morális állapotát ismervén, követelé, hogy az oroszok képezzék a hátvédet, ha hátrálni kényszerülnének, mire az oroszok gúnynyal azt felelték, hogy a kik balfogásaik által az ily esetet előidézték, azok tartoznak önvédelmükről gondoskodni.

E vita közben Bem seregével a sárkányi hegyet túlhaladta, s a mint ezt Brassón megtudták, az egyesültek minden további harc nélkül Brassót s környékét oda hagyták, s Oláhhonba vonultak.

Brassón hamar intézvén el intézendőit, Bem Vöröstoronyhoz sietett s érkeztének hirére, a mint a magyar sereg a veszteglő intézetnél mutatkozott, az ellenség azonnal kivonult s már március 18-dikán tevőleges ellenség, Károlyváron kivül, nem volt Erdélyben. A fegyveres oláh nép is jobb szerencsét várt hegyei s erdői közt.

Bem szabadon érezvén magát, új szerepben lépett föl. Alakított, szervezett, intézett, pörölt, békitett, kiegyenlített, engedett, megbocsátott, az asszonyok kedvence lett, független katonai főnököt, polgári reformátort játszott, stb. S ennél hagyjuk őt, hogy a magyarhoni események fonalát vegyük föl.

V. FEJEZET.

Rövid körültekintés. — Vetter fővezér. — Vetter meghiusult hadjárata; megbetegszik. — Görgey helyettesfővezér. — Szerencsés hadjárat; a magyar vitézség föléled.

Március első feléig láttuk, mikép állottak Magyarhonban a hadak egymás ellen. Ha Erdélyt kiveszszük, — hol Bem szerencsés hadjárata kitisztitotta az ellenségtől a tartományt, — a honban magában, a két szolnoki s kevés eredményt szült csatázáson s a bács-bánáti verekedéseken kivül, (hol a szabad téren mindig győztesek voltunk,) honvédeink, mivel nagyobb s rendesebb ellenség ellen nyilt csatákban sehol sem győztek, hadi szerencsével még eddig nem igen büszkélkedhettek. Nem pedig: a kápolnai ütközetnél roszakarat miatt, máshol pedig a háborúnak nagyban vezetése nem tudása miatt. A mit azonban önnön tudatlanságunk s rögtönzött seregünk gyakorlatlansága miatt nem tudtunk, hogy ezt tudhassuk, hogy eddigi zavaros s határozatlan állapotunknak fényt teremtsünk, s hogy régi hadi hirünket megtartsuk, azt — mondom — az ellenfél unalmasságig hosszadalmas hadvezetése, vezéreinek ügyetlensége s legszebb állásainak értetlenségből eredt föl nem használása megtette.

Windischgrätz bejöttével Európa a nyugtalan, eszméiben felcsigázott, szóval: eszeveszettnek tartott nemzetet

elveszettnek tartá s a circumdederumot a requiemmel együtt el is mondta fölötte. A játszi sors azonban úgy akarta, hogy hadi ügyünk — szerencsésebb fordultával — megmutassa Europának, e vén kofának, hogy az ily időkben a legokosabb ember sem lát tovább az orra hegyénél, azaz hogy itéletében többször csalódik.

Igaz, hogy honunk, a legmiveltebb világrészben eddig majdnem ismeretlen pont, bemutatni és bevezettetni akarta magát, minden praesentatio nélkül, s azért köpködte markát, s mit januárban reményleni nem birt, most meré reményleni, bár reménye okát világosan kifejezni alig tudta. A végeredményre nézve pedig honunk szintén úgy csalódott, mint Európa háborúnk kezdeténél, mely minket sokkal gyengébbnek tartott, mintsem föltehette volna, hogy a századok mindenféle viszontagságán szerencsésen áthaladott osztrák hadi erő a magyar honvédben akkor, midőn legkevesbbé képzelheté, sziklát találjon.

E sorok irója sem volt okosabb, bár a végeredményre nézve nem igen csalódott, hanem csalódott sokban másban; de ezen csalódásai nem ártottak annyira az ügynek, mint ártott nem-forradalmi jelleme, mert ha jóakarati agyműszerén erőt vehet s a hol kellett, törvényesen s a haza érdeke szerint szigorkodik, öl, vág, lő, elkerget s bebörtönöz, szóval: ha vaskézzel rendelkezik, akkor Európa talán mindvégig csalódott volna.

Ezt azonban nem teheté, mivel jelleme békés időkre, nem pedig forradalmiakra alkottatott, melyekben egy nem áruló Dumouriez-féle egyén kellett volna. Hogy ily mennykő-féle ember nem volt a hadügyminiszter, azt az országgyülés eléggé szemére hányta; s midőn később a különböző vezénylő agyak szüleményei érni kezdének, az akkori katonai fegytelenségnek Görgeyben való jutalmazása örömmel fogadtatott az ultráktól s a kormánypárttól, de midőn Görgey a kormány ellenzékévé vált és saját kezére

kezdett dolgozni s föléje nőni a kormányfőnek: akkor úgy az ultrák mint a kormánypártiak főbenjáró bűnnek nyilatkoztatták a mulasztást s a szegény hadügyminiszter kopasz fejére mit nem szórtak mindent!

Szegény hazámfiai! Ők mint régi táblabirák, — kikben köztudomás szerint átalános képesség létezett mindenre, — meg nem gondolták, hogy a hadügyminiszter, ki 75 holdas tótsága (igy nevezték a bácskai bunyevácok a Mészárosokat) s katonai felsőbb rangja dacára nemhogy több, de még egyetlenegy megyének sem volt táblabirája, — nem lehete azonnal oly „fac me talem, talis ero“-féle ember, azaz különös s bonyolódott esetekben önmagát felülmuló lény.

Az Isten bocsássa meg Kossúthnak, a honvédelmi bizottmánynak, meg az országgyülés nagyobb részének, kik előtt többször kinyilatkozattattam, mikép nem levén a viharos idők körülményeihez mért tulajdonaim, s nem állván azokkal egy szinvonalon (niveau,) azért bocsássanak el állásomból; ők azonban ilyenkor szükségességemet jelentvén ki, nem eresztettek s a későbbi eseményeket aztán mégis hibámnak s az akkori körülmények közt való megmaradásomnak tulajdonitották.

Midőn a kormányfő s a hadügyminiszter március 6. s 7-kén Debrecenbe érkezének, titkos conferentia tartatott. Az elnök szépen s elég politicus mázzal adta elő a tiszafüredi eseményt. A hadügyér sem adta elő vastagabb szinben, mert a mint egy részről a tekintetek (Rücksicht) ölik az igazságot, úgy másrészt nem tehetvén a történttet nem történtté, kimélettel szólott annálinkább, mivel a főelvben, t. i. a fővezér kinevezésében engedett a kormányfő.

Az ügy nyilvános ülés elé kerülvén, ott sem talált ellenzékre, természetesen, mert az elnök javaslá s ez ellen az országgyülés valamint azelőtt nem talált gáncsot, úgy most — midőn körülményeink jobbra fordulta még kétes

volt, — még kevésbbé mondhatott ellent, mert a hadvezetésnek politikai részét úgyis teljhatalommal bizá reá. Ekkép az elégedetlenség s a birálat a történtekre nézve magán körökbe menvén át, — határozattá lőn, hogy Vetter tábornok vegye át a fővezérséget s erre altábornagygyá neveztetett ki.

E kinevezés ellen tudományos s gyakorlati szempontból mitsem lehetett szólni. Az uj fővezér, mint cs. kir. tevőleges alezredes jó katonai hirben állott, ügyünk mellett több hadi ténynél ügyességgel s bátorsággal viselte magát, s őt a bánáti műveltebb egyéniségek már azelőtt Kiss altábornagy helyére bánáti vezénylőnek kivánák; végre mindannyi rögtönzött tábornokunk közt jó hire mellett legkiképzettebbnek majdnem őt lehete tartani, ki a hosszú béke idején a hadi taktikát nagyobb hadtestekkel, gyakorlati téren tanulá.

És mégis hiba, pedig nagy hiba volt, hogy a hadügyér Vetter személyéről föltette, miként az a hadsereg előtt kedves lesz. A hadügyér a látottak s tapasztaltak dacára oly buta volt, még mindig föltenni, hogy mások önérdeküket a haza érdekének alárendelendik; hogy önbecslésük érzelmein erőt tudandnak venni s azokat a hazáért nem csak el fogják hallgattatni, hanem még közremunkálásukat — derék férfiakhoz illőleg — sem vonandják el. Aztán meg a hadügyér oly simplex frater volt, meg nem tanulni, hogy titkos hirhordók, fölvigyázók, följelentők, szóval kémek nélkül a mint az ellenségről mit sem tudunk meg, úgy saját hadaink egyéniségeiről sem fogunk kimeritő tudomással birni. Mivel pedig továbbá a hadügyér nagy hivatalbeli úr volt s tudták a fülbesúgók iránti megvetését, azért csak akkor tudott meg valamit, midőn a baj már megtörtént. Mindezek miatt a hadügyér nem tudta, hogy Vettert sárgafekete tisztnek nevezték, hogy őt a

tisztség nagy része, feszes önmaga tartásáért gyűlöli s hogy ezek élén Damjanics áll, a ki sokat árthatott.

Tudta ezeket Dembinszky is, az alig érkezett külföldi férfi, de meg nem súgta, s azért, a mit Damjanicsnak ajánlott, hogy t. i. alatta átveszi a táborkari főnökséget, mivel ő Damjanicsot merész s csupa rohamot lehellő katonának tartja, ugyanazt Vetter alatt elfogadni nem akará.

Vetter kineveztetése után Tiszafüredre ment a vezényletet átvenni; Görgey ottan külszinre engedelmességgel fogadta s terveinek kiviteléhez fogott. Mig Vetter Tiszafüredre érkezett, s az idő alatt, mig Görgey maga vezénylett ottan, eleget doboltatott, de valódilag mitsem tett. 24,000 ember volt körülötte s mégis orra előtt, a nélkül, hogy valamit művelt volna egy osztrák dandár ellen, Poroszlótól kezdve egész Tiszafüredig minden hidat a töltéseken el hagyott rontatni s oly közönbösnek mutatkozott, mintha ellenségétől vett volna rendeletet.

Úgy látszik, mintha előszeretetét, hosszú utakat tenni s pedig öszköttetés nélkül tenni, ujra alkalmazni akarja, s hosszú kezekkel az ellenséget boszantani ott, hol az nem is létezett, hogy excentricus menetével a világot csodálattal töltse el.

Damjanics, bár Klapka hadosztályát segitségére sietni tudta, — mely szükség esetében 8 óra alatt egyesülhetett vele, — s bár ő maga 18 ezer emberrel, ha nem többel, rendelkezhetett: mily rémkép miatt égettette föl oly hamar a szolnoki hidat? ha szerencsétlenül meg nem hal, csak ő maga beszélhette volna el.

Az ellenség ugyan sietett erejét Pest s Szolnok között felállitani, de kedve alig lehetett Damjanicsot megtámadni, mivel Szolnokot meg nem szállá többé.

Vetter tehát elkezdé működését s ha jól fogtam fel, szerencsétlenül. Minő vezérek sugalták rendeleteit? mai

napig sem értem. Ha önállólag rendelkezett, azt sui generis elv szerint tette. Mivel az ellenség két főhadi teste 12 mértföldnyire állott egymástól, Gyöngyöstől Ceglédig, azért ő is elszakadva serege tetemes részétől, kezdé az ellen hadjáratát. Ha pedig Görgey befolyásának engede, s danaosi ajándék szerint módositá tervét, ez esetben Vetter önmaga kezdé megásni vermét, ekkor önnön tekintélyét gyöngité s Görgeyét növelé s mivel az történt, a minek történésére ok nem volt, nem fogok nagyon hibázni, ha azt teszem fel, mikép vagy meg akart szabadulni Görgeytől, vagy ezt magának más ellen, vagy önhaszna végett önmaga iránt akarta lekötelezni.

Bocsánat! ismét kitérek. — Ha az olvasó el nem felejti, hogy e sorok irója még akkor mindig ideiglenes hadügyér volt s minthogy igy a hadvezetés tervezeteiben tökéletes tudomásának kellett volna lennie, azért méltán fölteheti, hogy ha eltökélé magában a hazai eseményeket leirni, abban a részben, — mely szakához tartozott, — tettleges adatokkal kelle birnia, a nagyobb factorok közül őt kellvén egyiknek tartani. Ez okon tehát az a sok „ha“ és „talán“ igazán visszatetsző lehetett.

Igaz, hogy a francia forradalmi hadügyminiszter tervezte az 1794-iki győztes hadakozást; más honokban pedig, mint például Angliában a Generalissimus, Porosz- s Osztrákhonban a hadügyi elnök — habár tettleges részt nem is vesz — de ismeri a hadvezetés irányát.

Hja, mi ezt Magyarhonban máskép s jobban intéztük, nem akarván mások majmai lenni; ezért a hadügyérnek szabad volt mindent tudnia, csak a hadi terveket s munkálatokat nem. A hadvezetésnek megvolt nálunk politicai irányzója, ki ha akkor talán nem ajánlt is terveket, (bár Kiutahiában hadi leckéket vévén, későbbi időben bizonyára ajánlana terveket, sőt vezénylene is,) azonban minden, képzeletet meghaladó javaslatot pártolt. S igy a régi

magyar közmondást: „Bolond megyének bolond a vicispánja,“ igy kell módositani: „Bolond fő, bolond tagokat alakit.“

A példák gyülöletesek, hanem álljon itt mégis néhány annak megmutatására, mikép kezeltettek a hadügy némely dolgai. Görgey 1848. november elején tábornokká neveztetik s az ujdonan sült vezénylő nem csak tudositja erről a hadügyért, hanem a csirke a tyúkot még tojni is tanitja: „mikép legyen szervezve a sereg, hogy jó legyen.“ Ez szép volt, mert honunk akkori Jupitere őt szintén, mint a görög Minervát az ókori Zeus, kész tábornokként ugratta ki agyából, hanem lejárván a Jupiterek ideje, sem gyakorlatot nem birt adni Minervájának, sem pedig a fátumot megváltoztatni nem tudta. Az uj tábornok sokról irt, sőt alkalmat eleget adott a miniszternek is, a király jóváhagyása reményében, százanként aláirni becses nevét a tiszti kinevezések alá: de a háborúról, — mivel Görgey azt ex asse ismerte, a Hradsin melletti téren tanulván, — mitsem irt, azonban annál többet csillogtatta tudományát a kormányfő előtt, hogy ennek is alkalmat adjon necsak vezércikkezni s a hadmunkálatokat birálni, hanem szobájából, magyarka-pongyolában, amúgy istenesen kiszikráztatni harci gondolatait.

Görgey, a szegény s csak nemes ember, azonban derék vezér, — mivel Windischgrätz őt, mint nem bárót embernek sem tartotta, — miként Rabelais vén asszonya az oroszlánt, a gőgös herceget ő is megvetette, hanem mégsem tett egészen úgy, mint a vén asszony az oroszlán előtt, mert illendőség végett nadrágostól forditá feléje ülni való részét, mig csak Pestre nem ért. Innét a bányavárosokon keresztül Kassára sietett s csak onnét ereszkedett le megirni a kormánynak, hogy egyelőre nyugodni akar, s csak aztán működni s rosz esetben Ungvár felé huzódni. (Sic!)

Midőn Dembinszky vevé át a sereg vezérletét, (mindannyi magyar tábornokot alázatosan megkövetem,) ő véleményem szerint jobban értvén a nagyban való hadakozáshoz a többieknél, tőle, jó kezekben tudván az egész ügyet, nem kivánhattam s nem is kivántam felvilágositást, bár ő is megörvendeztethetett volna tudositásaival, melyek után talán többet használhattam volna neki s ez által a hazának.

Vetter, mint távollétemben helyettes-hadügyminiszter volt az első, ki a Pestről való első kivonuláskor tudositott, mily terv szerint akarják folytatni a háborút. Midőn Dembinszky helyébe neveztetett ki, ő is titkolózni kezdett.

A hadügyér pedig ekkor hevesebb vitákban levén Jupiterrel, s határzottan kijelentvén, hogy a vitákat az országgyülés elé viendi, ha változás nem történik, s mivel ilyenformán kiugrófélben volt, ez okon nem akart annak parancsolni, kibe az országgyülés bizalmát helyezé. Ezt pedig a dolgok iránt megkeresni büszkesége tiltotta, nehogy kiváncsiságot mutasson s igy az ildomosokat ildomukban hagyta, sőt sokszor jóizüt is nevetett volna, ha a haza ügye végett szomorkodnia nem kell vala.

Tehát bocsánat a sok „ha“ és a sok „talán“-ért, kijelentvén régebben már úgyis, hogy okiratok nélkül irok, feltételezek s itélek; a többit az olvasóra bizom.

Vetter tehát bölcseségében Tiszafüredet ott s kis örségével magára hagyá, e hadi állást biztosnak tartván. Ő maga Görgey tetemes hadtestével a többitől elválva s elágazólag kezdé hadi müködését. Itt mindjárt az a kérdés ötlik fel, vajjon ildomos volt-e menuettet tánczoltatni a sereggel, midőn a távolságot s a több felől való bekeritési tervet látta, melyekre figyelmeztettetett is, s midőn a tiszafüredi eset után észrevehette, hogy Görgey 16,000 emberből álló hadát dominiumának tartotta, melyből valamit elvenni actus majoris potentiae volt s melyet

Pretorianus legiónak látszatott növelni; következőleg kiszámithatta volna a kárt, mely abból származik, ha egy másodrangú célért Görgeyt egészben s önmagára hagyja; s midőn végre láthatta, hogy Damjanics hadteste ugyan a vitéz 3-dik s 9-dik honvéd-zászlóaljból, a 19-ik sorezred 3-dik zászlóaljából, a lengyel légióból s több derék honvéd zászlóalj- s huszár-osztályokból állott, s hogy emez elemek dacára kevés kivétellel a hadban gyakorlottabb s a fáradsághoz szokottabb, s a mi legfőbb: a legjobb lovasságtól önmagát egészen megfosztani nagy hiba, mert ha a körülmények szerint az ellenségnek egy vagy más helyen nagy csapást adhat is, de győzelmét erős s az ellenségét felülmuló lovasság nélkül nem tökéletesitheti.

Hagyján! megtörtént; s csuda, hogy a németes Vetter, Walzer helyett, melyben Byron szerint a táncosnét olyan ördögi találmánynyal szokták megmarkolni, a rokoko menuettet választá, melyben a jelen civilisatió modora szerint alig nyujtott kezet Tiszafüreden párjának, Görgeynek, ettől eltávozik s őt Tokajnak ereszti, önmaga pedig Cibakházának tart, onnét — a második figurában meghajtván magát az ellenségnek, — átmegy a másik kézre, s mivel párja nem érti a muzsikát s tactust, azért ő is kicsik belőle, s igy önmaga nem végezhetvén táncát, visszatér arra a helyre, a hol táncát megkezdette.

Tréfa nélkül szólva, Görgey március 10-dike felé 16,000 emberrel a Tisza bal partján Tokajhoz huzódott s ott több napig hegyaljaias bachanaliákat tartván, nagy nehezen tovább indult.

Vetter Tiszafüreden hagyván egy pár zászlóaljat, Cibakházának tartott, hol a balpartról a jobbra szép s biztos hidon talált átmenetelt, melyen legroszabb esetben megint biztosan visszatérhetett.

Mivel új hadmunkálat kezdetett, a tiszafüredi esetet elfelejteték s az uj vezér reménységet nyujta a közönségnek

s hogy ezen remény meg ne hiusuljon, a honvédelmi bizottmány elnöke is Cibakházának tartott, személyes jelenlétével a sereget buzditandó s a netaláni izetlenségeket kiegyeztetendő.

Elég jókor érkezvén oda, részt vehetett mindjárt a rendetlen s előre gondoskodás nélküli átmenetelben, mikor is egész éjszaka történvén az átkelés, a legelsők a csipős hideg miatt sokat szenvedtek s többen étlenek maradtak. Március 15. és 16-dika közt mintegy 22—26,000 gyalog, 4000 lovas s 120 ágyú a jobb parton volt. A sereg jó kedvvel állván ki a nélkülözést, Nagy-Kőröst megszállotta, onnét egy száguldozó lovas csapatot kikergetvén.

Az ellenség főereje Ceglédnél, a vaspálya vonalán állott, a magyar sereg pedig Nagy-Kőrösön. Fölteszem a vezénylőről s a mellette levő politikai irányzóról, miként azért ment mind a kettő N.-Kőrösre, hogy az ellenséget fölkeresse s azzal megütközzék, s mivel a menet odáig megtörtént, bizonyára tudták: körülbelől mennyi ellenség lehet e tájékon. Mivel azonban mi magyarok mindent máskép csinálunk mint mások, tehát kisült itt is, hogy bizonyos adatok nélkül kelletett a seregnek kiindulnia, mert máskép nem handabandáztak s nem hagyták volna magukat megcsalni.

Nagy-Kőrösnél a fővezér ellen keveset lehetett mondani, annál többet a kormány által használt biztos ellen, kinek a verőfényben szeme káprázott.

Egressy Gábor uram eredeti s derék szinjátszó levén, többféle szerepben elsősködött, legfőkép a Shakespeare-félékben. Ő mint akkori kormánybiztos, a négy fal közti szinpadon nem nyert annyi képességet, hogy a szabad ég alatt szintén zavar nélkül s ingatlan öntudattal játszhassa szerepét. És bárha a kormány emberiségi s politikai tekintetből őt, a szinjátszót a társadalom nagyobb s hivatalos köreibe bevezette, mint becsületes polgárnak

lelkiösmérettel kellett volna működnie, vagy pedig el nem fogadnia a megbizást; mert valamint Egressy Gábor szemébe nevet vala a súgónak, ha az rögtön Hamlet szerepében akarna fellépni: ugy ő nekie is — ha mint kormánybiztos akart szerepelni, — inkább a páratlan Jágót kellett volna fortélyaiban s ármányaiban utánoznia, mintsem Fallstaffot, kérkedéseiben s túlzásaiban. És ha már elsőrangú szinjátszóból vagy kormánybiztosból súgóvá akart leereszkedni, úgy a kormányfőnek inkább azt kellett volna megsúgnia, hogy Cegléd körül valódilag mi létezik az ellenségből, nem pedig a valótól eltérve szinműirói vagy szinjátszói modorban képzeménye szerinti nagyitást adni, s ha már ezt tette, nem kellett volna legalább azt hazafiutlansággal tetéznie, azaz a nagyitást nyilvánitva, a sereg kedélyére károsan hatnia.

Visszatérvén Kőrösre, bár itt a kormányfő egyenlitgető, buzditó s ösztönző szerepében szerencséltette jelenlétével a sereget, mégsem birt annyit hatni, hogy ha már a fő- s alvezér közti hajlamtalan érzelmet le nem győzheté, legalább az abból az ügyre nézve eredhető károkat teljhatalmánál fogva elháritsa.

Damjanics jó ember s jó katona volt, de ha valakinek arcával meg nem elégedett, az ellen — mitsem tekintve a lehető rosz következményre, — agyarkodott, s ezért már itten is izetlenkedett Vetterrel.

Alig értek N.-Kőröshöz, ime Egressy Gábor azon hirrel éleszti föl a főket, hogy Ceglédnél az ellenség 60,000-nyi emberrel s nyitott szájjal várja befalni a magyar sereget.

Damjanicsnak több nem kelletett, mert a mint nem tetszett neki már az előmenetel, úgy most határozottan követelé a visszatérést.

Vetter az ellenség állásából, a Tiszafüreden hallottakból, meg abból, hogy az ellenség a magyar sereg

nagyobb részét Tisza-Füreden tudta s arra aránylagos haddal őrködni köteleztetett, — kiszámolhatta, hogy csak Jellasics létezhetett a körülményekhez szabott s erősített hadtesttel Ceglédnél, s hogy annak száma alig érhette el, nem hogy felülmulta volna a magyarok számát; s igy ha Vetter megtámadja őt, előnynyel vívhatott volna.

A fönebbi okokból, s hogy hiában ne tették légyen az útat, Vetternek egy merész gondolata támadt, t. i. a sereggel, ha már ütközésre nem birhatta, Kőrösről Abonynak tartani, az ellenséges két sereg közé vetni magát, s azt egyenként megverni, mit azonban Damjanics szintén meghiusított. Ebből az tetszik ki, hogy legalább Vetter nem hitt Egressy költeményének. Nem is lehetett hinnie azért, mert ha az ellenség állásairól, t. i. a Windischgrätz és Jellasicséről mitsem tudott, oly oktalannak nem tarthatom, hogy ekkor seregét eloszsza s kétfelé kalandoskodjék, és ha tudott ez állásról, tudhatta azt is, hogy az osztrákok két fő hadi tanyája Gyöngyös s Cegléden létezett, s hogy ez utóbbi helynél Jellasics 30 ezer emberrel nem dicsekedhetett. Itt Damjanics hibánál többet: bűnt követett el a haza ellen, mely őt kedvencének nyilvánította azért, hogy érte már annyiszor tevé ki életét.

Damjanics Ceglédnél miért ellenzette az ütközetet? felfogni nem lehet; mert ha fel is tennők, hogy Jellasics erősebb volt, egy oly dandárral, melyben a 3-dik, 9-dik honvédzászlóalj, aztán a 19-dik sorezred 3-dik zászlóalja s a lengyel zászlóalj létezett, melyek vitézsége például szolgált, s melyek ütközni nem csak készek, de még vezénylőiket is ütközetre készteték, szóval: melyek a lehetlent is merénylenni szereték, mondjuk, hogy ily dandárral még nagyobb erő ellenében is visszahuzódni bűn nélkül nem lehetett.

Az ellen-sereg előtte többnyire határőrökből állott,

kik kedvök ellen harcoltak a magyarok ellen, s kik oly túlságos hősiességgel nem birtak, hogy a rohamokat con amore fölkeressék, mit csak ott szerettek tenni, hol zsákmányra vala kilátás; annál kevésbbé lehetett hát ehhez kedvük nyilt téren a magyarok ellen, kiknek kedvenc verekedése a puskaagygyali fejbeütés volt. A rohamot tehát nem kedvelték, — mit Damjanics hoszasabb szolgálatában s a bánáti csatázásoknál eléggé ismert, — s annál kevésbbé szerették azt fölkeresni. Ezen jellemzést legjobb lelkiösmérettel mondhatom el én is, ki velök 1813-, 1814-, 1815- s 1821-ben elég soká szolgáltam, hogy őket ismerhessem; s később is — kevés esetet kivéve — az 1848-diki olasz forradalom kezdetétől egész a st.-luciai csatáig hadi jellemöket nem láttam változni.

S igy Kőrösről nolle velle vissza kellett térni. A cibakházai hidnál újra személyeskedési botrány történt, mert a fővezénylő a hídon átmenetelt gátlani parancsolá, az alvezénylő pedig erőszakolta ezt; elég az hozzá, március 17-dikén a magyar sereg újra a Tisza balpartján volt, s ezzel legalább nyolc napot veszte, más veszteséget ide nem számítván.

Már most ha valaki azt kérdezi, hogy a kormányfő mit művelt? a ki „mitsem"-et fog mondani, nem tévedend; mert hibázott Kossúth, hogy akkori mindenható tekintélyével a támadt ízetlenségeket nem egyenlítette ki, vagy azokat hatalmával el nem nyomta; hibázott biztosai megválasztásában, mivel ezek a valót a hamistól megkülönböztetni nem tudták; s végre hibázott, hogy személyes jelenléte alkalmával a rosz példákat — mitsem tévén ellenök, — jóvá hagyni látszatott.

Mivel pedig Kossúth ez egész történetet szépité, föl kell tenni, hogy ő is Damjanics ferde viseletének alattomos pártolója volt s ekkép Damjanicscsal együtt a hon iránt kevés jóakaratot tanusított.

Cibakházáról haza jövén a kormányfő, „Közlönyében“ (risum teneatis!) tudósította a hazát, hogy lábbelihiány miatt nem sikerült a hadi munkálat, s csuda volt, hogy a hadügyérre nem tolták fiascojukat.

Vetter tehát egész seregével a menuet második figurája szerint Tisza-Füredig jött vissza. Görgey pedig addig, — előre látván Vetter szerencsétlenségét, — nem igen sietett, s március 25—26-dikán Gyöngyös körül s már akkor a Tiszán újabb átkelésre készülő sereggel közlekedésben létezett.

Tisza-Füreden tartattak az új hadi tanácskozások, melyekre Görgey is megjelent s ott találkozván Damjanicscsal, ezzel Vettert ex professo mérgesiteni föltették, hogy így azzal vezénylői állását meguntatva, őt eltávolítsák. Az összebeszélés főbb személyeinek ez is (jellemük nem nagy dicséretére) sikerült, miként ezt Görgeynek egyik csodálója a „Constitutionelles Blatt von Böhmen“ cimű lap 1849-dik évi folyama szeptember 25-dikei, 229-dik számában kijelentette, így adván elő a dolgot: „Görgey éjszaka érkezvén Tisza-Füredre, Damjanics szállását, — kit nem ismert — fölkereste, s ott minden zaj nélkül a földre feküvén, elaludt. Damjanics, a mint fölébredt, ismeretlen személyt látván körülötte törzstiszti ruhában, azt szerencsés sugallatból Görgeynek ismerte föl s rá kiáltott, mire Görgey fölébredt s alig nézett Damjanics szeme közé, pálinkát kért, hallván már azelőtt, hogy Damjanics az ily tábori modor nagy barátja, s azzal hajlamát hamar meg lehet nyerni. Magyar-lengyel szokás szerint Görgey rá köszöntött Damjanicsra s visszaköszöntetett. E reggeli iszogatás közben természetesen a legközelebbi hadi eseményekről szólottak s ezek közt a fővezénylőről is. A beszélgetés közben Damjanics németül szólalt fel: „Lass mich nur machen, ich werde den Kerl schon zu todt ärgern.“

E dolog nem a legszebb s e két férfi kislelküségéről — hogy többet ne mondjak, — teszen tanuságot. El is érték céljukat, mert az egyik Tartüff-féle, a másik dacos ellenzéssel a kissé hiu fővezénylőt gyúladós epelázba dönté, mire nagy lőn az öröm.

Vetter beteg lévén, Görgey végre megkoronázva látta hosszu s következetes eljárása s dicsvágya célját, mert bárha csak helyettes állásban, de mégis a magyar sereg élére jutott.

A sereg vezényletét átvette tehát s teendőire nézve nem is kellett fejét sokat törnie, mert ha sikerülend az ellenséget megvernie, a Vácig szóló tervet már készen vette át ezen esetre, s igy a tollára nézve ügyes táborkari főnök a részleteket csakhamar kidolgozhatá, melyek végrehajtását vagy magának a vezénylőnek, vagy felsőbbrangu más meghittjeinek kelle a téren felvállalniok, mivel ilyesekkel — mint az egész seregben egyhangulag hallottam, — Bayer nem szeretett bajlódni, azt gondolván, ha ő mint március előtti játékszini szerepmásoló a forradalom alatt a hadi szinészeknek kiadta szerepeiket, neki az alatt az első lövés után biztos helyen, kancsó bornál kell elmélkednie, s agyában elkészitenie a másnapi szerepkiosztást.

Az új helyettes-fővezénylőnek — mint láttuk — serege a Tisza két partján állott s miután azt, mit orra előtt el hagyott rontatni, helyreállitani parancsolta, s a bal parton álló sereg átkelése elhatároztatott, március 29-dikén Gyöngyösre tért vissza. Itt mint fővezénylő bemutatta magát s mivel Tokaj óta semmi mulatságot sem adott, tisztjeinek kedveskedett egygyel s abban ő is fris arszlánként szívet igéző nyájas leereszkedéssel vett részt.

A kormányfő is megjelent még az átkelés alatt a sereg buzdítására, s most ragyogó arccal jelenhetett meg, mert a fővezér a szerencsejáték jegyeiből általa kihúzott

quinterno volt. A kormányfő qua teremtő Görgeyvel, teremtettjével jó viszonyban állott, mivel mindkettő óhajtott magas polcán működhetett.

Örültek ezen tehát ők, örült a magyar világ fele, s igen sajnálom, hogy nem mondhatom, mikép az egész magyar világ.

Mit csináltak az ellenséges hadak március 16-dika óta? nem tudom; hogy nem igen sokat mozdultak ki akkori helyeikből, igaz, mert Windischgrätz még mindig a Podmanitzkyek kiesfekvésü lakában, Jellasics pedig Ceglédeu veszteglett. A két híres osztrák vezér s a sereg összetett karokkal várta a jövőt. Szerencsések valának s ezért nem láttak; mert ha láttak vagy hallottak volna, nem hiszem, hogy tétlenűl maradnak egy helyen. Talán csodálták azon merész gondolatot, mikép mer Görgey gyengébb hadtestével, minden öszköttetés nélkül annyi ideig magában állani, vagy pedig csodálták a másik seregrész kétségbeesett merényét, midőn az a legiszonyatosb úton, (milyekről nyugati Európának nincs s csak Törökhonnak van fogalma) a tiszai kiöntések között, egy töltésen a 6—12 fontos ágyukat 8 ökörrel vontatá Poroszlóig s három napig bajlódott, mig kiváncoroghatott belőle. Windischgrätz e csodálkozása közben tehát mitsem tett, sem akkor, midőn ő még erősebb vala Görgeynél, sem akkor, midőn ez átkelőben volt. Csodálata közt azonban Aszódról Jászberénynek tartott, Árokszálláson öszköttetési gyenge hadosztályt hagyott s minden mozdulatában a magyarokéról ép annyi tudatlanságot árult el, a mennyivel mi Nagy-Kőrösön dicsekedhetének s igy most ő utánozván minket, az alkalommal élni nem tudott, sem késedelmünket saját hasznára fordítani.

A magyar sereg akadálytalanul haladt előre, s mig Damjanics, Klapka s Aulich hadteste Jászberény felé tartott, Windischgrätz s Jellasics közé vetendők magu-

kat, az alatt Görgey a mellette levő seregrészből Gáspár ezredes alatt egy erős hadosztályt Hatvannak mozdított.

Gróf Schlick ápril másodikán a hatvani lelkész társaságában örömmel nézte a toronyból a magyarok jöttét, mondván: „Jetzt werden Sie gleich eine Hasenhetze haben"; a lelkész az ellenkezőt látta, s midőn felelni akart, a nyúlászó tábornok már akkor eltünt volt.

Gáspár, — kinél Kiss altábornagy dillettánskodott, — Schlick elővédjét Hatvannál be- s ki is verte s a Zagyván átkergette. Jó, hogy itten az osztrákok kevés előrelátással birtak, s hogy ha nem kevesebb, tehát hasonló erővel várták be ellenüket; mert ha nem sikerűl Gáspárnak az osztrákokat megverni, egyedűl hagyatván jó ideig, a hátrálásban bizonyosan sokat kell vala szenvednie, mig Görgey seregével segítségére jöhet.

Sajátsága volt Görgeynek elővédjét egy egész menettel előre küldeni, hogy addig a hátullevők biztosabban nyugodhassanak. Az igaz, hogy az elővédnek, ha biztosítni akar, jóval előbbre kell lennie, a tért kivizsgálnia s azt védenie, mig a sereg eléri; azonban az elővédet nagyon messzire előre küldeni, mindig veszélyes kisérlet, ha csak nem áll az a seregnek legalább harmadából. Görgey ez eljárását valami okkal szokta igazolni; a rosz világ azonban mást hitt, minthogy mindig azon embereit küldé előre, a kiket nem szeretett.

Gáspár ezredes érdeme szerint tábornokká neveztetett ki.

E hadosztály tovább is gróf Schlick ellenében maradt s e felől fenyegeté az ellenséget; később előfordult szebb hadi eseményekben azonban igen kevés, vagy épen semmi részt sem vett, mivel nekie ez oldalról az ellenség mozdulásira ügyelni volt feladata.

Mig Hatvannál csatáztak, Damjanics, Klapka s Aulich hadtestei Jászberényt elérték, s innét útjokat

folytatván, Tápió-Bicskénél találkoztak az ellenséggel s pedig Jellasics hadtestével.

Mily vezérelvvel kezdődött a hadi munkálat? abba ezen sorok irója beavatva nem levén, nem tudhatja bizonyosan; de hogy Pest kitisztitása volt a főelv, azt gyanitani lehet, mivel az előbb emlitett hadtestek mozdulatai a vasút felé valának irányozva, hogy onnét Jellasicsot elmozdítsák s ha lehet, megverjék.

Az ellenség azonban, midőn a magyarok mozdulatáról értesült, Jellasicsot magához hívta s ez igy útjában találkozott a magyar sereggel, mely előnytelen téren, melyen lovasságát nem igen használhatta s apró hídakon kényszerűlt átvonulni. Klapka vezette az elővédet, a ki a verpeléti s az egerfarmosi baleseteket valamely szép címmel elfelejtetni kivánván, nagyhetykén Tápió-Bicskének tartott. Damjanics Klapkához majd minden verekedés előtt tréfából igy szokott szólani: „Ich weiss, du wirst wieder laufen“. — Tápió-Bicskének Klapka kevés előrelátással tartott, hol büszkén s rohamlépésben dugta be orrát a faluba. Az ellenség védve tartván a falut, rejtett állásban létezett, midőn oda a magyarok beérkeztek. Ezek komolyan s élesen fogadtattak, ugy hogy rendetlenségben futott vissza az egész hadtest. Ha Damjanics derék hadtestével nem jön segélyére, iszonyú veszteséget szenvedett volna. Damjanics szintén rohamra doboltatott s az ellenséget kiverte Bicskéből. A magyarok Jellasicsot személyében mondák megvertnek, az osztrákok szerint azonban csak hátvédét verték meg. Annyi tény, hogy az ellenség ki volt verve s üzőbe is véve, ki szintén sáros s eres téreken keresztűl vonult Isaszegnek.

Ujra bánhatta itt Damjanics nagykőrösi ellenzését, látván, mily ellenséggel volt dolga, s e fölötti rosz kedvében rendelhette el a bicskei lelkész agyonlövetését, mily igazsággal? nem tudom; bár igaz, hogy az ottani lelkész

több olyassal terheltetett, mi háborús időkben csakhamar megszerzi a halált.

Itt történt egy középkori tény is. Az ellen-lovasság egyik főnöke kihiván egyet a magyarokéból párviadalra, a párviadal elfogadtatott; osztrák részről a nagy s erőstermetű Riedesel, magyar részről pedig a középnövésű s karcsú Sebő vagy Sebők, a Hunyadi-huszároktól, termettek a téren s elkezdék a viadalt; a két sereg lovassága publikumként szemlélő volt.

Végre a nagytestű Riedesel földre terittetett, Sebő pedig éljennel fogadtatott.

Ez eseten kivül semmit sem tett az összes lovasság, különösen a magyar; mert ha tesz valamit, úgy a hátráló ellenségnek talán nagyobb kárt okozhatott volna.

Mig tehát az ellenség hátrál s gyűl, a magyar sereg pedig utána tart, beszéljünk addig egy kissé lovasainkról.

A magyar huszár európai, sőt világhirű, minden seregben kedvenc, s az osztrákéban különösen minden tábornok sóhajtozott a huszárért. Tehát voltak jó lovasaink, sőt jó századaink, osztályaink s jó ezredeink, de ez tovább nem ment; mert bár gyakran két, sőt három ezer huszár is volt jelen egy-egy csatában, sőt megesett, hogy több is, de nem működött úgy, a mint kivánni lehete. Nem pedig oly vezérek hiánya miatt, kik Seidlitz, Nádasdy, Papenheim lovas-tábornokokként az ily hatalmas tényezőt alkalmilag s jól tudták volna használni. A főhadnagyokból improvisált vezérek azt gondolák, hogy túlteendnek az emlitetteken, de ez csak gondolat volt, a tények elmaradtak. Pedig a hol olyan ezredek voltak, mint a 10-dik, a 9-dik, a 6-dik, a 2-dik, a 3-dik s a 4-dik, melyek az országban szállásoltak, s aztán a 12-dik és a 8-dik fele, — melyek bátran s elszántan bevágták magukat a honba, — mondom, hol ilyes huszárezredek léteztek, fájlalni lehet, miként többet nemcsak hogy nem

eszközlöttek, sőt hogy a háború vége felé aránylag kevesebbet tettek a többinél. Az első huszárezred legjobb akarat mellett is hirben s vitézségben szerencsétlenebb vala a többieknél. Az ujonan alkotott huszár-ezeredek eleintén gyöngén valának kezelve, később azonban jó vezénylő alatt jobban dolgoztak s némelyek közülök különösen ki is tüntették magukat.

A hatvani s tápió-bicskei szerencsés esemény után vérszemet kapott a sereg s ezután nagyobb kedvvel áldozta föl életét s tűrte fáradalmait.

Az april negyedikén vagy ötödikén történt tápióbicskei csata után seregeink az ellenség után nyomultak. Ez Gödöllő s Isaszeg körül vett hadi állást, öszpontositott erővel. — Isaszeg átvágott, fedett s a természet által nagyobb tömegek közeledését gátló helyzet, hol az ellenség védelmi állásban várta s fogadta ellenét. A földminőség eddig, — ha a branyicskói hegyszorost kivesszük, — sehol sem volt annyi akadálylyal összekötve a támadásra nézve, mint az isaszegi állásnál. A sereg azonban az előbbeni szerencsés viadalok által felhevülve, a legnagyobb elszántsággal ment az ellenségnek, s körülötte tudván a még meg nem győzött dandárt, a 3-dik, a 9-dik honvéd-, s a 19-dik ezred 3-dik zászlóaljából állót, a többi is bátorságban s vitézségben ezeket utánozni készült.

April 6-dikán kezdődött az ütközet, mely eleintén egyenlő szerencsével folyt, sőt némely rohamunk vissza is veretett. Midőn azonban Damjanics hadtestéből a hősies dandár a legnagyobb tűzben s erőfeszitéssel a legnehezebb állást szerencsés rohammal bevette, az ellenség megingattatott s az állást elhagyni kényszerült, Pestnek s Vácnak húzódván erejével. Vácon egy erős hadosztályt hagyott, mely Windischgrätz seregének hátvédül s támaszul szolgáljon, mig csak a gőzhajók képesek nem lesznek a podgyászt s gyalogságot a Duna jobb partjára átszállitani.

Eddigi legnehezebb s talán legvéresebb ütközetünket diesőn nyertük meg. Gáspár miért nem vett részt benne némileg? valamint ellene, Schlick is, ki az ágyúdörgések felé sietett, miért volt csupa felvigyázatba merülve? s miért nem küldött Gáspár heverő lovasságából — midőn ellenének erejét fogyni észrevehette — Vác s Gödöllő közé egy erős portyázó csapatot, mely az ellenség hátában megjelenve, ha egyebet nem, legalább sok izetlenséget okozhatott? — miért nem tették mindezeket? — nem tudom; s Görgey, ha már az ütközet terét megtartá, miért nem űzette az ellenséget jobban? ezek mind oly kérdések, melyekre felelettel a vezénylők adósak maradtak.

Az isaszegi ütközetnél tisztes távolságban jelenlevő kormányfő jelentette, hogy Görgey szintén tisztes távolságból látcsövén át figyelmezvén az ütközet menetére, ekkor hadistennek látszott; s ez helyes, mert a kormányfő biztos helyéről legjobban itélhette meg.

Mivel az ütközet vitézül nyeretett meg, illett, hogy a sereg utána babérján nyugodjék, s hogy jól megvendégeltetés után a további fáradalmakra felüdüljön.

Azonban célszerű volt-e nem követni mindjárt másnap az ellenséget nyomban? ezt a történelemre bizom meghatározni, s azt hiszem, hogy a fővezér legjobban tudja, miként ezt tenni nem volt lehetetlen.

Gödöllőn, Grassalkovics herceg királyi, de elhagyatott palotájában volt a kormányfői s fővezéri főtanya. Ezen kedvenc helyén szerette volna a kormányfő, — ha a sors engedi — mint Washington, eszének s hazafiuságának gyümölcsét élvezni, vagy pedig ottan, a függetlenség tökéletes kivivása után Cincinnátuskodni, s ezt, mint a rosz világ mondja, legbuzgóbb meghittjei közt mint titkos lelki vágyát ki is nyilatkoztatta.

Miután a fővezér s alvezérek rövid értekezés után elhagyták a kormányfőt, ez a kastélynak Mária-Terézia nevű

szobájába lépett, hol a bútorzat a királyné látogatása után azon módon tartatott fenn; itt helyet foglalt azon ágyban, melyet hajdan Mária Terézia használt, s Kossúth keleties képzelettel az országgyülésnek azt jelentette, hogy az ágyat a fejedelemnő testének párolgásától azon melegen találta! Hátha e meleg Windischgrätz testéből származott? ez kevésbbé lenne csoda s az utókor természetbuvárainak kevesebb fejtörést okozna. Akárhogy volt, az előbbi nap fáradalmai után elszenderedett.

Alig kelt ki ágyából a haza nemtője, szobája ajtaja előtt látta a hivek főnökeit s pedig heverni a földön, mert a haza egészségére s jövendő boldogságára áldomosozván, még babérjaikon nyugodtak. Ezután jöttek vagy jöhettek a tanácskozások a további hadakozás terve fölött, s miután a politikai hadirányzó s a vezérek elhatározták a teendőket, 8-án Damjanics és Klapka hadteste Vác felé indittatott, Auliché Rákosnak, Görgey pedig még hátramaradt. Mit testületileg nem végeztek, most ketten végezhették s igy fölteszem, hogy már akkor a két lehehetőség fölött tanácskoztak, hogy t. i. ha az ellenség Komárom felszabaditása után kiverettetik, vagy ha ez nem sikerül, mit kellessék tenni?

A győzelem után s még több győzelem reménye fejében Kossúth a dictatoriális székbe ült és támogatva Cs. Cseh Lajos, derék főbb titkára fellengő eszméitől, gödöllői kelttel szórta ukázait a hadügyminiszteriumba. A soknál is több tábornoki kinevezés s a temérdek érdemjel kiosztása, melyek Isaszegnél még lehettek érdemelve, ezek még csak megjárták; de hogy a constitionális szellemet, még mielőtt az ország övé lett volna, oly hamar pofon csapja, s hogy a képviseleti hadügyminisztert föltétlen engedelmességre hivja fel, ez már a mint időtlen, úgy nevetséges is volt.

A kormányfő tehát, — a mint a hadügyminiszternek

irá, — elunván ennek ellenvetéseit, azokat megtiltja s föltétlen engedelmességre hivja fel. Ezekre a hadügyminiszter modora szerint azt felelte, hogy a föltétlen engedelmességi követelést a „ház“ elé viendi, kérvén majd attól erre vonatkozó határozatát.

Itt történt az is, hogy nehány honvédtiszt a fogságból haza kerülvén, ezek azt beszélék, hogy az ausztriaiak őket 4 krnyi napi pénzzel ellátva visszatérítő útlevéllel (németül: Schubpassal) küldék haza. A honvédelmi bizottmány erre a hadügyminisztert fölszólitá, hogy repressáliával fenyegetve, emberiségesebb bánásra hivja fel Windischgrätzet a magyar foglyok irányában.

A hadügyér megint oly együgyű volt, hogy „az ország óhajtására“ az elfogott tisztek számára sorsuk könnyebbitését, irányukban udvariasb bánásmódot s rangjukban meg nem aláztatását igyekezett kieszközölni. Azonban egy szerencsétlen kifejezést talált per modum captationis benevolentiae használni, hivatkozván az „angeborne Grossmuthra.“ Hallatlan kifejezés volt ez egy Windischgrätz irányában, ki az emberevők legroszabbika! A honvédelmi bizottmány ugyan belé egyezett ezen kifejezésbe, de nem a gödöllői hősök, kik valami ördögöt szagolván a levélben, a helyett, hogy az elővédhez küldötték volna a bepecsételt irást, azt constitutionális szellemben feltörték — Kossúth s Görgey benne hunnyászkodást láttak rejleni s igy visszatartóztatták. A mit én szép módjával óhajtottam elérni, ők durva, goromba irással vélték megnyerni. Másolatát sokáig hordtam zsebemben, gondolván, hogy az a ház elé jön; de elmaradt s igy sajnálom, hogy nehány élctől ad hominem megfosztattam.

De térjünk vissza s menjünk Vác felé, hová Görgey is a nagy hadi s egyéb eszmecsere után elindult. 10-kén Damjanics és Klapka megtámadták Vácot, ostrommal bevették s a Götz s Jablonovszky által vezénylett

ellenséget kiverték; Götz tábornok elesett, s ezt Görgey katonai pompával temettette el. Az ellenséges osztályok sietséggel Párkánynak tartottak, s a Duna jobb partjára, Esztergomba költöztek.

Mig ez Vácnál történt, azalatt Aulich hadteste a Rákosmezőn több napon át Jellasics hadtestével csetepatézott.

Ezen előjátékok után Pest megtámadása, következőleg ennek e felől fenyegetése következett volna. Aulich azonban jónak nem tartotta Pestet megtámadni, Jellasicsnak pedig nem igen volt kedve a magyarokat felkeresni, mert elég dolga volt az elköltözés előkészitésével, s igy örült, ha az ellenséget mindaddig feltartóztathatja, mig a hadi készületek, podgyászok, betegek és sebesültek lehetőleg biztos helyre szállittathatnak, hogy aztán ő is átmehessen a Duna jobb partjára.

Görgey Damjanics, Klapka és Gáspár hadtesteivel a Duna balpartján Oroszi, Ipolyság s Léván keresztül a Garamnak tartott, hova april 16-dikán el is érkezett.

Mivel pedig april 8-dikán indultak el a seregek Gödöllő tájékáról, s mivel a kormányfő is onnét visszajött Debrecenbe, hogy a sereg tetteiről jelentést tegyen, tehát addig is, mig új hadi tettek által a magyar név dicsőségéről hallandunk, a seregeket az útban hagyjuk s a debreceni dolgokról beszélendünk, meg némi harci böngészetet tartandunk, melyekről elfeledkezénk szólani.

VI. FEJEZET.

Honi dolgok. — A magyar alkotmány eltörlése. — A magyar nemzet-gyülés függetlenségi nyilatkozata. — Perczel szerencsés harcai a Tisza-mentében. — Vitézi rend. — Dembinszky Lengyelhonnak tart. — Görgey folytatja győzelmeit. — Budát beveszi. — Némi elfeledett dolgokról való megemlékezés.

Máshol rövid vonásokban már érintettük: mi történt Pestről való első kivándorlásunk után. Érintettük azt is, mi fordult elő a politikai, kormányzói, hadügyi s a közvéleményt faragó körökben addig, mig Dembinszky hozzánk nem érkezett, s mig legjobb igyekezete dacára szerencsétlenül nem járt. Elbeszéltük csapásainkat, szerencsétlen működéseinket, veszteségünket s egyenetlenségünket a politikai, diplomatiai, kormányzói s hadi téren.

Elmondtuk, hogy azután megvigasztaltattunk fegytelen, össze nem függő s össze nem hangzó állapotunk dacára s pedig fényes, győztes hadi tények által, melyek jobb jövővel kecsegtettek, s a hon áldozatkészségét fölébresztették.

Dolgozott tehát mindenki tehetsége szerint; de ki a kötelességén felül is s pedig véres verejtékkel dolgozott, adott, adakozott, tűrt s nehéznek, soknak mitsem talált, szóval: a ki mintája volt a derék embernek, polgárnak s hazafinak, az a magyar törzsfaj volt, mely előtt Kossúth-

tól kezdve egészen le a művelt kaputos, frakkos, quekkeres, attilás s magyarkás alsóbbfokú egyéniségekig mindannyian leborulni tartozunk, mert ezen inges, gatyás, ködmönös, szűrös, bundás magyar faj előtt önhitt felsőbbségünk lelapúl, s annak nagysága előtt mi mindnyájan kicsinyek maradunk.

Noha az eredeti magyar faj tünt ki legjobban, de elösmernünk illik azt is, hogy — igen kevés kivétellel — a többi faj is becsületesen részt vett.

A régibb felosztás szerint a tiszántúli s némely tiszáninneni megye vétetett eddig leginkább igénybe. Aprilban, midőn az ellenség két fő-hada a Duna jobb partjára veretett vissza, tágasbúlván az áldozati tér, a dunáninneni megyék is járulhattak a közszükséghez, s járultak is, mig később némely dunántúli megye is önkénytesen részt vett az áldozatokban, mert a Szepességből szuronyok, puskacsővek, Kassáról lőpor, Nógrádból lovak, s mindenhonnét hadi-készletek szállíttattak.

Az országgyülés sem hevert, mert a mint egyrészt a háború folytatására a kormánynak mindent utalványozott s mindent, mit csak a kormány a haza felszabaditására kért, megadott, — úgy másrészt a belügy sokféle követelései, u. m. az igazságszolgáltatás, a megyei ügyvitel, a nemes birtokosság kárpótlása, s a közlekedési ügy kereskedelmi tekintetben figyelmét szintén ébren tarták, s azokon telhetőleg segiteni iparkodott.

A Debrecenben megjelent, ott működött s magukat erősebb jellemü honatyáknak tartó képviselők a meg nem jelenőket a képviselők sorából kitörülni követelték, mint ezt már emlitők, s erre az úgynevezett pókhálózás, vagyis kitisztitás megtörtént, s csak nagy ügygyel-bajjal lehetett megtartani a lajstromban olyas hazai neveket, milyek Széchenyi István, Deák Ferenc s mások. A kitörültek pedig, mint azon legitimista képviselők Fülöp-Lajos

alatt, kik V. Henriket, az in partibus francia királyt meglátogatták, meggyalázottaknak nyilváníttattak.

Ha a természetes érzék, — mit a franciák bon sens-, az angolok common senses-nek neveznek, — adja meg a nevek s nevezetek közönséges értelmét, ez esetben mi bakot lőttünk, nem classicai bakot, de politikait.

A nép ugyan nem sokat ért az értelmi erők működéséhez, azonban Debreceenben a civis uraktól mégis többször hallhattam ilyes megjegyzéseket: „Ugyan nem lehetne-e másról s jobbról tanácskozni, mint akasztatni akarni azokat, kiket még meg nem fogtak?“ mert a kormányzó erélyesen ráparancsolt a hadügyérre: „mivel oly sok helyről hallja, miként árulókkal s árulásokkal vannak körülvéve a kormányszék, a főbb városok, a sereg s a hivatalok stb.; azért ezeknek elejét venni, azokat gátolni s büntetni kötelességének lássa“.

E kormányi peckelésekre a hadügyér azonnal megfelelt s mivel úgyis megunta már a sok feladást, rágalmat s koholást, milyekből vizsgálat után mi eredmény sem sült ki, azért hogy a vádlók s vádlottak, a bűnösök s a roszak óvatosabbakká legyenek, s hogy a roszat akarók s tevők megijesztessenek, oly rendeletet sújtott a közönség közé, mely egyrészt drákói természetü volt, másrészt pedig a polgári rendet is alája vetette, s ekkép a halál-büntetés szóval való fenyegetésével akart hatni.

A mint az országgyülés olvasta ezt, másnak bőrét féltvén s a magáét is veszélyeztetve látszván, kikelt a hadügyér rendelete ellen. A hadügyér örült ennek, mert ekkép önkényesnek látszó állásától fölmentetve, országos határozat által az egyoldalu rendelet törvényesen megsemmisittethetett.

Az országgyülési vita alkalmat nyújtott a hadügyérnek humorisztikus előadást tartani, melylyel drakóiságát

kiegyenlitette; a kormányfő pedig, ki okot adott a vitákra, lovagiasan sárban hagyta a hadügyért.

Voltak ugyan még más határozatok s viták is, hanem mivel azok másodrendüek s nehányon kivül alig voltak érdekesek, azért azokat elhallgatjuk.

A mit most irandok, azt talán szintén jobb lenne a feledékenységnek adni át, mivel mindenesetre homályt vet a kormányfőre; de mivel azt hirlap is érintette, tehát felebarátilag e sorok irója is fölemlitendi.

Az értelmes világ tudta, mily rövidlátással választotta a kormányfő embereit, sőt hogy némelyeket még barátságára is méltatott, kik a közvélemény előtt —' hogy többet ne mondjak, — nem a legjobb hírben állottak.

Az „Esti Lapok" hirlelték, hogy Madarász László rendőri főnök, a felakasztott gr. Zichy hagyományából, mely Duschek által az ő őrzésére bízatott, — gyöngyöket, drágaköveket, ékszereket s ilyeseket saját hasznára forditott, vagyis elsikkasztott. A „kis forradalmár" pattogott e vádra, de nem védelmezte magát s legjobb barátai, elvtársai, ellenesei, halmozva szórták rája Philippicájokat; lealacsonyiták s annyira sujtották, hogy a „forradalmi jellemnek" menekülnie kellett; de azért még a vele társalkodók s az őt pártoló főbb férfi s aszszonyi körök ellen szintén sok észrevételre adott alkalmat. Mig a Madarászt ért vádak igazaknak mutatkoztak, addig rebesgettek a hirlapok mások ellen is vádakat, melyek a tett szoros vizsgálat után igazaknak nem találtattak. Igy Katona Miklós őrnagyot a félrevezetett közvélemény szerencsétlen hadi munkálata miatt mult októberben csaknem árulónak hitte; ez azonban becsülettel feloldatván a vád alól, Dembinszkyhez jött segéd-tisztnek, ki alatt bátorságának s vitézségének oly jeleit adta, hogy Dembinszky által — ezredességre s érdemjelre méltattatott.

Több osztrák hadi fogoly sorsán is segitettem, meny-

nyiben a heves hazafiak nem gátoltak. Montecucolli ezredes, Fligelli őrnagy s mások, kiknek sorsán könynyitettem, megemlékeznek-e ama vigasztalásra, hogy: „az ő szenvedéseik rövidek lesznek s midőn az övék mulandnak, a mieink elkezdődnek!“

Debrecenben történt Petőfivel, eredeti nagy költőnkkel is ösmert bajom, kit az egyenruhai szabály ellenére nyakravaló nélküli megjelenéseért saját verseivel figyelmeztettem, kinek mivel az „à la Hamlet divat“ elnevezés nem tetszett, — goromba kifejezéssel nyilvánítá megvetését s honvéd-ruhájunak és honvéd tisztnek többé nem akart ismertetni. E goromba levele sajtó útján nyilváníttatott, mire Petőfi, beléesvén szokott szerepébe, egy jó satyrát irt a hadügyér ellen, melyen jót kacagtam s melyet a becstelenitett honvéd-tisztek is jónak találtak. És ez szép volt, s még szebb volt az, hogy Bem őt ezért őrnagygyá nevezé ki. Ez curiosumként álljon itt s ezzel menjünk át a legfontosabb tényre.

A posteriori itélve, ha a legfontosabb s itt mindjárt előhozandó esemény történetlen marad, meglehet, hogy a repressáliák valami parányival kisebbek lesznek vala; de april 14-dikének elmaradása sorsunknak jobb véget bizonyára nem szerez.

Az Isten tudja csak valódilag, hogy az oroszok be nem jönnek-e, ha april 14-dikén mitsem nyilatkoztat ki a nemzetgyülés? e sorok irója legalább akkor sem hitte s most sem hiszi, hogy az oroszok bejövetelét bármi is gátolta volna. Azt sem hitte s hiszi, hogy ha a lengyelek semmi részt sem vesznek honi dolgainkban, mikép akkor az orosz bejövetel elmarad. Mert hogy mintegy 2100 lengyel nyújtott légyen erre főokot, az hihetetlen.

Mit éreztünk a kápolnai ütközet s a tisza-füredi eset után, emlitettük; hanem korántsem képzelhettük ekkor,

mily következményeket szülend az első ütközet az osztrák kormánynál.

— — — — — — — — — — — —

Emlékirónk itt egyéb elmélkedések után áttér annak megemlitésére, hogy Windischgrätz a kápolnai ütközet után oly jelentést küldött fel Olmützbe, mikép ő a háborúnak két hét alatt véget vetend, mit a dolgok azonkori állásában ő maga sem hihetett; s fölemlíti azt is, miként azon alkotmány, melyet az osztrák örökös tartományok 1848. márciusában nyertek, Windischgrätznek ezen tudósitása után 1849. márc. 4-dikén eltörültetett, s a kremsiri népképviseleti gyülés szétoszlattatott, s ekkor oktroyáltatott a birodalomra a gróf Stadionnal egyesült Bach alatt (ki ügyvédből jutott miniszterségre) azon centralizáló államszervezet, mely következő jelszavat viselt: „Legtágabb demokraciai alapon a nemzetiségek egyenjogusitása a feloszthatlan császári birodalomban“, s ezzel egy tollvonással meg lőn semmisitve Magyarország nyolc évszázados s annyi eskü s szerződés által szentesitett ősi alkotmánya és önállósága is. Ezen, a dynastiára s a nemzetre nézve egyaránt válságos tényből, a hazai történelemre s a közelebbi viszonyokra való hosszabb visszatekintés után, emlékirónk három tanulságot von ki, t. i. hogy a nemzet ősi, szentesített alkotmányának eltörlése megelőzte az april 14-diki nyilatkozatot; hogy az april 14-dikei nyilatkozat az alkotmány eltörlésének lőn következménye, mely nélkül a kedélyek idáig nem ingerlődtek volna fel; s hogy ily módon az oroszok behivása nem lehetett az april 14-dikei eseménynek, hanem azon ténynek következése, mely ama nap eseményét előidézte. — Az emlékiró által hosszan s élesen fejtegetett események ezen rövidre vonása után ismét őt magát hagyjuk szólani.

— — — — — — — — — — — —

A honnak ezen megszégyenített, önbecsérzetében lealacsonyított s ez által izgatott állapotában, midőn az osztrák had meg volt verve s midőn attól, hogy az újra egyhamar erőt nyerjen, tartani nem lehetett; mondjuk, hogy a kormányfő ekkor fölhasználandónak vélte az alkalmat a nemzet fölött pálcát tört s azzal egyezkedni nem akaró osztrák hatalommal minden összekötő kapcsot fel-

bontani, attól végkép elszakadni s ezzel egyszersmind talán saját legfőbb célját is elérni.

Haza térvén a kormányfő a seregtől, annak győzelmeit, állapotát s reményteljes jövőjét nyilvános ülésben elmondván, szónoklatával az egész gyülést magával ragadta; a közvéleményt pedig már ezelőtt maga részére hódította.

A nyilvános ülés után csakhamar titkos conferentia tartatott az összegyűlt két ház előtt; Kossúth sem nem rögtönözött, sem nem fellengős, hanem erélyes okokkal támogatott előadásában elszámlálta „az osztrák kormánynak már ismert eljárását — — — — — s aztán oda nyilatkozott, hogy Ausztriának ilyen, három század óta tartó — — — politikáját tűrni sem becsülettel, sem lelkiösméretesen nem lehet; hogy az alatt állani bűn s becstelenség; azért ő, Kossúth, azt véli, hogy elérkezett az idő, midőn a hon az egész világ előtt kimondja, mikép az osztrák dynastia Magyarország fölötti királyi jogait elvesztette, mikép azt a magyar fejedelmek sorából kitörülni akarja s a hont függetlennek nyilatkoztatja, fenmaradván a háború végeztével azon kormányzási rendszer s azon államidom választása, melyet a hon az akkori országgyüléssel meghatározand. — Végre még hozzá tevé, sőt egész szónoklata súlyát ebbe helyezé: hogy ezen véleményt a győztes sereg szintén a magáénak nyilatkoztatta“.

A conferentia tagjai — a meghitteken kivül, kik Kossúth elmefuttatásait úgyis ismerték, — egymásra néztek; mert bár gyanitották, de valódilag még sem tudták eddig a conferentia tárgyát s az első pillanatban elfogultan, szótlan maradtak. Kevés idő mulva önmagukhoz jöttek, a vita megkezdődött, s csak kevesen voltak, kik Kossúth javaslatát egyenesen és mindenben pártolák, s ezen kevesek sem voltak ész és értelem tekintetében magasabb fokon, sem pedig a szónoklat- és tudományban

nem tartoztak az elsők közé. Ezek a felsőházból névszerint: báró Perényi s Ujházy; az alsóból Kállay, Madarász József, Irányi, Táncsics s a gyülés nevetségtárgya: Martincsek voltak. Az ellenzők közül Nyáryt, Bezerédyt, Kazinczy Gábort, Kovács Lajost, b. Kemény Zsigmondot, Hunfalvy Pált, a Zeyk-ek egyikét, Tóth Lőrincet s köztük a sereghajtót: Mészáros Lázárt emlitem, mivel mások nem jutnak épen eszembe.

Hanem ezek közül sem szegezte magát egyik sem egyenesen a javaslat ellen, annál kevésbbé nyilatkoztatta azt károsnak; hanem többnyire csak annak opportunitását támadták meg, azt kivánván, hogy akkor mondassék ki a függetlenség, midőn az országgyülés üléseit majd Pesten tarthatja. Ha nem hibázom, Mészáros volt az, ki a többi közt azt mondá, hogy „tartsuk honunkat oly drága gyöngynek, melyért s mely után az egész világ coquettirozzon, s csak akkor mondjuk ezt magunkénak, midőn már az egész hont birandjuk; de most, midőn barátai igen távol, ellenségei pedig igen közel vannak, célszerünek tartani nem lehet egy oly nagy elv kimondását, melynek hatása igen messzire terjed s igy célszerü nem is lehet“.

Kossúth kétszer felelt, s azt állitá, ha az országgyülés nem nyilatkozik oda, mikép független akar lenni, akkor a sereg fogja azt kimondani, melynek véleményét ő legjobban ismeri, s igy az országgyülés a legszebb alkalmat ki hagyja kezéből ragadni, melylyel hona dicsőségét emelhetné.

Okok ide, okok oda, végre is Kossúth győzött és pedig gyönge, erőtlen ellentállás után s elhatároztatott, hogy e tárgy másnap nyilvános ülés elé vitessék. Nyáry legvégül azon inditványt tevé, hogy az ellenzéki tagok a nyilvános üléskor némák maradjanak, hogy láthassa a

haza, mikép ily fontos végzésben mindkét háza egy és ugyanazon véleményen van.

Nyáry ismervén véreit, nem tette ildomosan, hogy a javaslat ellenzőit a nyilvános ellenmondástól el akarta tiltani, mert — egy-kettőt kivéve — nem tudom, ki mert volna ellent mondani.

Elvégezvén a végzendőt, a nagy világ előtt szép, de nem „Divina Comoediát“ játszottunk, s osztatlan egyetértést mutattunk; de ha elhatározott francia vagy angol hongyülési akaratunk és bátorságunk van s önmeggyőződésünk szerint szavazunk, ez esetben Kossúth indítványa bizonyára kisebbségben marad.

A március 4-diki osztrák nyilatkozatra nyers, s a fonalat ketté metsző felelet volt ez. Eszélyes, ildomos vagy politikus volt-e? az más kérdés. A külső politikára a mondottak szerint csak annyiban hatott, hogy Ausztriának Magyarország meghóditását célzó elhatározott akaratjának eme magyar nyilatkozat törvényes szint és igazolást nyújtott, melylyel kimutathatja a világnak, hogy az orosz vendégek meghivására kedve ellen kényszerittetett. — A belső politikára nézve pedig talán még kevésbbé volt időszerü, mert a régi conservativ párt még eddig semlegesen viselte magát, s ha az új magyar ügyet nem is szerette, de némelyeknek, u. m. hg. Eszterházynak és Batthyányinak, Pálffynak, gróf Zichynek, Pálffy Sándornak s még nehány minorum gentiumnak kivételével ellene sem dolgozott. Hanem a függetlenségi nyilatkozat hallatára, minthogy a hon eljárását a korláton ugyis túlhágottnak tartotta, most még jobban elidegenedett.

A haza másképeni elrendezésének elvét kimondani eszélyes nem volt oly időben, midőn biztosítva épen nem, de veszélyeztetve igen is volt; midőn a kedvezni alig kezdő hadi szerencse hamar megfordulhatott, mivel —

miként e tények leirója kimondotta, — Magyarhon legbuzgóbb külső jóakarói sokkal távolabb voltak, mintsem a sokkal közelebb levő ellenség tevőleges befolyását meggátolhatnák, — mit az Erdélybe történt első orosz beütés már ekkor igazolt is.

Továbbá, ha a szerencse elhagy, ki tudja: nem fog-e kelleni épen azzal egyezkedni, kit most elűztünk s a kit, — bármit mondjunk is — eldődeinknek Európa előtt kötött kettős törvényes szerződése kötött hozzánk, mit elvitázni csak szerencsésen végzett háborúval lehetendett.

Illett-e továbbá a magyar néppel hetvenkedő szerepet játszatni, hiuságának tápot adni? melynek állandóságát ugysem biztosíthattuk; s végre a nép által vice-magyar Istennek tartott Kossúthhoz illő volt-e hiuságát és dicsvágyát a hon és népe érdeke ellenében annyira fölcsigázni, hogy őt s ügyét — a helyett, hogy erősebbé tegye, — gyengítse?

Mindezeket és más hasonnemü elhallgatandókat az utókor véleményére és itéletére bizom, mely ha eszmélkedésemet hamisnak tartja, — ám kárhoztassa.

E sorok irója ebben most tán jobban megnyugszik, mintsem azon időszakban; mert akkor ötlött ama jó gondolat eszébe, hogy jó lenne aranyokat szerezni, mikép szükség esetében a külföldre meneküléshez megkivántató eszköz kéznél legyen. Mert önmagában nem talál oly spártai vagy római lelkületet, hogy életét hijába, nem a csatatéren áldozza föl.

Paloczy barátom a másvilágról megmondhatja, hogy szokásakint többször kérdezvén: „Drámánk melyik felvonásában vagyunk?“ e sorok irója mindig azt felelte, hogy a történtek dacára az ötödikből még ki nem jöttünk.

Hogy ezen függetlenségi nyilatkozatnak nagyobb hatása legyen s talán, hogy a nép is anyagi s hamar ingerelhető erejével támaszul és ijesztőül szolgáljon azok

ellen, kik talán ellenzési csiklandból felszólhatnának s ezzel az ünnepélyt háborithatnák, — azért a protestans collegiumból a gyülés a templomba vitetett át.

Nagyszerü látvány, de komoly is volt, az Isten házában s az előtt, ki az ember veséjébe lát, olyast nyilvánitani, minek célszerüsége és jósága felől senkinek lelkiösmerete sem volt meggyőződve, még talán magáé az indítványozóé sem.

A protestans imaház, — bár hibásépitészetü, — de az olyas esetekre, midőn a szónoklatnak hatnia kell, igen alkalmas volt, mivel az oratórium s az áldozás helyéről az egész tömeg elég jól hallhatott mindent. Az egyház hamar megtelt, mivel valami nagy dolog nyilvánossá tételét sejté a nép. A templom oldalszakaszait a két nembeli sokaság az attilától le egész a rongyig, s a piperés ruhától a pongyola szoknyáig fogta el, középen pedig a honnak két házban ülő atyái voltak. — Várakozás és feszültség között kelt föl a kormányfő.

Ez az alkalomhoz illőleg, diszruhában, halvány arccal s kék ajakkal, Cicero kivánsága szerint, „a ki nem szereté az oly szónokot, ki merészséggel és határozottsággal vágván a tárgy érdemébe, mi remegést sem mutat“, — mondjuk Kossúth remegő hangon kezdé szónoklatát, azután mind jobban és jobban erősödve, gondolatait kifejleszté, s végre lángoló szavakkal kimondá: „hogy e honnak önállónak, osztatlanul függetlennek kell lennie, s e szerint kell cselekednie“. — Viharos tapsok, jóváhagyások, helyeslések és éljenzések után a többit a legfőbb gondviselésre bizta.

Kossúthot látni kelle, mikor valamely fontos tárgy került vitatás alá: mily szívemelőleg és megrázólag hatott hallgatóságára, úgy hogy még az ellenző észt is magával és magához ragadta; a hivőket bibliai formuláival s a sokféle, felsőbb s alsóbbrangu érzelmeket mintegy meg-

igézve tudta meghóditani. Látni kellett, hogy zöld s mitsem jelentő szemeivel — melyek szónoklata hevében lángoltak — mikép lövöldözé a szikrát, midőn egész ábrázata fénylő sugarakkal látszott elárasztva lenni. Róla is el lehetett ekkor mondani, mit Lamartine Verginaud-ról mondott: „Ő nem volt minden órának - embere, hanem csak a nagy óráké; s azért a mint a szószékről lelépett, felségének vége szakadt, s csak emberré lőn.“

Kossúthnak e lapok irója soha sem volt, de nem is lehetett volna barátja; de azért, bár gyakran kellett vele vitáznia, őt nem gyűlölte és nem is gyűlöli.

Igaz a mi igaz, s azért meg kell vallani, hogy széles e világon nem lehetett, nem lehet, s talán sok ideig nem is lehetend találni egyéniséget, ki a magyar szívhez, érzelemhez úgy tudjon beszélni; ki magát azzal úgy tudja azonosítani; ki a sokaság gondolatát minden tárgynál úgy ki tudja fejezni; ki a nemzet erejét és gyengéit úgy ismerje; a ki szónoklata hatalmával, a hallgatóságot anynyira meghóditsa, anélkül, hogy leszálljon s pórias szavakat használjon, (a hébe-korban használt esküket kivéve, mit a rómaiak a szónoklat hatása kedveért ugyis nem csak megengedtek, sőt ajánlottak is;) szóval, a ki tetőtől talpig olyan magyar szónok legyen. Voltak ugyan logicusabbak, mint Deák Ferenc, virágosabbak és költőiebbek, mint Kazinczy Gábor, bölcselkedőbbek, mint Szemere Bertalan, financiálisabbak, mint Ghiczy Kálmán, administrativusabbak, mint Kovács Lajos s mások, — hanem egészben véve Kossúth mindannyi fölött állott.

Bár az egész gyülekezet arculata s önmagatartása tekintélyes volt, de valójában ünnepélyes nem. A nép nem igen értette a dolgot s bámult. Az országgyülés nem igen ragyogott az örömtől. Az asszonyok elégedetleneknek látszottak: az ünnepélyért magáért-e, vagy azért, hogy nem

láthattak s nem látathatták magukat? nem tudom. A mit tudok, az, hogy valami visszatetsző érzelem fogta el az egész hallgatóságot, midőn a hamis próféta, az alacsony és aljas ember, Madarász László szólalt fel, s ajánlá, hogy kormányelnökké Kossúth kiáltassék ki. — Ha Kossúth erre az egész honban jobb és becsületesebb embert nem talált, ezért sajnálni kelle őt. S ha nem talált mást, akkor ez jele, hogy inditványa célszerütlen vala.

A történteknek ugyis természetes következménye volt, mikép az, ki az ujabb körülmények közt legfőbb tényezőnek tartatott, legyen feje a kormánynak, mert mióta Batthyányi Lajos fogva vala, nem volt a honban oly egyéniség, ki Kossúthtal versenyezhetett volna; s ha Batthyányi jelen van is, még akkor is Kossúthra szavaz a többség, bár az értelmiség nagyobb része az országgyülésen s talán a honban is Batthyányinak adta volna az elsőséget, mivel a vagyonosabb grófok, bárók, és nemesek s az ugynevezett március előtti fontolva haladók őt becsülték többre.

Szónoklatra Kossúth levén az első s olvasottságra nézve az elsők közé tartozván, a nép csak benne hitt s csak reá esküdött. Mint mondók, beligazgatási, törvénykezési s pénzügyi értelem több is volt, mely őt felülmulta, de ezek nagy része pecsovicsoknak rágalmaztatván, rokonérzelmet nem talált volna, s ha talál is, nem volt azon polgári bátorsággal megáldva, mely ily kétes körülmények közt az ügy élére lépni mer, tudván, hogy Kossúthtal igen, de nála nélkül, — hacsak pártolását meg nem nyerik, — Magyarhonban kormányozni nem lehet.

Mindez nyilvános titok volt, valamint az is, hogy Kossúth a kormányzói állás után vágyakodik; de ily esetben félre kellett volna tennie az álszégyent, s meg kellett volna tiltania barátjainak, de legfőkép a becsületvesztett Madarász Lászlónak, hogy ők legyenek (kele-

tiesen szólva) az ő nyelve, mert találhatott volna tán más egyént is, ki szerencsésnek tartotta volna magát ugyanazt inditványozni.

A dolog megtörtént, s a mint megtörtént, mozgás keletkezett; hahogy külföldi ember van ekkor jelen, azt mondhatta volna, hogy az ajánlott személyt nem óhajtják.

Azonban ezen is körösztűlestünk. Függetlenek lettünk, s lett kormányzónk. Vajjon szerencsések lettünk-e s ki volt-e a város világitva? ezt elfeledém; hanem fáklyásmenetek voltak.

A függetlenségi ünnepélyből egy hasonszerüre mentünk át, mely szintén a protestáns egyházban tartatott, t. i. a kormányzó s az új miniszterek fölesketésére. Ez alkalommal az ülést két róm. kath. püspök s egy káptalanbeli tag disziték. A püspökök egyike b. Bémer volt; szegény ott szavalt, a miért később meg is lakolt. A másik Horváth Mihály, a magyar kormánytól volt kinevezve s most mint miniszter kezde szerepelni. Ezen áhitatos urak jelenlétében a protestáns püspök valóban buzgó, honfias és vallásosihletü szép imát mondott el, melyet az egész országgyülés buzgó figyelemmel kisért.

Az egyházból kijövén, egy kormányfői kegyenc és nyomorult ezredes zászlóaljának új zászlaját szentelők fel, midőn is a szegek beütésénél több honfiui sóhaj és beszéd kiséré a kalapács ütéseit.

Bocsánat, hogy elfeledém elmondani, miszerint a függetlenség kimondása után, midőn Kossúth kormányzóvá neveztetett ki, — a hadügyminiszter egy humorisztikus előadásban lemondott, a kormányzónak sok szerencsét kivánva, nem különben az új hadügyminiszternek s az egész hazának, s hogy a második ünnepélyen már csak mint képviselő vett részt, örülvén, hogy a dictátori szerepet szivesen játszó kormányzótól megszabadulhatott.

Az új miniszterek következők voltak: Szemere

Bertalan elnök s belügyminiszter, Batthyányi Kázmér külügy-, Vukovics Sabbas igazságügy-, Dushek pénzügy-, Csányi közlekedési-, Horváth püspök nevelés és vallásügyi- végre Görgey Arthur hadügyminiszter. Kereskedelmi miniszterségre szükség nem volt.

Ki sem örült jobban annak, hogy izetlen állásából megszabadult, mint az öreg hadügyminiszter. Nem a dolog miatt, mert ezt soha sem sokalta, hanem azért, mert arra nézve is, mit ő a honnál és a seregnél jobban értett, t. i. hogy mi a katona, mire van ennek szüksége, s hogy mi a katona honára nézve? — mindig civakodnia kellett; mert a szakmányába való sok beavatkozást, s kinevezéseket helyeselnie, sőt jóváhagynia is kelle. S ha ezen dolgok csak személye ellen vannak intézve, még elszenvedheti vala, de midőn hadügyéri tekintélyének aláásására irányoztattak, s igy a hon kárára, — akkor a házi békesség kedveérti megnyugvást átkoznia kelle. Végtére seraphi türelem kelle arra, hogy a hires „mitsem rólam nélkülem“ magyar közmondást megtarthassa az ember, s hogy csak a hadügyben történjenek áthágások.

Örült Mészáros lemondásának az egész sereg is, s ebben legfőkép a rosz pénzkezelők s számadók nagy száma, hogy a duzzogó medvétől megszabadulhattak, — bár a sereg feje lemondásomat tudató napi parancsomra igen udvariasan felelt, válaszában az egész sereg hálháját fejezvén ki!

Örült a kormányzó is, hogy bolygatójától (guignon) megszabadulhatott, mert Görgeyn kivül (kitől félt) a többiek akarata szerint látszottak cselekedni, a kik azonban tettleg ezen akaratot egyik fülökön be- a másikon kieresztették.

S igy mindnyájan örültünk, kivéve nehányat a hadügyi személyzet s az országgyülés tagjaiból. — A volt hadügyminiszter nyügében addig maradt, mig a helyettes

hadügyér meg nem érkezett; mert Görgey a seregnél levén, Klapka „pro hoc“ hivatalosan elismert alter-ego lett.

E sorok iróját — a legnagyobb felelőségtől föl levén mentve, — a képviselői teher nem igen nyomta s boldog életet élhetett, ha a haza ügye is mentve lett volna; de ez megmentettnek nem tartathatott, bár akkor a győzelmek stadiumában volt, s igy kedélyéről a jövő rémképei elijesztettek.

Ezek után Debrecenben semmi különös sem történt s a mi történt, később előhozandjuk, midőn majd a haza viszonyait leirandjuk.

Mielőtt azonban a háború további folytatására átmennénk, némely más eseményt kell fölemlitenünk.

Perczel Mór — bármit mondjanak sokan, — sok katonai képességgel birt. A „Március 15-dike“ a móri csatával bármint csipkedte és gunyolta is, midőn abban Cs. Cseh Lajos őt Moor-Schnepfnek nevezte, — mégis kár volt, hogy a sereget egészen elhagyá. Ha azonban igazságosak akarunk lenni, be kell vallanunk azt is, hogy szerencsétlen s tulzólag heves vér- s ideg-alkata, engedelmeskedni nem akarása, s mert más parancsnokságának önkényt alávetni nem tudta magát, — alkalmazhatását nehezitette.

Tétlenségét végre elunván, Bácsmegyéből, hol eddig mulatott, s hol a tért és hadi szinhelyet tanulmányozta, Debrecenbe jött, egy darabig ismét képviselői szerepét játszandó, s a sok mende-mondát, s a róla keringő sok hamis hireket megcáfolandó.

Törvényhozói állásában — mint a régi országgyülés radikál pártjának egyik főbbike, — semmi különöset sem végzett, s unalmas szónoklati mutatványaival senkit sem hóditott meg. Mondják azonban, hogy a kárpitok mögött többről tanakodott, sőt még, — mint megbukásunk után

ő maga nyilatkozott, — Kossúth megbuktatásán is gondolkozott.

Bács- és Csongrádmegyében hadvezénylőre volt szükség, ki az ottani nép bizodalmát jobban birja mint az eddig ott működők, t. i. olyanra, ki a népre hatni tudjon, s a ki e hatásánál fogva az ottani alakulásában levő gyönge haderőt szaporitsa, s a tétovázó megyékre is buzditó befolyást gyakorolhasson. Ezt egy hadvezér és kormánybiztos egy személyben sokkal jobban teheté, mint a csupán katona, kinek a megyékhez előbb folyamodnia s azokat az összmunkálkodásra fölkérnie kellett volna.

E körülmények a kormányzó szemét Perczelre vetették, annálinkább, mivel Perczel más alatt nem tudott szolgálni; mivel Debrecenben félelmes lehetett; mivel ez „expediens" a promoveatur-t azért javasolta „ut amoveatur"; mivel már azelőtt főhatalmu kormánybiztos s hadvezénylő volt egy személyben; mivel ettől őt megfosztani bajos dolog lett volna; s végre, mivel már hadi munkálatokban elég hasznos szolgálatot tett, most pedig henyélt, mi a rosznak forrása és anyja. Perczelnek ajánlkozására tehát a kormányzó megbizta őt, hogy a Tisza vidékén működjék s Péterváradot lehetőleg szabaditsa fel.

Érintettük, hogy midőn Damjanics és Vécsey hadtestökkel Bácsot és a Bánátot elhagyák, Bács-, Csongrád- és Csanád-megyékben tartalék-csapatok voltak, melyek ujoncozással kiegészitendők és lehetőleg felszerelendők lettek volna.

Perczel jelentése szerint a Bánátban s Bács déli és keleti részeiben Theodorovics osztrák tábornok alatt rendes határőr-zászlóaljak, s a fiatal Nugent és Stratimirovics alatt rendezett és rendezetlen fölkelt rácok állottak, s hogy mindezek Rajacsics érsek s papjai által élesztettek és buzdittattak.

Ezek Péterváradot a Duna mindkét partjáról körülkeriték, Zombort megszállták s egész Bajáig parancsoltak. Jellasics Cegléden és Félegyházán, Theodorovics Szőregen, s Knicsanin szerb tábornok a Bánátban rendelkeztek. A csajkás kerülethez közelebb álló helységekből a magyarság kiűzve, a sok ezernyi rácság fegyverben, majd minden helység sáncokkal, s helyenkint ágyúkkal is ellátva vala. Ez volt képe az ottani tájaknak.

A mint Perczel március 17-dikén Szegedre érkezett, ott egy gyönge osztályt a 3-dik huszárezredből, és sem jól föl nem fegyverzett, sem pedig nem teljesszámú öt zászlóaljat talált, kikhez azonban körülbelül tiz ezer emberből álló kaszás erő csatlakozott. Az aradi ostromló seregtől a 30-dik zászlóalj s a Hunyadi-lovasság egyik osztálya szintén Szegedhez közeledett. Ez erő számra nézve nyomott ugyan valamit, de minőségére nézve nem, mert két jól fölfegyverzett gyalog zászlóaljon kivül rendes erő nem létezett, s ezek is, a többi rendezett honvédzászlóaljak katonáival együtt mind ujoncok voltak, a népfelkelés pedig csak három vagy négy havi szolgálatra jelent meg, következőleg a többinél még tapasztalatlanabb volt; a tűzpróbát még ki nem állották, sőt arról még fogalmuk is kevés volt, de mivel egy lelkesitő eszme buzditá őket, s mivel annak védelmére gyültek össze, azért lehetett tőlök valamit várni, de bennök megnyugodni nem.

Az ellenség minőségre nézve a mienknél jobb karban volt, tapasztaltabb tisztek által vezényeltetett s mennyiségre nézve is erősebb s népfölkelése is rendezettebb volt; következőleg előnynyel verekedhetett meg, ha azon jó időt — midőn kevés magyar volt előtte, — el nem szalasztja. Most azonban szét lévén szórva s mindenütt rendezni akarván, gyengévé vált mindenhol.

Perczel e körülményeket jól fogta fel, nem sokat késett, s szerencsés sugalata s jó hadi tapintatánál fogva

március 22-dikén hadi működését megkezdé. Bár számban túlnyomó erő ellen látszott menni, de mivel az ellenség hadi ereje — általa ismert célok miatt — egyesülve nem volt, ezt felhasználván, előnyös támadásával alkalma nyilt az ellencsapatokat egyenkint megvernie.

Március 22-dikén Perczel átkelt a Tiszán s Uj-Szegednél Theodorovicsot megtámadá; ezen idő alatt más kiküldött csapatok a Maroson Makónál, mások a Tiszán Zentánál kelvén át, szintén megtámadák az ellenséget. A szerencse mindenhol kedvezett, s az ellenség mindenhol megveretett. Szőregnél két ágyút, több társzekeret s 500 foglyot vesztett.

Az ellenség ekként, — ki Szeged ellen egyhamar nem merényelhetett, — megijesztetett. Perczel Szegedet lehetőleg biztositván, győzelme után, szerencséje következtében vérszemet kapott seregével az idestova szállongó ellenséges csapatok közt egyenesen Verbásznak tartott s onnét több csetepaté közt Ujvidéknek, Pétervárадot felszabaditandó.

Pétervárad, mióta a bácsi sereg a felső-dunai sereghez csatlakozott, egészen magára volt hagyva s az ellenség által szorosan körülvétetett. A várbeliek a hon viszonyairól rosz hireken kivül mitsem tudtak. Bent a várban Blagoevics altábornagy, derék katona és tisztes agg, egyúttal mint Tótország hadi parancsnoka, vezénylett. — Parancsnoksága Tótországot illetőleg csak in partibus infidelium volt, mert a váron kivül egész Tótország osztrák részen vala.

Henczi elmozdittatása után Zahn altábornagy lett helyettes-várparancsnok. Blagoevics mindaddig, mig itélete szerint a hon törvényes téren állott, — bár az a középponti bécsi kormánynyal villongásban vala már, — esküje szerint a magyar ügy mellett maradt, bár a régi megszokás s az uj viszonyok ellentétei közt nem műkö-

dött oly erélylyel, mint tőle várhatni lehetett. Midőn Henczi ellenünk dolgozott, akkor Blagoevics a hadügyérnél ennek előmozditását sürgette, s midőn később Jellasics betört, ennek ezen lépését azzal roszalotta, hogy a háromszinű lobogót kitüzeté a várra s hogy végre az esküt is az országgyülés határozata szerint letette.

Midőn Windischgrätz beütése s a hon felének elfoglalása következtében viszonyaink roszabbulni kezdének, sőt igen is roszul állottak, az osztrák felhivások, a várnak szoros elzárása, a tudósitások teljes hiánya s a sok ferde hir Blagoevics bizalmát megingatták, sőt csüggedni kezdett, midőn több tisztnek s a legtöbb parancsnoksági német hivatalnoknak az osztrák ügyhez szítását látta maga körül, kik között még titkos várfeladási tervek is kerengtek. A honnak szerencséjére, a várőrséget a Bihar- és Szabolcsmegyékből származott tősgyökeres magyar Don Miguel-ezred két zászlóalja képezte, kikről tudva volt, hogy inkább készek felebbvalóikat is, — kiknek nagyobb részét idegen érzelmök miatt úgysem állhattak ki, — megölni, mintsem a várat feladni. De ha Perczel talán tovább késik, még az uj és fiatal várparancsnokot, Hollán Ernő alezredest is elcsábithatták volna; azonban Hollán a két zászlóaljjal a várat hűn megtartá.

Mily szivszorultságban létezett a vár, kivehető abból is, hogy egy 25 huszárból álló csapat bizonyos hirhozásra magát feláldozni késznek jelentkezett s ez az ellenséges rác népfajok között útnak indult. E csapat vezénylője, a fiatal Fack főhadnagy (a Sz. Tamásnál működött Fack fia) már öt napja koválygott Bácsben idestova, s csak a hatodik napon tért vissza, s ekkor Perczelt már Péterváradon találta. Fack ezen bátor s elszánt tetteért kapitányi rangra emeltetett s a 3-ik osztályú érdemjellel diszittetett.

Perczel tábornok némi bajjal Pérterváradra érvén, mindenki irányában, — bárha többen gyanusak voltak, — emberségesen viselte magát. Blagoevics szemrák-betegsége, Zahn pedig aggsága miatt Bécsnek kérezkedvén, ezekel eddig már 90 hadi tiszt és hivatalnok bocsáttatott el az osztrák ügyhezi hajlama miatt. Erre gr. Batthyányi Kázmér kormánybiztos helybenhagyása mellett testvérét, Perczel Miklós ezredest nevezé ki várparancsnokká, s a várat lehetőleg biztositá.

Mielőtt azonban szerencsés fegyverét másfelé forditaná s a várat elhagyná, egy cselmozdulatot (demonstratio) intézett, hogy az ostromló sereg mibenlétét lehetőleg kipuhatolhassa.

Péterváradról visszamentében az utjában levő fegyveres rác csoportokat szétkergette. Kér nevű faluba érkezvén, hallá, hogy a fiatal Nugent seregének száguldozó osztályai, (ő maga főerejével az elsáncolt Zomborban volt,) több más fegyveres, s ágyúkkal ellátott rác csapattal együtt Kúlát megszállták. Perczel azonnal eléjök ment s őket Kúlánál szétverte. Innét menetét Zombornak akará intézni, de ebbeli szándokáról lemondott, midőn arról értesült, hogy a Nugent alatt 6 ezerből álló hadosztály Zombort otthagyá s a Dunán áttakarodott.

Kúláról tehát egyenesen Sz. Tamásnak tartott s azt april 3-dikán 2 óra hosszáig ágyúztatván, megrohanta s ostrommal be is vette. A jelentés 3—4 ezer szerb és rác elesettről, 8 elfoglalt ágyúról, 2 zászlóról, 2000 fogolyról és temérdek zsákmányról tesz emlitést. A falu, e magyarellenes fészek s a sáncok földig leromboltattak, hogy ekkép a nemzeti boszúnak is elég tétessék, mivel ennek lakosai voltak az elsők, kik a csajkásokkal együtt megkezdék a polgárháborút, s kik rablásaik, gyujtogatásaik, gyilkolásaikkal az egész alvidéki háborúnak vadabb és embertelenebb irányt adtak.

Sz. Tamás bevételének hallatára Zombor, Földvár s Túria elsáncolt város és helység, — valamint átalán minden rác falu — hódolatát jelenté, s megadá magát. Perczel megkegyelmezett nekik, s erről minden helységnek oklevelet is adott.

April 7-dikén Perczel a csajkás kerület tábori erőditéssel védett római sáncain keresztültört, 9 ágyút s zászlót elfoglalt, s több helységet, — melyek a temerini és jareki gyujtogatás okozói voltak, — megbüntetett. Később, bánáti táborozása alatt Bácsben hagyott csapatai által egy másik bünfészket, Csurogót szintén leégettette, s Josefdorfot feladásra kényszeritette.

April 10-dikén Kácsnál osztrák, szerb és rác haderőt támadott meg. Itt is szerencsésen mérkőzött meg, s az ellenséget visszanyomta. Titel bevételét is megkisérlé, ez azonban nem sikerült.

Ezen rövid hadi munkálatokból a magyar iránti hódolat és tiszteletet eredt. A csajkás kerület, mely eleinte a magyar ügy ellen nemcsak izgatott, de ellene az elsők között fogott fegyvert: most meghódolt, s Titelen kivül az egész kerület birtokunkba esett. — Perczel itten, mint teljhatalmu biztos, bűnbocsánat mellett a kért közigazgatási nyelvet, t. i. a szerbet megengedte, mit annyival könnyebben tehetett, mivel azt az utolsó országgyülés is a törvénykönyvbe igtatta.

E hadi tények dicsőségét Perczeltől legmérgesebb ellensége sem tagadhatja el; kevesebb jelentőséget tulajdonithat ugyan azoknak, mit többen tettek is, hanem beszéljenek akármit, annyi igaz: a fönebb elősorolt hadi tények jól voltak kigondolva, kellő gyorsaság- és ügyességgel végezve, s miután Perczel nem rendes és hosszas szolgálatban tanulta a hadvezetést, azért azok vele született hadvezénylői tehetségéről tanuskodtak.

Ezek hire a függetlenségi nyilatkozat ünnepe utáni

napokban okozott közörömet. Az országgyülésen volt egy inditványozó, ki Perczelt szintén, mint Bemet az erdélyi szerencsés hadműködésért, hasonló megkülönböztetéssel akara megjutalmazni, hanem ez a kimeritőbb hadi tudositás utáni időre halasztatott, s aztán szerencsésen el is felejtetett.

Dembinszky a tiszafüredi eset után hadi hirében roszakarat által gyengittetvén, azt a szolnoki szerencsés hadi tett által örömest helyreállitotta volna, ha a kormányfő s a hadügyér erélyes fellépésével képes leendett a bűnösöket megbüntetni, s Dembinszkyt visszahelyezni. A hadügyminiszternek kevés befolyása vala, a kormányfő pedig Görgey hizelgő s alázatos agyafurtsága következtében Görgeyben több biztositékot vélt találni, s azért arra nem hajolt, sőt Debrecenben egy látogatás alkalmával a mindenttudó kormányfő Dembinszky hadi eljárását birálni és azt helytelennek mondani nem átallotta. Dembinszky ezt jogosan és ingerülten visszautasitotta s haraggal vált el.

Erre Kossúth Dembinszkyt hivatalosan önigazolásra hivá fel, mit ez érdemeihez, tudományához s hadi értelméhez illőleg meg is tett; átadta egész hadi működését leirva, mit később Klapkának háborunkról szóló könyve ellenében kinyomatni rendelt, hogy Klapka ferde nézetei igazi szinökben tünjenek elő. Ez azonban 1851-ig napvilágot nem látott.

Dembinszky igazoló jelentésére a kormány megnyugodott, azaz, az igazság ellen tenni mitsem mert.

Dembinszky látta, hogy ily kormány és körülmények mellett mitsem használhat azon ügynek, melyért felkérés folytán párisi kényelmét odahagyta, s melyért veszélyek közt jelent meg a harctéren s ugyanazon kormánytól elbocsáttatását s útlevelét kérte. Ezt azonban a kormány nem látván, nem láthatván örömest, megtagadta. Megta-

gadta pedig, nehogy Törökhonban, — melynek kormányával már kacérkodni kezdett, — s nehogy Francia- és Angolhonban, — melyek itéletétől tartott, s melyektől ha nem is mást, legalább moralis támaszt várt, — nehogy, mondom, Dembinszky európai hire s hadi tekintélyénél fogva rólunk szóló véleményadásával az ügynek ártson.

Erre azonban nem jött a dolog, mert Dembinszky több tekintélyes képviselő által megkéretett, hogy maradjon a honban, s ezek kérelmére késznek nyilatkozott Debrecenben vesztegleni.

Mivel pedig Debrecenben vagyunk, némely mellékes tárgyakat hozunk elő, melyeknek ugyan az ügyre kevesebb befolyásuk volt, hanem melyek, ennek dacára is sok, magában homályos eljárást felvilágositandnak.

Aprilis felé, — azaz a hadügyminiszter lemondása után, — mint illett, a tanácsban ötödik kerék lévén, ekkor még kevesebb ügyben kéretett ki Mészáros véleménye, mint azelőtt. A kormányfő önnön sugalma, vagy az attilások s a családi viganósok sugallata következtében határozott. A kormányzó régi táblabiró levén, nagyjában mindenhez értett, de hogy szakmányilag is értse a hadügyet, s hogy az katonatiszti kéz legyen, mely a hadügyi kinevezési ajánlatok helybenhagyását aláirás végett bemutassa, s hogy a hadvezetés evidentiában tartassék, azért már Pesten, a honvédelmi bizottmányban alakult egy hadügyi előadó. Midőn a kormány Debrecenben volt, a hadpolitikai irányzat fontosabb pontot képezvén, a kormányfő középponti irodájában egy táborkari osztályt alakitott, hol a folyó dolgokat először egy kapitány, később törzstiszt végzé.

Mint minden egyéb elnöki irodában, ugy itt is történtek pártfogások. Emez ujabb hivatalból meritette a kormányzó ihletését, ebből szakmányi felvilágosittatását, a hadi szervezet és élet részleteit, s igy elmondhatta:

„anche is sono generale.“ Mivel pedig az egyik kéz a másikat mossa, e hivatal főbbjei bizonyosak lehettek róla, hogy a megkülönböztetést s fontosabb ügyekbeni megbizatást már azért sem kerülendik el, mivel a had nagybani vezetésében magánál a forrásnál részesültek; s igy folyt tovább minden.

Ez időtájban a kormány táborkari főnökségét a schwarz-gelb tisztből alezredessé lett Békeffy, máskép Kroner vezette. Ez nyájas, udvarias és udvarló fiatal ember és jó játékos volt, s mert harcolni nem szeretett, tehát (per quem? vagy per quam?) a táborkari irodába jutott. Alig fészkelte meg magát, midőn Lengyelhon felé (miről későbben szólandunk,) egy derék vezénylőre volt szükség, s a hon örömére a házi vikleres befolyás őt ajánlotta s ezt a kormányfő helybenhagyta. Békeffy kineveztetése hirére a felső magyarhoniak megborzadtak s a kormányfőhöz folyamodva, mást kértek. Nem levén akaratos és átalkodott a kormányzó, a családi jobb belátás dacára hajolt a kérésre, s igy szerencsére tuladtak Békeffyn, s erre, mint már máshol elmondtam, a kormánynak Angolhont föl kellvén világositania, Békeffyt oda küldötték, de a külügyminiszter, Batthyányi Kázmér megbizó levelét nem irta alá; hogy azonban udvarlásának mégis jutalmát vegye, az országon kivül működő futárként Pulszkyhoz utasíttatott.

Még egy dolgot emlitünk föl. — Az első független hadügyminiszternek több, nem sikerült főbb intézménye között volt egy, melyet ívzáró kőnek tartott, — melyről nem szólani, részéről bűn lenne.

Ezen intézmény egy „katonai rend“ teremtése volt. Az első, t. i. a pesti tervezet szerint egy magyar becsületrend, a debreceni szerint pedig egy érdemjel alakitását inditványozta. A tisztelt olvasóra nézve mitsem változtat

a dolgon, akár tudja ennek indokait, akár nem, s meg fog nyugodni abban, hogy az érdemjel létezett.

E sorok irójának azonban bocsánatot kell nyernie az olvasótól, ha ezen indokokat el nem hallgatja, sőt meg kellene magát tagadnia, ha azokat bevezetéssel és némi okoskodással el nem látná. — Azonban akár nyer bocsánatot, akár nem, mégis felhozza, miként már 1845-ben, a magyar tudós társaság előtt elmondott székfoglaló beszédében örömét jelenté ki a fölött, hogy:

„Hazám fiai a nemzet boldogitása, boldogulása, haladása, vagyon- és jogszerzési merényeihez azért kezdettek későbben, hogy más nemzetek hibáin okulva, javított eszközökkel és módokkal e pályán azok hibáit elkerülvén, biztosabban és szerencsésebben haladhassanak.“

Midőn pedig e paradoxont kimondotta, (mely — mellékesen legyen mondva — a tudós pajtások figyelmét kikerülte,) nem gondolta, hogy jóslói tehetsége oly hamar állja ki a próbát.

Tehát elkerülték hazámfiai a nyugotiak hibáit, mert a francia forradalom példáját csak hasznukra fordíták. Mivel pedig azokat elkerülték, azért a francia forradalmat abban sem utánozták, hogy köztársasággá alakuljanak; s végre még abban is különbözőknek mutatkoztak a nyugatiaktól, hogy maguknak csak 16 havi életet kötöttek ki, melyből valódilag szabad és független épen csak öt hónap volt.

A semmiben sem szerencsés hadügyér azonban mégsem lehetett oly eredeti, hogy jövő birálói azon eszmét vagy elvet, melyre lovagrendét fekteté, utánzottnak ne mondják. Ő ugyan törte fejét, mikép lehessen ennek más alapot adnia oly módon, hogy az Európa egyéb érdem-rendjeitől különbözzék, melyeket vitézségért, a tudomány győzelmeért vagy egyéni bátorságért adnak.

Hasztalan! a hamis alapra fektetett társadalmi forgatagból kibontakozni nem tudott, melyben a rontót dicsőitik, és az épitőt vagy munkást megvetik, s mindig eszébe jutott, mikép a fönnebb érintett székfoglaló beszédben egy eszmét mondott ki, következőleg: hogy önmagával ellenkezésbe ne jőjön, a Bismark tábornoktól kölcsönzött eszméket következetességből is meg kelle tartania, azaz:

„Azon néposztály lelkét, melynek számára cselekvési tér csak rendkivüli körülmények közt nyilik, mikor t. i. legnagyobb önmegtagadással tartozik müködni s életét feláldozni, — mondom, azon osztály lelkét a becsület képezze; s azon hadi osztály leend a legjobb, mely becsületben leggazdagabb. De a becsülethez kenyér is kell, azaz: gondnélküli lét. Elég a mindennapi kenyér és a dicsőség és becsületre való kilátás; de ezt meg is kell adni, mert háború idején a katona egyedül az ég és föld között áll.“

Ezen hiábavaló eszmét — mint mondám — a hadügyér fejéből kiverni nem birá, s azért az 1848-diki év november havában becsület- és érdem-keresztet tervezett, nem csak a katonák, hanem a polgárok részére is. Az utóbbi tervet a forradalomra kénytetett szellem félredobta, mivel az az érdemrend inditványozójánál a magyar természetét jobban ismerte, s meglehet, hogy a honvédelmi bizottmánynak — melytől az inditvány itéletét vagy életét várta, — eszébe jutott azon adoma, „hogy midőn a franciák a helvétáknak szemökre hányták, hogy ezek csak pénzért harcolnak s nem becsületért, mint ők, akkor a helvéták azt felelék, hogy kiki azért harcol, a mije nincs.“ A honvédelmi bizottmány magyar polgártársait becsületben gazdagoknak tartván, félreértésekre alkalmat nyujtani alkalmasint nem akart. — Windischgrätz ur beütése s a hadügyminiszternek Kassa felé utazása a tervet

elejtették, s a kormány költözésekor, futásában, el is szórta azt.

Midőn a hadügyminiszter Kassáról visszatért, más gondjai levén, e tervre nem igen ért rá gondolni, s igy csak a kapcaszorulás idejében élesztették azt fel mások, s 1849-dik február havában ismét felelevenedett, csakhogy ujonan kelle alkotni és létrehozni.

Ez csakhamar meg is történt s a kereszt helyébe, — mit Debrecenben késziteni nem lehetett, — érdemkoszorú helyeztetett.

A második inditvány az elsővel összhangzólag, három osztályt javasolt. Az első csillagból állott 1200 pengő forintnyi évdijjal, vezérek s önállólag működő hadtestek vezénylői számára, kik nagy csatákat nyerendnek meg, várat vesznek be, vagy hadjárataikkal a haza függetlenségének kivivására s a háború szerencsés bevégzésére befolynak. — A második osztály nagyobb koszorúból állott, 800 pengő forintnyi dijjal, oly megkülönböztetett hadi tettek számára, melyeknél a vitézség és kitartás hadi tudománynyal párosult, s melyek a hadi munkálatokra szerencsés befolyással voltak, vagy azokat előmozdíták. — A harmadik osztály kisebb koszorúból állott, egyes vitézek vagy kis csapatok személyes bátor tetteiért. Az ily bátor és vitéz tettért, midőn az illető első izben nyeré el a koszorút, zsoldja egy harmaddal, a második tettnél felével bővittetett, a harmadik tettnél megkétszereztetett. Ezen osztály többnyire a kisebbrangu tisztek, az altisztek és közemberekre célzott, hogy ezeknek e szerint a becsület mellett még fizetésök is nőjjön.

Volt még egy hadi-polgári érdemjel is, az állami javaknak vészes és nehéz körülmények közt eszközölt megmentéseért, s a fontos viszonyok közt tanusitott erélyes szolgálatért. Ez az előbbitől csak szalagjára nézve külön-

bözött. A hadi érdemjel tudniillik veres, a polgári zöld szalagon volt a mell baloldalán viselendő.

Az érdemjelet megitélő és kiosztó bizottmány a hadügyminiszter elnöksége alatt a miniszteriumban létezett; ez inditványozott, megerősitésért a kormányhoz folyamodván. Később azonban érdemjelekkel ellátott több tagból álló bizottmány itélte oda s a kormány erősité meg.

A fővezérek s az önállólag működő hadtestek vezénylői fel voltak hatalmazva, hogy minden vitéz tettet azonnal, a csatatéren, a harmadik osztályu érdemjellel jutalmazhassanak. A fővezér a magát megkülönböztető egyént különös esetekben még a második osztályu érdemjellel is földiszitheté.

Az olyas egyének pedig, kik talán nem látattak a csatatéren működésök közben, de bátor tetteiket bebizonyitani tudták, — azok minden kérés nélkül, jutalmukat a hadügyérnél követelheték.

Az első pompás koszoru-ünnepélynél nagy vala a közönség, s ez alkalomra Tisza-Füredről Görgey is megjelent.

A kormányfő ez alkalommal szép beszéddel nyitotta meg az első hazai hadi ünnepélyt; s midőn azt bevégzé, szerencsésnek nevezé magát, hogy Görgey mellére személyesen függesztheti az érdemjelet, a mint ez azt Vetter és Guyon mellére tüzé. A hadügyminiszter a zöld asztalnáli ellenesének, de tábori barátja és bajtársának, Perczel Mórnak akasztá mellére. Kiss Ernőnek betegsége miatt egy országos küldöttség adta át. Azután Damjanics tiszteltetett meg vele szolnoki győztes tetteért. — A „Közlönyben“ oklevelek nyilatkoztatták ki, hogy Görgey „szép hátrálásáért“ s azért, hogy a haza sorsa fölött nem csüggedett el, a többiek pedig győzelmi tetteikért nyerék az első magyar hadi kitüntetést. 1849. márciusá-

ban Bem Szeben bevételéért, s az orosz-osztrák sereg kiveréseért érdemcsillaggal tiszteltetett meg.

Ezen első katonai ünnepély szép volt, hanem később a kitüntetéssel visszaéltek. Az első rosz példát a kormányzó adta, s őt a hadvezénylők követték, s főkép Görgey és Klapka, kik előbb a körükben levő személyeket cifrázták fel, s csak aztán mentek az érdemre át. Kevésbbé pazarolta az érdemjelet Bem, legkevésbbé pedig Perczel és Dembinszky, kik a jutalmat igazságosan oszták ki. Dembinszky, ki saját érdemeit ismerte és tapasztalta: mily nehezen lehetett Napoleon alatt a becsületrendet megnyerni, igen is megválogatá embereit.

Röviden, a koszorúk később annyira pazaroltattak, hogy a függetlenség utolsó szakában a valódilag érdem szerint jutalmazottak „rari nantes in gurgite“ voltak, vagy ha a latin mondás nem tetszik, mint a polgárok vasárnapi levesében a rizs, mit halászni kell.

Ekként e rendjel becsét veszté, s annak maga Görgey adta az első pofoncsapást, ki Buda bevétele után sem csillagot, sem altábornagyi rangot el nem fogadott, bár Bem azt megtiszteltetésül vette; Dembinszky pedig a második osztályu koszorút szintén nem fogadta el, mondván, hogy azon érdemjelet, melyet Görgey visel, ő nem viselheti.

Mivel eddig ott, hol érinteni kellett volna, ezt tenni elfeledém, legyen itt helye megemlitenem, mig fontosabb dolgokat nem hozok elé, hogy a kápolnai ütközet után Windischgrätz — nem akarván seregét nagyobb portyázó, száguldozó vagy mint mondják röpülő csapatokkal gyengiteni, — biztosabbnak tartá nagyobb hadtömegével tétlenségben bevárni a bevárandót, s igy Kassa, Eperjes és a Szepesség tájékai darabig sem magyar, sem osztrák seregeket nem láttak. Később azonban Windischgrätz mást gondolt, s mivel az olaszországin kivül — mint

főtábornagy — az osztrák birodalom egész haderejével rendelkezhetett, azért a mint valahol némi kis haderő alakult, azt azonnal Magyarhon többi részének nyugtalanitására használta fel. Történt tehát, hogy a honba kisebb-nagyobb csapatok törtek be, a szabadelvü polgárokat, vagy mint ők nevezték, — a Kossúthistákat sarcolandók, üldözendők. E csapatoknak, a hol nem háborgattattak, ott jó dolguk volt, ingyen éltek s más polgári hatóságokat neveztek ki; szóval: a hol honvéd nem létezett, ott uralkodtak.

Egy ily alkalomból történt, hogy Losoncnál, pár ezer osztrák gyalog és egy század lovas nyugodott és vendégeskedett. Ezeket Benyiczky őrnagy és kormánybiztos 600 gyaloggal és 30 huszárral meglepte, szétverte, s többeket elfogott, köztük két magyar-osztrák tisztet, névszerint Jákcyt és Almássyt.

Mivel mint már emlitém, a huszárok rögtöni s véletlen rohamokra s rajtütésekre, — bár felállittatások óta leginkább az ily tettekben különböztették meg magukat, — gyéren alkalmaztattak: azért itt egy ily esetet följegyezni kötelességemnek tartom.

A kápolnai ütközet előtt, midőn Klapka Mezőkövesd körül állott s a többi Miskolcról indulóban volt, Dessewfy ezredes Besnyő s Füzes-Abony körül egy ellenséges elővédi lovas osztályt meglepett, azt szétverte s többeket levágott és elfogott.

Ez az egész háboru alatt csak a negyedik rögtöni roham volt; az elsőt Perczel Szolnokon, a másodikat Dessewfy Füzes-Abonynál, a harmadikat Damjanics Szolnoknál, a negyediket Benyiczky Losoncon intézte, a miből látszik, hogy a két ellenséges sereg tisztelte egymás nyugalmát s hogy a magyar megfeledkezett emez ősi szokása s abbani ügyességéről.

Ez epizodtól visszatérve s az elébb mondottak elejtett

fonalát ujból felfogva, megemlitem, hogy az osztrákok a hont Lengyelhon felől is megtámadták s az ottani Kárpát-vidékeket nyugtalaniták. Ezen uj vendégek vezénylői szintén magyarok voltak, u. m. Benedek, volt barátom, báró Barkó és Vogel tábornokok. Ezek is fenyegettek s üldöztek, de a magyar kormány figyelmét is magukra vonták, a miért elhatároztatott, hogy kiüzésükre magyar haderő fog kiküldetni.

Láttuk, hogy ki volt oda rendelve a kormányzó táborkari irodájából; láttuk, miként tért az magához, s a képviselők kérésére szándokát miként változtatá meg. Ugyanazon képviselők, kik Dembinszkyt arra birták, hogy hazánkban maradjon, arra is fölkérték, hogy a Kassán összegyült kisebb sereg vezényletét fogadja el, s a kormányzó őt erre — családja jobb belátása ellenére — kinevezte.

A derék katona, dacára annak, hogy a kormány már egyszer sárban hagyta őt s dacára annak, hogy magát tettető ellensége, Görgey, hadügyminiszter és fővezér is volt egy személyben, csakhamar hajolt, s eszét s karját ujra felajánlá, mivel a rokonügy előmozditásával legfőbb eszméje, saját hazája felszabaditásának előmozditását is kieszközölni vélte. Ennek következtében a kormányzóval a célról és eszközökről tanakodni kezdett s azalatt a kéznél levő, de nagyobbára szervezetlen sereg — lehetőleg szervezve — útnak indittatott.

Kossúth 20,000 embert igért s Dembinszky sem követelt többet. — Dembinszky tervet nyujtott át, melynek foglalatja körülbelül ebből állott: „A Lengyelhon felőli berontásoknak gátot csak Lengyelhonba intézett berontással lehet vetni. Ő ismeri a népet, ismeri a birtokos nemességet, tudja nyügük által előidézett elégedetlenségüket, s igy ha oda jól felruházott sereggel törhet be s ott működhetik, — eszméjének talán egész Lengyel-

hont megnyerheti, ennek folytán a már közeledő orosz sereget is feltartóztathatja, melynek elég dolog adatnék azzal, hogy a csendet Lengyelországban fentartsa. E cél, s még egy főbb és nagyobb cél elérhetése végett 12 millió pengő forintot kér papirosban, kölcsönkép előlegezni, s ezt is részletfizetésekben, mely pénznek folyamata ott, hol a sereg működend, biztositva leend. A mint Galicia egy tekintélyes részét elfoglalandná, a nemzet előkelőit azonnal tanácskozásra hivná egybe, s velök a kölcsönt elismertetné, a beligazgatást elrendelné s mindig a főcél szerint működnék; s ennek, — jó szerencse hozzájárulásával — a két haza felszabadulása lenne eredménye. S ha nem is sikerülne e terv, Magyarhon ez esetben is nyerne, mert a pénzt saját honában használhatná, sőt a külső ellenség eltávolitása által egyéb működéseinek összpontositottabb végrehajtást eszközölne."

A kormányzónak e terv igen megtetszett, s elvben beleegyezését ki is jelenté, s csak azt kötötte ki, hogy mig Benedek, Vogel és b. Barkó a honból ki nem üzetik, magyar erő addig Galiciába be ne törjön.

Mig Dembinszky pénzre s Debrecenben szerezhető más hadi szükségletekre várakozott, azalatt a derék s bátor Bulharin ezredest két zászlóaljjal s egy osztály lovassal Kassára előre küldé, azon utasitással, hogy útjában a szükséges hadi szereket magához húzza, s Kassán állást foglaljon.

Dembinszky nemsokára követte őt, s midőn serege májushó 4-dikén Kassáról Eperjesre indult, — 6000 gyalog, 3 osztály Bocskay- s Würtemberg-huszárság, szabolcsi guerillák s 27 ágyú képezék erejét, melyhez lengyeleknek is kellett volna csatlakozniok.

Mivel ahhoz, hogy hadtestét a harchoz felszerelhesse, több idő kellett, — e működésében hagyjuk, s csak még egyet hozok fel, mit ugyan másutt kellett volna emlitenem,

noha itt is oly jól áll: „mint ököl a szemre," — mint a német sógor mondja.

Hadügyminiszteriumi sok kötelességem közt első kötelességem lett volna tudniillik alaposságot tanusitani a nyereséget és veszteséget feltüntető számokban, s az eseményeket végbeviteletök szerint följegyezni és kijelölni. E számok rosz emlékező tehetségemből csakhamar elvesztek, de vezénylőink jelentéseiből nem vesztek el, kik szintén eltanulták azt, hogy az ellenség iszonyú vesztesége mellett saját részökről az „egy" köteles halotton kivül csak nehány sebesültet emlegessenek. Ezeket én nem utánozhattam, azért is a jövendő leirásokra utalok, melyek szerzőiből talán válik majd egy Thiers, ki mindent hazafihoz illőleg szépitve fog a világnak bemutatni.

Jövő Thiersekről, azaz paszomántozó és sujtásozó történészekről levén szó, illik, hogy feledékenységemet e tekintetben is helyre hozzam, s igy elmondom, hogy azon célból, mikép a magyar hőstettek utódainknak hiven adassanak át, s hogy ezekből oly kedves hagyományok keletkezzenek, mint a milyen a valódilag költői „Arany-trombita", melyekből aztán a késő magyar világ láthassa, hogy mily derék fickók voltunk s hogy tisztelettel boruljon le előttünk s minket mintául — nem választván, hibánkon okuljon: — mondom, ezen célból minden hadtesthez hivatalból Tacitusok küldettek [1]).

Ezzel térjünk vissza a dologhoz.

Az ellenségre nézve szererencsétlen isaszegi ütközet, melyben a magyar sereg az ellenség generalissimusát összes hadával együtt a legnehezebb körülmények közt győzte le, — első nagy ütközet (Schlacht) volt, mert a többiek csak csaták (Gefecht) valának. E győzelem a se-

[1]) Ily historiographok voltak többek közt Petőfi, a mócok által elvesztett Vasvári (Fehér) Pál és Lisznyai Damó Kálmán.

reget és vezénylőjét bizalommal és dicsőséggel árasztá el, ellenben az ellenség terveit meghiusitotta, sőt ezután saját biztonságáról készteté gondoskodni. — Az ellenséges seregből egy hátvédosztály maradván Vácon, ez Damjanics által szintén szétveretett. Windischgrätz a többivel Budára költözött át s a váci hátvédosztály fennmaradt része Esztergomig vonult.

Mig a magyar sereg a Dunának ellenségtől ment balpartján Ipolyságnak s igy tovább a Garamig tartott, — azalatt az ellenséges sereg vezényletében változás történt. A herceg, ki a szerinte főhadnagyok által vezényelt rebellis vagy insurgens magyar sereget tönkre tenni nem birta, önmaga kivánta-e visszahivatását vagy nem? ezt nem tudom; a mit tudok az, hogy Velder táborszertár-nagy, midőn a vezényletet átvette, napi parancsában a herceg tudatlanságát kimélettel szerencsétlenségnek keresztelvén, erősebb és erélyesebb hadjáratot igért s a demoralizált sereget ujabb és bizonyosabb győzelmekkel kecsegtetvén, azt uj erőfeszitésre buzditotta.

E vezénylet-változtatás következtében Velder, a mennyi katonát csak magához húzhatott Ausztriából és Morvából, azt Magyarhonba rendelé. Jöttek is, s bár számban nem igen sokan, de kiképzett zászlóaljak s ezek között a bécsi őrség két gránátos-zászlóalja. Erejének minőségét az alárendelt vezényletben a győzelmes olasz sereg némely előléptetett tábornoka is emelé. Ezek közt volt Wohlgemuth, ki Olaszországban magát megkülönböztette, s kit Radeczky jobb tábornokai egyikének tartott, s ezen kivül mások.

Velder tehát minden rendelkezése alatt levő erejét összeszedvén, azt a hires olaszországi vezénylőre, Wohlgemúthra bizta, ki mintegy 16 ezerből álló hadával Nagy-Sarló körül foglalt állást a végre, hogy a Komárom felszabaditását céljául tüzött magyar sereg utját elzárja.

April 17-dikén Damjanics Barson, Klapka Kálnán s Gáspár Szent-Györgynél (Görgey hol?) szállásoltak. 18-án Kálnánál pár rosz hidon keresztül, a Garamon átvonultak s azalatt Gáspár nagyobbára lovasságból álló hadtestével a Garamon, Sáro átellenében, hidépitéssel foglalkozott; Wohlgemuth e két veszélyes s biztonság nélküli átmenetet közönbösen nézte vagy ugy látszott, hogy azokról tudni mitsem akart. Tán az 1830-iki algieri pasát utánozta, ki Bourmont francia seregét mindaddig nem akará megtámadni, mig az egész sereg partra nem szállott, hogy aztán azt egyszerre a tengerbe fullaszthassa. Ez a pasának ugyan nem sikerült, de Wohlgemuth azt vélte, hogy erre biztosan számithat, mivel oly seregtől vált el, mely a gyengébb testű olaszok ellen a szuronynyali rohamot kedvelte, s beszélik is róla, (ennek valóságáról a plebános kezeskedjék,) hogy a verekedés előtti estén a plebánosnál levén szállva, elbúcsuzásakor igy nyilatkozott: „Sie werden von einem Spektakel hören; ich werde diese Bagage schon karnifeln." — Azonban a gondviselés máskép akarta.

April 19-én történt a csata, melyben a két magyar hadtest szerencsés összmunkálkodással támadta meg az ellenség szárnyait s azokat visszanyomta. Ez oldalas támadásban Klapka, Damjanics által támogattatva, előkelő szerepet játszott.

Az ellenség az ütközetnek jobb fordulatot adandó, a nagy-sarlói csatatér kulcsát kezükben tartó gránátosait rohamra készité, azonban Damjanics hires dandárja ezt szuronytszegezve megelőzte s ellenét nagy vérontás között állásából elvervén, a helyet elfoglalta. Evvel az ütközet nyerve volt; az ellenség némi rendben hátrálni kezdett. Midőn azonban Gáspár lovasságával a csatatérhez közeledett, a rendes hátrálás futássá vált s az osztrákok biztosságot s menekülést ebben kerestek.

Wohlgemuth — nem tartván meg igéretét — seregének egyik részével a párkányi hidhoz menekedhetett s másik része elszélyedve a Vág vizének tartott.

E fényes győzelmet seregeink látható fő nélkül vivták ki; irányt Damjanics, mint idősb és tapasztaltabb tiszt adott, s az egész dolgot ő vezette ily jó eredményhez.

Görgey, — mint mondák, — az ütközet kimenetelét egy órányi távolságban, hideg-lázban várta. A beteges vezér győzött tehát, de mivel az ellenséges sereg maradványait jobban s erélyesebben üzőbe nem vétette, ez — bár elég veszteséget szenvedett — meg nem töretett s csakhamar ismét birt ellentállni.

Az út ekként szabad és tiszta levén, april 22-én Damjanics és Klapka hadtestei Komáromba bevonultak. Gáspár lovasságával késõn vonult az ellenség után s igy némely ellenséges maradványokon vagy eltévedteken kivül, az ellenségnek más nagyobb kárt nem okozott; mert ez a neki hagyott időt fölhasználván, biztosságot hanyatthomlok keresett; midőn pedig Gáspár Párkányhoz ért, a hid ott előtte már le volt rontva, s igy Esztergom felvigyázatára Kmetty alatt őrséget hagyván hátra, ő is Komárom felé vonult.

April 22-től 26-dikáig készületek tétettek az átmenetelre. A Duna hidja kijavittatott s 26-án reggel a szalmával megrakott hidon, — nehogy az ellenség zaj által figyelmessé tétessék, — először Damjanics hadteste, utána Klapka s a lovasság egy igen kis része átkelt a vár jobb-parti részébe. Az itteni hidfőben elrendezkedvén, az ellenséget onnan sáncaiban támadta meg; de ennek onnan való kiüzése mindaddig nem sikerült, mig az ácsi erdő 's a szintén erőditett homokhegy rohammal be nem vétetett. E fontos helyek bevétele után az ellen mindenünnen hátrálni kényszerült, s a győr-bécsi út ekként szabad lett.

E nap hőse a gyalogság volt, mely bátor és vitéz

magatartásával egyedül vivá ki a győzelmet. A vár felszabaditásán kivül e nap nyeresége az ellenség ostrommozsaraiból, nagyobb faltörő ágyúkból s az ostromhoz szükségelt hadi szerek és készletekből stb. állott.

Seregünk ismét győzött; de a győzelem ismét nem vala tökéletes, mert azon fegyvert, mely azt végbevinni szokta, Görgey használni nem tudá, s ha használta is, oly roszul használta, hogy jobb lett volna épen nem, mintsem igy használni. Görgey hadában mintegy ötezer huszár volt, kiknek nagyobb részével, — mivel hadedzett egyénekből állottak, — mindent kisérletbe lehetett venni. Eddig, mint láttuk, huszáraink egyes és kisebb rohamokon kivül, számarányukhoz képest mitsem tettek.

Az igaz, hogy Nagy-Sarlónál Gáspár az ellenség oldalábani megjelenése által ezt rendetlen futásra készteté, hanem mitsem tett, (magától-e, vagy mivel nem volt arra parancsa?) hogy az üldözést erélyesen folytatva, a már veszőfélben levő ellenséget megsemmisitse.

Komáromnál pedig csak hat osztály vett részt, s ez is lovas üteg nélkül, s ezen osztályok is három lovas üteggel ellátott lovas dandár ellen parancsoltattak, melynek ugyan bátran nem mentek, de az ellen golyói által rendetlenségbe hozatván, zavarral visszaverettek, s annyira megiramlottak, hogy egy osztály közűlök a Duna hidján is átnyargalt s a hidat magát egyik felén a viz alá nyomta úgy, hogy a többi lovasság, mely már magában is igen elkésett, ezen esemény következtében a téren a csata után csak 3—4 órával később jelent meg s igy az ellenséget kellő időben nem üldözhette. Az ellenség ezzel, mint mondók, minden szerencsétlensége mellett is szerencsés volt, mert kisebb veszteséget szenvedett, mintsem szenved, ha az egész magyar had jelen van a harctéren s kötelességét erélylyel végezi. Mivel pedig ez nem történt, az

ellenség Szőnynél képes volt megint állást venni s mutatni, hogy ellent akar állani; azonban másnap tovább vonult.

April 27-dikén nagy szemle (Recognoscirung) tartatott Győr felé, azonban misem vitetett végbe; s a sereg az erőditésekbe visszahuzatott.

Gáspár a tábornokságot Hatvannál vívta ki, s Nagy-Sarlónál a legjobb alkalomkor tett szolgálatáért meg is érdemlé azt. Komáromnáli (önkénytes vagy ráfogott — mint ez Kápolnánál Guyonnal történt,) késedelmeért Görgey által a vezénylettől elmozdittatott, s a vezénylet Pöltembergnek adatott át. Ez egy nagyobbára lovasságból álló hadtesttel Győrnek küldetett az osztrákok után, kik honunkból kifelé, Bécsnek vonultak.

E hadtesten kivül, — mely Ausztriára figyelmezett, — s a komáromi őrségen kivül a többi Budának tartott, hova május 4-kén meg is érkezett.

April 10-dike óta, — midőn Vácnál az osztrák hátvéd szétveretett, — Aulich hadtestével Pestet a Rákosról fenyegette s ott Jellasics előőrseivel több csetepaté történt, melyek kárt nem igen okoztak, hanem csak a szegény és kiváncsi pestiek kedélyét izgatták.

Velden Nagy-Sarlónál szintén jelen volt, hanem a harc igéretellenes fordultát észrevevén, bajos állapotát csakhamar kiismerte. Mivel pedig Görgey győzelme folytáni veszélyeztetését érzé, s mivel a Pestet megszálló seregrészt szintén veszély közt látta s annak ottlétét haszontalannak tartá, azért elhatározá, hogy Pestet tökéletesen kiüriti. Az osztrákok maguk mondák, hogy Velden még Budát is el akará hagyni; azonban miért nem történt meg ebbeli szándoka? — nem tudatik.

Jellasics tehát hadtestével a Dunán átkelvén, útját Eszéknek irányozá, uj működési tért Tót- és Horvátországban keresendő, hol majd találkozandunk is vele.

A mint Jellasics Pestet elhagyá, Aulich april 24-dikén a magyar sereggel oda beköltözött.

Azon örömöt, vígságot és lelkesedést látni kellett, melylyel az elővéd élén levő s a pesti uteákban óvatosan előrenyomuló huszár-csatárok fogadtattak. Az egész város, a felsőbbrangu nők, egyszóval a nők rangkülönbség nélkül örömükben magukon kivül, a huszárokat kendőkkel, szalagokkal, s ha nem volt másuk, testükről leszaggatott ruhaneműekkel cicomázták fel. Minden huszár keze, lába, lova, szerszáma csókoltatott, átkaroltatott, s egyik ember a másikat — ha soká késett — eltaszitotta, hogy mindenkinek meglegyen öröme szerencséjét kifejezhetni szóban, pillantásban, szótalan könyekben, kézszoritásban s átkarolásban. A huszárok maguk is elérzékenyülve, könyes szemekkel beszéltek, zokogtak. Ezen örömzaj kisérte a huszárokat egészen a Dunapartig, hol Budáról láthatta az ellenség, mily szeretettel viseltetik a város lakossága s az egész nép övéi irányában. Az „éljen"-eknek nem volt vége, s áthatottak azok Budára, mely még az osztrák hatalom kezében létezett. A sereg többi része bevonulásában hasonló szivességgel fogadtatott, megvendégeltetett, s csak az ellenség Pestnek szegzett ágyui akadályozák meg, hogy a város ki nem világíttatott.

Midőn Windischgrätz visszavonulni kényszerült, Buda várát jobb védelmi karba helyezni rendelte, s ez, — a munkát sem az idő, sem a föld nem akadályozván, — erélylyel végbe is vitetett; s hogy bizonyos legyen benne, mikép a nem is vár, hanem csak a szükség által rögtönzött erőditmény, mely falain kivül még árokkal sem volt körülvéve, sőt járdákkal, házakkal és fákkal vala köröskörül megrakva, — mint pillanatra erőditett hely (place de moment) a célnak megfelelőleg fennálland addig, mig fel nem szabadittatik, s magát védelmezendi: azért főnökről is gondoskodott, ki a vár hiányait tudományával pótolja,

s elhatározottságával a szükségnek megfelelni képes legyen. E főnököt Henczyben találta föl, mely választásáról, ha a háboru önmagában véve is ész- és emberiségellenes dolog nem lenne, az emberiség nevében sokat lehetne mondani.

A kétes magaviseleteért pétervāradi hivatalából elmozdított Henczyt, kinek magát Pesten a magyar törvényszék előtt kellett vala igazolnia, de a kit a magyar kormány első elköltözésekor ott feledett; a kit dicséret és megelégedés helyett tétlenségeért Windischgrätz roszul fogadott; a kit a herceg tán azért, mivel az alkotmányra letett esküjét egyenesen megszegni vonakodott: a magyar törvényszéktőli megmenekülése után, az osztrák itélő szék elé szeretett volna állitani, mivel Pétervāradot az ottani helybeli nehézségek dacára az osztrákok kezére játszani nem birta; — ez osztrák törvényszék elé még sem állitotta, miért? ő tudja. Akárhogy legyen is a dolog, Henczy budai várparancsnoknak neveztetett ki, s ez a várból, a hadi tekintetben oly keveset igérő helyből oly erőditményt teremtett, mely hosszabb ideig ellenállhatott. Személyére nézve pedig, hogy az osztrák ügy iránti teljes hódolatát megmutassa s igy a hercegnek róla való rosz véleményét megcáfolja, — eltökélé, hogy a várat, mig él, föl nem adja.

Igaza volt a magában derék katonának, ha nem is kiméletes férfinak. Ő jól tudta, hogy ha addig nem védelmezi magát, mig az osztrákok által fel nem szabadittatik, akkor végzetes sors vár reá; mert ha hamar adná föl magát, akkor katonai becsületérzete gyávasággal bélyegeztetnék meg, — ha pedig későn: ez esetben a magyarok hazaárulónak tartanák. E körülmény is igazolja e sorok irójának gyakori mondását, „hogy forradalomban két részről akasztják az embert.“

Henczy ily viszonyok közt s állásánál fogva sem tehetett egyebet, mint azt, a mit tett, csak hogy később az ostrom alatt emberibb érzetet kellett volna tanusitania.

Görgey, mint láttuk, május 4-én megjelent Buda alatt, még pedig — Pöltemberg hadtestén kivül — egész seregével.

Ezen eljárása miatt hadi szempontból sokat lehetne Görgeynek szemére lobbantani. Rejtély még és sok ideig rejtély marad, hogy győzelmes seregével mért nem üldözte a ha nem is demoralisált, de veszteségei miatt bizonyára lehangolt osztrák sereget, ha lehetett, a határon túl is, Bécsig, hogy ott azt vagy megverje, vagy hadszervezését, készületeit, ujoncozását akadályozza, s annak lehetőleg kipótolhatlan kárt okozzon.

Ez talán mindaddig rejtély is maradand, mig bizonyosságra nem jő a gödöllői párbeszéd utáni határozat, vagy pedig ki nem fog világlani, hogy Görgey nem akarta ez ostromot, hanem csak Kossúth hiuságának óhajtott eleget tenni, hogy a kormányzó ünnepélyes diszmenettel vonulhasson be Pestre, vagy mig ki nem világlik, miként Görgey megrettent nagyobb nagyságának kilátásától, s győzelmeit Buda bevételével akarta megkoronázni, s azután hadügyminiszterkedni.

Ha ez rejtély marad, ama másik rejtély megfejtését szintén csak tőle várhatni: hogy oly vár előtt, melynek őrsége legfölebb 2500 emberből állott, miért foglalkoztatott harminc ezernél több embert, — kik közt 2—3 ezer lovas is volt, — miután 10.000 emberrel szándokát szintugy kivihette volna. A többivel, — ha már épen nem akart mást tenni, — hasznos diversiókat tétethetett volna Jellasics, idősb Nugent s Burics osztrák tábornokok ellen, kik a Dunán tul egymástól elszakadva müködtek.

Ekként ha mást nem is, legalább azt nyerhette volna, hogy több megyét felszabaditván, azokból hadi kellé-

keinkre több anyagot szállitathatott volna a Tisza mellékén elszórt tartalék-osztályok kiegészitésére és fölszerelésére.

Görgey közeledtét a huszárok a Sz. Gellért hegyén magyar szinü zászlók kitüzésével tudatták; Görgey a várat azonnal körülkeritette s a künn álló osztrák őrségeket a várba szoritotta.

Az első napokban a várparancsnokot a vár átadására felhivá, mert az osztrák seregek általi fölszabaditásra ugysem számithat s mert maga a vár csak erőditmény, és ha az később erővel vétenék be, az őrséget a legsulyosabb sorstól meg nem menthetné. Felhivá őt továbbá, hogy mivel Pest felől megtámadástól nem tarthat, e város ellen emberiségi tekintetből mitse forraljon.

A várparancsnok jó katona létére az átadást megtagadá, de — — — föntartotta magának Pesttel kedve szerint bánni, sőt Görgeyt azzal fenyegeté, hogy ha a várnak irányzott tüzelésével föl nem hagy, Pest végromlását fogja látni.

Görgey hadi ágyuival és ürgolyóival a várat öt napig löveté, azonban annak mitsem ártott; a hatodik napon megérkezvén az osztrákoktól elfoglalt ostromágyuk és mozsarak, — ekkor a várat keményen és szakadatlanul kezdé lövetni. Erre a várparancsnok, végóráját közeledni látván, Pestet lövöldözteté, első boszuját az ugynevezett Redout termén hütvén, hol az országgyülés tartotta azelőtt üléseit. Ezen épület után az „Angol királyné“ és az „István főherceg“ vendéglőket lövette, hol azelőtt a honatyák a hon boldogságára áldomásoztak, s igy tovább; ugy hogy 20—22 ház s több, az utcákon járó-kelő egyén lett ezen tett áldozata.

A lánchid, ezen európai csoda, eleinte kikerülé Henczy boszuját; ugy látszott azonban, hogy csak azért tartotta fenn, mikép végperceit annak szétdulatásával koronázza meg.

Az ágyuk dörögtek, a mozsarak romboltak, a volt Mátyás-palotának, vagyis ujabban a nádor lakának egyik része uj istálóival együtt égett, a vár falai omlottak a magyar golyók alatt; rom, romlás, tűz s golyózápor vala mindenütt. — Az osztrákok a vár körül fekvő házakat lerontották, hogy azok oltalma alatt rohamoszlopok ne képződhessenek.

Ekként folyt az ostromrai készület s a védelem, mig végre Görgey ostromlói előkészületeit megérve látván, május 21-kén rohamot parancsolt. Tehát 17 nap mulva a roham meg is történt s oly sikerrel, hogy a falakat mindenütt megmászatván, az utcai verekedés egészen esti 7 óráig tartott, s csak a bekövetkezett feladás után szünt meg. — Buda ujra a mienk volt.

A vérontás nagy volt; a vár bevétele sok emberbe került, de többjébe az ellenségnek, kik közül a határőrzők nagyobb része lekoncoltatott; az olaszok megkiméltettek.

Henczy maga nehéz sebbe esvén, másnap adá ki lelkét e sorok irójának tiszti szobájában. — A vár bevétele közepette egyszerre megrenditő detonatio hallatszott, melyre a szivek megdöbbentek, mivel ösztönileg érezték, hogy az a lánchid sorsát érdekli; de a mily nagy volt az ijedtség, oly nagy lőn az öröm is, hogy a lánchid igen kevés és hamar orvosolható kár kivételével, meg vala mentve. Alnoch osztrák tüzérezredes eszközlé a szándékolt légberöpitést, azonban a haza s még inkább báró Szina zsebének szerencséjére roszul számitott, mert a lőporos hordók elpattantak, s őt és társait égeték el.

Mint minden rohammali bevételnél, ugy Budán is több féktelenség és áthágás történt. A bátor, vitézül vivó, falakat mászó s viaskodó honvédek mindenütt ellenséges vagyont szagláltak ki, s azt maguk számára tulajdoniták el, s az őket a hátvédben követő szatócs és zsidó uraimék jó üzleteket csináltak.

Curiosum gyanánt nem lehet föl nem hoznom, hogy Bécsben Buda bevételét árulásnak tulajdoniták. — C' est tout comme chez nous. — Igaz, hogy a várban, s legfőkép az olaszok közt, kedvetlenség volt, s hogy ez utóbbiak őrhelyeiket tán nem ugy védték, mint kellett volna; de hogy csupán árulásnak köszönhetnők a vár bevételét, — ezt csak hősiségünk megtagadásának akarása mondhatja.

Ily aljas ráfogás még Henczyt magát is, kit rombolási düheért ha gyűlölt is, — de a vár hősies védelmezéseért s haláláért még a magyar sereg is tisztelt, — mondom, e ráfogás Henczyt magát is piszkolta, gyalázta.

Az osztrák katonaság ily rágalmak miatt boszankodván, ez az osztrák hadügyért arra kényteté, hogy Henczy hirét és nevét tisztelje és tiszteltesse; a fiatal császár pedig Henczy emlékét, a gardai tavat védő hadi gőzősnek „Henczy“ névre keresztelésével tisztelé meg s kijelenté, hogy később neki Budán emlékoszlopot emelend.

Elég az hozzá, — a honvédek régibb babér-koszorúikhoz ez ujabbat is hozzá tüzték, s joggal, mert eddig nyilt téren győztek, Buda várában azonban először vettek be egy jól védelmezett, habár nem is erős várat.

Itt érte el a magyar sereg tetteinek fénypontját, de egyszersmind itt végezte győzelmeinek pályakörét.

A mi ezentul történt, — hanyatlás volt.

Hat hetet engedett a sors derék honvédeinknek arra, hogy babérjaikon megpihenhessenek; hat hetet a honnak hogy függetlenségét és szabadságát élvezze.

Görgey Buda bevételével Magyarhon hőse lőn, s nem volt terv, melynek kivitelére a haza őt képesnek ne tartotta volna. Most mindent tehetett, mert a köznép őt szintugy bálványozta, mint Kossúthot, szóval: ő a hon első embere lőn, s azokat is magához hóditá, kik tőle, az uj dictátortól, féltek; s azok is, kik Kossúth ellen már-már agitálni kezdettek, bekopogtattak hozzá, meg-

kisérlendők: vajjon nem lehetne-e őt céljuknak megnyerni?

Görgey minden hideg számitása mellett is élvezte fáradozása és működése által elért kitünő állását, melyhez — az igaz, — a sors s szerencsés körülmények segiték. Görgey tehát oda ért, hova belső vágya szerint jutni óhajtott, s már emelkedésének csak utolsó foka volt előtte, melyre szintén eljutott, mint később elmondandjuk.

VII. FEJEZET.

A hon viszonyai bel- és külföldön. — Kossúth diszbevonulása Pestre. — Dembinszky és Perczel hadi munkálatai és lemondásuk. — Bem a Bánátban és Erdélyben. — A seregek állásai; a kormány belbajai stb.

Aprilhó 26-án a pesti hadi jelentés telegrammi rövidsége: „Budapest a mienk“ — igen véletlen örömmel árasztotta el Debrecent. Azonban csak pár nap mulva világlott ki, hogy az egybefoglalt két név most csak az egyiket teszi, t. i. hogy „Pest a mienk.“ Mindegy! Pestet is látni akarta mindenki, bár a másik város birtokára még csaknem egy egész hóig kelle várakozni, sőt midőn májushó 22-én reggel a falragaszok Budának bevételét már hirdeték is, a pesti károk nem engedék ama vigságot élvezni, melylyel különben Debrecen és az egész haza el lett volna árasztva.

A tényért magáért örültek a Debrecenben levők, s azon kilátásért, hogy civis uraiméktól s városuk kényelmeitől nemsokára megmenekülhetnek.

Buda bevételének hallatára az országgyülés összeülvén, Görgeynek az érdemrend csillagát s az altábornagyságot megszavazta, mit az országgyülés kebeléből választott választmány vitt meg, melyben többek között Kazinczy Gábor barátom is benne volt.

Elérkezvén ez rendeltetése helyére, a nap hősében,

Görgeyben, — legalább szóban — republicánusra akadt, ki az ország ajándokát és érdemei méltánylását kereken visszautasitotta. Okait e lapok irója — nem is akarván azokat hallani, — hála Istennek nem, s csak azt tudja, hogy a küldöttség Görgey irányában mély tisztelettel tért vissza, sőt Gábor barátom is oly szerelembe merült iránta, hogy ez időtől fogva ő és társai Görgey mellé esküdtek, mert ők, a hazai értelmek, benne Kossúth ellen támaszt találni véltek.

Az országgyülésnek Budapest felszabadulása után nem volt nyugta Debrecenben; pedig a sok felől érkező hirek nem igen látszottak nagy biztositékot nyujtani arra, hogy a mit Debrecenben elmulasztanak, azt majd Pesten nagyobb szorgalommal helyre hozandják. Azonban mit volt mit tenni? a közös akaratnak, — melyhez a kormány is hajolt, — végre engedni kellett.

Minekutána az országgyülés a kormányzó évi fizetését kétszáz ezer pengőforintban megállapitotta s az engedelmet megadta arra, hogy az első 60 millióra rugó papirpénz első kiadásához a háború erélyesebb folytatására még 20 milliót csatolhat; minekutána még kimondta volna, hogy az urbéri kárpótlások fizetését megkezdendi, mihelyt a háború szükségén felül pénzt verethet: ezekután üléseit bátran bezárhatta volna; de nem tevé, mivel az uj miniszterium programmja szavainak igévé változását kiváncsi volt tudni.

A kormány maga részéről hivatalainak s a törvényszékeknek kiegészitését — melyek között egy kegyelmezési szék is diszeskedett — bevégezvén, a gyülést bezárta s elhalasztá, annak ujra megnyitását juliushó 2-ikára, Pestre határozván.

A képviselők közül sokan családjuk körébe és megyéjükbe, mások pedig Pestre költöztek, Debrecen kihalt, s gyönyöreivel magára hagyatott.

A kormány junius elsején költözött el. E sorok irója a mezőhegyesi ménest s a nagyváradi hadi szertárt ment meglátogatni, örülvén, hogy Debrecent porával, mulató erdejével s többi kéjeivel oda hagyhatta. — Hevesből Pest vaspálya-vonalához közeledvén, ezen átmenni szabad nem volt, mivel az uj kormányzó az elébe ment küldöttséggel s az őt követő kisérettel váratott, hogy diszmenettel vonuljon be Pestre. Azonban a kormányzó szerencsémre nemsokára elrepült mellettem s én szállásomra hajtatván, polgári ruhában tolakodtam az utcára, hogy szemléljem az ünnepélyt.

Az utcákon sok ember, az ablakokban sok nő volt; az erkélyek és ablakok feldiszitve; a lakosság nagy része az indóháztól egész a Szép-utcáig hemzsegett, hol Kossúth ideiglenesen lakott. A mint észrevehetém, az érzelem nyilatkozata s a részvét inkább az alsóbbfokozatúak, s nem a felső rétegek által volt képviselve, — gégéjöket pedig azok sem igen fárasztották, „éljenek“ nem igen voltak bőven, s az egész fogadás nem birt azon hevitő és ihletett jelleggel, melylyel az első magyar miniszterium Pestre jöttekor tiszteltetett, mikor az ember a megsiketülésnek volt kitéve.

Azonban akármilyen volt is a nép érzelme, az ünnepély szép szinben mutatkozott. A kormányzó nejével, s velök szemközt két tábornokkal, négyülésű hintóba vala betömve.

Halvány szinökről nem tudhatá az ember: vajjon örülnek-e a jelennek, vagy bánkódnak fölötte? Hanem a szemeken látható vala, hogy a férfi munkálatának apotheosisét üli, s hogy a nő nem tudja megfogni, mikép került e megtiszteltetéshez.

A kisérő tábornokok s más hivatalnokok, nem tudom, mit gondolhattak; hanem azt tudom, hogyha szavazás alá kerül azon kérdés: vajjon legyen-e diszmenet vagy ne? —

bizonyára az utóbbi kapja a többséget, az előbbit időnkivülinek tartván mindenki.

Az akkori kisérők egy része most a más világon kérdezheti egymástól: miért vannak ők ott, t. i. a más világon; az pedig, ki az ünnepély emelésére kocsiját adá, gr. Károlyi György, még most is számitgathatja, mikép takarithatja meg ezen örömből reá háramlott költségeit, melyeket Haynau vele százötven ezer forinttal fizettetett meg.

Tehát Pesten és Budán is, s igy Budapesten voltunk megint. E sorok irója nem annyira altábornagyi titulo cum vitulo cimével, hanem becsületes képviselői szerepben tanusithatta tevékenységét, ha ugyan igaz, hogy tanusitotta. Szép volt az országgyüléstől, hogy őt azért, a mit tett, — a mi igen kevés volt, — azért a mit tenni akart, — mi valamivel több, — s végre azért, mit nem tett, — a mi legtöbb volt, — nemcsak altábornagyi rangra emelte, de még az egész honi katonai neveléssel is megbizta. Mivel pedig az országgyülés csak egy hó mulva nyitandotta meg termét, azért nem kellett most azzal sokat törődnie, mert semmi inditványt sem kellett készitenie. A mit inditványozott volna, az az első magyar katonai főtanoda ujból feltámasztása volt; ez elvben már el volt határozva s a pénz is utalványozva, s most Windischgrätz kórházát eredeti céljára kitisztitani, felbútorozni s helyreállitani kelle; a tanitók már meg valának szerezve, a tanulók összegyülve s csak kezdeni kellett az oktatást.

Időm ekként szabad levén, önmagamról másra terjesztettem figyelmemet. Hanem vajmi keveset birok itten följegyezni; mivel pedig ennek okát már elmondám, azzal nem úntatom ismét olvasómat, ha tudniillik ezen igénytelen elbeszélés valaha Gutenberg müvét foglalkoztatni fogná; s ha fogja, csak akkor foghatja, midőn firkálója e világból már a másikba költözött. Kezdjük tehát!

Öt hóig tartó távollét után, annyi rosz és jó érzelem, sejtelem, remény és vágy átélése után visszatértünk, még pedig győzelmeink által dicsőitett állásban tértünk vissza. A kormányzó, az előbbkelő hivatalnokok, a miniszterium, a felső törvényszék stb. ismét ősi helyükön székeltek. S tudja Isten! az öröm, a vigság mégsem volt nagy, bárha az utcákon mindenütt a haza két nemtőjének képét látta is, s bár annyi küzdelem után a dolgok végét is jónak jósolni jogositva lett volna az ember. Azonban, mivel a politikai láthatáron fekete föllegek kezdettek tornyosodni, vagy mint a magyar mondja: a hadd el hadd kezdődni látszék, azért otthonosnak ki sem igen érezte magát. Készült ugyan magának mindenki otthonos kényelmet szerezni, azonban a felbontatlan málhák mindig készen álltak az elugrásra.

A hivatalos körökben, a kormányzótól kezdve lefelé, a hivatalnokok úgy látszottak dolgozni, mintha állandóságra számitottak volna. A „Közlöny" katonai kinevezésekkel vala tömve, s az első ellenséges benyomulás által hátráltatott ügyek és intézvények mozgásba hozattak, hanem inkább csak azért, hogy a közbizalom ne csökkenjen, s nem hogy azok eredményt szüljenek.

S igy egyik a másikat biztatta, hogy ez által a bizalmat önmaga is megnyerje s nyugodtabb legyen. Azonban e nyugodtság is csak szinlelt volt, mert bár az osztrákok honunk legnagyobb részéből kivonultak, — a világ kapui mégsem nyiltak fel előttünk. A hon szerencsétlen földrajzi helyzete könnyitette az elzárást, mely a legszigorúbban eszközöltetett. Ezen, ugyszólván hermetikus elzárás nemcsak a ruházati, hadfölszerelési, házi s gyarmati, de még a szellemi cikkekre is ki volt terjesztve, sőt még a gyógyszerekre is, úgy hogy a chinin latját 10—15 forintért s életveszély között kellett becsempészni.

Mivel pedig minden el volt tőlünk zárva, eljött a koholmányok és hazugságok ideje, miket bár a kormány nyelve, a „Közlöny“ megcáfolt, de mivel Napoleon „Moniteur“-jének mintája szerint a jobb események nagyitása s a roszabbak elhallgatása vagy elsimitása következtében hitelben ez is csökkent, azért a közönséget soha sem nyugtathatta meg ugy, hogy az a cáfolat alatt fontos titkot ne képzelt volna lappangani; s igy a város folytonos izgatottságban létezett. Ehhez járult még a sok henye, tétlen s a szolgálat alól magát kivonó honvédtiszt szószátyársága, kik részökről a jót s roszat nagyitván, a közvélemény nyugtalanitásához nem kis mértékben járultak. A sok mindenféle hivatal- és szerencsevadász, — kiknek száma legio volt, s kiknek beszédei és meséi szintén kitettek magukért, — nyugodtabb állapotot nem idézhetett elő.

Az uj hadügyminiszter, vagyis a győzelmes fővezér elődődje megbizottjait a hivatalból kiküszöbölvén, megürült helyeiket saját hiveivel tölté be. Ezek — hozzá hasonlólag — fiatalabbak, virgoncabbak s tevékenyebbek levén, tőlük gyorsabb működést remélhetett. Az igazgatásbani tapasztaltságra szüksége nem volt, mivel ez bizonyos időkben érdemnek ugysem tartatik, s mert forradalmakban fiatal emberekre van szükség, kiktől biztositékot csak a jövőre lehet s kell várni és követelni. A hadügy hivatalában e rögtöni megifjusitást észre is lehetett venni az abból kifolyt éretlen tettekben.

Az ügyek azonban mentek, s ha jobban nem is mint azelőtt, mégis kevésbbé rovatott meg az uj főnök, mint megrovatott volna elődőde, ha ez idő tájt még székében ül vala, ki hivatalát nem a harctéren szerzett babérjainak köszönheté.

Ezzel átmegyünk azon eseményekre, melyek a különböző seregeknél történtek.

Láttuk, hogy Dembinszky april végével igéretekben gazdagon s utasitásában teendőjére nézve bőven ellátva, Debrecent otthagyá; láttuk azt is, hogy derék ezredesét, Bulharint jóval előre küldé, s hogy ez — mint helyettes — a hadtestet fölszerelni, szervezni s katonákká képezni igyekezett. Ez lehetőleg megtörténvén, május 4-kén körülbelül 6000 középszerüen fölfegyverzett gyaloggal, egy osztály guerillával és a lengyel csapattal, 3 osztály huszárral és 27 ágyuval Kassáról kiindult.

Ezen sereghez kellett volna még a lengyel osztály nagyobb részének csatlakoznia, Visoczky vezénylete alatt, mely Miskolc és Ujváros körül szereltetett fel. Azonban Visoczky embereivel nemcsak nem jött, hanem azt követelte, hogy azon kis rész, mely már Dembinszkynél létezett, ezt hagyja el s hozzá csatlakozzék, mivel — kifejezése szerint — „a lengyelek csak együtt akarnak hadilag müködni.“ — E hiábavalóság címén s nem a legszebb ürügy alatt magát e fontos körülmények közt a veszélytől távol tartá, holott szebb lett volna, ha kötelessége szerint a harctérhez közeledik s ott viaskodó honosaival a veszélyt megosztja.

Mi néven nevezendő az ily tett? másra bizom; én felőle csak annyit mondhatok, hogy azon egyenetlenség, mely a lengyeleket saját honukban jellemezte s mely végveszélyöket idézte elő, a Magyarhonban talált egyenetlenség által élesztetvén, — a viszálkodó magyar elemhez hasonló lengyel elemet csatolt, és pedig a föntebb említetthez hasonló eredménynyel, mint később látandjuk.

Visoczky a lengyel demokratia egyik fizetett és utasitásokkal ellátott tagja s annak Magyarhonban müködendő feje, a hadi szolgálatot demokratikus elvekre fektette s a „ne pozlovim“ s a módositott „liberum veto“ megtartásával a hadi fegyelem jobb példányát akará megalapitani. Szép szó ez, de a demokratia tudhatta volna

azt, hogy Lengyelhonnak józanabb, tapasztaltabb polgári és hadi vezénylői annak vesztét 1831-ben csak ennek tulajdoniták.

E sorok irója emez uj hadi képzés példányát szerencsés volt közelebbről szemlélhetni Kassa körül, hol a lengyel csapatot már szét akará kergetni, s szét is kergeti vala, ha Kossúth különös pártfogása alá nem vette volna azt. Türhetetlen volt a lengyelek közötti civakodás, perlekedés, egymást becsmérlés s a minden mértéket felülhaladó követelés; hanem a kormányfő ezt geniálitásnak tartotta, s igy a hol a hadügyér igazság szerint szigoru akart lenni, ott a kormány kegyelmességét gyakorolta.

Visoczkyról s négy századáról eddig jó hir szárnyalt, mivel Uj-Aradnál s később Damjanics hadtesténél jól viselték magukat.

Görgey, ki a lengyeleket talán soha sem kedvelte, s kit a tisza-füredi katonai lázadás után jobb angyala elhagyott, azokat most még kevesbbé szivelheté, mivel Dembinszkyben dicsvágya akadályzóját látta, s igy a lengyelektől borsódzott a háta. Visoczkyt sem szerette, s később őt csapatjával, — miután Damjanics hadtestében Komárom felszabadultáig harcolt, — innét elküldé; miért, miért nem? nem igen tudom; hallottam ugyan, mintha Visoczky minden este tántorgott volna a wrenczéktől; — hihetőbb, hogy a lengyelekben talán egy bizonyos, még titkos cél végbevitelénél „liberum vetóra“ talált volna; azt azonban tudom, hogy Görgey vezénylete alatt csökkent a lengyelek hire. — Visoczkyra nézve ez mi hatással sem volt, mert a kormányzó hajlamában ezért alább nem szállott, sőt a francia és lengyel demokratákkali ismerettsége miatt, — kikkel Kossúth coquettirozni szeretett, — a kormányzótól kedveltetett is. Gyámolitását azonban Visoczky leginkább a kormányzó

női környezetében találta s igy a pártfogást minden csorbulás nélkül fentartotta.

Visoczky a legfőbb körben erősen állván, jól tudta, hogy engedetlensége sorsát veszélyeztetni nem fogja; nem pedig, mivel érzette, hogy ő, mint a demokratia hive s követője jó ember, következőleg ellenesének rosz embernek kell lennie. Ez csak Dembinszkyre alkalmaztatott, ki a lengyel demokrata pártot, mint egyátalán károsat, megvetette. — Visoczky Dembinszky ellen könnyen vétkezhetett sőt nyilatkozhatott, — a mit alattomban tett is, — mert a kormányzónál bizalmat remélhetett, kinek azon gyengéjét jól ismeré, hogy ez t. i. az egyenes, nyilt és becsületes embereket örömest meghallgatta ugyan, de nem igen hederitett rájuk.

Csak egy példát hozok fel. Dembinszky Bulharint a lengyel háboruból magát megkülönböztetett vezénylőnek és derék embernek ismeré, a ki valóban az is volt, s már akkor ezredesi ranggal tiszteltetett meg. Dembinszky elmenetele előtt ajánlá Kossúthnak, hogy ha a lengyelek közül valakit tábornokká szándékoznék kinevezni, — Bulharin ezredes legyen az első; ezt a kormányzó — mivel akkor a többiek még csak hadnagyok voltak, meg is igérte; de midőn Dembinszky Görgey ferde rendelete miatt másodszor lemondott: akkor a kormány kinevezettje a csuszó-mászó Visoczky lőn.

Bocsánat e kis eltérésért, azonnal tovább megyünk.

A lengyelek, mint láttuk, nem csatlakoztak. Kossúth megigérte, hogy a sereget 20 ezerig emeli, de igéretét csak félig teljesitette. Dembinszky legszükségesebb készületeit elvégezvén, Kassáról elindult s első feladatát, Vogel, Benedek és Barkó kiüzését csupa manoeuverek által teljesité, s azután az útak elvágásával, a hadi céloknak megfelelő helyek erőditésével s a bevezető országutak megszállásával az ujabb betöréseknek gátot vetett.

E célra Marmarosban Zürich, Munkácson Martini, Sztropkón Lázár őrnagyok vezénylettek, kiknek kötelességükké tétetett az ellenség mozdulatait figyelemmel kisérni, s azok ellen működni.

Ezek után Dembinszky főerejével május 15-dikén Bártfán, 17-dikén Szvidniken táborozott, készülvén a Lengyelhonba való beütésre. Ittlétében kapta Kossúth ujabb rendeletét, mely őt a hon határának átlépésétől eltiltá. Ez ellen futára által — mi később előforduland — előterjesztést tett, melynek eredményét beváraudó, május 20-kán ujra Bártfán, s 24-kén Eperjesen állomásozott; itt nézett az események kifejlésének elébe, hanem ezek vajmi ferdén fejlettek ki.

A Debrecenben april hó 20-kán tartott conferentiában Kossúth kedves eszméje szerint Dembinszky teendője el levén határozva, — ez, bár serege a meghatározott számot csak félig érte el, mégis működött, s Lengyelhonba való betörését nemcsak akarta merényleni, de azt fontos okokkal támogatva követelte is, mely okokat fontebb már elősoroltuk.

Ha azonban az elmondott mibe sem vétetnék is, volt még egy más főok, mely Dembinszkyt Lengyelhonba készteté, még ha az sem vétetik valamibe, hogy talán Galicia azon része, hol a magyar sereg működendett, Magyarhon mozgalmai számára megnyerethetett volna. — A főok az volt, hogy a jól értesült Dembinszky jelenté a magyar kormánynak, — s ezt a napi menetek leirásával be is bizonyitá, — miként egy orosz hadsereg hadosztályonként, minden készülettel Galicia és Krakkó felé előre nyomul, s hogy mig ezek kényelmesen s minden hadi biztositás nélkül, napi menetenként nyugodnának, azalatt könnyü lenne ha nem is nagy kárt okozni bennök, mégis legalább előre-menetöket akadályozni, s némi szerencsével

tán annyira is foglalkoztatni, hogy beütésük vagy már késő́n, vagy nem is történnék meg.

E fontos okok nagy figyelmet nem csak hogy nem gerjesztettek, sőt inkább egészen félrevettettek s az inditvány egyedüli pártolója Batthyányi Kázmér volt. — Amint Dembinszky kedves eszméjétől elüttetett, szoros védelemre szorítkozott s hadtestét a szerint osztá el, főhadi szállását Demetében ütvén fel; szándokába vette mindaddig ott maradni, mig őt az orosz sereg valódi beütése tevékenységre nem hívja fel. Az első száguldozó kozákok május 22-kén vétettek észre, kik azonban csakhamar eltüntek. Dembinszky ismervén modorukat és gyorsaságukat, benne csak annyi figyelmet gerjesztettek, mennyi elég volt arra, hogy világosan átlássa, miszerint az orosz sereg már nem igen soká fog kimaradni.

E körülmény azonban a kormánybiztosok szemében kicsinység volt. Ezek, s legfőkép a minden eszélyen felülálló, az okos és plus quam liberális Lusinszky még tovább mentek, mert a kozákokat épen semminek sem tartották.

Ezen ultra forradalmi főkormánybiztos a legnagyobb kitüntetést abban kereste, hogy az idők sulyát kényuralommal, zsarnoksággal, büntetési szigorral éreztesse, s hogy a derék, higgadt és igazságos Dembinszky eljárását, — ki minden békés egyént, lett légyen az schwarzgelb, conservativ vagy bármiféle véleményü ember, vagyonában és szabadságában védelmezett, — akadályozza, jelentéseit nevetségesekké tegye, s a kormányt biztosi jelentései által tévutra vezesse, kijelentvén, hogy a hol Dembinszky orosz kozákokat látott, ő csak átköltözködött drótos tótokat, galiciai kóborlókat talált; s így azon Lusinszky, ki német mondás szerint „a füvet is nőni hallotta“, — az oroszok ott létét kereken tagadta.

A kormány inkább hivén a március előtti korteskedőknek, mintsem a higgadt s egyenes hadi embernek, — ennek nyilatkozatait a hadügyér által gúnynyal viszonoztatta.

Nem csodálom, hogy a derék helyettes-hadügyér, Klapka ezt felsőbbsége érzetében tette, s csodáltam volna, ha ezt nem teszi, mert a hadügy élén lévén, boszuját éreztetnie kellett Dembinszkyvel, ki Klapkát — a tudottak miatt — haszonvehetetlennek nyilvánitá s elmozditását kérte.

S igy azt sem csodálom, hogy Klapka Görgeyvel egyetértve, sőt ettől utasitottan, Kossúth igéretének megtartását hátráltatá, s azt más hadi terv végbevitelére birta.

Midőn a lemondott hadügyér a helyettest eljöttéig még helyettesitette, akkor Bem Erdélyt már meghóditottnak tartotta s kinyilatkoztatta, hogy nemsokára kijő Erdélyből, a Tiszán és Dunán átkel, s a körülmények szerint vagy Horvátországban vagy Ausztriában diversiót tesz, mire pénzt, sok pénzt és mindig csak pénzt kér, mit ő — mellékesen legyen mondva, — soha sem felejtett el, s mit mégis mindig nélkülözött; s tán nem túlzok, ha kimondom, hogy Bem serege annyi pénzt emésztett föl, mennyit a többi magyar sereg összevéve is alig, s mégis hét számra fizetetlenül hagyta azt!

Miért? Mert tisztjeinek ezerenkint adta az ajándékokat és seregének szintén fél vagy egész havi fizetését kitevő ajándékokat osztogatott; s ha valamelyik főtiszt kedvében tudott járni, annak tiz ezer forintot is adott, ugy hogy hadi pénztára zsákmánynak tekintetett. Mindamellett ő maga rongyos és szegény maradt.

Bem tehát pénzt és Szegedig ruhát és lábbelit kért. Ezen terv elhalasztását azon figyelmeztetés mellett kértem akkor én, hogy míg a Bánát és Bács tökéletesen biztosítva

nem lesz, addig nem volna ildomos ha háta mögött ellenséges erő hagyatnék, mely kisszámu osztályainkon erőt vehetne, s azt előmenetelében akadályozhatná.

Bem tehát elállott első gondolatától, Erdélyben maradt s később vezette a Bánátba seregét, mint azt elmondandjuk.

Még mielőtt Dembinszky Galicia felé mozdult, fölkéretett a kormányzó által, hogy mondaná ki véleményét a had folytatására nézve. Ő ezt javasolta: „Komáromot — ha lehet — 30—40 ezer emberrel meg kell rakni, s a szükségesekkel hoszabb időre ellátni; a többi sereget a Tisza mellékére vonni, ott azt szaporitani, rendszerezni, az orosz beütés ellen késziteni s az események fejlődése szerint használni. Ő nem lehet pártolója azon eszmének, hogy Ausztria megtámadása az európai diplomatia roszakaratát kihivná, s hogy ezen diplomatia Ausztriát még mindig szükséges súlyegyennek tartja. Ő mindazt javasolja elkövetni, mi Oroszország hatalmának gyengitésére szolgál s ebben az európai diplomatia helybenhagyását megnyerni reményli“.

Klapkának a hadügy vezetése nem volt igen inyére, mivel a mit az öreg fickó tíz hó és négy nap alatt nem birt elvégezni, azt ő már magában májushóban nemcsak rendszerezte s bővitette, hanem még kelleténél többet s a jón fölül is tett, mert hadügyi működésének összege algebrai jelekkel így fejezhető ki: $+0-0=0$. Másrészről azonban igaz az is, hogy az öreg fickó szerette volna az egész honi hadügy-vezetést egy közös cél felé vinni, melyhez a működő részek bizonyos szellemi főirányzat szerint járuljanak, de ő ettől elüttetett, s így láttuk, hogy a hadi Solon-ok miként szerencséltették a hazát.

Ez idők szerint az osztrák főerő Bécsnél, ennek kisebb osztályai Horvát- Steyerország határainál, sőt némi részben a dunántúli kerületekben állomásoztak; továbbá

Magyarhon határánál: Morvában, Galiciában (honnét többször betörtek) s Bukovinában szintén léteztek ellenséges erők; ezen fölül Moldvából oroszok s Oláhországból az Erdélyből kiüzött osztrákok fenyegették a hazát; végre Jellasics határőrzőkből és osztrák lovasságból álló seregével Pétervárad körül, Titellel szoros összeköttetésben müködött.

Csak a vak nem látta, hogy a hont körben körülfogó ellenséges hadak csak a nagy orosz sereg megérkeztét várják, miként támadó mozdulataikat megkezdhessék.

Az ennek ellenében működő s a Görgey, Klapka és Bayer táborkari főnök által kidolgozott nagyszerű tervet Debrecenbe Görgey hozta, hova a kormány meghivá, hogy részint győzelmeiért a megérdemlett elismerést és megtiszteltetést fogadja el, részint pedig, hogy megnyerhesse a kormányzótól tervének helyeslését, megerősitését és határozattá való emelését. A terv pedig ez volt:

Klapka mint seregvezénylő, Ackermann mint várparancsnok, menjen Komáromba, melynek őrsége 30,000 emberből álljon.

Aulich, a derék és becsületes ember s — mint mondák, — jó tartalék-vezénylő, beteges volta miatt lemondván, ennek hadteste a bányavárosokat fedendi, és ereje szaporodtával nagyobb célokra alkalmaztassék.

Egy hadtest a dunántúli megyékben működend, mely Bemet bevárandja, ki helyett Erdélyben Czecz vinné a vezényletet; Bács és Bánát kitisztitása, ha lehet Titel bevétele és Pétervárad tökéletes fölszabaditása után Bem seregét a Duna jobb partjára tenné át s azután tovább működnék.

Perczel Bácsban, Vécsey Arad körül, s mivel e vár élelmi szerek hiánya miatti föladását minden nap lehete várni, ennek megtörténtével, a Bánátban vezénylene.

Tartalék-sereg Dessewfy, Hadik és Pulszky alatt lenne, kik magukat a tóduló ujoncokból egészitik ki.

Dembinszkynek pedig jelentései s az orosz beütésrei készülete dacára meghagyatott, hogy a határok őrzésére seregének csak kis részét hagyva, állását a legszigorúbb felelőség terhe alatt a Vág-Duna mellé tegye át s igy az ott müködő fősereghez csatlakozzék.

E terv nagyszerű is, szövevényes is levén, e sorok irójának felfogását túlhaladta; következőleg a hadügyminiszteri, fővezéri s kormányzói bölcsesség ezen szüleményét minden észrevétel nélkül adja át az utóvilágnak, bár Kiutahiában ideje elég, de kedve kevés van annak taglalásába bocsátkozni.

A mint Dembinszky demetei főhadi szállásán a föntebbi rendeletet s a kormánynak az ő ellennyilatkozatára adott tagadó válaszát vette, — málháit azonnal összefűzve, lemondását a kormányzónak azon értelemben küldte be, „hogy ő oly fővezéri rendeletnek engedelmeskedni nem tud, mely az oroszok közeledtéről tudomást véve, még akkor is, midőn ezek Magyarhon határain s ugy szólván előtte állanak, a védelmi sereg nagyobb részét elmozditani parancsolja s e szerint a haza ily fontos részét védetlenül hagyja. Ő ezt vagy a legnagyobb hadi tudatlanságnak, vagy pedig hazaárulásnak kényszeritvén nyilatkoztatni, becsülete és lelkiismerete megsértése nélkül egy ily főnök alatt nem tud és nem is akar szolgálni, s elmozdittatását kéri." — E kérelme teljesittetett s Visoczky és Dessewfy Aristides tábornokokká neveztetvén, a vezényletet ezek vevék át, Dembinszky pedig a sereg legnagyobb szomorúságára ezt juniushó 17-dikén elhagyta és Pestnek tartott.

A felső-magyarországi seregrész müködésétől, vagyis inkább annak reménysége meghiusodásától ismét Perczel Mórhoz fordulunk, kit — mint a csajkások s a bácsi

ó-hitű rácok békitőjét — győztes hadi munkálatai közepében hagytunk el.

Perczel Titelnek bácsmegyei részéről való ostromlásával fölhagyott, mivel annak bánáti része az ellenségnek hódolt, s mivel Karlovcáról a Dunán át, a németbánáti ezreden keresztül, akadálytalanul vonhatott magához segitséget; azért is győzelmes fegyverét a Bánátnak inditá, az ellenséggel ott is végzendő.

Ennek folytán Ó-Becsének, a Tisza partján fekvő népes mezővárosnak tartott. E város januárban történt elhagyatása óta sokat szenvedett s legfőkép magyar népessége, mely a rácok által sok üldöztetésnek vala kitéve, noha mégsem annyira, mint Zenta, hol egyszerre 1500-an gyilkoltattak le, kiknek holt tetemeiből a rácok halmokat épitettek. Nem emlékszem reá: vajjon emlitettem-e, azonban akár emlitettem, akár nem, nem fog helyén kivül állani, ha itt felhozom, hogy bárha igen sajnáltam és sajnálom őket sorsuk miatt s a történt iszonyúságokra utálattal emlékszem vissza, mégis a bácsi magyarok viseletét roszalnom kell, kik számosak lévén s a népes városokat hason fajjal tömötten lakván, mihelyest magukra hagyattak, gyávaság szállta meg őket s birka-türelemmel engedék magukat üldöztetni, leöldöstetni, pusztittatni, — holott, ha emberül ellenállanak, természettől kevésbbé bátor elleneikben maguk iránt több tiszteletet gerjesztettek volna, s bizonyára kevesebb kárt is szenvednek.

Becse tehát, mint majd minden rác felsőbbség alatt levő helység, földsáncokkal vala körülvéve, melyek néhányát még Bechthold vetette föl, s melyek később kiterjesztettek, — s csupa rác és szerbiai őrséget foglalt magában.

Az őrség magára hagyatván, — miután Földvár és Túria elesett, a csajkások is meghódoltak, — Török-Becsétől a Tisza által el volt zárva, s az első roham által

legyőzetett, több száz a Tiszába ugratván. A magyar sereg igen kevés veszteséget szenvedett s további mozdulatait folytatta.

Perczel Becséről készületeket tétetett a Tiszán való átkelésre, hanem mivel az ellenség figyelmét e tájékra forditotta, a valódi átmenetelt máshol vitette végbe, a Tisza bal partján fekvő Pádé helység irányában. Itt a Tisza egy kis szigetet képez, melyet előnynyel felhasználván, az átmenetelt merényelheté.

Ereje 4 zászlóaljból, 2 lovas osztályból és 14 ágyuból állott, ehhez Kollmann ezredes és Igmándy alezredes Szeged- és Szőregről 3—4 ezer, jobbára lándzsás nép felkeléssel csatlakozott s a további parancsot, a Tisza két partján fekvő két Kanizsát megszállva, várta.

Perczel seregével Becséről Adának tartott, s onnét igen kis akadálylyal kelt át Pádénál. A Rajacsics rác patriarcha által megáldott, számra körülbelül 15 ezernyi hadat aprilhó 23-án Mokrin és Kikinda között találta. E had Theodorovics és Puffer osztrák vezénylők alatt állott, s Knicsyanin szerb hősei által támogattatott. A hozzájuk mérve laikus Perczel a szent hadat kisebb erejével megtámadta, nagy vérontás között szétverte és 2000-et fogolyává tőn.

Emlitettük talán, hogy midőn Szeged a rácok által intézett megtámadtatása február havában szerencsésen visszaveretett, — a Bánát Rajacsics által más rend szerint kezdett szerveztetni, s meglehet, hogy a háború bevégzése esetére a Bánátnak Vojvodina néven való kormányoztatása már akkor megigértetett. — Ezen ujnevű kormányt Rajacsics sürgette, kinek Ausztria barátsága csak annyiban volt kedves, mennyiben azzal a rác nemzetiség felsőbbségét előmozditá s mennyiben annak segélyével az uj kormányforma megalapittatását biztositá.

Rajacsics a Vojvodina ügyét igazgató helyettes

juntát Kikindára helyezte, s innét lelkesitette az egész Bánátot, innét buzditotta az ó-hitű lakosságot. — — — Hogy pedig szándékai a minden korlátot mellőző áthágásokban akadályt ne szenvedjenek, Temesvárt kerülte, mert Temesvár parancsnoka bár a magyar megesküdt ellensége vala, oly rosz számoló mégsem volt, hogy nemzetgazdászati szempontból az egész fajt kiirtani engedte volna. Hanem a parancsnok szűk körre volt szoritva, s ezen körön túl keveset mivelhetett; a patriarcha pedig, nehogy valamely véletlen eset következtében a várba szoruljon, fölkardozván s keresztezvén magát, keresztes háborút hirdetett, s a veszély előtt helyről helyre járt.

Haladt is az új Vojvodina szervezése, de bár osztrák tisztek által is segittetett, mégsem haladott annyira, hogy ellenállhatott volna, bár be kell vallani, hogy a pópái által buzditott rácság sok helyütt az ellenség előtt állhatatossággal megállott, s hogy dicsően haljon, magát lemészároltatni hagyta.

Az is igaz, hogy támadólagos harcra nem képesittettek; természeti hajlamuknál fogva s a török elleni évszázados passiv küzdéseik következtében arra nem is képesittethettek. A rendes erőt nélkülöző magyar helységek megtámadását azonban értették s vérszomjukat enyhiteni és zsákmányolni tudták.

Lelkületök szerint a fennebb leirt csatákban a fegyveres rácok magukat megadni vonakodtak, úgy hogy a magyar katonaság mészárlásukban kifáradván, kérni kezdé őket, hogy káros megátalkodottságukkal hagyjanak fel, s kijelenté, hogy a büntetést csak azokra akarja szabni, kik őket a lázadásra ingerelték. Végre a rác lázadók ellentállásuk haszontalanságát maguk is belátván, megadák magukat, s merényeért csak 10—15 bujtogató lakolt életével.

A mokrin-kikindai esemény a rác ügyre nézve nagy

csapás volt, mivel Perczel egy felől szigort és kegyelmet, más felől szilárd akaratot is tanusitott. Ez ugyan a rácok hadi készségét kissé meghűtötte, de arra mégsem szolgált, hogy a felbőszitett népség az ellentállással egészen alábbhagyott volna.

Perczel hétezer emberével april 27-én Kikindát elhagyta és Theodorovics és Puffer hadával Basahidnál találkozott. Perczelnek a kormányhoz intézett jelentése azt mondja, hogy háromszor nagyobb erő állott ellenében, melyben a szerencsétlen, többnyire határőrzőkből álló népfelkelés is volt. Az előbbi győzelmek által vérszemet kapott magyar sereg az ellent bátran magtámadta, megverte és visszanyomta.

Erre Perczel seregének ereje és ruházata helyrehozására — kisebb csetepatékon és hóditásokon kivül — nehány napi nyugvást engedett. April 28-kán kiindult, s 29-én az ellenséggel Melencénél találkozott, mely szintén felkelésből s csak kevés rendezett erőből állott. Ezt is csakhamar szétverte s a fölkelt és elfogott népnek megbocsátott.

E második szerencsés győzelem után egyenesen Pancsovának tartott. Az utjában talált őrségeket szétverte, s háta mögött a vidéket az ellenségtől úgy szólván megtisztitotta.

Május 7-dikén Uzdinnál, hol a hátráló ellenség hadi állást foglalt, ezt ujra megtámadá s olyannyira szétverte, hogy az tökéletesen szétoszolva, egy része a Dunán át a csajkások kerületébe, más része Titelbe menekedett.

E harmadik győzelem, hasonlóan az előbbeniekhez, az ellenségnek sok vérébe került. — — —

E három csata eredményét 7 ágyu, 3 zászló, 20 császári lőszer-szekér és temérdek fogoly képezte. A mi Perczel érdemét még emeli, az, hogy Knicsyanin szerb hadi főnök s később a Mária-Terézia rend vitéze, katonáival,

a kiktől a bátorságot, vitézséget, elszántságot és kitartást elvitatni nem lehet, az osztrák vezénylőket segité.

Kedvem nincs hozzá és azért nem is akarom elsimitani vagy szépiteni azt, a mi rosz; azért álljon itt, hogy a magyar sereg a rácokon véres boszút vőn, s a hol lehetett, a szerb betolakodókon még véresebb, még dühösebb boszút állott. Ezen felbőszültség ellenük némileg méltányos is volt, mivel külföldi szomszédok levén, Magyarhonnal március előtt békességben éltek, a magyarok által megbántva nem voltak, s ellenünk mint fogadatlan prókátorok nemcsak működtek s az első izgatók között voltak, sőt a vad és embertelen harc mintáját ők nyujtották, s igy maguknak tulajdonitsák, hogy kegyelmet sehol sem találtak, s azon zsákmányt, melyet hazaküldének, drágán fizették meg.

A rác faj is szenvedett, és sok helyütt tán többet is szenvedett, mintsem szenved, ha elfajult kihágásai a magyarok boszuját több helyen ki nem hivták volna. Azonban az is igaz, hogy a magyar mégis emberségesebben viselte magát, mivel alig lehet példát felhozni, hogy gyermekeket, terhes asszonyokat s egyátalában a nőnemet gyilkolta volna, mint azt a fölszentelt vitézek tevék. Hogy némely helyütt a boszúállás kelleténél tovább vitetett, kevésbbé tulajdonitható a rendezett magyar seregnek, mint inkább az ősi helyéből, birtokából elűzött népnek, mely a győztes sereg után télen át falka számra kényszerült bolyongani, s mely ha egyszer visszatért, a kölcsönt visszaadni igazságosnak tartotta.

Perczelnek átalában vérengző hajlamot tulajdonitottak azért, mert a hadügyminiszterrel és kormánynyali heves és indulatos levelezésében ezt önmaga látszott igazolni, midőn pl. május 15-kén írt levelében azzal kérkedett, hogy ő felszámitatlan mennyiségű ellenséget irtott ki. Hogy sok helyütt kelleténél tán szigorúbb volt, nem

akarom vitatni; de hogy a vérengzésben örömet lelt volna, már az is megcáfolja, hogy azon fegyverben állott népet, melyre a halál ki volt szabva — szerinte százezret — elbocsátotta, azoknak megbocsátott s azokat menekvésükben magukkal vitt vagyonukkal együtt haza eresztette.

Májushó 9-kén Pancsován volt s 10-kén egy csapatja Moldován; fegyveres ellenséget ekkor úgy szólván már sehol sem talált.

Bem april közepén érkezett a Bánátba s az ellenséget Vajszlovánál megvervén, 17-kén Karánsebesen táborozott, honnét hadmenetét tovább folytatá, mint azt később elősorolandjuk.

E megjegyzést azért tettük ide, mivel a Perczelre nézve ellenséges közvélemény úgy látszott nyilatkozni, mintha Perczel mitsem, vagy ha igen, felette keveset, Bem pedig mindent tett volna, — s igy Perczel győzelmeit Bemnek tulajdonitá. Csak az igaz, hogy mozgásaik által egymást kölcsönösen segitették, úgy hogy az ellenség figyelme nem pontosulhatott össze; hanem Perczel már régibb idő óta lévén itt s mozgásait elébb kezdvén meg, — győzelmeit csak folytatta, midőn Bem bánáti hadi működését megkezdé.

Bácsmegye fenyegettetése miatt Perczel serege nagy részével május 15-kén Székhegyen táborozott. Azonban még akkor, midőn Bánátban volt, Bem operátióinak előmozditására, segitségeül Kolmant küldé ki 3000 emberrel, honnét ez csak Bemnek bánáti operatiója végeztével jött vissza.

Mialatt Perczel Székhegyre ért, a hadügyminiszteriumtól május 5-én keltezett feddő és intő levelet kapott, melyben ez hadi munkálatai némely része fölött roszalását nyilvánitá, leginkább pedig a fölött, hogy Titelt be nem vette, s hogy Bácsot elhagyván, a Bánátba ment.

Kinek volt itt igaza? — Én szavazatomat Perczelnek

adom, mivel Bácsban mitsem mulasztott el, a Bánátot pedig megnyerte, mely ezentúl a háború végeig magyar kézben maradt.

Perczel e levél vettére elkeseredett s boszúval telve levén úgyis azért, hogy azon Görgey, kit ő rég árulónak nevezett, hadügyminiszter és fővezér, és igy felebbvalója, s ezt tovább nem türhetvén, májushó 15-kén kelt feleletében a legkiméletlenebb és sértőbb kifejezésekben tört ki. Némely pontot e levélből, — melyek jellemzésül szolgálhatnak, a kihagyandókat kihagyván, — felhozhatok: „A dolgok valódi folyamának ismeretlenségét ép úgy, mint a hadi munkálkodás törvényeiben való járatlanságát tanusitó iratát (tudniillik a hadügyminiszterét) csak megvetéssel olvastam“ stb. stb. s máshol: „alattomos koholmányokból meritette éretlen okoskodását“ stb. stb. és ismét: „Dembinszky a vezérek kajánsága szerint megint megvereték“ stb. stb. „Ezen hadvezérek egyike, mint ideiglenes hadügyminiszter, merészel nekem sértő utasitásokat adni s hazugságokra alapitott szemrehányásokat tenni?! Ezek részemről megvetéssel utasittatnak vissza.“ — Ne neked hadügyér!

Továbbá Klapkát jellemezve, ennek, Görgeynek és másoknak oktalan tetteit szemükre hányva és saját tetteit kiemelve, a miniszteriumnál lemondását beadja.

A miniszteri tanács Perczel lemondását el nem fogadta, sőt vezénylete folytatására a kormányzó s minden miniszter aláirásával ellátott viszontiratban megkéretett. Ez a bölcs miniszteriumtól szép volt, de a fegyelmet bizonyára nem mozditá elő, sőt ezen eset ujakra bátoritott. Szép volt ez a hadügyminisztertől is, ki igen jól emésztő gyomorral dicsekedhetett; s igy kiki megelégedhetett.

Hogy azonban Perczel fölebbvalóival jövőre kíméletesebben bánjék, Kossúth őt barátságos levélben meg-

feddé, mely valahogy Kiutahiába került s melyből e két főszemély jellemzésére s egymásközti viszonyára vonatkozólag a következőt vonom ki:

Kossúth igy ir: „Én anarchiának nevezem azt, ha az állam szolgái közül akárki is, a kormányzót is ideértve, magát a nemzet urának képzelve, nem gondolna semmi viszonyokkal, hanem önfejüleg akarna másokat legázolni, minden tekintélyt lealázna, s abban gyönyörködnék, hogy zavart idézzen elő, stb. Én kötelességem szerint iparkodni fogok úgy a külellenség, mint a belzavargás ellen a hazát védeni stb. Te a kormányzó nagy hibái ellen a legislatió utján föllépendesz, úgy találtad jónak irni; tessék. Te jónak látod a parlamentáris oppositiót bemondani; de úgy a sereg parancsnokságát a követi állással cserélended fel . . . .

„Te a kormányzónak vétkességet, meggondolatlanságot, sőt gonosz cselekvést szórsz szeme közé; ez mint embertől — gorombaság, mint tábornoktól — a kormány szándékos lealázása.

„Te még a képviselőház tekintélyének is fölébe emelkedel, gúnyos kifejezésekben . . . . .

„Vagy azt gondolod: hogy teheted, mert vannak érdemeid? mert egy hadsereg élén állasz! Ám, hiszem, forditsd hazád ellen — ha lelkiismereted megengedi; de gondold meg a következményeket komolyan s ne feledd, hogy azon hadsereg nem a tied, hanem a nemzeté, s hogy a nemzet e seregét a kormány adta kezedbe, s az fogja tőled számon is kérni . . . .

„Egy előbbi leveledben azt irod, hogy Péterváradon csak az lehet várparancsnok, a ki neked tetszik; megbocsáss, Kossúth Lajos Perczel úr tanácsát szivesen fogadja, s ha jó, követi; — de a tábornok a kormánynak parancsolni nem fog.

„Istenre kérlek, ne hadd magad elragadtatni a szen-

vedély által; ez a hazának végtelen károkat okoz, győzelmeid sikerét pedig ephemerré teszi. Mi a jó tiszteknek szükségében vagyunk, s a kik jók, a haza érdekében meg kell becsülnünk.

„S a te seregedet legjobb tisztjeink: Gál, Földváry, Forget őrnagyok elhagyák, mert ilyen bánásmódot: „Takarodjék ön, halbrechts, marsch!"" — becsületérző ember nem tűrhet.

„Száz panasz érkezik egymásután sereged indisciplinája iránt; panasz, hogy nagyitod bulletinjeidet, egy ezer halottról beszélsz a római sáncokban, hol 50 halott volt. Bácsot, Bánátot elfoglalva mondod, holott Bánátban jóformán maradandó eredmény sincs. (Ezt talán Egressy alter-ego irta a kormánynak!) Bácsban pedig, a mint kivontad erődet, a római sáncok a rácok birtokában, s a csajkás-kerülettel a rác lázadás fészke még épségben van. Kovilról győzelmet adtál tudtomra, holott Ujvidékre kelle visszavonulnod s a csajkás-kerületet Titel bevétele nélkül elhagynod . . . . Én téged Bács meghóditására küldöttelek . . . . Bánátbai átmenetelre csak Titel meghóditása után utasitottalak." Ez — per parenthesim — az ökröt a szarvánál megfogni, midőn a bácsi részen magas és erőditett helyzetet Bánát részéről pedig összeköttetéssel birt, s hadi szolgálatra képezett, a támadót még egyszer meghaladó védő ereje, legszerencsésebb esetben több hóig ellenállhatott.

„Te ezt, s véle Bácsot ephemeri állapotban hagytad, Bánátba mentél s Bács Jellasics kényének van kitéve, ki Baját összelöveté."

Hogy mily szerencsétlen tudositói voltak a kormánynak, látszik ezen Baja összelövetését érintő észrevételéből. Baját összelövetni! midőn gyalog egy óra távolra esik a nagy Dunától, a kis Duna pedig, mely Baja alatt foly, csak kis hajókon, csak dereglyéken közelithető meg, mire

Jellasicsnak ideje sem volt. Pár ágyú elsüttetése még nem összelövetés; s ha lehetséges volna is ez, miként tudhatá és óvhatá meg azt Perczel a Ferenc-csatorna keleti részéről?

„A Dunán Jellasics mindenét Eszékre szállitotta bántatlanul," — mondja tovább a levél, — mit, ha Perczel Kossúthtal en compagnie működik is, akkor sem birt volna megakadályozni.

„Én előre látom, hogy Bánátban levén, s az operátiók egysége végett Bemnek a főparancsnokságot átadni szükséges levén, — előre látom, hogy Te ezt nem türended; mert semmi parancsot nem türsz, senki hatóságát nem akarod respectálni."

E criminatiók és recriminatiók a hadjárat történetét föl nem világositják s azért elmaradhattak volna. Hanem curiosum gyanánt föl akartam azokat hozni, hogy az olvasó ebből is lássa, mily chaoszban, fegyelmetlenségben létezett az egész hadügy, vagyis a hazának majdnem egész ügye.

Ha Kossúthnak föntebbi levelét s átalában minden levelét olvassa az ember: mily öntudat, mennyi szerénység, méltóság s mások irányábani gyengédség tündöklik ki belőle és belőlök. Másfelől pedig népszerűsége s úgy szólván határtalan hatalma dacára mily gyönge, hajlamvadászó, bocsánatot kérő ott, hol hivatalos tekintélye mások fegyelmetlensége által megsértve és megalázva volt! Magyarhonra tehát szintén alkalmazni lehet azt, mit I. Ferenc császár szeretett mondani, hogy t. i. „a parancsolat azért adatik ki, miként annak 24 óráig engedelmeskedjenek s azután elfelejtsék."

Ha a kormányzó, — az egész miniszterium egyik kiegészitő tagja — a hadügyminiszter megsértését ily barátságos intéssel s a gyalázót ily mézes modorral büntetheti csak, ha collegáját ekkép sárban hagyja s egy

tábornok mocskát rajta ragadni engedi: akkor az „erélyes“ Klapka, ki e tulajdonnal szeretett kérkedni, még megköszönheti, hogy Perczel igy nem irt neki: „Ha önnek levélben pofont lehetne küldenem, ön azt arcával tartoznék elolvasni.“ — Szegény „erélyes“ Klapka s gőgös Görgey, hová jutottatok, még pedig ily hamar!

Itt ismét bocsánatért kell esedeznem e kis digressióért. Perczellel végzünk, mig az megint le nem mond.

Miután a császári sereg Pestet május havában odahagyta, láttuk, hogy Jellasics minden butorával és szereivel kényelmesen tartott Eszéknek, anélkül, hogy valamely magyar had küldetett volna utána, őt némileg szemmel tartandó. Utjában seregét jól vendégeltette, annak hiányait helyrehozá s a Szerémségbe érkezett. Innét Bácsot a Dunán több helyekeni átkeléssel fenyegetve, főbb erejével Karlovcánál a Dunán át is kelt, s onnét Titelnek tartván, ennek első dunai hadmunkálatát megkezdette. Gyalogsága a magyarét számban felülhaladta, lovassága pedig majdnem annyi volt, mint az egész magyar erőé összevéve. Ezen uj förgeteg ellen Perczel a kormányzónak többször irt, segitséget kérve, de ez nemcsak hogy ilyent nem küldött, hanem még Szegedről két alakuló zászlóaljat el is vont. Ennek okát Kossúth — föntemlitett levelében — abban tudatá vele, hogy alatta — durva bánásmódja miatt — egy törzstiszt sem akar szolgálni.

Perczel mintegy 7—8 ezernyi erejével magára hagyatva, a császári seregek beütéseit Bácsban, Bezdán és Futak között, Bánátban pedig Perlasznál, — hol előbbi hadjáratában őrséget hagyott volt, — négy héten át szerencsésen hátráltatta s a titeli ellenséges erőt felvigyázat alatt tartá.

Ezen idő alatt Perczel új diversiót óhajtván tenni s ez által az ellenség figyelmét másfelé forditani, s ezt magát — ha sikerül — hátában megtámadni: azért Péter-

váradnak tartott, hova junius 3-kán érvén, 4-kén a Péterváradot ostromló ellenséges hadat Karlovictól kezdve Kamenicig, annak saját sáncaiban, megrohaná.

E ténynél egész serege a bátorság és vitézség jeleit tünteté föl, mert az első rohammal öt sánc birtokába jutott, egy zászlót és 7 ágyút elfoglalt s 14-et beszegzett. Azonban keresztül nem törhetvén, sem a sáncok közt magát meg nem tarthatván, visszavonulni kényszerült, mialatt több veszteséget szenvedett, mint magában a támadásban.

Hogy melyik résznek volt nagyobb vesztesége? egészen nem világlott ki, bár a jelentés az ellenség veszteségét 1200 emberre teszi. Mindkettőnek elég része lehetett benne. E kitünő hadi merény nagyobb eredményt érdemlett volna, hanem a félbehagyást tulnyomó okok látszottak parancsolni.

Alig érkezett Perczel Péterváradról vissza, Jellasics által — ki Titelből egész erejével kitört, — ha jól emlékszem, Kátynál junius 6-kán megtámadtatott, megveretett s veszteséggel visszanyomatott. Perczel vesztesége csekély erejére nézve fájdalmas, de igen nagy mégsem lehetett, mivel bár az ellenség túlnyomó lovassággal rendelkezett, — az üldözést nagyban mégsem használta, mit Perczel egyik szárnya bátor magatartásának köszönhetett. Más részről pedig, ha szétveretett volna, úgy aznap Uj-Vidéken nem maradhat vala s igy másnap s igy tovább a csatorna mögé alig menekedhetett volna bántatlanul.

E csapás után tehát Uj-Vidékre ért; itt körültekintvén magát, látta, hogy a túlnyomó erő ellen magát nem tarthatja, sőt attól is félhet, miszerint a csatornától elvágattatik. Petrovácnak tartott tehát, hol egy száguldozó ellenséges csapatot szétkergetvén, kevés pihenés után, egy erős éjjeli menettel Verbászra ért junius 9-kén, s itt a csatornánál védelmi állást vőn.

Egész junius 20-káig Verbász körül maradt, s úgy saját átkelését, mint a tiszai átkeléseket őrző osztályai állásait kisebb csatározásokkal Orsováig védte és védette.

Perczel bácsi hadjárata, kezdetétől végeig, nehéz volt. E nehézség gyarapodott, midőn rendes és túlnyomó császári sereg ellen kelle viaskodnia, mert rendes zászlóaljakkal serege nem szaporittatván, a népfölkelésből alakitott osztályai 2—4 havi szolgálat után seregét otthagyák, ezek helyébe újak gyéren szállinkóztak, s ezek is csak akkor kezdék az elment erőt helyettesiteni, midőn rendében megint fölcseréltettek.

Midőn Jellasics májusban azon tájékra érkezett, akkor Perczel még a népfölkelési erőben is gyengült, melynek szolgálati ideje letelt volt.

Igaz, hogy Perczel utasittatását abban áthágta, hogy Titel bevétele előtt ment Bánátba a végből, hogy a kormány által tiltott babérokat fűzzön fejére; más részről azonban igaz az is, hogy Titelt Perczel 7—8 ezer emberével s ily zilált sereggel bevenni oly feladat volt, mit csak csodaszerű szerencsével lehetett volna végbevinni, mivel Titel maga uralkodó magasságra vala épülve, a csajkás-kerület minden hadi szereivel és 60 ágyúval spékelve és harciasan nevelt, s a hadi szolgálatot és fegyvert értő népség által védelmeztetett, a Perlasz városánál megerőditett biztos tiszai átjáráson Bánátból mindig kaphatott segélyt, s igy — árulás nélkül — Perczel hadának nevetve állhatott ellent. Később pedig, midőn Jellasics oda érkezett s magával támadó erőt is hozott, akkor már Titel bevétele nagyobb sereg nélkül egyátalán lehetetlenné lőn.

Itéletem szerint tehát Perczel hadjáratára nézve nem vétkezett; sőt Perlasz város birtoka rá nézve nélkülözhetlen volt, s az a bánáti hadjárat feltétele vala Titel hamarabbi bevételéhez. Ha Perczel Titelt többfelől kö-

zelitheti meg, hibája igen is nagy lett volna; hanem mivel csak nehány töltésen lehetett a számos katonaság által védett, — habár nem állandólag erőditett — helyet megközelitenie, melynek még vizi hada is volt: azért Perczel eljárása megbocsátható.

Tóth Ágoston ezredes Bem alatt Erdélyben működött. Bem — mint vezéreink legtöbbje — önálló értelmet, független jellemet nem igen szenvedhetett maga körül, hacsak az vakon nem engedelmeskedett, azonban szeretett fényüzést s aristokraticus viseletet látni a maga körében. Tóth sem azt, sem ezt nem tehetvén, Erdélyből (mi okból?) Pestre került, s mivel jó hirrel birt, ismét Bácsba küldetett, hogy Perczeltől vegye át a vezényletet, mi junius hó 20-dika körül meg is történt.

E vezényletváltozást a kormány egy curiosuma előzte meg. A kormány, midőn Perczel szűnni nem akaró szemrehányásait és sértegetéseit már sokallani kezdé, azonkivül ellene sokféle panasz is érkezett, sőt jobb útra vezetni, vagy újabb lemondásra kényszeriteni nem birta őt: politikai expedienssel kisérelte meg onnéti elmozdittatását, — a mivel Vukovics igazságügyminiszter bizatott meg. De a dolog nem volt annyira titokban tartva, hogy arról Perczel valamit meg ne hallhatott volna. Kátyi megverettetése úgyis elkedvetlenité, s igy a kormány ezen új eljárása felbőszité, s haragjában a kivánt lemondást lemondásával megelőzte, hanem előbb egy kis elégtételt akart önbecsérzetének szerezni, s egy szenvedélyes és sértő levelet irt Kossúthnak, melyből jellemzésül és az ügyvezetés constatálása végett némely helyet idézhetünk.

Mellőzve szemrehányásait, melyeket Kossúth idézett leveléből már ismerünk, s kihagyván a kihagyandót, igy ir:

„Emissariusok jőnek le a felső táborból, kik ellenem lázitani igyekeznek, (mi igaz lehet, mivel Dembinszkyhez is volt egy ilyen kiküldve, hogy felvigyázzon reá).

„Minden lutheránus — szégyen, gyalázat! — ellenségesen fenekedik ellenem.“ (Kossúth és Görgey lutheránus volt.) „Nem elégedtetek meg azzal, mit 8 héten át csekély erőmmel végbevittem; nem azzal, hogy 8 nagy csatát (!) nyertem, 13 lobogót, 37 ágyút s egy gőzhajót elfoglaltam s egy másikat megrontottam.“ („Mészáros“ hadi gőzös elfoglaltatása volt az egyik, mely „Schlick“-rei átváltoztatása után „Honvéd“-re kereszteltetett.) „Nem elégedtetek meg, hogy tizenkét, erősen elsáncolt helyet rohammal vettem be; hogy Bácsot és Bánátot visszaszerzém; hogy a rácokat megzaboláztam — de mégis emberiséget párositva a szigorral: de még bántalmakkal is illettek, szemrehányásokat tesztek, s a parancsnokságot alattomosan akarjátok kezemből kicsikarni“ . . . .

„Sőt naponkint új meg új, gonosznál gonoszabb, éretlennél éretlenebb s egymással ellenkező intézkedésekkel csapataimnak más vezénylet alá helyeztetését nem nyiltan, de csempészve akarjátok eszközölni; ilyen az, mely 12,000 embert Bács Bánátból fölfelé rendel, holott a Temesvárt s Aradot cernirozó seregeken kivül, — Bemnek nagyobbára ujoncokból álló hadait is ide értve — 10,000 emberből álló rendes hadat sem tudok összeállitani, miután hadam nagy része mozgó és szabad, vagy a kormánytól a „Közlöny“-ben rablásra engedményezett csapat; midőn rendes hadaim, táborozásom kezdete óta mai napig 5—6 ezer főnél föllebb nem állottak.“ (A szabad-csapatok szervezése Szemere szerencsétlen gondolata volt, melyek minden nyert zsákmányt sajátjuk gyanánt takintettek. Hogy a nép ilyféle felhatalmaztatása mily kihágásokra adhatott alkalmat, — el lehet képzelni. Alakittatásukat a honvédelmi bizottmány szintén roszalta, de Kossúth az eszmét nem merte megsemmisiteni, s a későbbi miniszter-elnök sem akará magát megcáfolni, s igy ezen intézmény magmaradt, de hála Istennek, kevés ily csapat alakult!)

„Nem kivánom, hogy ezen ellenem már harmadizben elkövetett istentelen bánásmódért Isten büntessen meg. Muraközi táborozásom alatt is, a móri csatakor mivelt gaz bánásmódért, Isten benneteket gyalázatos futásra s egymás iránti árulásra kárhoztatott . . . .

„Hatalmotokat féltve, azt hazátoknál jobban szeretve, ellenem ismét szövetkeztetek . . . . Isten újra megvert, s ha Windischgrätz a kápolnai ütközet után eszét használja, Oláhországban kerestek menedéket."

Nem tudom, Perczel Bácsban volt-e még, midőn Jellasics Ujvidéken a Duna balpartján levő hidfőt megtámadtatá; de ha nem, — ez nemsokára elmenetele után történt. A város még épségben állott, mint a magyar ügy ellen működő fészek, de vagyonában a hidfő által fenyegettetve, csak árulással foglalatoskodott. Jellasics ostromló csapatait Ujvidék városában rendezé s az erőditett hidfőnek inditá, hol 4 magyar század őrködött. Ez észrevevén Jellasics szándokát, készen várta ellenét, s az első ostromló csapatot jól célzott ágyúlövésekkel visszaverte. Jellasics ostromlóit háromszor lépteté előre, s ezek mindannyiszor nagy veszteséggel verettek vissza. Jellasics minden áron, s ha máskép nem lehete, önkatonái holttesteivel akará az árkot feltölteni s azokon a sáncba törni, — hanem mint láttuk, siker nélkül.

Mivel Jellasics rohamoszlopait a város házai mögött rendezé, ezt a magyar parancsnok tűrni nem akarván: a várost űrgolyókkal kezdé lövöldöztetni, melyek a házakat meggyujtván, a város legnagyobb része rommá lőn, s igy Jellasics benne magát meg nem fészkelhetvén, — máshol köteleztetett szerencsét kisérleni.

A Bácsban történteket júniusig bevégezvén, máshova forditjuk figyelmünket, s Bemnek június végeig véghezvitt hadjáratát s némely intézvényeit soroljuk elő.

Midőn Bem Erdélyből az orosz-osztrák sereget kiszoritá, Erdély urává lőn; azonban ezen urasága csakhamar veszélyeztethetett is. Hogy tehát uralmát állandóvá tehesse, — rendezni kezdett. E rendezése, ha csupán katonai ügyekre terjed, több hasznot hajthat vala.

Bár serege a 27 ezret felülhaladta, de mivel Bukovina, Moldva s Oláhország szélein, továbbá benn a honban is az oláh lázadás ellen, s Károly-Fehérvár körülkeritésében volt az felosztva, azért tevőleges munkálatra 5—6, legfölebb 8 ezer embernél alig maradt többje. Ezekkel vivott Bem sokkal számosabb s különféle ellenségei ellen, kiket gyors mozdulataival, embereinek legnagyobb igénybevételével s ágyúinak lehető legügyesebb használatával győzött le. Saját személyének a legnagyobb veszélyekben való kitevése által kis seregét bátorságra, kitartásra s az ellenség határozott megtámadására buzditá, úgy hogy serege benne valami bűvös lényt, valami csodálatos hatalmat látott, s őt mintegy imádta.

Láttuk, milyen kis sereggel kezdette Bem erdélyi táborozását, s hogy merészsége és páratlan gyors mozdulatai szerezték ama sikert, melyet az osztrákok nehézkes mozdulatai és Puchner tétlensége még elősegitettek; ezekről már tettünk emlitést. Azonban ha a székelységet meg nem nyeri, (mivel Magyarhonból segélyt gyéren kaphatott, noha — mint láttuk, — Piskinél a legdöntőbb pillanatban mégis kapott,) győzelmes hadjárata dacára Erdélyt megtartania lehetetlen lett volna.

Forradalmunk első idejében láttuk, hogy a székelyek ellentörekvések dacára a magyar ügynek megnyerettek, mi többek között Berzenczey székely képviselőnek, Gál Sándor ezredesnek s még másoknak köszönhető leginkább. — Eleinte ugyan résztvevésüket az úgyis fegyverben állni szokott tevőleges zászlóaljakkal kezdék meg, — de midőn

a császári sereg Erdélyből kitakarodni kényszerült, akkor az egész nép részt vőn.

Szittya faj volt; körülötte a műveletlenebb oláh s a neki sok kárt okozó, számra aránylag kisebb, s mégis uralkodó s elsőbbséget éreztető németajku szász faj létezett. Hogy a székelynek ennélfogva a hozzá hasonló magyar fajhoz mindenben jobban kellett szitnia, ez természetes.

Bem Erdélyben seregét tekintélyes lábra akarván emelni, a honba vezető utak és szorosok felvigyázatán kivül még annyi ujabb zászlóaljat kivánt alakitani, hogy jövő munkálataiban nagyobbszámu sereggel küzdhessen s célját kivívhassa. Ez okok folytán a székelységet megnyervén, seregét 45 ezerig reménylé szaporítani.

E reménységét Bem sikerültnek jelenté; hanem jelentéseit az első hadügyér szentirásnak már azért sem tarthatta, mivel a hadügyér tudott róla valamit, bár sohasem járult hozzá, hogy a kormánytól pártolt alakitók a székelységet jobb igéretekkel szabad csapataikhoz csábitották. Ezen alakitók kevés kivétellel olyak valának mint a kereskedők nagy világcsapások alkalmával, a kik ilyenkor töltik erszényeiket. Azonban ha május elején Bem seregében a 45 ezer emberből hiányzott is valami, — serege mindazáltal jól szaporodott.

Föllebb mondók, ha Bem csupán katonai ügyekkel foglalkozik, sokkal több hasznot hajthatott volna. Hanem genie lévén, geniális tulajdonainál fogva nem igen genirozta magát, s tevékenységét a polgári ügyekre is kiterjesztette, s azokban a fő kormánybiztosokkal (pl. eleintén Beőthyvel, kiről azt mondá: „Der Beöthy, der hat mich getödtet,“) surlódásba kezdett jönni; később Csányival, kiről mégis ugy nyilatkozott, hogy ezzel csak lehet élni. Azonban egyenesen katonai intézményeit egyik sem hátráltatá, vagy ha igen: fölötte kevéssé.

Midőn azonban Bem gyarmatokat akart alapitani, s a székelyeket az oláhok helyére átköltöztetni, holott a béke még távol volt; midőn a községek, megyék s egész székek ügyviteli eljárását szabályozni, s egyenesen a polgári igazgatást illető dolgokat saját eszméje szerint kezdé intézni, akkor már közte s az igazgató főbiztos közötti surlódás elkerülése lehetetlen volt.

S igy lőn, hogy a katonai s a polgári hatóság parancsolatai egymással ellentétbe jöttek s a kedélyeket zavarba ejték. Ezzel nem akarom azt mondani, hogy a polgári igazgatók, a jelen szükségleteit legjobban értették, — nem; mert bizony a kormányzótól kezdve lefelé ki sem értette azokat szabatosan, Beöthy pedig e sorok irójával együtt régi muzsikus levén, több nótát elfelejthetett; e mellett Beöthy heves véralkatu levén, annyit rontott, hogy a higgadtabb Csányi, midőn még Asztalos is mellette volt, csak ezek kiegyenlitésére szoritkozhatott.

De midőn Asztalos — Csányi szerencsétlenségére — korán elhalt s helyébe Berde képviselő jött; akkor a beteges Csányi alatt is bizony igen ferdén mentek a dolgok; később pedig, midőn Csányi a miniszteriumba hivatott, helyébe Szentiványi neveztetett ki. — Ez a tudós erdélyi jogász Horváthot csatolta magához, s előbb minden erdélyi notabilitást kifürkészvén s kikutatván, ugy érkezett Erdélybe.

A kormányzó miniszteriumával együtt nem birt az erdélyi ügyekben eligazodni, mivel erre nézve az országgyülési felső-házi tagok ugy, miként a képviselők egymástól eltérőleg nyilatkoztak, — s ekként világos képet alakitani nem birván magának, a szükségletek, a nélkülözhetetlenek s tüstént életbe léptetendőkre vonatkozólag alkalmasan nem is rendelkezhetett.

A békés-jellemü Szentiványi tehát magára hagyatván, s mások befolyásának, — leginkább pedig a

mártius-előttieknek lévén kitéve: mindent a gondviselésre bizott. Ment is minden, a mint Isten nevében menni szokott, azaz elég roszul, s még roszabbul azért, mivel a hadi parancsnok is bele avatkozott mindenbe, még pedig uj s eddig csekély-jelentőséggel birt tényezőkkel, t. i. a katonai térparancsnokokkal.

Bem a megsebesült tisztet, vagy a kivel megelégedni nem tudott, vagy a kinek arca neki nem tetszett, — hogy egyéb tisztjei számára nagyobb előléptetési tér nyiljék, — térparancsnokká nevezte ki. E katonai tényezők száma a kormánybiztosokét akkor jóval fölülhaladta. Ezek más utasításokat kapták, amazok is másokat, s ekként a két hatóság már az elvben is összekoccant s e surlódás között vagy mitsem tettek, vagy bizonyosan roszat, mindig pedig az egyik tekintély megalázásával. Mivel pedig Bem birta a valódi hatalmat, a fegyveres erőt, azért többnyire a polgári hivatalnokok vesztettek. A katonák szarvai nőttek s azért öklelődztek, döfködték a jó rendet. Kivételek is voltak.

Bem, az önfejü 's önmagát tanitott (autodidaktos) férfi, ki Párisban a mnemonikát is tanitotta; ki — mint láttuk — mások irányában pazarló s maga iránt cynikus; ki ruháját soha sem változtatta; a ki szemre igen szegény urnak látszott lenni, de a ki valójában a látszónál is szegényebb, s oly szegény volt, mint a templom egere s az is maradt; de ki jószivü és kegyelmes is volt egyszersmind: ez a Bem azt gondolta, hogy Erdély — mivel azt az ellenség kezéből kiragadta, — azért az övé, s azt magáénak is nevezte; s azért kivánta is, hogy inkább a kormány engedelmeskedjék neki, hogysem ő annak. Többször kimondá, hogy ő kinek sem engedelmeskedik s e szerint senkinek sem hajolt meg, senkinek sem engedett. — Gyakorta megtörtént tehát, hogy a kormányzónak meg kelle őt intenie; Bem ezen intésekre lemondási

fenyegetésekkel felelt, mivel pedig nélkülözhetlen volt, azért a kormányzó elhallgatott, sőt még sok, saját körébe vágó tettét is jóváhagyni kényszerült, s csak alattomban dolgozhatott polgári tekintetben káros rendeletei ellen.

Magyarországban — mellékesen legyen mondva — a lemondási fenyegetések ugy szólván maximául használtattak, s kiki akkor állt elő velök, midőn annak lehetetlenségét ösztönileg érzé. Igy tett Kossúth kezdettől fogva mindig, igy Bem, igy Görgey, de ez utóbbi csak egyszer, Komáromból; igy mások; sőt még e sorok irójának is el kell mondania mea culpáját. Ez nagy szegénységi bizonyitvány honunkra nézve; tette volna csak azt valaki az első francia forradalomban: hány alkalmas ember lett volna minden lemondott helyére!

Kossúth érezvén Bem nélkülözhetlenségét, azért hódolt neki, Bem szintén ismerte erdélyi sine qua nonságát; mert ha Bem Apó onnét eltávozik, a székelyek egyes becsapásokat tesznek ugyan, — de vége az enthusiasmusnak.

Bem önkénytes eljárásának csak két példáját hozom fel. S ezek egyike volt Bánátban létekor a sóár önkénytes leszállíttatása. Az ellenséges indulatu tartományokban, a határőrök és oláhság között jótéteményeket osztogatott a magyarajku honrészek rovására, melyek a terhet legtöbbnyire egyedül viselék, mi a kormányt kellemetlen helyzetbe hozta.

A másik eset, hogy a szászoknak átalánosan megbocsátott, s csak pénzbeli sarcot vete ki rájok, s hogy minden elfogott oláht haza bocsátott. Célja ezekben is jó volt, mert általuk a mindent felforgató szászokat s a tévutra vezetett oláhokat a magyar ügynek akará megnyerni. Ezzel ugyan a kormánynak semmi akadályt sem szerzett, csakhogy jótettének hasznát nem látta, mert az erdélyi szászokat nem ismerte, kiknek jóakararát — ha

még Bem fizet is nekik — megnyernie még akkor is lehetetlen volt.

Bem nem igen gyorsan haladó szervezései, a kormánynyali surlódásai s még más előttem ismeretlen okok miatt jövetelével késett, bár jöttét tudatá a hadügyérrel; s midőn kiindult, seregének egy dandára a Maros völgyén huzódott Bánát felé.

Ő maga aprilban a hátszegi völgyön vonult keresztül, legfölebb 2500 emberrel, kiket a többi seregnek követnie kellett volna. E kis seregcséje is csupa ujoncokból állott, hanem vezérök érdemei által lelkesültekből, kik Vajszlovánál 2000-ig menő osztrák rendes erővel találkozván, ezt — egy hegyfolyamon keresztül gázolván — minden lövés nélkül megtámadák és pedig oly elszántsággal, hogy az ellenség rendetlenül kényszerült hátrálni, s igy Bem Karánsebesbe vonulhatott; innét erejét csakhamar Lugosnak forditá, hol a Temesvárból ellene kiküldött 4—5 ezerből álló osztrák osztály állott, őt mozdulataiban akadályozandó.

Leiningen osztrák tábornok, egyike a magyarok legszenvedélyesebb gyülölőinek, vágya kielégitésére jó alkalmat látott. Azonban őt Bem ujonc és kisebbszámu hadával csakhamar elsöpörte maga elől, mert Leiningen Temesvárig meg sem állott, ott lelhetvén magát csak biztosan. A mint Leiningen Lugostól eltünt, Bem őt elővédei által két úton vette üldözőbe, gondolván, hogy Vécsey, kit közremunkálásra hivott fel, Aradról Rekás megszálltával Leiningen hátvonalát eltorlaszolandja, s igy őt megsemmisítendi, mi azonban nem történt meg.

Vécseynek ugyan meg volt hagyva, hogy Bem fölszólitására az ostromnál nélkülözhető seregrészével annak mozdulatait elősegitse, azonban Bem — másnak tekintélyét mibe sem vevén — Vécsey alattvalóival ennek hire és tudta nélkül rendelkezett, s igy történt, hogy

Villám alezredes, ki Vécsey alatt állott, a mint Bem nyilt levelét megkapta, kitüzött helyét fölebbvalója tudta nélkül oda hagyá. Vécsey ezen engedelem nélküli eltávoztatást mint tekintélye sértését roszul vevén, Villámot visszaparancsolta, a miért Bem őt hazaárulónak nyilvánitotta, mit azonban Bem később mint félreértést, visszavonni kényszerült.

Bem haladék nélkül szintén Temesvárnak tartott, hol báró Bánffy János ezredes egy dandárral egyesült vele. Mihelyest Temesvárt elérte, serege egy részével a várat körülkeritette, más részével a vár környékét keresztül-kasul járta, s azt az ellenséges portyázóktól megtisztitotta, — harmadik részével pedig személyesen Versecnek indult.

Ha sokra teszszük egész serege számát, az így is alig haladá meg a tizezret, s ha ehhez a Kollman ezredes által vezénylett és Perczel által kirendelt 3000-nyi nép-fölkelési csapatot is hozzá csatoljuk, ezzel 13.000 embere működött az osztrák ellen.

Az „Esquisse de la guerre d' Hongrie“ szerint a temesvári őrség 8659 emberből állott, s ha ennek fölszabaditására a Titel körül táborozó Jellasics valamely divisiója rászánja magát, — ottani helyzetünket még nehezbbitheti. Végül: Puchner szintén készült Oláhországból bevonulni, kinek erejét 14.000 emberre számitották. — Bem, hogy feladatának sikerrel feleljen meg, seregét oly ügyesen helyezé el, mozgatá s mutatá mindenhol és seholsem, hogy a vár őrsége és környéke azt 50.000 emberre becsülte.

Ennek következménye az volt, hogy midőn a várőrség pár kirohanása viszszaveretett, több kirohanást megkisérleni nem mert. — Miután Bem a környéket s a várőrséget megfélénkitette s oldalában Kollman s a Perczel által hátrahagyott őrségek biztositották, akkor a

május elején Oravica felé küldött elővédje után sietett, melynek sikerült időközben Oravicán állást foglalnia.

Bemnek szerencséje volt régi ellenségét, Puchnert május 8-kán Fehértemplomnál s 10-kén Petrilovánál megvernie, s azután még egyszer Szászkánál, hol az magát tartani akará, — végre 16-án Oláhországba kikergetnie.

Bem Orsováról fölhivá a határt védő török parancsnokot, hogy ne engedje meg a Törökország iránt barátságos magyar földnek török felsőség alatt levő területről való megtámadását s aztán az osztrákok lefegyverezését, és fegyvereik átadását követelé; erre Omer pasát is megkérte, ki az egész oláhországi török sereg vezénylője vala; — de sem az egyik, sem a másik nem történt meg.

Bánátban ekként Temesváron kivül, — melyre most szigorubban vigyáztak, — ellenséges tevőleges erő nem létezett, s igy a honvédelmi erő szaporitására a Bánátot is fel lehete használni.

Ezt Bem emberséges és engesztelő módon tette s az ottani lakosokat sok teher alól felszabadítván, a sóár leszállitásával a határőrök és a provincialis nép hajlamát megszerezvén, azokat önkénytes ujonczozásra buzdította. Ezenkivül az ottani vashámorok birtokába jutván, a hadi szerekben bőséget idézett elő.

Bem — mint láttuk — dolgait Bánátban elvégezvén, — a Tisza és Dunán szolgáló átmeneteket magyar őrségekkel rakta meg. Azonban seregének száma nem volt oly tetemes, hogy Erdélyt a külső berohanástól megvédhesse, hogy a belső oláh lázadást csak meg is fékezhesse, s hogy még egy tekintélyes sereggel az osztrák seregeket Tótországban és Magyarhon szélein fölkereshesse, s ha megveretésök sikerül, — győzelmes fegyvereit tovább vihesse.

Hiszem, hogy az olvasó el nem felejtette, mikép ilyes terv már régebbről létezett, mely az elébbi had-

ügyér kérelmére azon időre halasztatott, midőn Bács és Bánát tökéletesen biztositva lesznek. E kivánt biztositás nem volt ugyan meg, de az ellenséges erők annyi megverettetés után lehangoltatván és szűk térre szorittatván, a másfelé irányult diversiókat megengedék, noha azért ama fellengző tervek kivitelére gondolni is alig lehetett, mivel Jellasics még megveretlenül és összpontositott erővel állott Szerémben.

Mi okozta azt, nem tudom, hogy Bem Perczellel, kit ő vitéz munkálkodásáért feldicsért, Jellasics ellen mitsem gondolt ki arra, miként a fiumei kedvenc eszme kivitelét megközelithessék. A mit tudok, az, hogy a főbb vezénylők között sokféle szóvitáról, rosz hangulatról, surlódásokról s másokról levén szó, — e dolog elmaradt. Hanem még egy más akadály is adta magát elő, t. i. hogy a székelyek nem szerettek honuktól távolabbra menni. Ennélfogva Bem elhatározta visszatérni Erdélybe, hogy ott tovább rendezkedjék, de elébb Kossúthtal kivánt találkozni.

Kossúth tehát Bemmel Nagy-Váradon találkozott, s hogy mily eredménynyel? azt nem tudom, kivéve, miként Kossúth igyekezett őt rábeszélni, hogy az oly önkényes intézkedésekkel, milyen például a só árának leszállitása vala, ezentúl hagyjon föl; hanem az bizonyos, hogy egymás irányában nem a legnagyobb megelégedéssel látszottak lenni, sőt köztük a kölcsönös bizalom is lazult, mi később Viddinben tökéletes szakadással végződött.

Ezek után a magyarok fényes csillaga nemsokára mindenhol homályosodni kezdett, s hogy ezt, s ezzel a legfájdalmasabbat leirhassuk, Pestre kell visszatérnünk.

A kormány még Debrecenben volt, sőt Buda bevétele sem ment még végbe, midőn a seregben elharapódzott visszaélések s az önkényes eljárások gyümölcseiket

meghozván, azokat a kormány s az erélyes hadügyi helyettes sokallani kezdék. A kormányzó tehát részben önszántából, részben pedig a helyettes hadügyminiszter ajánlatára május 20-kán a hadügyminiszterium kérvényét a következendőkben elfogadta, s azt végbe vinni rendelé:

„Egy orosz sereg betörésének lehetőségéről s az osztrák sereg erejének mindenfelőlről szaporitásáról tudósittatván, a nemzet hadi ereje működését ezentúl egy, a kormánynál elhatározott közös védelmi elv fogja vezetni.

„A hadrészeknek menetökbeni önkényes eljárásuk, s az egyetemes hadvezetés mibe sem vétele ezentúl tilalmaztatik; de hogy ez lehetővé váljék — egy, az egész honvédelemre kiterjedő nagy terv fog kidolgoztatni, mely minden egyes vezénylő teendőjét kitüzendi.

„Buda bevétele, — vagy ha ez nem sikerülne, — egy hadtest otthagyása s a többi hadrészeknek a felső Duna részeire való előremozditása után Görgey, a fővezér, a hadügyminiszterium átvételére a kormány helyére elváratik, hogy az egész védelmi terv életbeléptetését megkezdhesse.

„Az önkényes tiszti kinevezések s lovagrenddeli diszesitések az egyes vezénylők részéről megtiltatnak, s mindaddig, mig a hadügyérnek a törzstisztekre nézve tett előléptetési ajánlatait a kormány nem helyesli s meg nem erősiti, — azok ne nyilvánittassanak, kivévén a csatatéren érdemlett jutalmazásokat. — Ezen, a kormányzó és a miniszteri tanács által helybenhagyott határozatot a hadügyminiszterium az összes seregekkel tudassa“.

Vajjon mit tanulunk ebből, vagyis inkább: mi ennek a morálja? Az, hogy a kormányzó az orosz beütést május 20-kán még csak valószinünek tartotta, holott az osztrák hivatalos és más hirlapok már május elsőről való számaikban igy nyilatkoztak:

„Mivel a magyarhoni fölkelés nehány hó óta ily

terjedelmet nyert; mivel mostani phasisában az európai rendetbontó párt összes ereje egyesülni szándékozó jellemet mutat; s mivel mindannyi állam érdeke abban központosul, hogy a császári kormányt az ottani rendzavaró merények elleni harcában gyámolitsa: ez okok arra birták ő császári fölségét, hogy az orosz cár ő felsége fegyveres segélyét kisérje, mit az orosz cár legnemesebb készségében azonnal a legbővebb mértékben megadott" stb. Hogy ezt a kormány ne tudta volna, annál bajosabb elhinni, mert a leghermeticusabb elzárás ideje alatt, még akkor is, midőn a magyar kormány csak a tiszántúli megyékre szorult volt, minden fontos külföldi irományt megkapott. Nehéz azon okot is elképzelni, mely a kormányt szinlelésre, önmaga s a haza ámitására készteté.

De menjünk vissza. Görgey Debrecenből csakhamar visszatért Budára s mintegy megsokszorozta magát, mert hol Budán volt, hol Komáromban, a hol feladata szerint működött, a jövőben teendőkre készült s a hon védelmére minden lehetségest elkövetett. Hogy hadügyi altitkárjával való együttműködése ezen túl nem terjedt-e? ők tudják; mert Görgey titkolozó, rejtélyes jellemével, páratlan szinlelésével, előre jól megfontolt hidegvérüségével, s ha kellett, logikai szabású hazugsággal a figyelmezőket tévutra birta vezetni.

A kormányzó új állásában a dologból nem fogyott ki, sőt ölte magát azokkal, hanem mivel volt minisztériuma, azért a belügygyel keveset bajlódott.

A hadügygyel — szokása szerint — többet bibelődött volna, azonban a hon felső részében Görgey személyesen parancsolt, kiről tudta, hogy az csak azt teljesitendi, a mi nézeteivel összhangzásban áll; a kit győzelmei után népszerűtlenné tenni nehezen lehete, s ki ezek következtében oly tekintélylyé lőn, mely a hatalom mér-

legét a netán előfordulható összekoccanás esetében könynyen a maga részére billenthetné.

Erdélyben is nőtt Kossúth baja, hol Bem szintén nem engedelmeskedett, s hol egyikök sem volt képes némi rendet létrehozni.

Tehát a beavatkozásra nézve csak a bácsi sereg maradt fenn, hol — Perczel lemondása után — az új vezénylő elég hajlékony volt arra, hogy a kormányzó tanácsát elfogadja.

A külügyben sem igen volt Kossúthnak egyenes befolyása, melyben a derék gr. Batthyányi Kázmér működött, kinek nyelvbeli jártassága s az angol és francia nagy világgali ismerettsége szükséges és nélkülözhetlen tényezők voltak, s kinek önbecsérzete nem szenvedte volna meg, hogy mellette nyilvánosan mások is használtassanak.

Hogy azonban Kossúth, Fülöp Lajos példája szerint, különös és titkos ügynököket ne tartson, — mihez a forradalom óta hozzászokott, — ezt nehéz elhinni. Voltak hivatalos ügynökök, mint például Teleky László Párisban, Pulszky Ferenc Londonban s mellékesen Poroszországban s kellett volna még lennie ügynöknek Stambulban és Belgrádban is.

Láttuk, hogy a habsburg-lotharingiai ház uralma megszüntét nagy ildommal decretáltuk, s hogy ennek következtében Magyarhon függetlenségét s jövőben elhatározandó államalkatát szintén kimondtuk s pedig máson kivül azon fontos okból, hogy ezt a sereg s annak élén annak feje is kivánja.

A mit azonban nem láttunk, sem nem hallottunk, az: hogy épen a sereg feje, Görgey — persze hogy post festa! — erről furcsán nyilatkozott. Tudniillik egyik jó barátjának s a kormányzó titkárának, Rákóczi Jánosnak barátságos fölhivására, hogy — miután a függet-

lenséget helyeslő s tisztelgő üdvözletek mindenünnen gyülnek a kormányhoz — ő se maradjon hátra s tegye meg ugyanezt: Görgey irásban serege körében, élő szóval pedig Rákóczi előtt kinyilatkoztatta, hogy a mit a kormányzó jul. 2-án ildomnak és nélkülözhetlennek nyilvánitott, ő azt oktalanságnak s a sereg véleményével épen ellenkezőnek tartja.

A tény megtörtént, s igy természetes, hogy a kormányzó mindenhol kopogtatott, mindenhol rokonérzetet gerjeszteni s ezzel ügyének támaszokat szerezni iparkodott, még pedig majd szép mondásokkal, majd Magyarhon erejére és képességére való figyelmeztetéssel, sőt még azon fenyegetéssel is, hogyha őt a nyugati kormányok nem segitendik, magát mindenestül az oroszoknak adja át.

Ez azonban az európai diplomatia fontolva haladó eljárását nem élénkité. Beőthy Ödön Bem győzelmei után még Debrecenből oly utasitással küldetett Törökországba, hogy magát először is Oláhországban fészkelje meg s onnét Stambulba jusson. — Hanem Omer pasa és Fuad effendi nem akarván vagy nem birván számára útlevelet eszközölni s ez által az ügynek hivatalos szint adni, s mert Stambulból sem jött válasz, azért Beőthy Brassóban fennakadt s elunván ott veszteglését és Oláhországba való juthatásának siker nélküli kisérleteit, — visszatért.

A függetlenségi nyilatkozat után erélyesebb s a nyugati viszonyokkal ismeretesebb egyénre levén szükség, ezt a kormány a magát fölajánlott mívelt s fiatal gróf Andrássy Gyulában vélte föltalálni. — Ez egyenesen Stambulba utasittatott, hogy ott herceg Czartorinszkynek már régebb idő óta ügyesen működő ügynökével, Csajkovszkyval magát érintkezésbe tevén, a török udvar hajlamát megnyerni igyekezzék, s azután — ha a

szükség úgy hozná magával, — Párisig és Londonig is működjék.

Londonba az angol Brown küldetett, kit a kormány nem tudom hogyan és honnét szemelt ki, s ki „pro hoc“ őrnagyi cimmel ruháztatott fel. Ennek utasitása volt, hogy Pulszkyval Palmerstont a magyar ügy mivoltáról értesitse, őt annak pártolására birja s hogy egyszersmind a „Daily News“ és az „Examiner“ cimü, minket pártoló angol hirlapok útján az angol népre hatni igyekezzék.

Az észak-amerikai államok bécsi követjét — republikánus létére — meghóditani nem volt szükség, mivel ez csak alkalmat várt, hogy Magyarországot, mihelyest harca csak legkisebb reményt is nyujt szerencsés eredményhez, független államul elismerje.

Párisban — mint tudjuk — gr. Teleky László működött s nem nagy sikerrel, mert a respublika miniszterei propagandázni nem akartak, s mert a külügy vezetője hajlamát csak szóban nyilvánitotta, mivel Lamartine érzelgős és költői programmja csak a francia nemzetet biztositani s a külhatalmasságokat megnyugtatni óhajtá, a miért — humanitási szempontból — saját hatását lebilincselé. Később, ha akarta volna is pártunkat fogni, ezt nem teheté, mert collegája, Louis Blanc, a hires 1830-iki forradalom történésze, minisztériuma alatt a kormányba a zavar oly elemét hozá be, melyből később a juniusi zavarok keletkeztek. Ehhez még Ledru Rollin belügyér negativ republicanismusát toldhatjuk, ki ezen elvből indulván ki: „takarodjál innét, hogy magamat helyezzem oda“ — csak kormányozni igyekezett, a „hogyan“ és a „miképen“-ről fogalma sem lévén; s szilaj lovak gyanánt mindannyian másfelé huzván, otthon annyi bajjal küzdöttek, hogy kifelé nem hathattak.

Később pedig, midőn Napoleon Lajos lett elnökké

s alatta Lahitte külügyérkedett, — az egyenesen nemcsak tettel, de szóval is megtagadott mindent, sőt a forradalmi embereket — lettek légyen azok a törvény védelmében azokká vagy nem, — az otthoni vörös republikánus párt elveihez szitóknak tartván, — még üldözte is.

Midőn alelnökké Boulay la Meurthe lőn, akkor Bem kecsegtette Kossúthot, mivel az Bem ismerőse volt. Midőn Lahitte vezette a külügyet, akkor Biesztyanovszky reménylett, mivel ez azzal Algierban együtt harcolt s barátságban élt; — azonban egyik sem tett semmit, mert Franciaország saját bajával vala elfoglalva.

Ezekből láthatni, hogy gr. Teleky a legjobb akarat mellett sem tehetett semmit, s hogy tiszteletet és tekintélyt csak saját személyére nézve szerezhetett magának: legfőkép jól kidolgozott röpiratainak köszönhető.

Hg. Czartorinszky, a lengyel számüzöttek nagyobb részének főnöke s ezzel az orosz-szláv elem ellenzéke, az 1831-diki lengyel forradalom megbukása után tekintélyével s diplomatiai ügyességével figyelmet igyekezett gerjeszteni. Mindenhol tartott ügynököket, kik a lengyel ügyet védelmezék, s igy Törökországban is, melynek kormánya Lengyelhon földaraboltatását el nem ismerte, s mely az oroszt legnagyobb ellenségének tartá. Czartorinszky csak innét várhatott némi segélyt.

Stambulban Csajkovszky volt Czartorinszky ügyes ágense, ki a szláv világban szépliteraturai munkáiból már azelőtt is ösmeretes vala s ki, mint lengyel, örömest működött az orosz ellen, s ki működését a török hatalom alatt levő szlávokra is kiterjesztette, kiket az orosz papság izgatásától megszabaditani s a lengyel elvnek megnyerni igyekezett.

Csajkovszky segélyére, ügyünk előmozditására Biesztyanovszky lengyel ezredes különös ügynökként

küldetett Szerbiába, kinek még azon föladata is volt, hogy a szerbiaiakat a magyar ügygyel kibékitse.

Háborúnk kezdetekor Teleky Czartorinszkynál részt vett egy szláv gyülekezetben, melyben az egész ausztriai szláv faj szövetséges tartományokrai elosztásáról s ezeknek szövetkezéséről önmaguk és a magyarok között, folyt a vita. Felhozatott, hogy a magyarok régi királyságuk alatti felsőbbségükről mondjanak le, s hogy engedjenek a különböző szláv fajoknak független kormányzást.

Ezen eszme akkor elhangzott s eredmény nélkül maradt s azért a párisi lengyel comité, Zamojszky (Czartorinszky unokaöcse) vezérlete alatt, a magyar ügyet a szláv ügy ellenesének tartá, bár több lengyel érzületű férfi, mint Dembinszky, Bem és mások a magyar ügyet magasabb szempontból fogván fel, azt nemcsak pártolák, sőt — mint láttuk — a párisi comité dacára ez ügy melletti harcolás végett Pestre is siettek.

Bemnek mily véleménye volt? nem tudom, s talán ő sem tudott mást, mint azt, hogy a hol csak kilátás van az orosznak ellenállhatni: neki ott kell lennie. Dembinszky azonban már eljövetele előtt egy manifesztumában kijelentette az okot, hogy miért pártolja a magyar ügyet, s kifejté, miként ennek kivivásával hazája függetlenségét is elősegiti.

1849-ben egy magyar ügynök, Szarvady, (vajjon valódi-e, vice-e, vagy csak subágens; Teleky tudtával-e vagy a nélkül; Kossúth megbizásából-e vagy csak önfejéből?) fegyverszállitás felett alkudozott a szerbek számára, hogy ezeket a magyar ügy mellett használhassa, vagy a fegyvereket a magyaroknak átadja? — bizonyosan ki nem világlott. Az alkudozás megtörtént, de Teleky kinyilatkoztatta, hogy ő miről sem tud, Kossúth pedig roszalta, s igy csak Csernátoni, Kossúth rendületlen

hive s meghittje s még talán Bisztyanovszky tudhattak róla valamit.

Ez Párisban történt. Közelünkben, Belgrádon Bisztyanovszky működött, sőt gyakran megfordult Pesten s Debrecenben is, a szerbeket Magyarhonban barangoló csoportjaik visszahívására, a magyarokkali kiegyezésre, sőt még ezek melletti harcra is rábeszélni igyekezvén. Szerződési pontokról is volt szó, s arról, hogy Knicsanyin, a szerb hadi főnök örömest lett volna magyar tábornokká, ha a magyar kormány a szerződési pontokat megerősitette volna. Azalatt, mig az egyezkedés megtörténnék, Bácsban és a Bánátban más tábornoknak kellett volna működnie; Perczel azonban túladott a szerződési pontokon, s öneszmélte terve s a kormány utasitása szerint a szerbeket Bácsban megtámadta, megverte, s igy az egész szerződés füstbe ment.

Ez volt a külügyi diplomatiai eljárásnak e sorok irója által ismert összege. Vajjon más országokban voltak-e a kormánynak ügynökei? nem tudom. Ha voltak, becsületes kémek s talán itt-ott izgatók is lehettek, — minden hatás nélkül.

VIII. FEJEZET.

Fény után homály. — Az orosz-osztrák sereg száma s betörése. — A magyar seregek megkezdik az élet-halál harcot. — Tetteik és támadásaik, az erdélyiekkel együtt. — Arad vára megadja magát. — Levelezések, viszálkodások s egyebek.

Egy német tudós azt mondá: „A történet szép tudomány, hanem használni csak az tudja, ki tanitja.“ Ez mindaddig igaz volt, mig Guizot, a történet tanára 1848-ban maga is meg nem bukott. Annyi igaz, hogy a népek vezetői a maga idején mitsem tudnak a történetből, azaz akkor, midőn mások hibáin okulni kellene; mert midőn erre a legnagyobb szükség volna — a tények és tényezőik emlékezetükből elszállanak.

Igy járt a magyar kormány is; ez 1831-ből ismerte a francia találmányú non interventiót; s bár Lafitte, az akkori külügyminiszter dörgött ez elv megtartása mellett: Ausztria Zucchit, a modenai, parmai és római legatiók felzendült seregének vezénylőjét a Pó vizén túl fölkereste, szétverte s e hercegségeket megszállotta, mely pantalonádban e lapok irója is részt vett.

Az 1816-iki békekötés Belgiumot Hollanddal összekötötte; hanem Belgium megelégelvén az unalmas Myn Herr-ek kormányát, lerázta őket nyakáról, mire a franciák önalkotta elvük dacára interveniáltak s a rosz házas-

ságot feloldották; legközelebb pedig Oroszország a bécsi congressus által szabad államnak nyilvánitott Krakkót Ausztriának ajándékozta. S mégis mindezek s annak dacára, hogy az 1849-iki februárban az oroszok interveniáltak, hogy az osztrák hirlapok május 1-jén az orosz interventiót már szerződés által meghatározottnak hirdették, a magyar kormány azt hinni mégsem akará. Tán azért nem, mert Ausztriávali háborújában győzelmes fegyverét a határon túl vinni nem engedte s ezt magának érdemül tulajdonitá.

A kényuralom alá vetett Oroszország annál örömestebb fogadta beavatkozásra való felszólittatását, mert ezt hitte legalkalmasabb módnak arra, hogy a szabad eszméknek területére való beszivárgását seregeivel megakadályoztassa, bár a cár szándékát az előkelő oroszok közül többen s ezek közt Paskievics hg. is roszalák; hanem végre is a hatalmas autokrat „parancsolom“-ja győzött s az orosz sereg előre nyomult. Miklós cár pedig, hogy népeit és seregét buzditsa, lapjaiban kihirdettette: „hogy seregeivel ujra készülnie kell, mivel egész Európa ellene van, hanem ő miként 1812-ben, ugy most is megszégyeniti az Isten ellenségeit, s őket legyőzi.“

Midőn a külföldön tartózkodó lengyel honfiak e nyilatkozatot tudomásul vevék, azt gondolák, hogy a háborúban hazájok is részt vehet, s haza tértek, hogy az oroszok ellen harcolhassanak.

Még két kis jegyzetet szabad legyen itt előadnom.

Az orosz seregbeli lengyel ezredek az akkor Eperjesen levő Dembinszkyvel tudatták, hogy csak egyszer verje meg jól az orosz sereget s azután látni fogja, mi történend.

Másik pedig az, hogy Paskievics herceg, ha a magyar háborút nem végzi be hamar, vagyis ha az két hónál tovább tart — visszahivatik, s mivel az orosz sereg már oly szétoszlásban létezett, hogy azt féken tartani alig

lehetett, azért Oroszországnak akkor a hiányt rögtön pótolnia nehéz lett volna.

Nem csoda, de különös tünemény az, hogy az orosz sereg, valahányszor honából kivonul, ragályos kórt hoz magával. Az orosz katona rosz eledelhez levén szokva, ha honából kijő, legfőkép nyáron, minden zöldséget, gyümölcsöt, füvet és héjat össze-visszaeszik, s azt is nyersen; azért betegségeknek teszi ki magát, melyek a tevőleges erőt csakhamar meggyengitik. Mivel pedig katonáskodni s harcolni nem szeret, de annál inkább fajtalankodni, rabolni, s ha megverettetik és hátrálni kényszerül: a fegyben alább száll, embere vadállattá fajul s az ellenségnek csakhamar martaléka leszen.

Igy történt az 1828—1829-iki török háborúban, mikor az orosz sereg olyannyira fogyott, hogy paraszt podgyász-szekereseit kelle felöltöztetnie, csakhogy kellő számot mutathasson. A törököt azonban a nyugati kormányok békére készteték s igy mégis az orosz győzött. — Ugy látszik, hogy érdekét az egész világ előmozditja.

Láttuk, hogy Görgey kettős állásában önmagát megsokszorozni látszott, hanem ha áll ama latin mondás: „qui multum vult, nihil vult“ — úgy bizony Görgeynek is jobb lett volna a két hivatalból csak egyet választania s azt lehetőleg betöltenie annálinkább, hogy a tevőlegesen míküdő fővezénylők száma ne csökkenjen s hogy más részről az ügyvitel is pontosabban kezeltethessék.

Igy, a mint a dolgok állottak, kevés kivétellel oly tisztek míködtek, kik tevőleges szolgálatukban sem tanusitottak erélyt; a mi pedig az ujonczozást és fölszerelést illeti, a mellett inkább henyéltek, mulattak, mintsem az ország dolgának előmozditásához láttak volna, s azt követelték, hogy a hadügyminiszter székhelyén jelen legyen. Másrészről pedig még az ellenség közelében sem vitethettek a hadi ügyek kellő pontossággal, miután a két

fő hivatalt viselő egy személy annyit volt távol mint jelen.

Windischgrätz után, mint láttuk, Welden vette át a vezényletet, de mivel ez elődе szerencsétlenségében osztozott, azért midőn az orosz összmunkálkodása mellett ujra harcra kellett volna kelni, ő inkább a bécsi hirlapok elleni csatázásokat választá, s igy a vezénylet a vasszivü és vasakaratu b. Haynaunak adatott át. Ez Olaszhonból — mint Brescia bombázója — némi hirrel birt, s irányunkban telve vala egész boszuval.

Mielőtt Haynau hadjáratát az egyesült sereggel megkezdette, Kmetty Győr melletti állásából — a magyar had legszélsőbb balszárnyát képezvén — hallván egy osztrák osztálynak Csornáig való előnyomulását, azt szabad akaratából megtámadta s onnét junius 13-dikán ki is verte, hol Viess tábornok meg is halt.

Az ellenséges seregek egyesülvén, lassan-lassan tért foglalának hazánkban s számuk a magyar seregénél kétszer nagyobb vala.

Mint az akkori tudósitások mondák, az oroszok $1^1/_2$ sereggel (armée) ütöttek be. Egy seregök 100 ezerből állott, következőleg a betörő sereg 150.000 emberből. Raming, az osztrák táborkari főnök ekként osztá fel az orosz sereget:

114 ezer gyalog, 15 ezer lovas s 464 ágyu Paskievics alatt Felső-Magyarországban. Ebből, vagy tán más seregből mozgott Szaken vezénylete alatt Liptó- és Árvamegyéken keresztül egy hadosztály a Duna felé, mely 15 ezer főre rúghatott.

Lüders alatt 25 ezer ember s 68 ágyu, Grottenhielm alatt 10 ezer ember, 24 ágyu Erdélyben, és 16 ezer ember vala Paniutin alatt Haynau seregénél.

Ehhez számithatjuk még az osztrák erőt, mely teljes erőmegfeszitéssel egészitette ki magát, s mely erő 160.000

embert tehetett az Olaszhonban foglalatoskodókon kivül, hol 120 ezeret mondtak létezni, s Gallicián kivül, hol készülőben és szervezésben levő zászlóaljak voltak, s hol a felizgatott parasztok 1846 óta uraságaik merényei ellenében hatalmasan rendőrködtek. Ide számítható az Erdélyből kiszalasztott 16.000 ember, kik később még Bukovinából is erősbödést nyertek; az 50.000 főre menő várőrségek, a Jellasics vezénylete alatt levő 24 ezer s Bécsben 10 ezer.

Ha ezek mind nem is vezettettek egyenesen Görgey serege ellen, — mert az idősb Nugent tábornok Pécs felől nyomult előre s osztrák osztályok másfelől is mutatkoztak, — mégis az orosz segélysereggel együtt oly tekintélyes hadi erő mozdult előre, mely feladata megoldásához eszközt bőven nyujthatott.

Raming Haynau seregét az orosz segélyen kivül 66.000 gyalogra, 10.000 lovasra és 324 ágyura teszi, Jellasics seregét pedig 44.000-re, 7000 lovassal és 168 ágyuval, mely erő ha valóban rendelkezése alatt állott, ez Jellasicsnak vezéri tulajdonairól nem legszebb bizonyitványt nyujt, Perczel ügyességét pedig emeli, ki őt tulnyomó ereje dacára annyi ideig shakkban birta tartani. — Clamm Erdélyben levő seregét Raming csak 12 ezerre teszi. Azonban legyen akármiként, Haynau hadi munkálatait mindenesetre tulnyomó erővel kezdheté meg.

Ennek ellenében a magyar sereg, ha a komáromi őrséget 10 ezerre teszszük (mely a később mindenünnen Komáromba tóduló ujoncok által gyarapodott,) Görgey alatt csak 50 ezer gyaloggal, 7000 lovassal és 209 ágyuval rendelkezhetett, tehát ez mindenben aránytalanul gyöngébb volt.

Az igaz, hogy ezen sereg lelkesitő eszméért küzdött s vezére is meg akará védeni szerzett babérjait, — mindazonáltal feladata felette súlyos volt.

Még mielőtt Görgeynek az ellenség összes erejével kellett volna megküzdenie, vagy azért, mivel az ellenséges erő előnyomulását a Duna bal partján hátrálni s előmenetével Pozsonyt is fenyegetni akará, vagy mivel a háborut fényesen akará megkezdeni: junius 16-dikán az ellenség legszélsőbb szárnyát Zsigárdnál Asbóth dandárnok által megtámadtatá. E csata az ellenség fedett, átvágott helyzeténél fogva, melyet az osztrák vadászok előnynyel használhattak, részünkről nehéz veszteséggel volt összekötve.

Görgey e szerencsétlen merénynyel nem levén megelégedve, a veszteséget a vezénylő tudatlanságának tulajdonitá, miért azt a seregtől azonnal elküldé, s a veszteséget azon tájon, azon körülmények között, de nagyobb számu erővel önmaga akará helyrehozni.

Tehát Perednél, Zsigárd közelében, az ellenséggel junius 20. és 21-kén két napig csatázott; eleinte, midőn az osztrákok csak egyedül valának vele szemközt — előnynyel, hanem midőn az orosz tartaléksereg azok segélyére érkezett, és cselekvőleg is részt vett, a szerencse Görgeyt is elhagyta, s szándokától nagy veszteséggel kellett elállnia. Itt volt az oroszokkali első találkozás, mi annál nagyobb szerencsétlenség volt, mivel az oroszok morális hatása gyarapodott, s mivel azon már-már felülről aláfelé harapódzó vélemény, hogy az orosz-osztrák egyesült seregnek ellentállani lehetetlen, — el kezde terjedni.

A másik szerencsétlenség az, hogy valamint az első, ugy e második hadi merénynek szükségességét okokkal nem igen lehetett támogatni. A veszteség aránylag igen fájdalmas volt ránk nézve, s az ott vivó hadosztály annyira meggyengült, hogy az a többiek közé soroztatván, neve is eltünt.

Az ellenséges erő junius 21-től kezdve mindig jobban és jobban erősödvén, a Vág-Duna körül a magyar állá-

sokat szükebb körre szoritotta; azonban e részről a Vág folyónál tovább nem haladt.

Az ellenség főereje a Duna jobb partján lévén, ez hadi menetekben 27-kén Győr alatt termett, hol Pöltemberg, — főhadnagyból vágtatva lett tábornok — körülbelül 12 ezer gyalogot és három ezer lovast vezénylett. Támaszára, a veszprémi út felvigyázásán, Kmetty állott 6 ezer emberrel.

Miért állitotta Görgey e hadosztályt ily távolságra, midőn ő főerejével Komárom körül létezett s midőn két ezred lovas ugyanezt a szolgálatot tehette volna; s ha már oda állitotta, miért nem erősbbitette, vagy miért nem ment segélyére; miért parancsolta, hogy a csatát ott el kell fogadnia? — ezt csak Görgey tudja; e sorok irója nem érti, s azért még csak azt jegyzi meg, hogy Pöltembergből több gyakorlat után idővel derék tábornok válhatott volna; de ily vészes körülmények közt földadatán alól állott, mert több ott jelenvolt és résztvett beszélé, hogy biztositásáról felületesen gondoskodott, hogy a gyengébb helyeken földerőditéseket alkalmazni elmulasztott, sőt hogy hadteste is a sekélyre apadott Rába ága által ketté választatott. Ezt az ellenség áthidalta s igy Pöltemberg osztályának egyik részét s Kmettyt is magától elvágatni engedé; minek következtében nagy veszteséggel Komáromnak kényszerült visszavonulni.

Ő felsége, a császár személyesen volt jelen ezen győri ütközetnél, s mint az „Esquisse“ irója mondja, az égő hídon ő ment először keresztül.

Ha az orosz szerződés pontjait tekintjük, itteni jelenléte természetes volt, mert e szerződés pontjai szerint:

1. „Az orosz seregek Ausztria által élelmeztetnek“, mit Ausztria elfogadott.

2. „A fővezér orosz legyen“; — ezt Ausztria azzal mellőzte, hogy a császár maga álland a had élére.

3. „Az oroszok hadi foglyaikkal tetszésük szerint rendelkezhetnek“; — ez is mellőztetett.

Kmetty, kinek föladata az idősbb Nugent tábornagy felvigyázása és szükség esetében Pöltemberg támogatása volt, a legszélsőbb balszárnyon állott; — a többi magyar sereg Komáromnál egyesült.

Az ellenség julius 1-jén Komárom előtt állt, 2-ikán meg is támadta a magyar sereget. — Ezen ütközet szintén kárunkra ütött ki, mivel az ellenség megtartá a tért, s a magyar sereg Komáromba vonult, mely derekasan állta ki a sarat s jól harcolt, azonban a nagyobb erőnek engedni kényszerült. Görgey helyre akarta ütni a csorbát s a lovassággal rohamot intéztetett, minek sikere szintén nem volt. És pedig azért nem, mivel — ha Görgey sok izben győzött is, de a lovasságnak nagy testben vezényletéhez — keveset értett.

Bizonyos az, hogy a legjobb katonaság is, ha soha sem, vagy csak ritkán győz, elvesztvén önbizalmát, elfajul. Igy volt ez a magyar katonánál is, kitől a bátorságot, a rohamhozi kedvet és kézséget megtagadni nem lehet. Gyalogságunk háborúnk elején — kevés kivétellel — bátorságban gyönge, sőt az ujonc helyenkint gyáva is volt; de mivel győzelmeink később többnyire általa vívattak ki, — napról napra javult, s igen kevés esetet kivéve, felsőbbséggel birt a lovasság felett. Ezt a huszárok maguk is — kik a gyalogság irányában kevés tiszteletet szeretnek mutatni, — elismerék, midőn az isaszegi, a nagy-sarlói s az első komáromi győzelem és legfőkép Buda bevétele a gyalogság által eszközöltetett.

A lovasság azonban a háború kezdetén a legnagyobb terhet ugy szólván egyedül viselte, bátorsága és harci készsége által a gyalogságnak irányt adott, s annyi kisebb-nagyobb verekedésben, kisebb-nagyobb osztályokban hasonló, vagy nagyobb erő ellen győztesen küzdött. Ké-

sőbb azonban három, négy, öt, sőt több ezerből álló számához arányos eredményt nem látván, hanem azt tapasztalván, hogy őt az ellenség megsemmisitésére használni nem tudják, azért elkedvetlenedett, önbizalmát elveszté, sőt még a régibb ezredek huszárja is veszteni kezdé közmondásossá vált világhirü bátorságát.

A julius 2-ikán történt ütközetnél esett meg az, hogy Görgey agyacsa táján megsebesült. Hogy mikép, ki, és mi által? még mindig rejtély. A közvélemény abban állapodott meg, hogy az vágás volt. — Azt is mondták, hogy Görgey azzal bátoritotta katonáit, hogy ma csak őt fogja keresni a fegyver.

Görgey igen rövidlátásu volt, mi ha egy fővezérben hiba, egy lovassági vezénylőben kétszeresen az, mivel a lovassági csetepatéknál a győzelem többnyire egyetlen perctől függ, mely ha elszalasztatik, a másik perc a legjobb rendelet dacára is kárt okozhat. Görgey e miatt az időt és tért jól kiszámitni nem birván, 3—4 ezer lovasa élén, az ellenségre mutatva, „utánam!“ és „rajta!“ szavakat vezénylett. A cél öt-hatszáz lépésre lévén, a mint a tömeg helyéből vágtatva indult el, a szárnyak összekeveredtek, összebonyolódtak s az ellenségre gombolyagalakban törtek s igy is tértek vissza. Lehet, hogy Görgey ekkor, a zavarban lovait fékezni nem biró és kardjával hadonászó saját emberei által véletlenül sebesittetett meg.

Ekként szomorujátékunk végső része — mint sajnosan kelle tapasztalnunk — rosz jelek mellett kezdődött meg.

Mivel a hadjárat vezetése — Erdélyen kivül — Görgey kezében volt összpontosítva, azért vele kellett kezdenem.

Mig ezek Komárom környékén történtek, azalatt Pesten fontos dolgok merültek fel, s azok ügyünknek

bizonyos fordulatot adának, s ezeket, mihelyest a többi seregek tetteit és állásait leirtam, szintén fel fogom világositani.

Dembinszky — mint láttuk — junius 17-ikén adta át Visoczky tábornoknak mintegy 12 ezerre menő hadtestét. Visoczky mellé Dessewffy tábornok adatott, hogy az első a hadi mozdulatok feje, az utóbbi pedig Visoczkynak nyelve és társa legyen. — Azt mondják, hogy több szem többet lát; azonban háborúban két fő egy sipka alatt sohasem dolgozik jól, s több eredményt tüntethet föl egyetlen, bár középszerü vezér, mint két jó egy helyen; s ez valósult is.

Visoczky nem feledé el az összes lengyel csapatokat magához huzni, mit azelőtt tenni nem akart, s alig vevé át a vezényletet, az orosz sereget megelőző kozákokkal máris kis összekoccanása történt, minek más hatása nem volt, mint az, hogy az oroszok beütésének hirére a hadtest összeszedte sátorfáját s 21-dikén Kassára be- s onnét ismét kivonult, hova a kozákok nyomba követték.

Hidas-Némethiben Dembinszky szóval és irással Visoczkynak Tokajt figyelmébe ajánlá, mint oly biztos állást, mely egy részről biztos átmenetül szolgál, másrészről pedig az oroszok sebesebb előnyomulását oldalfekvésével fenyegeti. Dembinszky onnét kocsin Pestnek tartott s a sereget végképen elhagyá.

Visoczky az orosz sereget sehol sem várta be, hanem egyre hátrált s junius végén már Árokszálláson volt, további rendeletet itt várván.

Az oroszok e részről teljes hadsereggel (armée) nyomultak be honunkba, Paskievics herceg vezénylete alatt. Mellette és alatta Miklós cár második fia, Constantin nagyherceg létezett, ki eredeti muszka jelleme dacára mindenhol leereszkedést tanusított.

Paskievics túlnyomó hadi erejével, — ellene levén az orosz beavatkozásnak s csak akarata ellen kényszerülvén engedelmeskedni, — nem igen sietett, bár biztosan tudhatta, hogy sem előtte, sem a Tisza bal partján nem létezik erő, mely őt előnyomulásában hátráltathatná, s azt is tudhatta, hogy a magyar seregrészek oly távol állanak egymástól, mikép azok végképeni eltünése csak akaratától függ. Ő azonban megelégedett azzal, hogy Magyarhonban helyet foglalt el s azt biztosította, s aztán csak annyit tett, mennyit a külszin illendősége megkivánt.

Sajnálom, hogy az „Esquisse“ irójának itt is ellent kell mondanom, ki bár részünkre szerencsétlen, de mégis több apróbb verekedésről tesz emlitést. Bár igy lett volna! mert akkor Dembinszky távozását kevésbbé kellene sajnálni; de tíz nap alatt egyetlen csetepatén kivül, Eperjestől kezdve egész Árokszállásig a hon e fontos részét minden ellenkezés nélkül az ellenség birtokába engedték jutni!

Az orosz sereg tehát Paskievics főhadi szállásával együtt a hó végén Kassán vagy Miskolcon volt, s a környéket csak kozákjaival barangoltatta be.

Az orosz seregtől nem nagy távolságra, Marmarosban Kazinczy ujoncozott s egy kis hadosztályt alakitott, melynek feladatául tüzetett a vereckei bejárás felvigyázata. A Munkács körülötti tájakon ujoncozott tartalékok mind alája rendeltettek, melyek összevéve a 12 ezret alig haladták meg.

Volt még egy bátor, derék katonánk, Knézics, ki horvát eredete dacára forradalmunk elején a 34-dik gyalog sorezred 3-dik zászlóaljában, Magyarhonban létezett. Ez minden csatánkban derekasan vett részt, s érdemei őt tábornokságra emelték. Most miért, miért nem? Görgey kegyéből kiesett, s ez is Pestre jött.

Ez azonnal megbizatott, hogy a Nagy-Várad körül létező zászlóaljakból egy kis hadosztályt állitson össze, s azzal tüstént Tokaj felé induljon, hogy a tiszai átmenetelt védelmezze s Kazinczy osztályával a közlekedést helyreállitsa s vele a körülmények szerint működjék.

Korponai ezredes, kit e sorok irója — lemondása után — miniszterelnöki titkárnak hagyott s ki ellen hivatalát illetőleg mitsem lehetett mondani, — Görgey által elmozdittatott. Az ekkori zavaros körülmények közt hadi szolgálatát felajánlá, s igy a Kunságba küldetett, hogy ott ujjoncozzon, azonban itt alig birt 1500 főből álló csapatot félig-meddig fölszerelni. Ezen hevenyében, következőleg roszul fölszerelt, gyakorlatlan, a túzpróbát még ki nem állott csapattal Korponai a tiszafüredi átmenet védelmével bizatott meg.

Nagy szerencse volt az, (bár más előnye nem volt, mint hogy vitánkat másfél hóval meghosszabitá,) — hogy julius 1-jén Arad végre megadta magát. E vár, ha a temesvári őrség általi élelmeztetése februárban nem sikerül, már március vagy aprilban feladta volna magát; mivel azonban — mint láttuk — elláttatása sikerült, — egész junius közepéig állott ellent. Ereje gyönge levén, kirohanásokat nem merénylett; Arad városát némelykor lövöldözteté ugyan, hanem midőn élelmeztetési napjait kiszámlálhatá, szerződni kezdett, s nem adta föl magát előbb, mig két kiküldött tisztje saját szemeivel nem győződött meg róla, hogy Budán nincs osztrák katonaság. Ezek visszatértével a sok inséget és éhséget szenvedett, betegségek által erejében meggyöngült őrség Berger vezénylő altábornagy alatt a fegyvert letevén, Temesvárra kisértetett; azonban az őrség közlegénysége közül sokan magyar szolgálatba léptek.

Arad vára ujra kijavittatván, magyar őrséggel látta-

tott el, Vécsey tábornok pedig az erősebb Temesvár ostromlására indult, s a háboru végeig ott működött.

Bács és Bánátban Jellasics ellen Tóth Ágoston, Guyon és ezeken kivül Vetter altábornagy működtek, kikről későbben.

Ezek után még Erdélyről kell szólanunk.

Bemet Erdély katonai rendezésében s polgári rendbontásában hagytuk. A vezényletben semmi különös sem történt, s a katonaság elhelyezésében sem. A hadosztályok szerteszét levén elhelyezve, mutattak ugyan valamit, de midőn az oroszok ujolag betörtek, aránylag kisebb erővel állottak ellent mindenütt.

Mivel Bem az osztrákokat többször megcsalta s megverte, s az oroszokat is kikergette, — ez utóbbiakat még inkább megvetette, s biztositó szabályokra nem is gondolt. — Az oroszokat utálása monomaniáig terjedt s azok hadvezetése ellen, — melyet Lengyelhonból ismert ugyan, de mely 18 év óta kiképeztetésében gyarapodott, — csak félig-meddig intézkedett, vélvén, hogy mindkét ellenfél hosszas és lassu mozdulatai ellen saját sebesebb mozdulataival s ágyúinak jobb használatával rajtuk erőt venni nem igen nehéz feladat. Ebben azonban a vitéz vezér nagyon csalódott.

Erdély, mely őt úgyszólván imádta, minden szolgálatot megtett, sőt még a moldvai oláhok közt is talált oly egyénekre, kik számára egyenes hirt hozattak és hoztak, s azért az ellenség újabb beütését készen várhatá. — Junius 17-kén és 18-kán Lüders orosz tábornok megtámadta a tömösi, Engelhardt tábornok pedig a törcsvári szorost.

A tömösi szorosnál az oroszok a Szabó Ferdinánd által vezénylett magyar véderő által jól fogadtattak; hanem végre mégis meghajol ez, ha Kis Sándor Brassóból segélyére nem siet. Három napig tartott a vias-

kodás; az oroszok sokat vesztettek, hanem Kis Sándor megsebesittetése után zavar keletkezett s a magyar sereg hátrálni kényszerült, s menedéket a Székelységben keresett. Kis Sándor fogolylyá lőn s dicsően szerzett sebeiben meghalt.

Ezalatt Engelhardt a törcsvári szoroson szintén erőt vett. Lüders szerzett előnyeit felhasználni akarván, hadának egy részét Háromszéknek inditotta. Ott a brassói és törcsvári menekültekből s a Székelységben vezénylő Gál Sándor népfelkeléséből összegyült rendezett és rendezetlen erő várta őt. Ezen erő, mely a 8 ezeret alig érte el, az oroszokkal Uzonnál találkozott, hanem megveretvén, hátrálni kényszerült. Itt halt meg a hires Áron Gábor magaöntötte ágyúja mellett, dicső életének egy ellenséges golyó vetvén véget, de nem hirének, mely élni fog, mig egy székely sziv liheg.

Ezután a Székelység egy része keresztül-kasul látogattatva, legyőzetett.

Mig ezek a délkeleti részen történtek, azalatt észak felől Grottenhielm orosz tábornok, osztrák erő által is gyámolitva, 17-kén Bukovina felől a borgói szoroson tört be s az ottani magyar hadat Dobai alatt több napi csatározások után Besztercén túl nyomta, mely Dées felé hátrált.

Mig ezek történtek, Bem Kolozsvár körül táborozott. Midőn azonban mindenfelől hallotta a rosz hireket, azonnal a legközelebbi hadtesthez, Dobai mellé sietett. Ezt hátrálásában megállitva, az ellenség ellen vezénylé, mire az ellent visszanyomta s azzal ő Besztercénél állást foglalt.

Az oroszok hátrálás közben máshová küldött osztályaikat magukhoz vonván, julius 2-kán újra megtámadták Bemet Beszterce körül, s lovasságuk a székelyeket szétvervén, Bem csatát vesztett s csak a 12-dik zászlóalj

bátor magatartásának köszönheté, hogy egész serege szét nem veretett.

Hogy a székelyek itt nem úgy küzdöttek, mint azt tőlök Bem várta és követelte, kitetszik julius 5-én kelt napi parancsából. Ebben gyáva megfutamodásukat szemükre hányta, kinyilatkoztatván egyszersmind, hogy a bűnösöket vagy agyonlövetni vagy agyonbotoztatni köteleztetnék; hanem nem szokván az ily baromias büntetésekhez, most még megkegyelmez, föltevén, hogy ezentúl hazájokat védeni fogják és szokott vitézségökkel fognak harcolni.

Juniusban itt más nem történt; ennélfogva Bemet erdélyi viaskodása között hagyván, visszatérünk Pestre, a haza szivében történt dolgokat kisérendők figyelemmel.

Még májusban történt, hogy a kormányzó Debrecenből keresztesháborút hirdetvén, felhivá s imádva kéré a Mindenhatót, „ne hagyja ezen országot igazságos és törvényes önvédelmében pártfogása nélkül“.

Szükség is volt a legmagasb pártfogásra, mert a hirek majdnem mindenfelől szomorú és komoly állapotot jelentettek.

Pesten azonban a miniszteriális szakosztályok rendeléseik és intézkedéseikkel alább nem hagytak, sőt még a jövő országgyülés teremévé alakittatott egyetem templomában sem szakitották félbe a munkákat.

A julius 2-kán megnyitandó országgyülési ülésekre a képviselők nagyobb száma már junius 25-kén Pesten volt. A körök s pártszinezetek az ország ügyéről tanakodtak. A közönség kiváncsi figyelemmel és komolysággal kiséré a kormány eljárását s a hadjáratot. A vigság, a társadalmi és kereskedelmi élénkség eltünt; a papirpénz hitele csökkent, s az élelmi és más szerek szörnyü magas árra szöktek; itt-ott mozgalom s a kormány ellen kike-

lés vala, szóval: az egész honban szomoru lét volt észlelhető.

A kormány mindenre el lehetett készülve, mivel a tudósitások hozzá értek legelőször. A többfelől történt beütés előtt hátráló seregeink állomásai szerint a legroszabbat is várhatta, bár ezt saját kegyencétől nem reménylette. Görgey azonban a győri csata után azt jelenté a kormánynak, hogy ő Budapest biztosságáért jót nem állhatván, javasolja a kormánynak, hogy Pestet hagyja oda, mert a körülmények olyanok, hogy nehány nap alatt az ellenség Buda alatt teremhet. A dolgok ily szomorú fordultával a kormány a Pesten levő tábornokokat és nehány ezredest hadi tanácskozásra magához hivatá.

Föntebb elfeledém megemliteni, miszerint Görgey szerencsétlen peredi csatája után rövid időre Pestre jött volt, hogy a hadügyben intézkedjék. Ép azon időben Dembinszky is Pestre érkezett, s bár ez már ekkor kétszer hagyatott cserben, ily szorult állapotban a kormányzó mégis kikérdezteté véleményét. Véleménye kimondása után a kormányzó kérdezteté: vajjon nem röstelne-e Görgeyvel beszélni s a teendőkről tanakodni. Görgey maga, még mielőtt a kormányzó ezen utóbbi kérdését Dembinszkyhez intézte volna, kinyilatkoztatta, hogy kész az összejövetelre, mit bizonyára csak azért tett, hogy Kossúth óhajtását teljesiteni látszassék, s mert föltevé, hogy az általa önbecsérzetében oly aljasan megbántott Dembinszky azt nem fogadandja el. Ebben Görgey Dembinszkyről saját jelleme szerint itélt s azért nagyon csalódott, midőn hallá, hogy Dembinszky az összejövetelt elfogadá. Görgey erre leveté álarcát, mert az összejövetel megtörténte előtt minden szó nélkül gőzösre szállott és a sereghez indult.

Mivel benne vagyunk, szabadjon még egy más ese-

tet elmondanom. — Dembinszkynek miért, miért nem? — a hadügyér irodájában levén dolga, Görgey alstátustitkárával, Szabó Imre ezredessel beszédbe elegyedett, melyben utóbbi minden kihivás nélkül az orosz-osztrák egyesült seregek elleni viaskodás lehetetlenségét állitván, egyezkedésről szólt. Midőn ezt Dembinszky a hadügyminiszter barátjától és helyettesétől hallotta, azt vélte, hogy ekként ő s a lengyelek mindegyike az oroszokkali egyezkedésben csak akadályul szolgálna, s azért a kormánytól úti-levelét kikéré, hogy személyéről szabadon rendelkezhessék. — A kormány az al-államtitkár nyilatkozatát roszallotta s meg is feddette őt.

Tehát — mint fönebb emlitém — a hadi tanácskozmány a miniszterek- és tábornokokból, u. m. Dembinszky, Kis Ernő, Perczel, Aulich, Répásy, Schweidel, Lenkey s Törökből, Szabó altitkár és ezredesből, Meszlényiből, Kossúth sógorából, (ki az egészhez annyit értett mint a tyúk az abc-éhez), s végre e sorok irójából állott.

A tanácskozásban sok vita és személyeskedés között (melyeket Perczel szórt Görgey fejére, őt hazaárulónak is cimezvén,) az határoztatott, hogy a hadügyminiszteri és fővezéri hivatal egy személy kezében nem férhet meg, azért tehát Görgey ezek egyikéről mondjon le; ha hadügyminiszter kiván maradni, akkor a vezényletet a legidősb tábornoknak adja át, maga pedig siessen a székhelyre; ha pedig a hadügyminiszterségről mondana le, ez esetre elhatároztatott, hogy 24 ezer embert hagyjon ott őrségül, mely magát az oda utasitott ujoncokból 30 ezerig kiegészitheti, a sereg többi részével pedig Budának tartson, s a Pest körül levő seregrészekkel egyesülve, siessen ekként tetemes erejével a Tisza táján keletkező veszély elé.

Hogy pedig e határozatnak minélelőbb siker adas-

sék, azzal Csányi miniszter, — ki a háború kezdete óta, midőn Görgey tábornokságra s egy sereg vezényletére méltattatott, egész első izben Pestre való visszavonulásáig, vele mint akkori kormánybiztos barátságos viszonyban élt, — s Csányi mellett Kiss Ernő és Aulich tábornok bizattak meg. Ezek gőzösön azonnal Komáromnak tartottak, hogy a határozatot előadják. Eljárásukról és Görgey beleegyezéséről másnap hirt hoztak.

A dolog el levén intézve, a kormány annak rögtöni véghezvitelét várta és hitte. Azonban e helyett Görgey adott szava dacára a kormány végzését egy komáromi hadi tanács elé terjesztette, annak véleményét is meghallgatandó.

A hadi-tanács természetesen abba, a mit Görgey akart, és mire ennek meghittjei által előkészittetett, beléegyezett, s úgy nyilatkozott, hogy szégyen lenne a komáromi állást csata nélkül elhagyni, s elhatároztatott, hogy a kormány parancsának engedelmeskedni tettleg nem fognak, bár azt szóval azutánra is megigérik.

E katonai eljárásról, illetőleg a sereg Pestre vonulásának jobb időkre elhalasztásáról tudósittatott a kormány, mire ez elhatározá, hogy Görgeyvel végez, s e végre az előbbi tanácskozásban részt vett egyéneket uj tanácskozásra egybehívá.

E tanácskozás julius 17-kén tartatott. A viták ismét fölmerültek, Görgey személye ellen kikelések ujra történtek, s Kossúth Bemet, sőt még önmagát is akarta fővezérnek kinevezni. Mivel Bem távol volt, Kossúth egy ildomosan odavetett észrevétellel tapintá a tanácskozmány üterét, t. i. „hogy igy ő maga kénytelen a sereg élére állni“. Mivel azonban ezen észrevétele nem fogadtatott tapssal, e dologról elhallgatott. A fővezérség erre Kiss Ernőnek ajánltatott, de ez nem fogadta el, Perczelt pedig a tanácskozmány erre alkalmasnak nem tartotta.

Dembinszkyt, ki vezéri tehetségének már számos jelét adá, s ki arról, hogy törekvéseiben a roszakarat gátolá, nem tehetett: a tanácskozmány azért nem akará, nehogy Görgey ez által még inkább fölingereltessék, s még nagyobb tévutakra vezettessék.

Az egész ügy tehát fenakad, ha egy jó bolondra nem akadnak, ki az egész felelősséget magára nem veszi. E jó bolond ezen sorok irója volt. Ő váltig mondotta, „hogy mivel eddig még minden merénye meghiusult, mivel magát a háború nagyban vezetésére képesnek nem tartja, s mivel a mostani viszonyok közt szerencsésebb egyénre van szükség, azért a fővezérség elvállalására épen semmi hajlama nincs". A fővezéri méltóság azonban mégis reá tukmáltatott. Szerencsétlenségére engedékeny jellemü levén, a tanácskozmány kivánalmának engedett, noha visszapillantván a történtekre, személyét illetőleg ott, hol hozzá hasonló személyekkel leszen dolga, bizvást várhatta, hogy ép azon dolgokat fogja ujolag tapasztalni.

Elég az hozzá, a dolog megtörtént s e sorok irója fővezérnek neveztetett ki, mit ő másként elvállalni nem akart, csak ha Dembinszky mellette és alatta a fő táborkari főnökséget elvállalja. S e derék ember ezt is elfogadta. — A másik pont az volt, hogy a kormányzó a hadi munkálatokban, az ő tudta nélkül, ne intézkedjék.

E két főpont kikötése után a szerepek elosztattak.

Perczel számára kitüzetett, hogy Pestmegyében, a Kunságban s Hevesben a Tisza mentében a szervezés alatt levő tartalékosztályok ujonczozását s fölszerelését sürgesse, Ceglédnél a vaspálya körül a szétszórt erőket egybegyüjtse, s ott a további eseményeket várja be.

Bácsmegyében Hegyesnél Guyon tábornok Jellasics seregéből Ottinger tábornok által éjszakának idején véletlenül megrohantatott. A roham nem sikerült s az ellenség nem kevés veszteséggel veretett vissza; de

mivel nagyobb erő volt ellene, Guyon szerencséjét tovább nem kockáztathatta; hogy azonban Jellasics merényeinek határt szabhasson, sőt ezt darab ideig tétlenségre kényszeritse s ha lehet, a Duna jobb partjára szorithassa, azért Vetter altábornagy küldetett a vezénylet átvételére, kinek meghagyatott, hogy a Tisza és a Ferenc-csatorna körüli katonaságot összegyüjtvén, a harcot Jellasics ellen támadólag vezesse.

Ennek nagyobb elősegélésére Kmetty tábornok — kit Görgey seregétől elvágottnak jelente, de kiről a kormány tudta, hogy Fehérvárnál táborozik, — azon utasitást nyeré, hogy fehérvári állását azonnal ott hagyván, torony irányban Paksnak tartson; ott egy hidat fog találni, melyen a Dunán átkelve, a legegyenesebb vonalon Vetter tábornokkal egyesülhet, s hogy további végzendője kijelölését ettől várja.

A Dunán való átkelés Paksnál szerencsésen sikerült egy ügyes és erélyes, polgári mérnökből lett árkász-kapitány, Vehle működése következtében, ki a hajóhidat Pestről leereszteté, s oly gyorsan elkészité, hogy Kmetty seregével azon átkelhetett.

Dessewfy és Visoczky hadtestének szintén meghagyatott, hogy — mivel az orosz seregek nem mozdulának előre — állásaikat hagyják el s minél előbb egyesüljenek Vetterrel.

Vetter serege ekként oly tekintélyes lábra állittatott, — minthogy az a 25 ezeret körülbelül meghaladta, — hogy képes lehete Jellasicsot megverni, s ha meg nem állana, őt Bácsból egészen kiszoritani.

Ezen, Jellasics elleni mozdulat azon okból terveztetett, hogy ekként, sőt még a legszerencsétlenebb esetben is, ha az osztrák erő Budát hamarább szállaná meg s előtte vissza kellene vonulni, Vetter ekkoráig Jellasicscsal végezvén, kevés őrség hátrahagyásával Perczel had-

testéhez csatlakozhassék, mely most a magyar fő hadierő magvát képezé, s hogy ennek — minthogy nagyrészben rendezetlen s lőszerrel csak harmadában vala ellátva — morális erejét növelhesse. Ezen jó gondolat azonban, — mint később előhozandjuk, — szintén meghiusult.

E szerint el levén intézve az, mi a seregek teendőit illeté, e sorok iróját a kormány megkérte, hogy menjen Komáromba, s a sereget vezesse Budára vagy oly helyre, hol az a többi seregrészekkel egyesülhetne.

E követelést megtagadnom nem lehetett, bár mint uj fővezérnek az, hogy a kisebb seregrész felkeresésére utasittattam, midőn a sereg nagyobb része a Tisza körül gyült össze, — ínyemre nem vala. Nem szerettem ezt még azért sem, mivel két szerencsétlen hadi tényem következtében nevem a harctéren népszerűtlen vala ép úgy, mint népszerűtlen a közönség előtt. Hogy most én ily körülmények között Görgeyt elmozditsam, kit a sereg tisztelt, kitől félt s a ki nemrég a haza védelmében megsebeztetett, — ez a dolognak oly szint adott volna, mintha az ujolag kinevezett fővezér a hivatal, mint konc után áhitozném; továbbá, minthogy az engedetlenség kórjele felülről alá harapódzott, s minthogy a kormány nyilt parancsát egy hadi tanács megváltoztatni merészelé, — egy gondolat ötlött fel elmémben, tudniillik az, hogy hamar adhatná igy magát alkalom elő egy katonai lázadásra, mely ha személyemet megkimélné is, a hazát veszélybe döntendené. — Ezen magán-eszméletek közt nyilvánosan, az egész világ láttára akartam Komáromba érkezni, s e végből gőzösön el is indultam, de a sors a személyes civakodást nem engedte meg.

Ha az ujdonan sült fővezér akkor, midőn még sülőfélben volt, Komáromba való kiküldetését előre láthatja vala, — megmenthette volna magát ama kétes eljárástól, mely ferde itéletet hivott ki ellene s melynek következ-

tében később őt arról vádolák, hogy ő Görgey dicsőségének irigylője levén, szándékosan vetélytársa s megaláztatása eszköze akart lenni. Pedig minthogy már azelőtt — mint ezt több alkalommal megmutatá — nem volt célja Görgeynek ártani, úgy ezt most épen nem akarhatta, midőn az egységre s egy cél felé való összmunkálkodásra a legnagyobb szükség vala. Ezt a hires véleménygyártók, a Kossúth-lapok, a Márciusok s a többien szintén tudhatták volna, ha a pletykára kevesebb s a körülmények mivoltára több figyelmet forditanak, s tudhatták azt is, hogy akkor, midőn a fővezérségre oly tekintély vágyott, kit a tanács nem akart, vagy olyan, kiben nem bizott — hogy a locsból kimenekedhessünk: Mészáros fejét erre reá adni kénytelen volt, midőn pedig ezt tevé, együgyűségében mi mást sem reménylett, mint hogy annyi egymás közt összeférhetlen hadvezér közt, ha más által nem is, becsületessége és egyenessége által, mely minden egyénben elismeré az érdemet, egy oly közönyös pont leszen, mely a sokfelé ágazó véleményt és kedélyt egy körbe gyüjteni s kiegyenliteni birja, s mely a különböző becs- és dicsvágyókat legkevésbbé bántja meg.

Tarde post festa cantare. A dolog megtörtént s Pesten irányt Dembinszky adott, mig e sorok irója kormányzói levelekkel megrakodva, — melyek tartalmát nem ismeré, — julius 2-dikán reggel gőzösön Komáromnak tartott.

Alig ért délutáni 5—6 óra között Páth falu közelébe, midőn a lakosok Tüztőt és Szőnyt ellenséges katonákkal, a partokat ágyúkkal megrakottaknak állitották. Közelebb csak annyira menvén, hogy a gőzös hiába meg ne rontassék, látcsővel a Duna jobb partján egyes mozgó katonákat vettem észre, de tiszta kilátást az emelkedő gőzkör miatt nem nyerhettem. A dologban bizonyosságot akarván szerezni, mindkét partról lakosokat idéztettem elő, kik

egyhangúlag azt állitották, hogy ott egész napon át csata foly s hogy Szőny tájéka ágyúkkal foglaltatott el.

Az itteni sereg kétes magaviselete miatt magamat egyedül és gyalog becsempészni nem akarván, — minthogy nyilvánosan nem tehetém, — Görgeynek megjelenésem hátráltatását kineveztetésemmel együtt kiméletes modorban adtam tudtára s a haza nevében felszólitám, hogy azonnal engedelmeskedjék, megparancsolván, hogy Komáromban 20 ezerig menő őrséget hagyjon ágyúkkal s a sereg többi részével tartson Budának. Midőn ezt megirám s a levelet az őrséghez tartozó honvédtisztek által biztos úton elküldém: gőzösömmel visszaevezék s éjfélkor re infecta ismét Pesten valék.

Alig értem Pestre, azon szomorú hirt hallám, hogy Debrecenben az osztrák fogoly tisztek midőn kocsin más helyre valának szállitandók, a bámészkodó s nem igen gyöngéd debreceni lakosok némelyike őket szavakkal gúnyolá, mire a tisztek magukat megbántva érezték s ezt sacramentekkel visszautasitották, a min civis uraimék felbőszülvén, többeket megöltek közűlök, s csak nehézen lehetett mindannyinak lemészároltatását megakadályozni.

Ezen lynchirozás forradalmunkban — fájdalom! — már a 2-dik levén, igen kellett attól tartani, nehogy több is történjék.

Julius 3-kán komáromi utam meghiusulása miatt ujra conferentia tartatott, melyben Kossúth eljárásom roszalását nyilvánitá, nem annyira azért, hogy be ne lopózkodtam, hanem azért, hogy a sok levelet nem személyesen adtam át.

Mi volt a levelekben, mi nem? nem tudom, hanem valami ultra-eszélyes szóhalmazt kellett tartalmazniok, mert a kormányzó másként oly fölháborodott nem lett volna. — Végre megelégelvén a roszalást, bizalmatlanságának tulajdonitsa, — mondám, — ha olyast irt, mit személyes

jelenlétem nélkül olvasni szabad nem volt; most pedig jobb lenne, ha a conferentia ügyét hoznók szőnyegre.

Julius 4-dikén Klapka és Nagy Sándor megjelent Pesten s a kormányt a sereg hűségéről biztositá, kijelentvén, hogy minden elszakadni vagy elválni akaró, vagy a haza ellen törekedő kisérletnek ők ellenszegűlnek, sőt azt még elnyomni is képesek leendnek; hanem következésében rosznak állitották, ha Görgey helyett más vezetné be a sereget, ki iránt — dicső tettei miatt — némi kimélettel kellene lenni. — Hogy mily eredménynyel tértek vissza a tábornokok, nem tudom. Szerencsémet 4-dikén kocsin próbáltam meg ujra, mikor az ellenség száguldozó csapatjait már Párkányig tolta előre. A párkányi hid leégetése miatt nem kelhetvén át a Duna balpartjára, sem pedig csónakokat nem találván, vissza kényszerittettem térni; ehhez járult, hogy a kozákoknak a Duna bal partján való barangolásáról tudomást vevén, ezek kezébe sem szerettem volna esni.

Görgey a Pest és Tisza körüli viszonyokról minden nap tudositva lőn s úgy szólván folyton unszoltatott, hogy némi demonstratió után, seregét a komáromi őrség segitségével csatára tartsa készen s aztán támadási szin alatt balszárnyáról lefoszolván, seregével Budának vegye utját, mialatt a várőrség az ellenséget vagy támadja meg, vagy álljon annak ellent, mig ő időt nyer jól eltávozni; Budán pedig a védelmezett hid Görgey számára úgyis biztos átmenetet nyujt.

Ő azonban a Duna jobb partját szabadon tartani elmulasztá, vagy pedig az ellenség által üttetett el attól, mivel az ellenség Neszmély táját is megszállá.

Midőn e hir bebizonyult, a Duna jobb partján leindulása többé nem követeltetett; sőt mivel Görgey Komáromból kivonulni akarni nem látszott s lovasságra ott kevesebb szükség volt, mint Pest és Bács körül, azért a

fővezér 3000 lovas leküldését sürgette, ha azok elmenetele lehetségessé válnék, és pedig úgy rendelte, hogy azok Paksnak indittassanak, hol rájok egy hajóhid fog várakozni.

Midőn ezek közül egysem teljesittetett s midőn az ellenséges seregek mindinkább közeledni látszottak, Pesten egy zászlóaljon és 600 vadászon kivül még csak egy ágyutelep sem létezett, sőt a nemzetőrségi lovasságon kivül, — melyből húsz lovast is alig lehete kiállitani, — csak harminc lovas lengyel létezett, kik a Duna jobb partján Komárom felé, s a bal parton Gödöllőig cirkáltak. Erre Perczel felhivatott, — mivel előtte ellenség nem állott, Budapest pedig védelem nélkül volt, — hogy Ceglédről a vaspályára küldjön egy ágyútelepet, melylyel Budát legalább egy száguldozó ellenséges csapat meglepetésétől óvni lehessen.

Perczel régi dacosságába visszaesvén, ágyúkat nem küldött, sőt nem is felelt s igy nem volt mit tenni, mint a lánchid talaját kirakatni s Budát odahagyni, mivel az ellenség közeledése már jelentetett.

Alig volt a lánchid kiszedve, e sorok irója Dembinszkyvel julius 9-kén Pestet elhagyá s Görgeyt mindenről tudósitá. Végre felhivá Görgeyt azon haza nevében, melyet ő — mint mondá — oly hőn szeret, jelentse ki egyenesen, akar-e a kormány parancsolatának hódolni vagy nem? hogy nyilatkozata szerint lehessen rendelkezni; mivel ha seregére számolni nem lehet, akkor a hadi tervet meg kellene változtatni.

„A haza veszélyben van, — szólt tovább a felhivás, — s a veszély vonakodása által növekedett; ha tehát a veszély elmellőzéséhez ő is akar járulni, — a komáromi őrségen kivül minden mozgatható katonaságával a Duna bal partján lefelé indulni annálinkább el ne mulaszsza, mivel különben álló hidat sehol sem talál. Menete elé nem fognak akadályok gördülni, mivel 8-án az orosz elővéd

Harkányban volt, s egy másik orosz hadosztály Debrecent szállá meg, mely ellen a Tiszán át demonstratiók intéztettek. Ekként Vácnál 12-kén bizonyosan nem, s 13-kán csak valósziníüleg találand ellenséges erőt“ stb.

Ha Görgey e parancsolatnak hódol, melynek könynyen hódolhatott, úgy Perczel hadtestével egyesülhetett volna, mit ha jókor tudtunkra ád, nem mulasztottuk volna el Gödöllőnek és Vácnak diversiót tenni. Azonban nem teljesité a parancsot, sőt mint az ott levők bizonyiták, midőn a fővezéri parancsot megkapta, azt mondá: „Tehát most azért is itt kell maradnunk.“

Mig a védelmi erők Isten nevében s „quot capita tot sensus“ szerint rendeztettek, azalatt Pesten junius 30-kán s julius 1-jén az összesereglett országgyülési képviselők fejei füstölögtek, konferenciáztak, tanakodtak: vajjon legyen-e, ne legyen-e nyilvános ülés? Az ország állapotát a népnek adják-e vagy ne adják-e tudtára? Mit tegyenek ők és mit szándékozik tenni a kormány?

A kijátszott remény, a jövő feletti aggódás s a veszély nagysága arcukon olvasható volt. Annyi terv volt, mennyi fő; mind egyszerre akart beszélni s egyik sem akart egyedül inditványozni valamit. A leghevesebb szabadelvűek bölcsekké váltak; kiki roszallá a más gondolatát; szóval: miben sem egyeztek meg.

A kormányzó szót emelt, a roszat rosznak mondta, nem himezett-hámozott, s kijelenté, hogy az ellenség mindenfelől közeledik.

Nyilvános ülés tehát nem tartatott és elhatároztatott, hogy Szegeden ülendnek össze. A „Közlöny“ a kormány s az országgyülés Pestről való elköltözésének kénytelenségét tudatta a közönséggel; a napidijak kifizettettek, s az országgyülés miként jött, úgy szét is ment.

A pesti lakosság szalmalángként fellobbanó lelkesedéséből alábbhagyván, mindent hideg vérrel fogadott s

csak a magán körökben nyilatkozott roszallólag; kihágásokra nem vetemült; nem voltak tüntetések, nem tartattak népgyülések s még a clubbok is igen szerényen viselték magukat. Csak a piacon volt itt-ott káromkodás, s a boltokban kárhoztatás az apró pénz hiánya, s a magyar bankók miatt, minek azonban a rögtönitélő székkeli fenyegetés csakhamar gátat vetett, s minden ismét kerékvágásába tért vissza.

A drágaság nagy fokra emelkedett, részint mivel a boltok a sereg szükségletei fedezésére kiürittettek, részint mivel a székhelyre most kevesebb árucikk hozatott be. Azonban leginkább emelte a drágaságot a magyar papirpénz hitelének csökkenése. A munka s a szegények keresete megszünt, s igy mindenütt kedvetlenség és kényelmetlenség uralkodott. Az élceskedésnek vége szakadt s még az utcai gyerkőcék is némák lőnek. Mindenki eldugta, elásta értékesbb vagyonát; málházta, kötözte butorait; bucsuzott, kocsit keresett, indult, Isten hozzádot mondott s magába merülve — sem áldás, sem szitkok által nem kisértetve — távozott.

Ez volt a híd kiszedése után Pest állapota. Julius 5-kén a kormányzó, — miután a miniszterium már előre Szegedre küldetett, — Ceglédre vonult s csak a közlekedési miniszter, Csányi maradt hátra, hogy az állam Pesten találtató vagyonát vaspályán elszállithassa. Csányi beteges állapota dacára erélylyel működött, s bár minden perce el volt foglalva, mégis tudott magának annyi időt venni, hogy a kormányzó üres lakásából az ott felejtett fontos okiratot, t. i. a sereg létszámának részletes kimutatását magához vegye, mire a fővezérrel 7-kén Szolnokra indult.

Alig indult ki a kormányzó, egyebek közt a fővezérnek adott azon szavát is elfeledte, hogy ennek hire és tudta nélkül a kiadott rendeleteken mitsem változtatand.

Alig érkezett t. i. Ceglédre, Perczellel egyoldalú hadi tanácskozmányt tartott, melynek következtében Visoczky és Dessewffy hadtestét, mely — mint fentebb emlitők — Jellasics könnyebb legyőzése végett Vetterhez utasíttatott, s mely Nagy-Kőrösről Bács felé már indulóban volt, visszahivatta s Perczel alá rendelte.

Mi több, hallván, hogy az oroszok Tokajnál áttörtek s Debrecent megszállották, a tiszántúli seregek fölötti egész parancsnokságot Perczelre bizta. Ceglédről a miniszteriumot ezekről ő maga értesítette s felhivá és megkéré „hogy tekintve a haza jelen körülményeit, a susceptibilitást tenné félre, s rendelkezéseiben nyugodnék meg.“

Az ily kormányzói eljárással a fővezért újra compromittálta, ki Kossúth pictus masculusa másodszor, sőt harmadszor lenni nem akarván, annak e csalfa viselete ellen szóval és irásban kikelt, s felmondván egyszersmind hivatalát, felhivá, hogy más fővezérről gondoskodjék. Kossúth, a ki most kiegyenlitést kért, ki ő általa vezetendő centrális hadvezetésről ábrándozott, Kossúth volt a súlyos okok legsúlyosbbika, hogy a közös hadvezetés lehetetlenné lőn s hogy a vezényletek egymással ellentétbe jöttek.

Mily hatalmas lett a kormányzó a sereg ellenében, mikép beszéltette miniszteriumát s mikép beszélt ő maga: lássuk nehány, később kinyomatott leveléből.

Julius 1-jén a miniszter-elnök és helyettes-hadügyminiszter (mivel Kossúth nem volt jelen, Görgey pedig beteg vala,) Klapkának ezt irá:

„A nemzet nevében s a miniszteri tanács határozatából Mészáros fővezérnek neveztetett ki; tehát rendelem és parancsolom, hogy minden vezénylő és hadosztály neki engedelmeskedjék. S felhivom Önt, hogy ezen parancsolatnak a seregnél kellő engedelmességet szerezzen s azt fenntartsa.“ — Ez legalább férfias hangon volt tartva.

Lássuk már most a kormányzót julius 1-jén kelt s Klapkához írt levelében: „Görgey szavát megszegte, melyet egy miniszternek és két tábornoknak lekötött. Maradjon hadügyminiszter, de a fővezényletet semmi esetre meg nem tarthatja. Mészáros van fővezérnek kinevezve. Görgey talán nem fog engedelmeskedni. Gyalázatos lenne, hasonló a szószegéshez, Bayer hatálya alá való vak alárendeltségéhez s az áruláshoz közelítene. Szörnyü az, mit nekem ir. Tábornok Úr! A haza szabadsága, mi több: még Európa szabadsága is attól függ, hogy most a seregben egyenetlenség és pártszellem ne keletkezzék.

„Én Önben egy római lelkületet tisztelek. (sic!) A haza s a szabadság álljon mindenek előtt, gyámolítsa Mészárost. Az okokat később közlendem. Az Isten s a történelem itélend fölöttünk. Önben, Tábornok Úr, nem fogok csalatkozni."

S ez nem volt az egyedüli sereg, melynél az engedelmességet ki kelle koldulni.

Bár Görgey mindazon egyéneket, kikben nem bizott, magától eltávolította, körében mégis maradtak még Kossúthnak hivei. Bem azonban még látszólag sem engedelmeskedett senkinek, sőt ezzel még büszkélkedett is; Kossúth nem nélkülözhetvén őt, kimélte s azért, bár Bem Erdélyben működött s Magyarhonban mi befolyással sem birt, — junius 28-kán hozzá intézett levelében mégis fölkéri, hogy a bács-bánáti vezényletre méltatott Vettert részéről is gyámolitsa. Igy aztán kormányozni is, vezényleni is vajmi nehéz volt.

Julius 2-kán a fővezér Görgeyhez egyenes parancsot intézett. Julius 3-kán újra Kossúth ir Klapkához: „Ön 18 ezer emberrel Komáromban marad, a sereg többi részét Nagy Sándor vezesse le. Az által, hogy a sereg megveretett, tervem kivihető lett, az egész magyar

sereget az alsó Dunához concentrálni.“ E tételből az látszik, mintha Kossúth Görgeyvel másként nem birván, az ottani csatavesztést nem fájlalta volna.

Julius 6-kán Szolnokból Kossúth igy ir Klapkához: „A haza megmentése Önnek mai operatiójától s a holnapi menettől függ. Mindenek előtt a sereg a politikus vitákat hagyja félbe; a politikai és katonai ármányok s korteskedések muljanak el!“

„Tekintettel ezekre, rendelem, hogy a hadi tanács csak hadi tényekkel foglalatoskodjék, nem pedig a kormány birálásával. Másodszor: Ludwig kormánybiztos helyett Bónis Samu neveztetett ki a hadi tanácsba, hogy képviselje a kormányt, s felvigyázzon egyszersmind, hogy a miniszteriális határozatu hadi tervek végbe vitessenek.“ — Mily contre sens! „A nemzet hálával ismeri el azon vitézséget, mely őt az ellenségtől megmenti; hanem a nemzet nemcsak az ellenség által, de még belső viszályok következtében is elveszhet. Az ellenség-adta halál dicső lehet, de az öngyilkosság gyalázatos. Tábornok Úr római lelkülettel bir, (másodszor sic!) Ön a kormányt segitni fogja.“ Aláirva Kossúth és Szemere.

Julius 9-kén este Szolnokon Dembinszky és Mészáros találkoza Kossúthtal. Mészáros Kossúthot hamis maga viseleteért hevesen megtámadta, utóbbi pedig higgadtan mondá, hogy más fővezérről gondoskodjék. — 11 órakor a vitának vége volt, s a tanácskozás folytatása más napra halasztatott. Alig szenderedének el azonban Dembinszky és Mészáros, midőn éjfél után álmukból felriasztattak, hogy a kormányzó a kozákok miatt útra készül. Azonban a föntebbiek szerencsés utat kivánván, tovább is aludtak.

Árokszállás és Jászberény körül csak egyes kozákok mutatkozának, következőleg hadosztályaik még messze állomásozhattak, mert az oroszok a kozákokat 8—10, sőt

több órányi távolságra szokták előre küldeni, hogy az előttök levő tért kutassák ki. Az ütközeteknél nem igen sok hasznot hajtának, hanem mint előőrsök, mint portyázók, — megbecsülhetlen tényezők; mert mig a sereg nyugszik, az alatt ők fáradhatlan lovaikkal a legnagyobb távolságban is mindent kivizsgálnak.

Négy vagy ötezer ember s a biztos tiszai átjárás a kormányzót nem birta visszatartani arra, hogy oly fontos esemény megvitatása végett — mint milyen a fővezér változása — másnap még ott maradjon, hanem elment, és minden elhatározatlanul maradt.

Még mielőtt a fővezér Pestet elhagyá, elhatároztatott, hogy addig, mig Vetter Jellasicscsal végez, azalatt Perczel az oroszok beütése hallatára, nagy hűhóval keljen át a Tiszán s mozdulatait Debrecen ellen intézze. Ez meg is történt, s elővédje Ujszállásig nyomult előre. Meglehet, hogy ez volt egyik oka, a miért a kormányzó jónak gondolta Visoczky hadtestét feltartóztatni, mely 6-kán ismét Czegléden létezett, noha tudta vagy tudhatta, hogy az oroszok ellen mi sem fog tétetni s hogy Visoczky, ha Jellasics megveretik, annak idejében mindig kéznél leend, mivel ha Szeged körül Jellasics serege ártalmatlanná tétetnék, Perczel serege Vetterével egyesülhetne.

Alig történtek eme mozdulatok Szolnok, Arad és Nagy-Várad felől Debrecennek, az orosz hadtest Debrecenben a többi orosz sereggeli minden összeköttetés nélkül lévén, megelégedni látszott azzal, hogy először is oly várost szállhatott meg, melynek fenállása óta s a másfél százados török elfoglalás dacára ellenséges láb tiszteletes sarát és porát még nem tapodta; vagy talán éreztetni akarta hatalmát oly várossal, mely osztrák foglyokat ölt meg.

Ez alkalommal három ház dúlatott fel; ezen házak

egyike Töröké, a derék hazafié és orvostudoré volt, kinek egyedüli vétke az lehetett, hogy a magyar hadügyminiszternek magyar szivélyességgel adott szállást.

Meglehet, hogy az oroszok hallották Debrecenben az ellenök irányzott készületeket; de hogy Debrecent elhagyák s hogy Tokajnál a Tiszán átvonultak, erre nagyobb ok volt bizonyára az, mikép annyi orosz katona halt el epemirigyben, mennyit akármily nagy ütközetük sem temetett el; halottaik számát 2500-on felül tették.

Ekként Perczelnek menetére szükség többé nem levén, a korpona-tiszafüredi átjárást vigyázta fel, Knézics pedig Nagy-Váradról Tokajnak folytatta utját. Perczel serege mintegy 22 ezer gyalogot és 2500 lovast számlált, mely julius 15-én Szolnoknál táborozott.

Julius 10-kén a névszerinti fővezér Görgeynek tudtára adta, hogy Jászberénynél kozákok mutatkoznak, következőleg az orosz nagy sereg Mezőkövesden lehet. Ajánlotta, hogy e sereg vezényletét felvigyáztassa, s ha lehetséges, Vácnak s onnét a vaspálya-vonalon keresztül Szegednek tartson; de ha oly veszély környezné őt, mely az áttörést lehetlenitené, — inkább vonuljon vissza Komáromba, hanem e tetteiről a fővezért mindenesetre értesitse.

A fővezérség tehát s annak feje, a táborkari főnök: Dembinszky, intézkedni kezdettek. Azt gondolná az ember, hogy a parancs és engedelmesség a fej és tagok között szép viszonyban állott. Perczel azonban az alárendeltséget soha sem türhetvén, akkor, midőn rögeszméje azt tartá, hogy a haza nemtője egyedül ő, azt még kevésbbé türhette, s mindig függetlenül szeretett rendelkezni. E miatt a teendők miatti vita, haszontalan surlódás s egymás elkedvetlenitése keletkezett.

Noha Szolnokra Görgey serege felől hivatalos tudósitás nem érkezett, mégis elhatároztatott, hogy a sereg

Vác felé induljon, mivel lehető vala, hogy Görgey a Duna bal partján Vácnak indult, s mert Pestről tudósitás nem érkezett arról, hogy némely elővédi csapatokon kivül ott más ellenséges erő lenne.

A sereg tehát julius 13-kán nagynehezen oda hagyá Szolnokot s Ujszászon vert tábort. Ide Klapkának egy levele érkezett, mely azon rövid kérdésből állott: hol van híd a Dunán? E levél mindent zavarba hozott; mert ha Görgey a Dunán hídat keres, Vácnak jönni nincs szándokában. Ha pedig Vácnak nem jő, úgy hiába tétetnék mozdulat azon táj felé. Az egész ugy látszott, hogy mystificatió, ha nem arra volt számitva, hogy ha a futár elfogatnék, e kérdés az ellenséget a sereg irányzata felől tévutra vezesse. S ha ez volt célja, ellene mit sem lehet mondani; hanem ez esetben egy könnyen megsemmisíthető cédulán a valót szintén jelenthette volna, vagy pedig szóval, megbizott embere által.

Perczel, bár seregének fele csak kaszásokból állott, mégis az oroszok háta mögött kivitt diversióval akart volna a nemzetnek kedveskedni, hanem ez is elvitáztatván, a sereg 15-kén Abonyba tétetett át, mivel akkor már Pestet megszállva mondották a tudósítások.

Mivel a Duna bal partjáróli hirek (bár nem hivatalosak,) a magyar sereg megjelenéséről beszéltek, s mivel a véletlen a magyar sereg mozdulataiban nagy szerepet játszott, elhatároztatott, hogy a gyalogság fegyvertelenebb része Abonynál marad, Visoczky hadtestével Tápió-Szeléig mozduland, ottan a további parancsolatot elvárandó, a lovasság pedig az orosz működési vonal felé diversiót teend.

Ennek következtében a lovasság 17-kén Nagy-Kátáig mozdult előre, 19-kén recognoscirozott s 20-kán Fényszarú felé indult. — Továbbá terveztetett, hogy Fény-

szarúból más uton Jászberénynek tartand, s onnét a vasut vonalára visszatérend.

Midőn 20-kán Tót-Almásra ért, a kozák portyázókból kettő elfogatván, ezek azt mondák, hogy az orosz lovasság Hatvan előtt van. A Fényszarú és Zsámbok közötti térre érkezvén, a lovasság fele az orosz lovasságot Tura előtt felállítva találta, és pedig nyolcszoros homlokvonalban, melynek háta mögött ágyuk léteztek. Ott levő lovasságunk fele hasonlólag homlokot képezett, várván második felét, mely más uton jövén, utjában akaratlanul kerületet tőn, s igy a csatatérre csak két órával később érkezett.

Az oroszokkali megütközés nem volt ugyan tervben, de szégyennek tartatott azok elől azonnal visszahuzódni. A lengyelek 400 lóval s 6 ágyuval a jobb szárnyat képezték. A középen Dessewffy volt 5 századdal és egy üteg röppentyűvel. Tartalékban egy osztály. A bal szárnyat mintegy 1500 lovassal Perczel foglalta el. A tér homokos, dombos, völgyes, száraz erekkel hosszában átvágott. Tót-Almás átvágott s kukoricával beültetett földjeire támaszkodott a bal szárny; a közép háta mögött 1000 lépésnyire nyilt tér volt; a jobb szárny Fényszarú, s annak beültetett kukoricása által födetett.

Az oroszok, — mig Perczel hátul volt, — kétszer annyi erőt mutattak mint mi, azonban nyugodtan várák és nézék a magyar erő kifejlesztését, holott ha a támadást ők kezdik meg, mielőtt Perczel helyrevergődik, az akkor ott levő magyar lovasságot nagyobb erejükkel viszszanyomhatták volna.

Alig érkezett helyére Perczel, Dembinszky a jobb szárnyon ütegét ágyulövésnyire állítván föl, az előtte levő ellenséges lovasságot lövöldöztetni kezdé. Ez három lövést kiállván, a háta mögött felállított ágyuknak utat nyitott s szintén lövöldözni kezde. Lövéseik jól célzott

másodika vagy harmadika a lengyel üteg vezénylőjét megsebesité, s a következő lövések közül nehány a lengyel lovasság közé esvén, ezt rendetlenségbe hozta, minek következtében hátrálni kezdett mindaddig, mig az ellenséges ágyuk tüzének egyenes hatása alól magát ki nem vonta, s akkor ismét megállt.

E sorok irója Dessewffyvel a csata további kifejlődését a középen várta; hanem midőn a lengyeleket hátrálni látta, nem tudván okát, oda sietett; midőn azonban Dembinszkyt a maga helyén, az ágyutűzben nyugodtan, s a lengyel lovasságot ismét felállani szemlélte, a középre visszalovagolt. Eközben Dessewffy helyét elhagyá s a bal szárny felé huzódott minden századával; ekként a központ üresen maradt. Midőn pedig e sorok irója a bal szárny felé sietett, onnét egy osztály lovas rendetlenül huzódott vissza. Mig ezt feltartóztatni igyekezett, azalatt Perczel a bal szárnyon az őt megrohanó oroszokat visszanyomta; hanem az ujabb rohanások végre veszteségünkre ütöttek ki.

Alig tartott a verekedés egy óra hosszat, midőn Hatvan tájékáról nagy porfelleg emelkedett s Túra nyugati része előtt szintén gyalogságot mondottak észrevenni, hol azonban egy lovas osztály állott tartalékban. Ez okból az ottmaradás veszélyes lett volna, s ha visszaveretett lovasságunk rendben jő vissza, még fel is állíttathatik. Az oroszok itt a közönséges tábori ágyuk mellett még a hosszu, két fontos golyókat lövő régi modoru serpentinágyukat is használtak, melyek messzire hatásukkal és furcsa sivitásukkal különös benyomást okoztak.

A rendetlenül visszatérő lovasság gomolyokban, 4—5 százával hátrált, közöttük ágyuk és szekerek, s hogy el ne széledjenek, csak annyit lehetett kivívni, hogy lépésben hátráljanak. E működésben elhagyatván a segédektől s lovas katonáktól, nem lehetett Dembinszkyt a tör-

téntekről tudósitani, s igy főcél az volt, hogy a hátrálók között legalább némi rend eszközöltessék.

A többit Perczel más úton vezette vissza; végre Dembinszky érkezett, ki miután halottait és sebesülteit a fényszarui lakosság által kocsira rakatta, a tért lengyeleivel elhagyá, s igy mindnyájan ismét Nagy-Kátán voltunk.

Ágyú egy sem veszett el s a veszteség halottakban sem volt sok; több sebesültekben. Legnagyobb veszteség a bizalom elvesztése vala, mely a fiatal lovasság bátorságát kissé alábbhangolta.

E kis verekedés után, — melynek rosz kimenetele miatt Perczellel vita támadt, — ő retrospectiv jóslással előremondottnak állította a vereséget, s mivel ezt később gondolta, szemünkre hányta, hogy miattunk történt. Adósa maradni természetesen senki sem akart, s ez az úgyis hajszálon függő egyetértést végkép szétszakasztotta.

Szerencséje volt a magyar lovasságnak, hogy a bal szárnyon roszul végzett rohamok után az orosz lovasság utána nem nyomult, mert ha azon hibát, mit a magyar lovasság a központ elhagyása és a lengyeleknek magukra hagyása által követett el, az ellenség használni akarta volna: a magyar állást ketté szakasztva, a lengyeleket egészen tönkre teheti vala, s ekkor a magyar bal szárny még rendetlenebbül kényszerittetik hátrálni.

Az orosz visszavonulásunkat manoeuvernek vagy cselnek tarthatta. — Elég az hozzá, hogy hátrálásunkban még a kozákok sem kisértek.

21-kén Nagy Kátáról a sereg egy menetben Abonyba szállott, hol 24-kéig táborozott. Ezen sereget e táborozásában hagyván, a Komáromban történtekre térünk vissza.

Görgey sebe miatt parancsait szobából osztá s a kormány rendeletének határozottan nem csak nem enge-

delmeskedett, de ezáltal mások engedelmességi hajlamát is alábbszállittatá.

Klapka lelkiismerete, midőn Görgey helyett teljesité a folyó szolgálatot, felébredett, mi vagy a julius 3-diki fővezéri rendelet következtében történt, mely a Duna bal partján való elindulást s az itt történendő tüntetéseket tűzte ki célul, — vagy pedig a kormányzónak 6-kán kelt s Szolnokból hozzá intézett levele következtében, mely a haza szabadságát a levél vette utáni nap operatiójától s a következő napi menettől tételezte fel. Klapka tehát eltökélé, hogy az utasitást fogja cselekvései zsinórmértékeül tekinteni.

Vajjon történtek-e tüntetések vagy egyátalában történt-e valami? sem állitani, sem tagadni nem merem; azonban ha jól emlékszem, valaminek kellett történnie, mivel roszsikerü csatározás hire szállongott, hanem mivel a komáromi őrségből erről senki sem akart emlékezni, — e dolgon, mint mellékes körülményen, túladok.

Feljegyzem továbbá azt, hogy Nagy Sándor hadtestét 7-kén elinditották, mely Bátor-Keszüig ért s melynek a fővezér Pestről, további teendőjét illetőleg rendeletet küldött; de mivel a bányavárosoknál 6000-nyi orosz had mutatta magát, azért e hadtest visszaparancsoltatott.

Azonban Nagy Sándor visszahivatásának valódi oka az volt, hogy Görgey le akart mondani, ha azt vissza nem hivatják; már pedig ezt az úgynevezett „római lelkület“ el akará mellőzni, ki inkább hódolt Görgey fenyegetésének, mintsem kötelességének. Megengedem, hogy Klapka Görgeyt a vezéri tehetség netovábbjának tartotta, hanem ezzel egyúttal gyermekes gondolkozásmódját is kimutatta, mert a haza megmentetését egy embertől tételezte fel; mi ha valódilag igaz lett volna, a megmentésre e hon bizonyára nem leendett érdemes.

Egész jun. 11-keig mi sem történt.

Azon 9-kéről keltezett fővezéri parancs, mely Görgeyt az általa szóval annyira szeretett haza nevében felszólitá, hogy Vác felé siessen, hol még 12-kén alig létezhetett őt feltartóztató orosz sereg, — 10-kén jutott Görgeyhez, s midőn a parancsot elolvasá, több, akkor jelenvolt törzstiszt tanusága szerint azt mondá: „épen azért is itt kell maradni". S igy történt, hogy julius 11-kén Görgey az egész osztrák vonalat megtámadhatta, még pedig mindig azon becsületbeli, de akkor igen is fonák okból, hogy szégyen volna egy vesztett csata után s anélkül, hogy új szerencsét nem kisérlene meg, Komáromot odahagynia. A „római lelkület", s a hadi tanács tehát a kormányzó, a miniszteriumi tanács s a fővezér ellenére a csatát megkisérlé és szerencsétlenségünkre el is vesztette; s ennek következtében Komáromot ismét szégyen lett volna elhagyni.

Görgey esze szerint végre elérkezett a Komáromból való kivonulás ideje, mivel egyrészt nem akará magát Komáromba bezáratni, másrészt pedig, mivel az oroszok mozdulatai által a magyar sereggeli egyesülésének általa óhajtott lehetlensége a vaspálya körül megtörtént. Mivel pedig ez által független, önálló tér nyilt eléje, s mivel beteges állapota szintén javult, azért julius 12-kén a komáromi sereget útra készité és 13-kán el is inditá. Ereje 21 zászlóaljból, 43 századból és 128 ágyúból állott, mi összesen körülbelül 26 ezer embert tett ki.

15-kén elővédje Vácot elérte, hol már az orosz sereg elővédjét találta, mely azonban a városból kitakarodott. Dél felé az ottani orosz seregrész, mely a gödöllői útról Duka s Sződ körül a vaspályai vonalt egész a Duna partjáig megszállotta volt; Vác megtámadására előre nyomult. Azonban a magyar főhadi erő is Vácra érkezvén, az ellenséges támadást, annak nagy kárával, visszaverte.

16-kán az orosz főhadi erő szintén a pesti úton kö-

zeledett s a vaspályánál levő orosz katonaságot megerősitette.

Még az nap hadi tanács tartatott, melyben fontolóra vették, hogy ha Görgey a többi sereggeli egyesülés végett körösztül akart volna törni, az oroszok nagy ereje miatt ezen csak nagy ügygyel bajjal törhete körösztül; másrészt pedig, ha az előtte álló vaspálya körül levő orosz hadtesten erőt venne is, akkor a Pestet megszállt osztrák sereg egy részével (melyet Görgeynek 6000 helyett, — mennyiből az akkor Ramberg tábornok vezénylete alatt állott, — hibásan 60 ezernek festettek,) — kellett volna ujolag viaskodnia, s tán a nélkül, hogy célt érne. Ezért elhatároztatott, hogy a hátrálás Losoncnak történjék, mit elővédkép a 7-dik hadtest Pöltemberg vezénylète alatt 16-kán éjjel, aztán a tartalék, lőszer és bútorzat stb. meg is kezdtek.

E titkos hátrálás közben rendetlenség támadt a szekerek között, — melyek száma iszonyú vala, — úgy hogy 17-kén reggel napvilágnál kellett azt folytatni.

A mint ezt az orosz sereg észrevette, nagy erélylyel támadást intézett. Görgey — mint mondák — jeles vezénylői tapintattal, a veszélyes helyeken mindenütt önmaga rendelkezett s a hátvéddel addig védé magát, mig az előre ment sereg egész podgyásza tért nyervén, jól előre nem haladott; ekkor a várost ő is otthagyá.

Ezen tényeket az akkor ott jelenlevő, de betegsége vagy más ok miatt a sereget elhagyott Piketti ezredes beszélé el, ki szintén akkor, midőn Görgey kivonult, kocsin hagyá el Vácot, s 19-kén este, midőn e sorok irója Nagy-Kátán tanyázott, magának rést találva, ezzel találkozott. Később pedig e tényt Törökhonban egy kis könyvecskéből, melynek cime: „Görgey und die Capitulation bei Világos, Leipzig 1850“ szintén megerősitve olvastam, mely könyvnek szerzőjét mint porosz-

születésü magyar seregbeli tisztet, egyenes és derék embernek ismertem.

Julius 17-dike nagy emberveszteségbe került; az utolsó két zászlóalj, mely Vácból kivonult, csaknem egészen tönkretétetett; de a cél el volt érve. 18-kán és 19-kén az oroszok követték a hátrálókat, de a mint 20-kán a magyar sereg Losoncot elérte, — az oroszok eltüntek.

E magában ügyes, de elkerülhetett hátrálásban hagyjuk Görgeyt, ki seregével a többi magyar seregre nézve veszve volt, — s visszatérünk Abonyba, hol Perczelt s a fővezényletet hagytuk.

A Nagy-Kátán megujult szóbeli viták Abonyban is folytattattak, és pedig azon tárgy fölött: minthogy Görgey eltünt, s mivel az osztrák sereg 22-dike körül egész erejével kiindult, mi lesz a teendő?

Dembinszky véleménye az volt, hogy a vaspálya körüli vonalt lehetőleg tartani kell, mert ez által egyrészt az osztrák sereg előnyomulása lassittatnék, másrészt pedig mivel Szolnoknál álló hid létezik s ha a sereg azon átkel, egy magyar seregnek a Tiszán túl létele következtében az orosz sereg gyorsabb haladása csökkentetnék, s mivel igy a magyar sereg az osztrák had oldalában volna elhelyezve, ennek figyelmét is fölgerjesztené, s mert ez által a Görgeyhez való közlekedés is könnyebben segittetnék elő. Végre azt vélé Dembinszky, ha az osztrák fősereg magát e mozdulatok által feltartóztatni nem engedné, akkor az ellenség üldözését, s a kunsági homokot és vizhiányt elkerülvén, a Tisza balpartján népesebb városokat találna a sereg, sőt mivel rövidebb utat is nyerne: menetében kevesebb fáradsággal kellene küzdenie s hamarább érhetne Szegedre, hol a kormány legujabb parancsa a Bácsból szintén odavonuló sereggeli egyesülést s az ott ülésező országgyülés megvédését tüzte ki célul.

Midőn a fővezér és Dembinszky a kormány-parancsnak hódolva, — mely az egész magyar sereg egyesitését célozta, — a parancsot Perczelnek kiadta, ez az engedelmességet kereken megtagadta, mondván: „hogy neki a kormányzó, mivel a sereget ő gyüjtötte, ő fegyverezte fel, ő rendezte s ezt mind a maga zsebéből tette (?) — azért azt független rendelkezése alá adta; s ha eddig a fővezényletet megszenvedte, ezt inkább tiszteletből, mintsem kötelességérzetből tette; ő az egész sereggel Kőrösre induland“. Szolgáljon ez tanuságul az utókornak. Itt nem a fővezénylő parancsolt az alvezénylőnek, hanem megforditva.

Tehát ismét vitázni, veszekedni, Perczelt elfogatni, elzáratni s haditörvényszék elé állitani kellett volna, s igy azt a kevés jó hajlamot is lehangolni, mely eddig a seregben létezett. Az engedelmességet ily módon tán ki lehetett volna csikarni, — mondom: talán; mert a hadosztályvezénylők felhivattatván, mindnyájan Görgey-féle oraculum szerint feleltek; azért, bizonyos hasznot ez engedelmességben nem látván, a fővezénylő engedett, engedett pedig lemondása miatt, mert már csak helyettesitőjét várta.

A fegyelmetlenség és lázadás által hatalmától tettleg megfosztott fővezér s táborkari főnök, Dembinszky, Perczelt sorsára hagyván, — ki 25-kén seregével Nagy-Kőrösnek tartott, — este Cibakházára értek, Szolnoknál az ottani őrségeknek teendőiket illetőleg utasitást adtak, 26-kán Szentesen s 27-kén Vásárhelyen állomásoztak, hol a kormányzóval s a külügyminiszterrel találkoztak, kiknek a Perczellel való perpatvart elbeszélék. A kormányzó Perczelnek adott felhatalmazását s független vezénylővé való kinevezését kereken tagadta. Ujra lemondásomat benyujtottam, s 29-kén reggel Szegedre érénk. Alig szálltunk le a kocsiról, tompa moraj hallat-

szott, s nagy, tűzokádó-féle füstgomoly emelkedett az ég felé. Midőn a hely szinére érénk, láttuk, hogy Uj-Szegeden a tölténygyár ki nem puhatolhatott ok miatt légbe röpült, s hogy 60 embert temetett romjai alá. E szerencsétlenség közepette az volt még a nagy szerencse, hogy az egész lőpormennyiség nem gyulladt meg, mi ha történik, a városnak a Tiszához legközelebb fekvő része igen nagy kárt szenvedett volna.

29-kén a kecskeméti úton, hol a mostani civilizatio zárköve, — az akasztófa áll, vett a névleges fővezér szállást, s ott várta Perczelt, ki seregével dél felé vonulván, szintén Szegedre érkezett.

Midőn Perczel serege állást vőn, akkor történtek az alább elbeszélendők; azonban mig ezekre kerül a sor, nézzük a többi seregek működéseit.

Görgey — mint láttuk — jun. 17-kén Vácot odahagyá s egy kis kanyarodással 23-kán már Sajó-Sz.-Péteriben volt, az oroszokat részint kikerülvén, részint menetének iránya felől elámítván.

Rüdiger, az orosz altábornagy Görgeyhez futárt menesztett, s ennek visszatértekor Görgey iránya felől tudósittatott. Bár az oroszok Pétervártól kezdve minden szorost felvigyázat alatt tartottak, Görgeynek mégis hagytak egy rést, melyen ez — ha a többi magyar sereghez közeledni akar — Sajó-Sz.-Péteritől Szikszónak s onnét a Sajón és Hernádon túl védelmi állásokat s aztán a Tiszán átkelést is találhatott.

Hogy e tájakon julius 31-éig mi történt, azt Görgeynek Nyiregyházán julius 30-ról keltezett, Aulich hadügyminiszterhez intézett jelentéséből igtatjuk ide.

„Vezényletem alatt állt seregeimnek f. hó 23-kától a mai napig tett mozdulatairól következőkben értesitem: VII-dik hadtestemmel a görömböli dombokat, a III-ikkal pedig a Sajó-vonalt Felső-Zsolcától Sajóládig elfoglalván,

erőtetett vizsgálódás által meggyőződtem arról, hogy a Harsány és Szalonta vidékén álló orosz sereg száma nagyobb az enyimnél. Minélfogva erőm összpontositására a Sajóvonalt választám s épen kiadtam volt az 1-ső és 7-dik hadtestnek abbeli parancsomat, midőn az utóbbi julius 24-kén Harsány felől tulnyomó erő által megtámadtatott s Miskolc felé visszanyomatott.

„E körülmény azonban tervem kivitelében legkevésbbé sem gátolt meg, s még 24-kén éjjel elindultam, az 1-ső és 7-dik hadtesttel a Sajóvonalon belől, Ónodtól kezdve Sajóvámosig, s dacára annak, hogy az ellenség háromszor támadott meg, u. m. Sajóládnál s Alsó- és Felső-Zsolcánál, ezen állást 25-kéig szakadatlanul megtartám.

„Azon csekély biztosság azonban, mit a Sajóvonal nyújt, valamint az ellenség mozdulatai Kanóról Edelénynek s Nyékről Nagycsécs felé kénytetének seregeimet, — dacára annak, hogy a Sajóvonalt győzelmesen megtarták, — julius 25-kén éjjel a Hernádon át visszavonni.

„A hadak jelen állása hosszabb védelemre igen alkalmas levén, az orosz hadtestek által julius 27-dikén és 28-kán több oldalról a legnagyobb elszántsággal támadtattak meg. Tüzérségem jelességének köszönhetni, hogy az ellenség minden támadása visszaveretett, s az orosz seregek mindkét napon veszteséggel előbbi állásaikra Zsolcára, Sajóládra és Ónodra visszavonulni kénytettek. Az ellenségnek Tisza-Füerednél eközben történt átrontása a Tiszán, arra kényszeritett, hogy eddigi állásomat a Hernádon túl odahagyjam, s minden további ütközet nélkül a Tiszán átkeljek.“ Eddig szól Görgey.

Görgey Korpornay tudositását a tiszafüredi esetről — mint mondják — Gesztelyen kapta. Korpornay csapatja 1500 félig fölfegyverzett gyalogból s 3 vagy 4 ágyúból állott, s dacára e hiánynak, mégis 3 vagy 4 napig tarthatta volna az állást, ha a helyet fölhasználni tudja,

a hol csak egy töltésen lehetett előre nyomulni; hanem az ujonc vezér a védelmet ujoncaival nem merényelte. Azért is — mint láttuk — Görgey otthagyván állását, a Tiszán átköltözött s julius 31-dikén Nyiregyházánál táborozott.

Ezek után nézzünk kevéssé a főszereplők veséibe s taglaljuk eljárásaikat.

Az oroszok interventiója, ha májusban valaki előtt tudva volt, úgy bizonyára ismert vala az Görgey előtt, mivel Ausztriába való levelezései (minek már akkor önző s hazaellenes szint akartak tulajdonitani) soha sem szüntek meg. Azonban ha májusban nem ismerte is, ismerhette junius elején, s azon kis sereget, mely Eperjes táján a határt védte, onnan mégis elparancsolta, hogy azon út nyilt legyen az oroszok előtt, mely felől a felső-dunai sereget legkönnyebben lehete elszakasztani a Tiszától s Nagy-Váradtól (hol töltények, fegyverek stb. gyártattak) s végre Erdélytől, Magyarhon e fontos részétől. — hogy ekként egyik a másikon ne segithessen.

Továbbá, midőn Zsigárdnál, Perednél s Győrnél kisebb csatákban új és tulnyomó orosz-osztrák sereg által Komáromba szorittatott s ott aztán meg is veretett, akkor a többi hadi képesség és értelem, u. m. Dembinszky, Kiss, Aulich, Klapka s a magát Bács-Bánátban kitüntetett Perczel annyit bizonyára érthetett s értett is, mint Görgey, Bayer és társai. S ha Görgey véleménye szerint azok vele nem is mérkőzhettek volna meg, mind a mellett a kormányzó, a miniszteri tanács s a józan hadi ész által helybenhagyott tervezett hadi iránynak minden dicsvágya mellett is hódolhatott volna, annálinkább, mivel azt Görgey is magáénak vallotta s becsületszavával igérte, hogy a jónak, az egyetlen célszerűnek tartott Komárombani őrség hátrahagyása után, seregével kivonul, s a többi magyar sereggel egyesül. Hanem önszemélyét a haza

irányábani szeretet fölé helyezvén, mit képmutatólag szinlelt, jobbnak és becsületesebbnek tartotta megszegni igéretét és szavát, s ez által a kormányt kényszeriteni, hogy ez őt, a koszorúzott vezért helyéből elmozditsa; pedig ha egyesül, nincs a honban hatalom, mely őt a fővezénylettől megfoszthatta volna.

A kormány általi elmozdittatása vagyis inkább alárendeltetése miatt magát megbántva érezvén, összmunkálkodását megtagadta s a másokét hátráltatta s ezzel bebizonyitotta, hogy a haza ügyét mellékes dolognak tartotta. Sőt még boszuló szándékkal is terhelte magát, meg akarván büntetni a kormányzót azért, hogy mást nevezett fővezérnek; mintha a kormányzót a haza kára és kárositása nélkül büntetni lehetett volna!

Midőn minden figyelmeztetés és tudositás dacára ép akkor indult ki Komáromból, mikor a többi sereggeli egyesülése a legrövidebb vonalon már lehetetlenné vált, bebizonyitotta, hogy ő függetlenül akar müködni.

Hátrálásában, Losoncon Rüdiger orosz vezértől egy futárt fogadott el, minek magában mi jelentősége sem lenne, ha a futár által hozott levél tárgya arra nem használtatik, miként ez az úgyis felülről lefelé menő fegyelmetlenséget, a seregnek a kormány iránti engedetlenségét, ennek eljárása birálását még avval is szaporitsa, hogy a vezénylők alattvalóik előtt kinyilatkoztassák, miként az orosz-osztrákokkal megvivni lehetetlen, következőleg hogy az alkudozás szükségét föltételezzék. E beszédek a szellemet lehangolták s föladási eszmét meghonositották és terjesztették. T. i. az orosz tiszt által hozott s annak küldője által ajánlott vagy tán titkos szerződés utján kért pontok köztudomásuak lettenek a következőkben:

„Minden tiszt rangját s podgyászát megtartja, sőt még az orosz seregbe is átvétetik, vagy — ha inkább tetszik — elbocsáttatik.“

E pontok az úgyis harcot únt kisebb-nagyobb rangú tiszteket annyira meghódíták, hogy nyilvánosan beszélték, miszerint bolondság volna azok ellen valamit ellenvetni, sőt hogy azonnal el kellene azokat fogadni.

A mint a fentebbi tárgy Görgey seregében köztudomásuvá lett, annak a többi magyar sereghez is hire ment, s midőn e sorok irója Dembinszkyvel Szegedre ért, a törzstisztek már Perczel hadtesténél is tanakodtak azok el- vagy el nem fogadhatása felett.

A föntebbiek dacára — kihagyván a korholandót — Görgeyt és seregét dicsérni kell, s igy annál fájdalmasabban esik, hogy ez ember a főcél kivivásától távol levén, mellékes célokkal bibelődve, erejét részletesen és egyoldalulag használta el. Harcolását — csupán csak mint harcot tekintve — tisztelni kell, mert azon kört, mely Váctól Losoncon, Putnokon keresztül Sajó Sz. Péterig terjed, egy vesztett verekedés után az ellenség szemeláttára 7 nap alatt annyi igen sok podgyászszal megtette; Sajó Sz. Péteren az ellenség mulasztását, — mely egyenes vonalban Gödöllőről Miskolchoz hamarabb érhetett volna, — fölhasználta, az utóbbi helyet katonaságával megszállotta s a közeledő ellenség elébe ment, s ennek tulnyomó ereje dacára vitézül ellenállott, vele 4 napig viaskodott, s annak több veszteséget okozott, noha utoljára mégis hátrálni kényszerült.

Midőn Görgey Vácnál látta, hogy a vaspályavonalon át nem törhet, (mit komolyan soha sem is akart, különben elébb ért volna oda,) igy kiálta fel: „Jól van, most egyenesebb vonalunk van a Tiszához."

Görgey Geszthelyről, julius 28-kán Klapkának a következőket irja:

„Fel kellettvén hagyni a körösztültörést, (Vácnál) a biztos utat Losoncon, Putnokon keresztül Miskolcnak kelle választanom, hogy a magyar sereggel lehetőleg teljes erőben egyesülhessek (!). Ezen egyesülés az ellenség üldözése

(tán inkább időzése) miatt végbe ment, mivel Knézics Tisza-Füredtől Tokajig áll, s ha az ellenség Harsányból állásainkat a Hernád mögött megtámadni akarná, Katkára és Lökre vonulhatok. A többi seregek Tisza-Füredtől egész Szegedig tartó vonalra támaszkodhatnak, (mily biztos és rövid támaszvonal ez!). Fegyvereink sikerének jövő phasisai a multakhoz igen fognak hasonlitani. A haza katonai erejének elég ideje lesz a sereg háta mögött alakitani, szervezni s ahhoz csatolni magát,“ stb.

Eddig Görgey. Ha ezeket nem irja Klapkának, talán több hitelt nyerhet; de igy, midőn a szó és tett között oly nagy a különbség, mit itéljünk? — Ha Görgey azokat igazán akarta, julius 2-kától fogva egész 11-kéig tehette. Ha akkor is, midőn e levelet irá, akarja a többi sereggeli egyesülést, nem kellett volna azon útat, (Miskolctól Nyiregyházáig,) melyet egy nap alatt be lehet kocsizni, s melyen sereggel 4 nap alatt fáradság nélkül átsétálhatni, 7 nap alatt végbe vinni, embert és lőszert (minek bővében a sereg soha sem volt) pazarlani s aztán a Tiszán át az ellenség által megelőztetni, s magát az egyesülés egyenes vonalától ujra elüttetni. S mégis azt szinlelni, hogy egyesülni akar! Ez egyesülést e levélben — ugy látszik — csak pajzán gúnyja tárgyává választá, mert tudta, hogy milyen: félig fegyvertelen, félig ujonc, félig rendezetlen, egyátalán fegyelmetlen és sokkal gyengébb sereg állt az erélyes vezér által vezénylett erősebb ellenséges sereg előtt. Ekkor nem átallá azt mondani, hogy a többi magyar seregnek elég ideje van arra, hogy magát rendezze, s hogy Tisza-Füredtől Szegedig támaszkodhatik! Mintha bizony Haynau, kinek az elvesztett osztrák hadi becsületet visszaszerezni s veszteségét megboszulnia kelle, — lassú, roszul manoeuvrirozó orosz tábornokká lett, s kezeit zsebébe dugva csak bámészkodni jött volna.

Ezekből kitetszik, hogy Görgey valamint azelőtt, úgy Mészárosnak kineveztetése után sem gondolt a kormánynyal s magát a haza ügye fölé helyezé.

A másik szereplő Perczel. Megengedem hogy ez derék hazafi volt. Dacára az átalános közvéleménynek, sőt dacára majdnem az egész katonaság véleményének, mely benne kevés hadvezénylői tehetséget akart látni, s mely őt gúnyosan csak táblabiró-generálisnak nevezte, — én neki jó hadvezénylői sugallatokat, következőleg ügyességet tulajdonitok, mit Bács-Bánátban viselt dolgai igazolnak.

Heves, tüzes, szeszélyes, alattvalói irányában most barátságos, majd meg durva és másokat bántani szerető lelkülete vala; de e mellett képes volt magát a hazáért feláldozni, ha ez áldozatot akarata szerint és függetlenül tehette. Azonban ő is túlbecsülvén magát, felsőbbséget elismerni nem birt; s mint egész polgári életében, úgy most is mindig vitázott. A többi hazai kolompos, önkényes parancsnokságától félvén, őt alárendelni iparkodott, mert mindenhol szálka volt ezek szemében. A szabad haza utolsó időszakában pedig eljárása által, — mivel nagyobb hatáskört bitorolt, mintsem a milyenre felhatalmaztatott, s mivel odáig is kiterjesztette hatalmát, hol más parancsolt: — azért csak zavart idézett elő.

Bár Görgeyt honárulónak tartotta s nyilvánitotta, mégis midőn a fővezénylőséggel Abonyban összeveszett s midőn látta, hogy Görgey Kossúth irányában ellenzéket képez, Görgeynek barátságos ajánlatokat tett s kijelenté, hogy vele „al pari“ akar működni. Ezekből tehát az tűnik ki, hogy Perczel is katonai hatalom után vágyott; hogy miért? — ezt valódilag csak ő tudja. Tán súlyegyenül Görgey vagy ellenzékül Kossúth irányában?

Lássuk már most a legfőbb szereplőt, a kormányzót, julius 31-kéig.

Kossúth törte s ugy szólván ölte magát a munká-

ban mindig, de ekkor kiváltképen. Ezerfelé osztotta, szakgatta magát, hogy az egyetemes ügy részleteinek is irányt és életet adjon.

Mikép intézkedett a hadjárat politikai vezetésében, sőt mily főbb részt is vett az irányadó tanácsban? láttuk már.

De még nem láttuk azt, hogy midőn pártoltja és teremtménye az együtt, egy elv és egy eszme szerint rendezett, bizonyos ideig tartó szinházi mutatványokra tett előfizetést felfüggeszté, azaz: hogy midőn Görgey ezen abonnement suspendu alatt mást tett és extemporizált: mikép haragudott meg Görgeyre, s mikép keresett más protagonistát. Ezt pedig már junius 28-kán kereste, midőn még bizonyosan nem tudta, vajjon Görgey a két főhivatal közül melyiket fogná választani, s mely napon ő Bemet kinálta meg a fővezénylettel.

E dolog morálja az, hogy Görgey viselete irányában Kossúth viselete hasonló volt, mely azonban nemcsak Görgeyt magát, hanem Mészárost is méltán sérthette, kinek szavát adta volt, hogy tudta nélkül a seregben intézkedni nem fog. Ha Kossúth Szolnokról intézkedik így, az ellen mitsem lehetne felhozni, mert ott az eddigi fővezér már lemondott.

Kossúth Szolnokon Dembinszky által szemrehányásokkal illettetve, miután Bemnek julius 9-kén ujból levelet írt, melyben a fővezérséggel azt ismét megkinálja, ezt ildomosan elhallgatta s Szegedre utazott. Ott hallá, hogy Görgey a Tiszán átvonulófélben van. Beszélni akarván vele, hogy a köztük levő ellentéteket kiegyenlítse, — eléje utazott, de szerencsétlenségünkre az oroszok Tisza-Fürednél történt áttörése Madarasnál őt tovább nem engedvén, visszatért, s aztán Görgeynek e sorok irója által akkor nem ismert levelére Szegedről válaszolt.

Ezen Kossúth-féle felelet egy részt a Mészáros által küldött levelek elsimitására volt irányozva, más részt Görgeynek a fővezéri méltóságról letétele következtében szórt kifakadásai egyengetésére, mikről — ha nem hibázom, — Kossúthnak Klapkához irt levelében emlités tétetett, hol eme kitétel létezett: „Szörnyüség, mit Görgey ir.“

Halljuk tehát a Kossúth által Szegeden, julius 23-kán aláirt levelet.

„Édes Arthurom! Vettem 21. és 25-kén irt leveleidet. Köszönöm. Csak ne haragoskodjunk, mert az soha sem vezet jóra. Ellenben az mindig jóra vezet, ha közlöd velem a bajokat, tanácsot adsz, s gondolatot cserélve együtt mindig kitaláljuk a legjobb orvosló szert.“

„Én tudom, hogy senki, én sem szeretem tisztábban, jobban a hazát, mint Te. — Te is légy meggyőződve, hogy senki, te sem szeretheted tisztábban s jobban a hazát mint én. E kölcsönös hit, mindig fenn fogja az egyetértést közöttünk tartani, mire szükség van, hogy a hazát megmentsük.“

„Mostan kapom a positiv tudósitást, hogy tegnap már Miskolcon voltál, s ma alkalmasint Kövesden vagy. Itéld meg: jobb lesz-e egyenesen csatlakoznotok, mit az ellenség már nem gátolhat, — vagy combinative két oldalról operálnátok. S tedd magadat biztos futárok által közlekedésbe a többi seregekkel is.“

(Jegyzet. Itt Kossúth szerencsésen elfelejti, hogy azért mellőzteté el Görgeyt, mivel egyesülni nem akart.)

„Csak most háritsuk el a viszálkodást. A két öreg urat illetőleg, (Mészárost, és Dembinszkyt,) nagyon igazad van. Az egyik mindent elfelejtett, a másik csak annak szemeivel lát. Mondod, szép módot kell találnunk, hogy elmenjenek.“

(Jegyzet. Nesztek öreg urak! megadták nektek; el

mehettek alunni. Hát csak a két öreg ur a botránykő, s bennök rejlik az egész viszálkodás oka? Hiszen Dembinszky kétszer kérte útlevelét, hogy ne kellessék oktalan rendeleteknek hódolnia, s ő volt az, a ki soha sem tette személyét a mérlegbe, midőn a haza megmentése volt a kérdés; annyi azonban igaz, hogy egyenes gondolkozása s annak szabad kimondása gáncs volt s akadály Görgey terveire nézve. — Mészáros igénytelen s önzéstelen eljárása pedig sokkal jobban ismertetett, sőt Kossúth maga is jobban ismerte, hogysem azt kérdésbe lehetett volna venni. Azután meg Mészáros leköszönése ugyis már kezei közt volt. Hanem mit tehetett arról Mészáros, ha gondolatait szintén mindenhol egyenesen kimondotta; mit tehetett arról, hogy jobbnak, egyenesebbnek, önzéstelenebbnek tartotta Dembinszkyt mint Görgeyt és Kossúthot egybevéve, s a hadügyben okosabbnak, ügyesebbnek s vitézebbnek, mint Kossúthot s Görgeyt egész táborkarával együtt.)

A levél folytatása: „Mást nem találtam, mint azt, hogy magam menjek a sereghez. Fővezért nem nevezek, (!) hanem mint kormányzó képezem a harmonia kapcsát; veled egyetértőleg s tanácsaid után (!) intézem az operatió irányát, ugy mint például Cegléden tevék. Aztán a dispositió a ti dolgotok.“

(Jegyzet. Kossúth megint régi Ádámjába esik vissza, a fővezéri csiklandba. Egyik a másiknak mézes labdacsot nyujt. Hanem Kossúth okossága mellett ilyest egy Görgeynek ajánlani, ki őt, Kossúthot hetedhét országon túl jobban szerette volna látni, mintsem közelében, — nagy ildom volt-e? — Továbbá Kossúth azt mondja, hogy fővezért nem nevez ki, midőn junius 28-kán és julius 9-kén Bemet kinálgatja a fővezérséggel! Végre oda nyilatkozik, hogy magát tanácsának alája veti s a szerint cselekedend, s ezt avval akarja erősíteni, hogy

Görgeyvel szintén ugy teend, mint Cegléden tett Mészáros és Dembinszkyvel, kiket a sereg előtt compromittált. Őt is, mint azokat. Erre Saphir azt mondaná: „Auch gut.")

„Igy bizony, csak igy lehet véleményem szerint a sok mindenféle személyes surlódásokat kikerülni s nem lesz kérdés Mészáros, Dembinszky, Perczel és Görgey között, hanem barátságosan intézem az irányegységet, s aztán gonddal leszek, hogy mindenfelé harmonice működjetek a kezetek alatti seregekkel, s a muszkát megverjétek szépecskén. Minden más mód nem ment meg a surlódásoktól. S az, hogy a kormányzó rendelkezik az irány felett, senkiben susceptibilitást nem okoz stb. Áldjon Isten, stb. Kossúth."

(Jegyzet. Volnának még erre is észrevételeim, hanem elhallgatom azokat. Mit itélt Kossúth maga, midőn ezt irta, — mit Görgey, midőn olvasta, s mit itélend az olvasó valamikor? nem tudom; e sorok irója a dolgot oly egyszerüen adta elő, a mint felfogta. Ezzel jegyzetét bevégzi s elbeszélését folytatja.)

Kérdezem már most: ily elemekkel, ily ingadozó kormánynyal, ily ujjathuzó vezénylőkkel, (kivévén a kiveendőket,) kik közül majd mindenik azt hivé, hogy bizony csak ő képes az ügyet kivinni, s mivel ezt gondolta, tehát a szerint cselekedett is; — kérdezem: hogy a két ellenséggel szemben, midőn a hazai intelligentia már lehangolódott, midőn a sereg demoralizálódni kezdett, vajjon mi jót lehetett várni? Azt, a mi bekövetkezett, s a minek végéhez már közeledünk. Hanem elébb még felhozzuk a máshol történteket.

Bem utasíttatását, helyesebben: feladatát olvastuk. Láttuk azt is, hogy legjobb szándoka dacára, — mely eleven képzeleténél fogva olyas arany-gyapjus Argonautaféle merényeket szeretett, — feladatához nem foghatott,

mivel a meghóditott Erdélyt kezéből ujra kicsikarni megkisérlették. Láttuk, hogy junius 17-kén két orosz seregrész tört be a tömösi és törcsvári szoroson, s hogy e felől magukat megfészkelni igyekeztek. Láttuk végre azt is, hogy egy orosz hadosztály Beszterce vidékén az ottani magyar hadat megverte, mire Bem másfelé fordulni kényszerült.

E bonyolódott és veszélyes állapotban Bem rettenthetlenül nézett a jövő elé s a sok felől fenyegető veszélyeknek tehetsége szerint ellenállott. Hanem mivel modora szerint mindenhol mindent védelmezni akart, s mivel már egyszer kisebb hadosztályokkal kiverte Erdélyből az osztrákokat, azért most is oly Lascy-modorú szétszórt osztályokban, személye körül a tizezret soha meg nem haladó sereggel küzdött a nagyobb erejü oroszok ellen.

Ide járult, hogy talán a belső ügyvezetési hanyagságok, a polgári vitatkozások s a katonai rendelet okait tudni s birálni szerető firtatások miatt, — mikben akadályokat látott görditve hadvezetése elé, — az országot egyszerre ostromállapotba helyhezé, s ezzel a polgári kormányzatot egészen felfüggesztette.

Ezt csakis Bemnek lehete tennie, kit emberséges bánás-módjáért, jó sziveért, s győzelmeiért Erdély határtalanul szeretett. E szeretetet még az asszonyok is oszták, s pedig önzéstelenül, mivel Bem arca és termete nem igen hasonlitott Adonishoz; következőleg benne csak az érdemet tisztelék. S mivel ily népszerü volt, azért az alkotmányt felfüggesztő rendeletei egykedvüleg vétettek.

Bem — mint mondók, — másfelé kényszerült fordulni, mivel csekély gyalog erejével, de legfőkép kevés lovasságával a mint egyrészről egy győzelmet sem birt tökéletessé tenni, ugy másrészt mindenütt tért vesztett s hátrálni kényszerült. Szeredfalvai hátrálásában történt,

hogy Bem segédtiszte, kocsijában ülvén, agyonlövetett, midőn a szászok a hátráló magyar seregre tüzeltek.

Bem, midőn a Beszterce körüli sereg vezényletét Damaszkin törzstisztnek átadta, személyesen a székelyek felé, nagyobb veszély elé indult.

Azon idő alatt, mig Bem ujra fellépett, Damaszkin hada jobban-jobban sarkaltatván, több szerencsétlen verekedése után Maros-Vásárhelyig vonult. Az orosz sereg Szászrégennél tovább nem mozdult.

Junius vége felé vagy julius első napjaiban Puchner helyébe gróf Clam Gallas altábornagy küldetett vezénylőül. Ez az itt iró által ismert vezénylő az olasz forradalom alatt babérokat szerzett magának, s mint korra és erélyre nézve fiatalabb, az elrokkant Puchner szerencsétlenségét helyrehozandó, mintegy 16 ezer emberrel vonult Erdélybe. Lüders tábornok — mint láttuk — Brassót már azelőtt bevette s a magyar hadat hátrálni kénytette.

Alig érkezének meg az osztrákok, Lüders őket Brassó tájékán hagyta. Lüders és Engelhardt Szebennek tartottak, az útjokban talált magyar őrségeket mindenhol szétverték, s julius 21-dikén Szebent bevevék; Engelhardt pedig a vöröstornyi szorosnál levő magyar őrséget szintén meg- s a honból kiverte. Ihász, a magyar vezénylő, két zászlóaljával a töröknél talált menedéket.

Mig ezek itt történtek, azalatt Bem Háromszékre ért. Alig érkeze meg az utjában fölszedett szétszórt őrségekkel, az ottani s Gál Sándor által vezénylett erővel egyesülvén, fegyverét Brassónak irányozá. Clam Gallas szemközt jött és Bemet megállitani igyekezett. De mintha a sors könyvébe irva lett volna, hogy az osztrák had Bem ellen mitse mivelhessen sükerrel, — Clam Gallas is julius 20-kán és 21-kén megveretett s

hátrálni kényszerült. Nemsokára azonban megerősödvén orosz erővel, a további támadásokat nemcsak visszaverték, sőt Bemet vissza is nyomták, ugy hogy 27-kén Szepsi-Sz.-Györgyben osztrák sereg volt az ur.

Mielőtt ez történt, Bem az osztrákok elleni, fönnebb emlitett szerencsés verekedések után a vezényletet átadta Gál Sándornak, s maga pár ezer emberrel Moldvába betütni s ott diversiót tenni szándékozott. Vajjon ezen eszme Bem agyában vagy Kossúthéban szülemlett? — nem világos. Elég az hozzá, megtörtént.

Elbeszélésünk elején mondtuk, hogy Magyarhon szerencsés volt mindenféle tervezőt, alakitót, magát mindenféle szolgálatra ajánlót a külhonokból láthatni. Emlitettük, hogy Szerbiából is jöttek közbenjárók; még csak az oláhoktól hiányoztak ilyenek. Végre ezek is megjelentek.

Midőn a belföldi oláhok látták, hogy nem igen boldogulnak, valamely kibékitési és békülési ürügyet és alkalmat külső barátjaik által kerestek.

Bár a belföldi oláhok az osztrákok s a független Rumániát kereső külső felebarátaik által annyira bujtogattattak, a kormányzót mégis a kiengesztelődés szelleme szállta meg, midőn Bolexes és Bolliák számüzött oláh reformátorok Kossúthhoz járulván, neki ajánlatot tettek, hogy egy oláh legiót alakithassanak, miről Kossúth julius 16-kán irt, s Bemhez intézett levelében ekként nyilatkozik: „Elfogadtam az elvet, detaillok végett altábornagy úrhoz utasitottam s ajánlom őket. A dolog igen fontos; ha Ön Oláhországba vonuland, (mit igen szeretnék,) e zászlóalj az elővédet képezhetné. A következmény kiszámithatlan lenne. Ha a dolog Oláhhonbai bemenetelre kerül, kérem ezen urakat pár napra tanácskozásra meghivni, hogy előre intézkedhessenek; mert ohajtandó, hogy ottan barátoknak tekintsenek. Igen szükségesnek vélem megmondani a proklamatiókban, hogy

mi mint a törökök és oláhok barátai jövünk, őket az orosz iga alól felszabaditandók. A törökök kétes politikát követnek: il faut les compromettre“ stb.

Mivel már levélnél vagyunk, lássunk még egy másikat okiratul, hogy mennyire minden törvény fölötti állást foglalt el Bem, kit még a kormányzó is ugy ró meg tetteért, mintha bocsánatot akarna kérni. A levél szavai a következők:

„A lapokból olvasám Ön rendeletét, melynél fogva minden polgári hatóságot felfüggeszt. E lépés következményei felszámíthatlanok, s megegyezésem nélkül úgy tünhetik fel, hogy elismerem a nemzeti gyülés előtt, hogy nem vagyok kormányzó. Miatta a fél ország lángban van. Miért compromittál drága altábornagy úr? Hidje el, van elég gondom. Ne neveljék barátaim. Ez annyit tesz, mint felfüggeszteni az alkotmányt, mire még a miniszterium és a nemzeti gyülés megegyezése kivántatik, különben vádállapotba helyeztetik. Borzasztó crisis támadhat belőle. — Nyujtson kezet elháritani a zavar vészeit. Kérem erre, a nagyváradi beszélgetésre hivatkozva“ stb.

Bem, mint láttuk, annyi ellenségtől körülfogva, magának az elébb érintett diversióval akart rést nyitni, s Moldvába betörésével vagy az ellenség egy részét háta megetti fenyegetése által hamis mozdulatokra csábitani, vagy pedig azt Moldvába visszatérésre kényszeriteni. Azért is nem várhatá be az oláh legió alakitását, sem pedig Bolexes és Bolliák tanácsait, kikkel beszélt-e, nem-e? nem tudatik. Később hallatszott, hogy Bem beszélt ugyan, de mitsem tétetett velök.

Julius 23-kán az ojtozi szoroson ment be Moldvába, előre küldvén proklamatióját, melynek rövid foglalatja ez volt: „Az oroszok kétszeri és pedig hadüzenet nélkül történt beütését, az ily népjogsértés láttára Európa hallgatását, s a magyarok azon eltökélését, hogy elleneiket

szétverjék, — fölemlitve, megjegyzi, hogy azok a sikerülendő harcnak hasznát szomszéd népeikkel is megosztani kivánják, kik az orosz járom alatt nyögnek. Ez azon szándék, melyért Moldva határát átlépte. Felhivást intéz továbbá arra, hogy fegyvert fogva, a közös ellenséget megsemmisithessék; s biztat, hogy a magas porta merényöket később segitendi, mert jövő lételüket csak ez biztosithatja".

Bem pár kisebbszerü csatározások után, — melyekben ő volt győztes, — midőn a moldvai népben a felkelésre mi hajlamot sem látott, midőn az ily betörés ellen Omer pasa protestált, s midőn végre az orosz seregek sem hagyták magukat téves mozdulatokra csábittatni, — csakhamar visszasietett, s julius 30-kán kis seregével ujolag Erdélyben termett.

E diversió több kárt hajtott, mintsem hasznot, mert a kisebb osztályokban levő magyar katonaság egy hétig irányzó szellem nélkül létezvén, az előtte mozgó ellenség által szorittatva mindenhol tért vesztett, s csupán csak a három vagy négy felől müködő ellenség lassuságának, s nála is egy fő irányadó vezénylet hiányának köszönhette talán a magyar katonaság, hogy több helyen sikerrel állhatott ellen, s hogy hamarabb nem szorittatott végéhez.

Az erdélyi hadvezetés kezdettől végig rejtély volt, nemcsak a hadügyminisztérium, de még a kormány előtt is, mert Bem ennek is csak nagyjában irt, pl. „Szebent bevettem", — „itt vagy ott vertem meg az ellenséget"; szóval csak annyit tudatott, mennyit tudatni akart. S igy csupán a polgár-biztosok vagy a pénzért és szerekért küldött és jött tisztek jelentéseiből lehetett csak kiszámitani, hogy Erdélyben a dolgok miként állanak.

Bemnek bár több győzelmes küzdelmei voltak, s bár neve az ellenségnek imponált, (mit az tanusit, hogy Moldvába üthetett és vissza is jöhetett,) de a mindjobban

előre nyomuló, bár lassan mozgó ellenség előtt tért vesztett, mig végre Segesvárnál julius 31-kén ütközete történt. Gyengébb seregével az oroszok állását ingatni kezdé, sőt részükről a csata vesztőfélben volt, midőn Skariatin ezredes, az orosz sereg kedvenc embere elesett. Ennek elestét az orosz lovasság megboszulni akarván, a magyar seregre tömegrohamot intézett, minek azon sikere lőn, hogy ez legázoltatván, szétporlott.

Bem maga — sebei miatt lovagolni nem birván — kocsin ült; ez szerencséjére fölfordult s ő alatta maradt. Később a székelyek által, kik „apjukat" keresték, megtaláltatott és elvitetett.

Ez ütközet következményeiben a legkárosabb az volt, hogy a székely erő megtöretvén, többé tökéletesen helyre nem hozathatott.

Alig szabadult ki Bem kétes helyzetéből, azonnal Maros-Vásárhelynek tartott, hogy augustus 2-kán hadjáratát onnét folytathassa. S itt hagyjuk őt hanyatlásában, mig ujra Erdélybe vissza nem térünk.

Lássuk most a bácsi sereget, s azután forduljunk Szegedre az országgyüléshez.

Mióta Perczel Mór május 21-kén a vezényletet átadta, apróbb csatározásokon kivül mi sem történt. Jellasics kácsi győzelme után bár tulnyomó erővel birt, hóditásában messzire még sem haladott.

A tiszai átjárás Becsénél s Titel átellenében, Perlasz városnál, Pancsova a határőrző német bánáti ezredben, röviden: a Perczel Mór által meghóditott helyek magyar kezekben léteztek. Mit csinált Jellasics Ujvidék elfoglalásán kivül? ő tudja. A mit mi tudtunk, az, hogy a magyar-német helységek érezték legjobban elevenségét, azonban a magyar had mi roszat sem tapasztalt tőle. — Midőn Mészáros és Dembinszky átvették a sereg fővezényletét, Jellasics tökéletesebb megveretésére s Bács-

ból kiüzésére nagyobb erő irányoztatott oda, mely Kmetty tábornok hadtestével, Tóth ezredes hadosztályával s Guyon hadtestével mintegy 20 ezer embert foglalhatott magában. Ennek vezényletét — mint mondók — Vetter altábornagy vette át, meghagyatván neki kettőztetett erélylyel végezni Jellasicscsal.

A magyar sereg nagyobb része Hegyesen táborozott, Kmetty pedig közeledett. Jellasics hallhatott e mozdulatokról, azért is az egész magyar erő egyesülését megelőzni kivánván, egyenkint akará azt megverni. Julius 16-dikán éjszakának idején megtámadtatta Hegyest, vélvén, hogy e nem várt roham által célját megközeliti. Az ellenség Guyon tábornok erejére akadván, az által férfiasan fogadtatott s a nap derültével veszteséggel veretett vissza s hátrálni kényszerült.

A magyar sereg nyomban követte s a Ferenc-csatornánál ujra verekedés volt, mely Jellasics további hátrálásával végződött. Jellasics füstbe ment merényével s veszteségével megelégedni látszott. Kedve nem lévén többet kockáztatni, seregestől biztos titeli állásába vonult, ott várandó be a jobb körülményeket.

Meghiusulván ekként azon várakozás, mely Jellasics tönkretételét célozta, hanem mivel e tájék darab időre felszabadult, s mert máshol sürgetőbb események nagyobb sereget követeltek, ennek következtében Kmetty Jellasics felvigyázására Bácsban hagyatott, Guyon pedig hadtestével Szegedre rendeltetett.

Vetter fölmentetvén a seregvezénylettől, egy kis hadosztálylyal Bánátba huzódott, hol, — tán megbántva érezvén magát a miatt, hogy serege szétdaraboltatott, — a hadi téren többé nem szerepelt.

IX. FEJEZET.

Az utolsó nemzeti gyülés. — A seregek tettei s egyéb események.

Kossúth a magyar népfajt — mint tudjuk — Debrecenből irásbeli és imaszerű felhivással keresztes háborúra élesztette. Julius 9-kén a bár távol, de mindig portyázó kozákok megakadályozták, hogy Kőröst, Kecskemétet, a Jászságot, a Kunságot s a Tisza két partján fekvő népesebb falvakat személyesen járja be s hogy hatalmas szónoklatával is buzditson. Szándékától ekként elüttetvén, Szegedre sietett, hol az országgyülés, a miniszterium s a sok menekvő összegyültével Szeged Debrecen képét mutatá fel, csakhogy a körülmények most egymástól elütők voltak. Az akkor létezett ellenséghez egy újabb és sokkal erősebb csatlakozott. Nyár is lévén, ez ellenség könnyebben közeledhetett. A magyar sereg háromszorta nagyobb és harcedzettebb volt, mint akkor, az igaz, — de a folytonos csatázások, vezénylőinek egyenetlenkedése s több más baj által erejében meggyengülvén — mindenhol hátrált. Azért is az emberek arcai hosszabbak, szinetlenebbek, az értelmek gondolkozóbbak s a félt valóságot tudni kiváncsiabbak voltak.

Maga a nép egykedvű volt s úgyszólván közömbös, s bár Szeged több alkalommal tanusitott féktelenséget,

ekkor magát mégis csöndesen viselte. A társaságok politizáltak, s az asszonyok ezt részvevésükkel élénkiték.

Az országgyülés tagjai maguk között vitatkoztak; kiki jobbnál jobb eszmével lépett föl.

Mivel a kormány, — ide foglalva a kormányzót is, — a történteket eltitkolá, azért a közte s a vezénylők közti egyenetlenség sejdittetett; sőt tudja Isten miért, a kormányzót nemcsak nem tartották hibázhatlannak, de még hibásnak is nyilvánitották, következőleg népszerűségben, bizalomban hanyatlott; szóval: szerencsétlen kezdett lenni s rendeletei eredménynyel nem dicsekedhettek.

A közügyről tudatlanságban a hirlapok is részt vevén, mitsem irhattak s nem is irtak.

A „Közlöny“, a kormány tisztes trombitája, unalmas minőségét miben sem változtatta, — bár szerkesztőjét mással cserélték föl. Hasábjai kinevezésekkel telvék, de hadi jelentésekben szükséget szenvedők valának.

Ilyen nyilvános s magánhangulat s állapot között érkezett a kormányzó Szegedre, julius 12-kén.

A köteles fáklyás-zene, a magyar szinek kivilágitása s az üdvözlet el nem maradt. A kormányzó az üdvözletet a nagy piac egyik szögletének háza elsőemeleti erkélyéről fogadta s a tisztelgést a temérdek nép áhitatos hallgatása mellett köszönte meg. Ezután mindjárt azt igéré, hogy „Szeged leszen amaz archimedesi pont, honnét a szabadság az egész világra fog kiterjedni; s ha ily körülmények közt lenne tán valaki, ki azt bűnös szándékával fertőztetni akarná: — ő maga áldozná fel magát és őt stb.“

A szél már igy fújt, de kissé későn; s mivel ez csakis Görgeyre célozhatott, mikép lehet ezen szavakkal mind az elébb idézett levél tartalmát, mind pedig Görgey elé utazását — hogy vele beszélhessen, — összeegyeztetni? Az is talány: vajjon Perczelt is értette-e?

E beszédre volt éljen; szép volt a beszéd, de ki nem elégitett.

A kormány Szegedről erélyesebb beligazgatást tanusitott, pénzt veretett, azaz papirpénz nyomatott. A megyéket ujoncok s népfölkelés kiállitására és fölszerelésére hivta fel; hanem a bizalmat maga irányában nem igen birta növelni. Kossuth katonásdit játszott s hadi működéseket tervezett, miket azonban kisem fogadott el, mivel a körülmények nyomasztó veszélyessége azokat teljesiteni és kivinni nem engedte. S hogy mitevők legyenek Görgeyvel? ezt ki sem tudta.

Görgeynek az oroszokkal való levelezése nyilvános titok volt, melyről a kormány hallgatott, melyről azonban az országgyülés helyén megforduló sok henye s haszontalan honvédtiszt széltében beszélgetett, s az oroszokkal való további küzdés és az ellentállás hiábavalóságát azért tüntette ki, mivel a levelezésben rangja megtarthatásáról volt szó.

A miniszterium maga is meghasonlottnak látszott, s ha valódilag nem volt az, a kormányzó véleményét mégsem osztá.

Dictatorról is volt szó, amugy ütértapintásként, melylyel Csányi és Aulich Görgeyt felruházva látni bizonyára szeretnék vala, a mit azonban Szemere és Batthyányi ellenzettek volna; Vukovics és Horváth Kossuthtal tartandottak.

Alig időzött a kormányzó pár napig Szegeden, midőn a közönség, — mivel sem győzelemről, sem más, kormányrendelte nagy tényről nem hallott, s mivel mindig kiváncsi volt valamit tudni, — mind jobban ki kezdett kelni a kormány ellen.

Az országgyülési pártok világosabb szinezetet és alakot mutattak. Az ugynevezett hamis girondista-párt, vagyis az „Esti lapok“ pártja, melynek fejei Kazinczy

Gábor, Kovács Lajos és mások voltak, egyenesen a kormányt okolták. Az ugynevezett radicálok, a magyar vöröstollasak, kiknek előbbkelő főnökeik távol valának s csak Madarászféle emberek által voltak képviselve, szép és nagy szavakkal handabandáztak, s mig a veszély távol volt, mindhalálig akartak viaskodni. A közép: Nyári Pál, b. Kemény Zsigmond, a Zeykek s mások főnöksége alatt nyugodt maradt, azaz odaengedte magát — nem kevés mozgás nélkül — rántatni, hová a kormányzó akarta, vagy hová egy perc benyomása ragadá.

Az országgyülés derék férfiakból állott. Sok tudomány, sok olvasottság, sok történelmi és törvényi tehetség volt benne, de minthogy már Debrecenben hanyatlott független állása és tekintélye, — Szegeden hajlékony lett mint a nádszál, hitelét veszté s inkább akadályul mintsem előmozditó intézményül szolgált az ügyre nézve.

Aulich hadügyminiszter a kormány kivánságának mindenben eleget tett. Kossuth lelkületéhez és gondolkodásmódjához a széles világon jobbat, azaz jobb „igen"-lőt nem találhatott volna.

Alig kezde a magyar ügy ujra hanyatlani, s a nemzetiségek autonomia-féle követeléseikkel ismét előálltak, miket megigérni és megadni, az eddig mindig vonakodó közvélemény — mindannyi miniszter által képviselve, — most igyekezett. Ha ezt azelőtt nem egy miniszter, hanem ha maga Kossuth is inditványozni merészelte volna, az erejét tulbecslő országgyülés nagy többsége bizonyára kikel ellene.

A kormányzó, mihelyest a márciusi országgyülés Magyarhonban s a hozzákapcsolt részekben a jogegyenlőséget kimondta, mindannyinak megadta az uti possidetis birtokot, megengedte mindannyinak a belső rendezkedhetést és ügyvezetést, s csak az országgyülés és a kormánynyal közvetlenül folyó levelezés nyelvetül köté ki a

magyart, s a kormányzó maga is azt vélte, hogy megtett mindent s hogy becsülete elvesztése nélkül többet nem adhat.

De midőn a magyar országgyülés a gesztenyét a forró hamuból kikaparta, miről egyetlen népfaj sem mert álmodozni, akkor a különböző népfajok felhasználták az alkalmat, (akár önkénytesen, akár mások által ingereltettek légyen, az a tényre mindegy,) s mivel a legkényesebbet oly könnyen kapták, többet akartak, kerestek és kértek, t. i. önálló nemzetiséget, mit az első magyar miniszterium (Deák Ferencen kivül, ki már eleintén a horvátoknak kész volt mindent megadni,) sőt még a második is, az akkori közvélemény mellett, meg nem adhatott. Hanem a mit elébb megadni nem mert, midőn szorultságba jött, s midőn látta, hogy az oláhok és rácok fegyveres lázadásait lecsillapitani nem birta s hogy azok ellentállása a tettleges magyar hadi erőt gyengiti s lankasztja; végre, mivel otthon kell elébb összetartania, hogy a külföldi ellenség beütését visszatorolhassa: mondom, midőn mindezeket kárával tapasztalá, hajlandó lőn a kivánságnak eleget tenni.

Ezek következtében a hadügyér által napi parancsot hirdettetett az egész sereghez, mely kihirdette, mi fog az országgyülés első üléseiben szőnyegre kerülni. A hadügyminiszter szigorúan megparancsolá: „mivel a magyar sorok között több nemzetbeli tagok léteznek, kik szabadságharcunkban becsületes részt vesznek, s a kik mitsem tehetnek arról, hogy elcsábitott rokonaik, földieik ellenünk fegyvert fognak, kiknek hibáit ők magukról vérrel mossák le, stb. — azért is az igazságos s emberi bánásmód irányukban szigoruan meghagyatik, nehogy elkeseredvén, szökevényekké legyenek“ stb.

Végre megnyittatott a régen várt országgyülés. A becsületes ősz Palóczy mint korelnök nyitá meg azt, s

ez ha nem hibázom, julius 21-dikén történt. Utána a republicano-socialisticus programmu miniszter-elnök, Szemere lépett a szószékre. Az országgyülés csupa fül volt, mert kiki azt vélte, hogy megtudandja, hányadán van az ország?

Szemere az nap szónoklati remekművet mutatott be. Egészben azonban inkább Cicero volt pro Clodio vel pro Milone, mintsem Demosthenes contra Philippum. Mindenről szólt, mindent mondott, s mégsem tudatta azt, mit tőle vártak. Kiki bámulta fényes tehetségét, de kit-kit előbbi állapotában hagyott. Felhozta a nemzetnek három óhajtását: „Az első az orosz-osztrák seregek legyőzése, kik ellen változó szerencsével küzdött a magyar sereg, mely bár most kétes állapotban létezik, mégis, mivel már az országszerte tevőlegesen működő sereghez e tájon magának a kormányzónak (?) vezénylete alatt 30—40 ezer emberből álló tartalék-sereg fog felállittatni, s mivel a többi seregek is naponkint szaporodnak, (mert a nép, a föld szine, s az idő is barátaink) — mig az oroszok száma naponkint fogyatkozik, — azért reményt nyujt az első óhajtásnak eleget tenni.

„A nemzet második óhaja az, hogy a fellázadt népfajok lecsendesittessenek. Felhozá és előszámlálá, mi borzasztót szenvedtünk mi, s mit maguk a rácok és oláhok, kik magukat saját földjeikről számüzték, s hogy mily kegyetlenségeket követtek el ép azon bécsi kormány érdekében, melytől minden szenvedésük származik. Felhozá, hogy egész 1848-ig a szolgaság minden kinjait a bécsi kormány nyujtotta, s ez által tartatott örökös egymás elleni ingerültségben a nemzet, mikép azok, kik egy földön laknak, ugyanazon istenadta levegőből csak a kölcsönös gyülölséget szivják lelkeikbe. Továbbá, hogy midőn a nemzet kezébe ment át a kormány, hatalmát nagylelkűleg arra használá, hogy a robotot, dézmát eltörölje,

a jog- és kötelességbeli egyenlőséget kimondja — nyelv- és valláskülönbség nélkül; hogy a más vérfajok ügyei elintézésére a miniszteriumban külön osztályt alakitott; a határőrséget rabságából felszabaditá; intézkedett, hogy a románok és rácok tömege is választhasson képviselőket, s hogy az ország többi polgáraival tökéletes egyenlőségre jusson, gyökeres engedményekkel anyagi jólétét is biztositván.

„Továbbá, midőn a kormány a testvériség, egyenlőség és szabadság elveinek gyakorlatát a más népfajokon alkalmazni akará, a bécsi kormány ármánykodása által elámittatván, sőt szabadságuk is előttük eltitkoltatván, — a lázadásoknak akkor nyittatott tér, midőn szabadulásuk isteni ünnepét kellett vala ülniök. Felhozá még, hogy azon nép, mely jó, csendes és szolgaságában türelmes volt, most szabadságában szabaditója ellen ontja vérét; mit Európa balul fog fel, midőn a románok és rácok lázadásában annak bizonyságát véli látni, hogy a magyar kormány az ország minden népeit — különbség nélkül — nem szabadsággal ajándékozá meg, hanem szolgaságban akarja tartani.

„És ez az egyik főoka, a miért a kormány minden lehető áron, — a mennyiben jogosan lehet, — a népeket lecsendesíteni legnagyobb feladatának tekintette. Fájdalommal emlékszik azon sok ezerekre, kik ama népek vad dühének áldozataiként hullottak el, de egyszersmind ezen áldozatok gyilkosait is sajnálja, mert a félrevezetett, elámitott nép bűnében is nemcsak kárhoztatást, de részvétet is érdemel.

„Felvilágositásokat, magyarázatokat, proclamátiókat ezrenként osztogattunk szét, — mondá a miniszter. — A sajtónak minden becsületes hatalmát felhasználtuk; becsületes törekvéseikben támogattuk a képviselőket. A havasalföldi mozgalmak vezéreinek befolyását igénybe vettük.

Szerbiában, a rác lázadás tápláléka székhelyén nem késtünk felvilágositást nyujtani, hol nézeteink méltánylásra találtak. A békülés egy pillanatát sem szalasztók el, s következménye mégis csak az volt: hogy mig győztünk, ajánlataink tetszettek; midőn veszteni kezdénk, feltételeinkre, ajánlatainkra kitérőleg, elhalasztólag válaszoltak; szóval legőszintébb, legbecsületesebb eljárásaink rendszerint csalfasággal, sőt árulással találkoztak.

„A mig az ország függetlenségének s polgári szabadságának biztositását siettetni egyrészről, másrészről addig a kegyetlenségek meggátolása által a szelid humanismusnak uralkodását helyre állitani igyekeztünk elannyira, hogy forradalmunk dicsősége: a szelid és békés fejlődés, az embertelen terrorismus vérnyomai által meg ne fertőztessék. A pontok pedig ugy voltanak szerkesztve, hogy többet adnunk az állam egységének feláldozása nélkül nem lehetett, kevesebbet adni pedig kielégitőnek nem tartottuk; ugy voltak szerkesztve, hogy hasonló jogokat egy ország sem ad a határain belül fekvő nemzetiségeknek, stb. — Ezeknek még sikere ugyan nem volt, de remélhető, hogy leend.

„Harmadik ohajtás az, hogy a nemzet függetlenségét Európa ismerje el, mit Európa jelen politikai állásában reméllní fölötte nehéz; hanem azon tudat által, hogy Európa népei rokonszenvét birjuk, egyelőre jobb időkig vigasztalást nyujt.

Végül azzal rekeszté be, hogy „hiszi, miszerint hazánk már annyi török- és tatár-pusztitást kiállván, — ezen ujabbat is ki fogja állani.“

E beszéd átalános bámulást okozott, s bár a szónoklat rhetorikai mestermű volt, a kiváncsiságot ki nem elégitette, minek következtében a tudós Hunfalvy Pál azon ohajtást nyilvánitotta, hogy a kormány a külföldi udvarokkal folytatott levelezéseit terjeszsze a ház elé, s

hogy a kormány Görgeyvel való viszályát és mostani viszonyait világositsa fel, mivel Kossúth és Görgey az elkövetett hibákat kölcsönösen egymás szemére hányta.

Erre a kormány adós maradt, s a dolognak valódi mibenlétét sohasem fejté ki. És mégis, mivel egy nemzet sem tudott ugy remélni s kedvenceit nem tudta annyira szeretni, mint a magyar, — azért a kormányzó irányábani hódolatát nem szünteté meg egészen.

Az eszesek és értelmesek már Debrecenben eltérő véleményt kezdettek nyilvánitani; s ha találkozik férfi, kiben műveltség, ész, parlamentalis tehetség, kormányzati ismeret, erős és erélyes akarat, nagy jellemi elhatározottság, a segédférfiak választásában ügyesebb tapintat van, ez esetben az ellen-forradalom hamar kiüthetett volna.

Az igaz, hogy könnyü dolog nem lett volna Kossúthot népszerüsége mellett helyéből elmozdítani; de lehetséges volt, midőn Windischgrätz beütése, (miről ugyan Kossúth mitsem tehetett, s mitől a hazát megmenteni ki sem birta volna,) az ország két harmadrészének feladása s magán házi viselete sok tormát reszelt az ország kolomposainak orra alá. Az országgyülés tehetségeseinek nagy része elégedetlennek mutatkozott, s ha ez számban a többséget nem is képezte, minőségben bizonyára. Kossúthnak a seregben volt sok pártolója, azok az országgyülés határozatának mégis aligha állottak volna ellent.

Batthyányi Lajos, bár arisztokratikus viselete s egész külseje tőle a vonzalmat számüzte — mégis, mivel benne határozottság, egyenes jellem, s a szabadság kivivásában már a március előtti időkben tapasztalt erélyes vezetői tehetség, s a mi fő: — s ez Kossúthban igen kis mértékben volt, — személyes bátorság létezett, azért ő hatalmas ellensúlyul szolgálhatott volna. Ha pedig ellenfőnöknek magát nem is akarja felvetni, az országgyülést

mégis a függetlenségi nyilatkozat elhamarkodásától megmenthette volna.

Ismétlem, ily határozott jellemű egyén nélkül az országgyülés gyenge volt. De azért mégis valának egyének, kik magukat a főnökségi polcra képeseknek tartották, mint pl. Szemere, kit szorgalma, tudománya, beligazgatási ügyessége ajánla; hanem némely kis dolgokban pedáns, nagyban ritkán határozott gondolkozásu, mindig kérdezősködése a mások véleménye után, s csak aztán cselekedése, végre didaktikus doctrinärsége a sziveket nem vonzotta magához s igy nem volt nagy pártja.

Nyári Pált beligazgatási tapasztaltsága, becsületessége s szabad irányu elvei eleintén kedvessé tevék; de későbbi praeceptori modora s unalmas előadása által a szeretetet elvesztette; a pártok igyekeztek őt maguknak megszerezni, de általa vezettetni egyiksem akart.

Perczel Mórtól az országgyülés nagyobb része változó szeszélye, heves véralkata s másokon uralkodni szerető vágya, részint pedig a vezénylései alatt megszokott parancsolgatásai s önkényes eljárása miatt — tartott.

Lehettek még mások is, kik titkon hitték, hogy ha ők lennének az ügy élén, ezt és azt, sőt mindent másképésjobban vittek volna végbe. Ha ezek között báró Perényit emlitem, tán többet mondok, mint a mennyit ez maga hitt, mert ő jobban látszott szeretni Kossúthot, mintsem hogy magát ellenfőnöknek vesse föl.

Tehát hosszu beszédem rövid értelme az, hogy — nem azért, mert Kossúth nagy volt, hanem mivel a többiek kisebbek valának, — más egyéniségek oly népszerüséggel, mely őket az ügy élére állani jogositotta volna, nem birván: Kossúth szava a tizparancsolathoz ugy szólván a tizenegyediket kapcsolta, tudniillik azt, hogy „a magyar földön mindenek előtt az én szavamat fogadd és kövesd“. Végre hozzájárult még az is, hogy

a nagyobb rész sem saját, sem más tehetségében nem bizván, akként gondolkozott és nyilatkozott is, hogy mivel Kossúth főzte a tokányt, egye is meg; mi igen szép lett volna, ha vele a többi is nem lakott volna jól.

Midőn azonban az országgyülés tapasztalta, hogy Görgeynek 1849. január 4-kén Vácon kibocsátott proklamátiója, — melyben az országgyülésnek az engedelmességet felmondja, — büntetlenül elhangzott; midőn a fővezér elleni egyenes lázadása büntetés helyett még meg is jutalmaztatott; s később, midőn szerencsés hadjáratában győzelmei és Buda bevétele által az egész honban másodrangu és saját fajtáju népszerüséget nyert, s kifakadásai, gúnyai, birálatai által Kossúth irányában is függetlenséget s önállást fejtett ki: — akkor az ország-gyülés számos tagja a koszoruzott vezérben keresett támaszt s ellenzéki főnököt, s őt azzá is nyilvánitják talán, ha a hamar bekövetkező vészes pillanatok ezt nem hátráltatják. Hátrálta ezt még Görgey elkülönzést mutató szándoka is, mely pártolói egy részét tőle elidegenitette. Azonban midőn kenyértörésre került a dolog, (mivel Görgey még birt harcedzett sereggel,) azon önfenntartási ösztön, mely a legroszabb esetben a fegyveres erő kisérete mellett előnyösebb alkudozással kecsegtetett, — őket Görgey felé vonta.

Az akkori fontos időben Kossúth elsőségben ugyan nem vesztett, de nem akadályozhatta meg, hogy mellette Görgey neve ne emlitessék, s hogy némelykor ki ne keljenek gyengesége ellen. Ezt a férfiak még csak suttogva tevék, azonban az asszonyok, — mivel jövendőbeli udvari dámákról is volt szó, — a női udvart s azzal együtt Kossúthot is nyiltan boncolgaták. Szegeden a „Hirlap“ már igy fujt.

„Szeretett kormányzónk körül már is veszélyes udvarszerü környezet alakul, melynek hivatása inkább az

emberiség fájdalmai enyhitése lenne; a nőnem befolyását a kormányzói termekben nem találjuk rendeltetése szerintinek, s hatáskörét azokon kivül nem mindenben cél- és rendszerünek“.

Továbbá, mit itélt a kormányzó eljárásáról az országgyülés nagy része, s mily közvélemény uralkodott, legjobban fejezi ki szintén ezen „Szegedi Hirlap“ egyik számában. Hogy sok ellenkező véleményü is volt, — bizonyos. Halljuk tehát a „Szegedi Hirlap“-ot:

„Nagy időket élünk; maga a kormány, maga a nemzetgyülés, kimondá, hogy a haza veszélyben van. S a ki követte a kormányt bujdoklásaiban, a ki tudja, mily két hatalmasság esküdött össze szabadságunk ellen: tisztán tudhatja, hogy itt sem parlamentáris kormányzás, sem pium desiderium, és csak a kard éle metszheti ketté a gordiusi csomót.

„Nem állunk ott, honnét a visszalépés lehetséges. Mindenünket a kard élére tettük föl. Feltettük, ügyünk igazságában s fiaink elszántságában bizva. Ingadoznunk nem szabad; kell, hogy eszme lebegjen előttük: — ügyünk diadala; kell, hogy a fanatismus harcát vivjuk; kell hogy népünk a fölkelésben, karunk a kardforgatásban kifáradhatlan legyen; kell, hogy minden gondolatunk egy eszmében központosuljon. Ez legyen gondolataink tárgya, álmunk, a szó, mit anyánktól eltanultunk, a szó, mit kedvesünk fülünkbe súg: győzz! győzz! győzz!

„Mint puszták oáza egyedül állunk. A szabadság nálunk virit, máshol kihalt. Egy ezredév, fényes mult néz reánk. Előttük csak győzelemnek, s utánunk csak üdvnek szabad állania.

„Ha találtatnék, ki mást mond, — az hamis próféta, azt kövezzétek meg; mert népnek, mely más tant elfogadna, élni nem szabad.

„Ha találtatnék, ki most parlamentirozni akarna, kiáltsátok túl; ember, ki most parlamentirozni akar: nagyravágyó.

„Én tisztelem a politikai capacitásokat, szeretem hallgatni a fényes oratiókat; de most lejárt ezek kora. A politikai capacitás türjön, mig béke lesz, s a fenhangu orátor magyarázza ügyünket a népnek.

„Mert ki most codificatióról szóllana, midőn irtó hadak folynak; ki a megyék uj felosztását vétetné munkába, midőn azok egy nyolcadát az ellenség birja: még elleneink által is kinevettetnék. Mert ezek kora még nem jött el, s hogy valaha eljőjjön, azt csak fegyver tudandja megszerezni.

„Épen azért a politikai capacitások a hadaknak csak ellenőrei lehetnek. Ügyeljék meg azok tetteit, s számoljanak rólok koronkint a nemzetnek.

„S épen azért a hadi capacitások működését a kormánynak szabályoznia nem szabad, hogy a miniszterium döntsön a hadi tervek felett, s a harcban járatlan emberek jelöljék ki a vezérek utját. De az sem szabad, hogy minden vezér a maga embereivel egy külön egészet képezzen, s a hadat Bolond Istók módjára folytassa.

„A hadi operatiókban egységnek kell lenni. Az egyetértés mellett ez a conditio sine qua non. Kell, hogy az egység létesitése oly emberre bizassék, ki multjával fényesen megmutatá, hogy azt tenni sikeresen tudja. S ha akadt ily ember, nem szabad, hogy más találtassék, ki hiuságból, azon ál-oknál fogva, mert a másik tehetségesebbnél két nappal idősebb tábornok, az engedelmességet ettől megtagadja s aztán is sereget vezessen. Nem szabad, hogy találtassék tábornok, ki a kormánynak azt üzeni, hogy ezen és ezen altábornagyokat maga mellett még eltűri.

„Ily dolog az egységet ronthatná a hadi operátiókban, s nekünk most egység kell először, másodszor és

századszor. Ily egység szerezte meg Washingtonnak a diadalt. A Bem által felmutatott eredményeket ily egységnek köszönhetjük.

„Ne tartson a nemzet attól, hogy ezen egység Napoleont növeszt nyakunkra. Napoleon az előidők terrorismusának volt gyermeke; ha van ember, ki ezt tenni akarná, van rettentlen politikai capacitásunk, ki ez ellen szót emeljen, — van népünk, ki az üdvös szót megfogadja.

„Minő propagandismusnak szülöttei az ily eszmék, nem akarom kutatni; de ismételve mondom: egység a vezényletben!

„Vezesse Kossúth a politikai dolgokat felelősség mellett, s tetteiért utólagos számadással. Ellenőrködjék, mint mondám, ő; e forradalomban ő teheti ezt legjobban.

„Vezesse Görgey a hadi operátiókat. Vegye át az összes magyarhoni seregeket s legyen ő itt az, mi Erdélyben Bem, de kellő ellenőrködés és utólagos számadás terhe mellett. Megtanulta a magyarhoni sereg őt követni győzelemben, az ellen rettegni őt. Ő már háromszor mentette meg a seregeket (hogyhogy?) s a honvéd, ki Isaszegnél és Szőnynél vele volt, mellette tizszeres erővel küzd.

„A magyarok Istene nevében s a haza szine előtt felszólitom a kormányt, hogy initiálja, s a nemzetgyülést, hogy mondja ki: Magyarhon polgári kormányzata hajóját Kossúth vezeti továbbra is oly hatalommal mint eddig; a magyar hadseregek vezényletében pedig egység van, s a fővezér Görgey“ stb.

Ennyit mond a „Szegedi Hirlap“-ban megjelent cikk, melynek fogalmazója — mint hitték, — Hunfalvy Pál. A miniszterelnök, a Hirlap s a közönség magánnyilatkozatai után a zavaros eszmék s mindenfelé kapkodások határozott gondolatot és akaratot nem fej-

lesztettek ki, de mégis legalább igyekezetet hivtak föl, valaminek végére járni.

A nyilvános ülések conferenciákká váltak. Ezek egyikében a külön nemzetiségek jogai a miniszterium ohajtása szerint megadattak. Igen későn, ha tekintjük, hogy mióta határozottan forradalomban s fegyveres ellentállásban léteztünk Ausztria ellenében, kilenc hó mult el, melyből két hó győzelmes időszakaszt képezett. Igen hamar, ha tekintjük, hogy a nemzet a lázadásban levő testvérnépeknek akar valamit ajándékozni, akkor, midőn azoknál semmi befolyással és fölöttük semmi hatalommal nem bir, s midőn függetlenségében annyira van veszélyeztetve, hogy az enyészet örvényénél áll. Jól mondta azért a Szegedi Hirlap: „Győzz, s azután keress üdvet!“

A másik, mi a conferentiákban előfordult, a fővezéri kérdés volt. Az országgyülés ismerte a Görgey és Kossúth között fenforgó viszonyokat; tudta azt is, hogy Görgey a maga idején nem engedelmeskedett, s midőn engedelmeskedett, önakarata szerint tette azt; hallhatta azon nyilvános titkot is, hogy Görgey Rüdigerrel futár- és levélváltásban van vagy volt; végre tudta, hogy épen Görgey volt az, ki késő mozdulatai által a seregek egyesülését hátráltatta. — Mivel azonban Görgeyről a kormány hallgatott s a dolog mivoltát határozottan fölfedezni nem akarta, azért az országgyülés a kormányt hivatalos gyónásra akará kényszeriteni s mindenféle eszközt használt erre. — A Szegeden levő nemzet-gyülés többsége, mások beszédei s önnön gondolatai által izgatva, bár az akkori körülmények közt az akkori kormánynál alig tudott volna jobbat összeállitani, mégis ellene agitált, s hogy ha szerencséje van több ideig ott tanácskozhatni, talán a különben népszerü kormányzót is népszerűtlenné tette volna, még pedig azért, mivel ez

többnyire titkolódzott, s mivel eljárásaiban határozatlannak, gyengének vagy — mint Bernát a mennykőhöz — kapkodónak tartották.

Végre abban állapodtak meg, (mivel méltán gyanitották, hogy a hadi operatiókba Kossúth még mindig befoly,) hogy őt határozottan megkérik, a tevőleges hadvezetésbe — politikai irányzáson kivül (!) — be nem folyni s az egész sereget egy kinevezendő fővezér alá helyezni. Nevet ugyan nem jelöltek ki, hanem a nagy többség Csányi és Aulich miniszterekkel együtt Görgey kinevezését ohajtá. A kormányzó erre ildomosan tudatta a conferenciával, hogy az országgyülés nyilatkozata és kivánata előtt meghajol.

29-dikéig országgyülési conferenciák s pár nyilvános ülés tartattak, melyekben sok beszéd, de mi határozat sem történt.

A conferenciázások alatt egyfelől Perczel seregével az őt követő Haynau által vezetett osztrákok előtt, másfelől Guyon, hadtestével Bácsból Szegedre bevonult, és állást vőnek.

Kmetty — Jellasicsra felvigyázandó — Bácsban maradt, s az egész összegyült sereg jul. 29-én Szeged előtt, a Tiszától a Tiszáig félkörben táborozott.

Hazánkban egy időben az erőditések ragálya uralkodott, akkor t. i., midőn a közép- és alföldi magyar nagy és mezővárosok és falvak Győrt és Pozsonyt erőditeni hallák, s ekkor magukat is erőditeni akarták s a hadügyértől ezt követelték is, és pedig először Pest, másodszor Debrecen, harmadszor Szeged, negyedszer Szabadka. Ez időtlennek, szerfelett drágának, s mi több, már azért is hasztalannak nyilvánitá ez erőditéseket: mert bárha Pest egy része a Duna s Szegedé a Tisza által fedve van, de ezen folyók télen át oltalmat nem adnak, s a városok sikságon fekvén, erőditési előnyt nyujtó pon-

tokkal nem birnak, s igy kis és sok váracsokkal s félsáncokkal kellene azokat ellátni, s ha a temérdek munkát lehetett volna is végezni, mégis ha a korai eső és a fagyos ősz beáll, ez az egészet tönkre teendné, de ha nem is tenné tönkre, megszállásuk és megvédésükre mindenhol legalább is 40 ezer ember kell, kiket a tevőleges hadi erő nem nélkülözhetett. Ezen okoskodások dacára a kérőket és követelőket kérésük hasztalanságáról meggyőzni nem birván, — az erőditést meg kellett engedni.

Ezen engedelem következtében tehát erőditeni akartak; Pesten, Győrött erőditettek is, mégis védtelenül elhagyák e városokat. Debrecen csak a tervnél maradt. Szabadka szintén csak nehány sáncot vettetett.

Szeged azonban strategicus pont s a rácok által már veszélyeztetve is lévén, — erődíttetett. Azonban had-mérnöki tisztekben hiány volt, s ha nem is volt hiány, többnyire fiatal emberek levén, azért a munkát polgári mérnökökre kellett bizni, s bár ezek más irányban neveltettek, mégis találkoztak közöttük, kik feladatukat ügyesen és szerencsével végzék. Ezek között Thaly, Mihálik s még nehányan talpraesetten hevenyésztek; többen azonban csak vásári munkát készitettek.

Szegeden a helyzet előnyeit használni kelletvén, váracsaikat oly távolságra kénytettek ásatni, hogy az egész félkört másfél óra alatt ügetve bekocsizni alig lehetett.

E terjedt erőditmény teljes őrfoglalása 40 ezer embert követelt, azonkivül 10 ezernyi tartalékot, hogy ez oda siessen segélyül, hol legjobban szükségeltetik. Az egész magyar erő pedig csak 18—20 ezer gyalogból állott itt, — kik között 10—12 ezer kaszás volt. A lovasság 3 ezerre rughatott, 40 ágyuval.

A tapasztalt katona előtt világos volt, hogy e sereggel, a lehangolt főbb tisztekkel s meg nem egyező

vezénylőkkel itt ütközetet merényleni bajos leend. A közvélemény máskép gondolkozott.

Ily magán- és közvélemény mellett s Görgey távollétében az ellenség közeledtekor a teendők felett nagy hadi-tanács tartatott. A kormányzó a minisztereket s a jelenlevő tábornokokat meghivta lakására. A kedélyek feszült állapotban voltak. Azon hir szállongott, hogy Perczel Kossúth és a kormány ellen erőszakos merényt akar tenni, s azért a magyar világ a hon megmentését ezen tanácskozás eredményétől várta.

Alig léptünk a szobába, Perczel megkezdé a vitát, vagyis miután Kossúth Perczelnek a független vezénylet usurpatióját szemére veté, ez azt szemében tagadta. E személyes vitának még nem szakadt vége, midőn Perczel Mór Miklós fivérétől levelet kapott. Ezt felnyitván, olvasá: „hogy az aradi várparancsnokságra való kineveztetése dacára Damjanics őt bezáratta, s a parancsnokságot magához ragadá“. E levél olaj volt a tűzre, s Perczel félrevetvén minden illedelmet, durva kifejezésekkel üdvözlé a tanácskozmányt. Damjanics agyonlövésével s a kormány iránti engedelmesség megtagadásával fenyegetődzött, Kossúthot szemrehányásokkal tetézte, kiabált stb. De a milyek voltak a criminatiók, oly recriminatiók tétettek, s mivel Perczel fenyegetődzött, őt is vezénylete elvevésével fenyegették, midőn pedig Perczel erre „ám próbálják“-ot mondott, elhallgatott.

Alig mult ez el, jött egy más zsiradék, és pedig Görgeytől, mely az oltásban levő tüzet újra föléleszté. A kormányzó ingerült állapotában elfeledé gyanitását, melyek Görgeyt némi szerződésekről vádolák, s a levélben csak hadi mozdulata leirását s hollétérőli jelentést vélvén rejleni, azt politikátlanul fentszóval elolvasta.

A levélben többek között Görgey levelezése Rüdigerrel, az oroszok ajánlatai, s az ő (Görgey) hajlandó-

sága, sőt még a sereg ohajtása is, azok elfogadását illetőleg, állottak.

Midőn Kossúth a levelet elolvasá, a többiek összenéztek. Horváth püspök Perczel vitatkozása alatt azt mondá hozzám: „Igy vesznünk kell“, mire én „bizony“-nyal feleltem; midőn pedig a levél tartalmát hallám, én mondám a püspöknek: „El is vesztünk“, s akkor ő felelte rá „bizony“-át.

Ha ezen roszkor nyilvánitott jelentés a tanácskozmányt véletlenül lepte volna meg, talán az arcok hoszszúra nőnek vala; mivel azonban az egész világ beszélt róla, az arcokon a bús érzelem kifejezését lehetett ugyan látni, hanem Kossúthon kivül levertséget nem, noha a szomorujáték végjelenésének közelléte világos volt.

Ezen is keresztül esvén, mivel Mészárost — bár Perczel mellőzése kimondatott — a fővezénylet további viselésére birni nem lehetett: — Dembinszky neveztetett ki, kinél Mészáros mint segéd s magyar levelező maradt.

Dembinszky előre kijelentette a kormányzónak, hogy a sereg elfogult szellemi állapotában s az ellenséghez aránylagos gyengeségében Szegeden ütközetet el nem fogadhat, s azért ajánlá, hogy a kormány menjen minél előbb Aradra.

Ezzel a tanács szétoszlott.

Dembinszkyvel ugyanazon lakáson levén, még ugyanazon éjjel, melyen haza értünk, Görgey levele kihireszteltetett, s az egész tábor vitázott fölötte.

Perczel, ha volt is valamely törvénytelen terve, — mit sem bizonyitani, sem tagadni nem tudok, — jobbnak látta magát a sorsnak alája vetni, mintsem valamely kóficot főzni; s azért erőt vévén magán, midőn a julius 30-kán kelt hadügyminiszteri parancs őt eddigi vezényletétől fölmentette s azt Visoczkynak átadni rendelte,

nemes öntudattal, eddigi érdemeire hivatkozva, sajnálatát fejezte ki, hogy ép a harc perceiben kell seregétől megválnia. Kijelenté továbbá, hogy bajt bajjal tetézni, sem a seregben veszélyt előidézni nem akar s búcsút veszen, s e hattyúdalával Szegedről elköltözött.

Jul. 30-kán volt a sok conferencia után a honatyák utolsó nyilvános ülése, melyben a különféle nemzetiségek jogai s jövendő állásuk, valamint a zsidók emancipatiója határozat gyanánt kimondattak. Későn ugyan, mert érvényessé nem lehete azokat tenni; hanem a jó szándék nyilvánitása eredményét jobb idők használandhatják.

Kimondatott, hogy a képviselők Aradra menjenek; kijelentetett továbbá, hogy fővezérnek most Dembinszky van kinevezve, hanem ildomosan elhallgattatott, hogy jun. 28-kán. és jul. 9-kén Bem kináltatott vala meg ezzel s hogy most újra kineveztetvén, a fővezénylet átvevésére sietni felhivattatott. Dembinszkynek e kinevezése a veszélyes idörövidség vagy más ok miatt, az országgyülés többsége s a hirlapok óhajtása dacára egykedvüleg fogadtatott s ellenvetésre nem talált.

El levén a legszükségesebb nagyjában intézve, a nemzetgyülés, a kormány, a sok vándorló egyéniség, a hivatalnokok stb. Szegednek csakhamar istenhozzádot mondtak s az ezelőtt népes város üressé lőn.

Még mielőtt a kormány Szegedet elhagyta, Répássy tábornok, a derék és becsületes honfi, meghalálozott, kit lehető diszszel el is temettek. Szerencsés férfi! mert még a szabad és független honban húnyhatott el, s ennek buktát nem látta; kétszerte szerencsés, hogy nem Haynau, hanem a természet köteles áldozata lőn!

Kitakarodott a sok emésztő, kitakarodott a kormányzó is; de sem ez, sem pedig a hadügyér nem okult a pesti elhamarkodott kivonulásnál történt hibákon.

A ruha-, fegyver-, lő- és élelmi-szereket a fővezény-

let köteleztetett — erőszakkal is — elhordatni. Sőt a lőpor- és töltény fellobbanása után még a romok alatt sem fürkésztek, ugy, hogy midőn Szegedet elhagyta a sereg, az újszegedi romok alól ágyuzás alatt hordattak még el igen sok töltények, golyók stb.

Egy különös tényről, meg egy furcsaságról tegyünk még itt emlitést. Az első, hogy a kormányzó két miniszterét: Szemerét s Batthyányit Görgey seregéhez küldötte, nem annyira az ottani sereg állapotáról s véleményéről, mintsem Görgeyről bizonyos tudomást szerezni, s ezt seregével Arad felé siettetni. Továbbá, ha lehető, a kormány nevében az oroszokkal a márciusi engedmények alapján szerződésre lépni, sőt még Leichtenberg hercegnek a királyságot is felajánlani.

Ausztria semmi szerződést sem akarván elfogadni azelőtt, most, midőn az orosz segitséggel győzni reménylett, még kevésbbé akarhatott. Hogy tehát a kormány más urat keresett, ez nem tünhetik föl annyira, s egy század előtt tán föl is lelte volna. Most azonban, midőn Miklós cár külszinre oly nemesszivüleg nyujtá segélyét saját kormányelvét pártoló szomszédjának, belsőleg nem látván hasznát az ily csalfa eljárásnak, azt politikai érdekének kockáztatása nélkül el nem fogadhatta s igy a magyar ajánlat el nem fogadásával csak a magyar ellenének boszuját növelhette. Akárminént itéltessék is ez eljárás, megtörtént; de hogy ily fontos tényt ön fejéből mert a kormányzó tenni, a nélkül, hogy a nemzetgyülés legelőkelőbb tagjaival titkon értekezzék, ez annak volt tanusága, hogy mivel erélytelenségről vádoltatott, most azon és felhatalmazásán is túllépett.

A fönnebb emlitett furcsaság a hon politikai ügyével összeköttetésben nincs ugyan, de azért el nem hallgathatom.

Hogy honvédtisztjeinknek a porosz honvédrendszer-

ről némi ismeretük volt-e? nem tudom. Ott — tudjuk, — hogy ha a második tartalék honvéd (Landwehr) hadi szolgálatra felhivattatik, a nőtlenek szeretőikkel összekelnek, hogy családjoknál dolgosokat hagyjanak. Én azonban első izbeli hadügyminiszter koromban, bár a honvédtisztek nagy szerelmi heve, az eladó lányokkal biró atyák ebbeli, s a leányok férjhezmenési óhajtása miatt a szigorú schwarzgelb katonai házassági törvényeken könnyitettem, mindazáltal gondoskodtam róla, hogy a tisztek hátrahagyandó családjainak élete némileg biztositva legyen. Később Debrecenben az uj s fiatalabb, s még később a szintén fiatal és élni szerető hadügyminiszter kezelte a házassági dolgokat, s ekkor a szerelem és szeretet is élénkebbek s a házasodások is szaporábbak lettek. Midőn pedig a haza ügye hanyatlani kezdett, a házasság részvényei még kapósabbakká váltak, minden korláton túlhágtak, s ekkor már nem is igen kérték ki a hadügyér engedelmét. Szegeden már a vulgivaga Vénusok is ténsasszonyokká lettek.

Midőn a francia Bourbonok s V. Károly osztrák ivadéka: VI. Károly a spanyol trónért viaskodtak, egy nevefelejtett spanyol szerző ezeket mondá: „Nem tudom, a komoly történelem elég szemérmes leend-e azon honszeretetet elhallgatni, melylyel az osztrák pártot gyülölő nők, — midőn ez Madridot rövid ideig megszállva tartotta, — szerelmi kegyeik által közűlök 6 ezret a hadi szolgálatokra alkalmatlanokká tettek — csupa hazaszeretetből."

Bár a mi ilyeseink sem számban, sem minőségben nem birtak annyi honszeretettel, mint amazok, következőleg nem is fejleszthették ki oly mértékben boszujokat; de mégis megtették a magukét, természetesen: kettős irányban.

A hirek mindenünnét az ellenség közelitését jelenték, és pedig, hogy közülök egy hadosztály Kun-Szent-Miklós

felől s a halasi uton Kis-Kőrösnek, másik osztálya pedig Bajának tart, az ottani szétrakott gőzösöket, a hajó-hidat s a temérdek eleséget megmentendő, onnét utját Zombornak irányozván, hol Jellasicscsal vala egyesülendő.

A főerő Perczel serege nyomán a kecskeméti uton, az oroszokkal együtt közelite. Ennek egy hadosztálya a Tiszán Cibakházánál átkelt, mozgalmait a balparton intézendő. A főerő a hőség, a vizhiány s a fáradalmas nagy menetek miatt, részint pedig, mert nagyobb kerületben mozgó hadosztályait (colonne) közelebb s hason magasságra óhajtá bevárni, azért lassabban haladott. A szegedi erőditésekről a valóságnál többet képzelt, s föltevé, hogy ily strategikus ponton a magyar sereg az ütközetet talán elfogadja.

Dembinszky, ki magát a hadi mozdulatokban gyorsan szokta elhatározni, minthogy azelőtt az ütközet el nem fogadását kijelentette, most, midőn akaratát mi sem korlátolta, bizonyos hirei nyomán még kevesbbé késett a szerint cselekedni.

Julius 31-kén tehát az egész sereg átvonult a Tiszán s a leégett Szőregnél táborba szállott, Uj-Szegedet s az ottani átmenetet két zászlóaljjal védetvén.

Augusztus másodika reggelén a császári sereg elővédje is bevonult Szegedre, s azt nemsokára a főhadi szállás is követte. 3-án reggel jelenlétét puska- és ágyúdurrogtatásokkal tudatta, mi azonban mire sem vezetett. Délután Uj-Szegedet erősebben kezdvén lövetni, ebben egy-két házat meggyujtott, pár ágyúnkat tulnyomó ágyútüzével megrontotta, s az ottani ügyes és bátor fiatal vezénylőt, Jordánt megsebesitette. Ez a védelemnek darab ideig irányt adni nem birván, — az egész zavarnak indult. Midőn pedig nem veszélyes sebéből magához jött, a csatázás menetét kissé helyreállitotta, de a nehány órai mitsem tevés alatt az ellenség az időt jól használta föl, még

nagyobb tüzet fejtett ki, s a partok védelmét lehetetlenné tevé. Ez alatt az ó-hidat hamarjában helyreállitotta s újat is veretvén, a Tiszán átkelt s az őrséget Uj-Szegedről kinyomta.

Este egy lengyel és egy magyar zászlóalj a kinyomott erővel együtt rohamot merénylett, hogy az ellenséget Uj-Szegedről kiverje, hanem tulnyomó erő szállittatván át, csakhamar visszautasittatott. Uj-Szeged ekként az ellen birtokában maradván, a rác hadjárat idejéből felmaradt sáncokat is hevenyében helyreállittatá.

4-én reggel Dembinszky a főbb tisztek kiséretében a csatatér vizsgálatára lovagolt, kik midőn közelebb értek, az ellenség főhadi szállása által, mely talán hasonló célból jött ki, ágyúgolyókkal tiszteltettek meg, mi azonban a védelem elintézését nem hátráltatá.

Szőreg előtt a Maros egyesülése a Tiszával szöget képez, melynek jobb oldalát, keletről nyugatra a Maros és némely a Tiszából kifolyó ágak, — bal oldalát, északról délnek maga az akkorában megapadt Tisza képeze. A Tiszaágtól, a vizáradások által rongált szántóföldek megmentésére, erős és széles töltés vonult Uj-Szegedtől egy ágyulövésnyire, a Tiszával párhuzamban. Ezen töltés háta mögé állittattak mindannyi ágyuink s a jól fölfegyverzett zászlóaljak.

Hátrább Szőreg előtt, s balra délfelé, a sikságon a lovasság két vonalban vett állást. Szőregnél a roszabbul fegyverzett hadosztály tartalékot képezett. Uj-Szeged déli felén, a Tisza bal partján, hol az egyet kanyarodik, kis erdő létezik, mely mellett, midőn a Tisza sekély, Gyulának, a magyar sereg bal oldalában, út vezet; e kis erdő is, mint a homlok előtti védállásnak zárpontja, eleinte némi kis őrséggel rakatott meg.

4-én reggel és délután is ágyutüzek váltattak, — minden eredmény nélkül.

Ezen állásban virradt fel augusztus 5-dike. Az ellenség reggeli 6—7 óra között mindannyi ágyujából, az egész vonalon, ágyuzni kezdett; — ez a magyar homlok által hasonló tűzzel viszonoztatott. Két óráig tartván a tűz, az mindkét részről elhallgatott.

Ezen ágyuzás alatt jött a jelentés, hogy a Guyon hadosztályából Kanizsának küldött csapat, mely az ottani tiszai átkelést védte, erősebb ellenséges osztály által visszanyomatott, továbbá, hogy az ellenség a Tiszán átkelt, körülbelől 4000 emberrel.

Kmetty szintén elhagyni kényszerülvén a jobb partot, a bal partra huzódott át. Ennek következtében Dembinszky, — mivel megtarthatónak nem tartá állását, — azonnal hátrálást rendelt, s meghagyta, hogy a fegyvertelen hadosztály Gál László vezénylete alatt 11 órakor haladéktalanul Bébának induljon; ezeket a lengyelek — az állás jobb szárnyáról — két órakor követendik, s miután ezek a térről egészen eltakarodtak, utánok a többi, szintén a jobb szárnyról lefoszolva, egymásután elhagyandja állását s mindnyája Bébának indul, a lovasság pedig a hátvédet képezendi.

Dembinszky elárulni nem akart szándéka az volt, hogy a sereg közepével s a lovassággal addig tartja jelen állását, mig Gál hadával jót nem halad s ekkép akadálytalanul Ó-Bébán helyet nem foglal.

Délután két óra felé az ellenség tüzét erélylyel kezdette meg, s a magyar homlok hasonló erélylyel felelt. Azonban bár egy dandár volt az erdő védelmére rendelve, mint a legszélsőbb balszárny állásának leggyengébb részére, annak megszállása mindazáltal elfelejtetett. E pontra az ellenség erős rohamoszlopokat nyomván, az tőlünk elfoglaltatott. Ennek megtörténte után az ellenség ágyuzása az egész vonalon nagyobb hévvel folytattatott, s mindenhol rohamoszlopok szinleltek támadást. Az ellenség lovassága

is nagy számban a magyar bal szárny megkerülését látszott célozni. Ki volt ugyan adva a jobb szárnyon kezdendő hátrálás, azonban az ellenség tüzelése alatt annak megkezdése, ujabb parancsolatig, megtiltatott. De a lengyelek a legnagyobb tüzelés alatt mégis megkezdék a hátrálást, mit a védő dandár követett s ezt már-már a töltésen inneni ágyutelep s védzászlóalja is utánozá, midőn e hibát az ellenség saját hasznára forditani s ágyúütegét a töltésre felállitani igyekezett; hanem visszakergettetett.

Ezalatt a közép egy darabig még meglehetős rendben tartotta magát; azonban sűrűbben jövén a golyók s s erősebb ellenséges rohamoszlopok nyomulván előre, a kiadott parancsolat szerint ez is hátrálni kezdett.

A fővezér alatt lova az osztrák vadászok által lelövetett, sőt ő maga is kapott sebet, mégis szokott vidor bátorsággal s nyugalommal vezérelt ezután is. Gyalog folytatta utját, mig csak egyik fiatal segéde, Burkhard saját lovát át nem adta neki.

A bal szárnyra helyezett lovasságból a Bocskay-huszárok, az első vonalban, a nagyon előremozdult ellenséges lovasság némely osztályait megtámadni indultak, de utjokban megváltoztatván szándékukat, rendetlenül tértek vissza. Ekkor egy könnyelmű, de bátor fiatal lengyel herceg, Voronyecky, némely hátráló huszár-csapatokat előre vivén, midőn maga mögé nem figyelve az ellenségnek tartott, csak nehány huszártól kisértetve, az ellenségtől elfogatott, s többé vissza sem került.

A legszélsőbb bal szárnyon egy lengyel dandár-osztály állott, melylyel szembe egy osztrák Uhlán-osztály tartott; mindkettő viaskodni késznek mutatkozott, azonban mindegyik helyén maradt.

Az egész sereg hátrálásban volt, s midőn a huszárvezénylők a gyalogságot hátrálni látták, saják fejükből

ők is megkezdék ezt, de mindez mégis némi rendben történt mindaddig, mig csak napalkonyodtakor egy szerencsétlen ürgolyó le nem esett s nem pattogott szét egy gyalog zászlóalj között; s midőn nehány ilyen a lovasságot is köszönté, ekkor az egész rendetlenségbe jött s már-már futás lett volna vége, ha közbe nem jön a sötétség, s ha az ellenség mozdulatait félbe nem szakitja.

Szőreg háta mögött lovasságunk egy része föltartóztatott, s aztán a többi is csoportba gyűlt s mind Bébának tartott, az ellenségtől nemcsak nem üldöztetvén, sőt még nem is követtetvén.

Némely gyalogsági csapat s e táborban késedelmezni szerető podgyász-ügyelők s oldaljárók a közeledő ágyuropogástól s a falun keresztülfutóktól megrettentetvén, az előttük levő utat választották, mely egyenesen Makónak vezetett. Makónál azonban az ottani magyar őrség szintén visszanyomattatván az ellenségtől, azért csak nagy kerülettel érhették el a sereget Besenyőn.

Bár a tűz az ütközet alatt élénk s erős volt s bár az két s fél napig tartott, a veszteség mégsem volt nagy. A magyarok töltés által voltak fedve, melyek a golyókat felfogák, s igy a nagyobb ivben repülők leginkább a hátul álló társzekerekben s lovakban tettek kárt. Ha veszteségünket kétszázra teszem holtak és sebesültekben, inkább többet mondok, mintsem keveset. Az ellenség vesztesége mennyi lehetett? nem tudom; ő többet szenvedhetett, mivel jobban volt kitéve a tűznek. Rohamok — egy pár szerencsétlen próba után — nem voltak, mivel az ellenségnek nyilt téren s a kukoricásokon kelletvén előrenyomulnia, — hol iszonyú veszteségnek tette volna ki magát, — azért ildomosan az ágyulövések hatásán túl képezte oszlopait, s igy midőn a hátrálás a jobb szárnyon s utána a középen megkezdődött, ekkor csak az osztrák vadászok vettek hosszú lövéseikkel némely áldozatot. A

lovasság részéről sem történt egy roszul sikerült, vagyis félbeszakasztott rohamnál több, mely csupán a hátrálásban vesztett valamit az őt kisérő golyók által.

Az ütközet elveszett. Oka, mert nem lévén cél miért ütközni, ezért némely óvakodási rendszabályok elhanyagoltattak, mely mulasztásokat az ellenség hasznára fordítá, s ügyes keritési mozdulata által ura lett a térnek.

A hátrálás még az ütközet előtt el lévén határozva, az ütközet csak azért fogadtatott el, mert az erősebb ellenség előtt nappal, sikságon keresztülvonulni károsabb lehetett az erős ellentállásnál, melylyel tekintélyt kelle magunknak szereznünk.

Éjféli 10 és 11 óra közt érkezett a főhadi szállás Ó-Bébára s itt egy dandárt hagyván hátvédül, fél órányival távolabb Kis-Bébánál szállt a sereggel táborba.

Bár azelőtt megparancsoltatott, hogy mindannyi szekér Bébán túl Besenyő felé telepedjék, ezek mégis úgy bezárák ez utat Bébán, hogy alig lehetett helyrevergődni.

A sok gyülevész nép, szekér stb. a hadi mozdulatokat hátráltatta, a lakosokat kelletén túl terhelte, s rendetlenséget okozott. Ez előmenetben kevésbbé boszantott, azonban hátráláskor sohasem lehetett az indulást pontosan s rendesen kezdeni, mert a táborba szállásnál az utakat elzárták, az élelmi szereket haszontalanul fogyasztották, a korhelységet élesztették, a lótakarmányt szűkitették, a viaskodásnál zavart okoztak s rendetlenségüket másokra is átvitték. Továbbá némely okok miatt sok családfő menekülni akart s családostól követte a tábort. Nem tudván mit tenni, hová fordulni, a seregnél vélt legtöbb biztosságot találni. Az ebből származó akadályok végett Dembinszky, ha az ellenség megindulásáról tudosittatott, elkezde ágyuztatni, holott az ellenség órányi távolságra volt még, csak hogy tisztuljon a tábor a sok keresztény hivektől.

Béba egy állomásnyira van Szegedtől, Besenyő pedig szép sikságon feküdt a sereg háta mögött. Mitsem tudván azon ellenséges osztály szándékáról, mely Makónál átnyomta a magyar csapatot s mely hamarább vagy a magyar sereggel egyszerre mutatkozhatott Besenyőnél, azért a rendelet kiadatott, hogy a szekerek azonnal s a sereg éjfél után két órakor Besenyőnek induljon. Augusztus 6-dikán reggel 9 s 10 óra közt érkezett a főhadi-szállás Besenyőre, ott kivánván kissé kinyugodtatni a sereget, főzetni s az étel után utját folytatni; hanem csak kevés kenyeret birhatott megemészteni a sereg, mert az ellenség lovassága dél tájban megjelent Besenyő alatt. Erre nem volt mit tenni, mint a gyalogságot ujra meginditani s Mokrin helyett — hová eleinte parancsoltatott, — Albrechtsdorf s Marienfeld felé irányozni, annálinkább, mert egy ellenséges osztály Mokrinnak látszott intéztetni.

A mint a gyalogság elindult, a lovasság rendbe állott két vonalban, kockaalakban, s mindkét részről megkezdődött a tüzelés. A magyar lovasságnál ott volt Dembinszky, ki körül két műkedvelő lengyel ezredes, gr. Zamojszky s Biesztranovszky, bátor és ügyes férfiak — valának, kik határozottságot öntöttek a lovasságba, mire ez komoly magatartással, kocka-módra szintén elkezdé a hátrálást. E hátrálás közben több roham váltatott, mikben több derék férfi elesett, u. m. ismerőseim közül Fehér s Bátorfy nevű kapitányok az 5-dik huszárezredből, s több mások. Bátorfy, különben Schwarzenberg, belgiumi születésű, 16 sebet kapott s holtnak tartatott; azonban egy év mulva csodálatosan kiszabadult s Törökhonba menekült.

E rohamok az ellenség sebes előre nyomulását hátráltatták, de meg nem szüntethették; hanem mégis nagy nyereség volt rendben maradhatni s a hátrálást igy végezni. — A gyalogság elérvén Marienfeldet, a mint a fő-

vezénylet oda érkezett, azt ujra megindítá s Bánát-Komlósnak irányoztatá.

Az ellenség e napon sok tért akart nyerni, s azért menetével föl nem hagyott s Marienfeldig követte a magyar sereget. Dembinszky ott maradást szinlelvén, több helyen nedves szalmát gyujtatott meg, mintha ő ott táboroznék. A falut átvágó széles út az ellenség golyói szabad átfutására hagyatván, a sereg mellékútakon vonult el. Egy ágyuütegünk a hátvéddel együtt derekasan tüzelvén az ellenség lovasságára, ez megállott s bevárta gyalogságát.

Haynau látván e dacos eljárást, azt megbüntetni készült, s midőn gyalogsága megérkezett, nehány lövés után azzal rohamoszlopokat képeztetett s az oroszoktól tanult modor szerint (mit a magyarok meg az osztrákoktól tanultak el,) „hurrah“ kiáltások közt a füstölgő szalmapetrencéket vitézül bevette s ott le is telepedett.

Mivel e napon esett, a bánáti ragadós sár síkossá tette az útat, s igy a már hat mértföldet haladt magyar sereg későn este fáradtan érkezett Komlósra, s minthogy sötét volt, minden parancsolat dacára lehetlen volt rendet alkotni.

Az osztrákok Szőreg és Szegedtől idáig még hoszszabb utat tevén, még fáradtabbak voltak.

Innét tudósittatott a kormány a történtekről, s a követendő irányról. Innét utasíttatott Kmetty, hogy Hatzfeldről — hol táborozott — mily irányt tartson, s értesíttetett, merre intézé utját az itteni magyar sereg, s hogy azzal ő miként intézheti összeköttetését.

Furcsa határozatlanság s kapkodásnak kellett uralkodnia ekkor Aradon. Furcsa öszhangzat mutatkozott a kormány s a vezénylők közt. Görgey, ki Isten kegyeléből-féle választás s nem kinevezés általi vezérnek nevezte magát, csak lassan vonult Arad felé. — A kormányfő

Dembinszky előtt in petto, Bemet nevezte ki fővezérré s nyilvánosan Dembinszkynek adta át a fővezényletet. Ez ismerni kezdvén a kormányzót, Szeged óta csak helyettes fővezérnek nevezte magát.

Azt kellene hinni, hogy mindazon seregosztályok, melyek a Tisza s Duna mentében, Perlasztól Pancsován keresztűl Orsováig őrködtek, meg azok, melyek Temesvárnál Vécsey s a Bánátban Kmetty alatt állottak, természetes hadirányt a hozzájuk közelebb levő Dembinszkytől vettenek, annál is inkább, mivel Jellasics előnyomulása által veszélyeztetvén, csak Dembinszkytől kaphattak — tekintve a hadi szempontot — legjobb utasitást.

Mészáros még Szegedről parancsait mindenhová elküldé, s Dembinszky szintén ezt tevé; a kormány azonban nehány nap mulva jobbnak gondolta e rendelkezési hatalmat oda módositani, hogy Dembinszky irjon előbb Aradra, s onnét vegye a rendelkezési felhatalmazást. A kormány túlokos volt, mert rendes észjárással nem fogott volna Dembinszkyvel 36 órát vesztetni egy túlnyomó s győzni kezdő ellenség közelében, minthogy épen ennyi idő kellett a kérdés s feleletre. S igy történt, hogy ott kérni kellett, a hol a parancs szigorú teljesitést követelt volna. Ez Komlóson történt; ellenkezőjét, két nap mulva, máshol olvasandjuk.

Augusztus 7-kén reggel 7 s 8 óra tájban megindult a magyar sereg Komlósról, az ellenség által távolról követve, s minden hátvédi tusa nélkül Csatádra ért. Grabacon órányi távolságra két lovas osztály maradt hátra hátvédűl, Wartensleben vezénylete alatt. A sereg Csatádnál szállt táborba. — Itt egy asszony jelenkezett, ki Haynau seregét keresztényszivüleg megmérgezni ajánlkozott, hanem szép szóval tovább küldetett.

Augusztus 8-kán reggel a bátor hátvéd — vezénylő, a

mint az ellenséget látta, jobbnak találta azzal egyszerre jelenni meg Csatád előtt, mintsem egyfontos ágyuival annak közeledéséről tudósitani. Hanem az aug. 6-dikai fáradságos menet s az arra következő rosz idő miatt, s mert Komlós alkalmasnak mutatkozott az élelmezésre, — az ellenség későn mozdult meg, ugy hogy a magyar tábor már indulókészen állott, midőn hátvédünk megérkezett, Dembinszky figyelmeztetésére pedig a podgyászszekerek is eltakarodtak, s a gyalogság szabad útat nyert.

Végre a lovasság is kivonult s minden csatázás nélkül ért Jecsára, hol az előbb elindult gyalogságot pihenve találta. Mig ezeket ujra megindítani s mozgásba hozni lehet, addig a hátvédi lovasság az országúton, egy erős dandár a falu jobb, s egy másik a falu bal oldalán vett állást. A falu nagy utcája szabadon hagyatott a gyalogságnak s a sok szekérnek. A többi lovasság osztályonként, két nagy oszlopban várta be az ellenséget, s a mint ez közelébb jött, az ágyutűz megkezdődött.

Darab ideig határzott magatartást tanusitott lovasságunk, hanem egy nem sikerült lovassági rohama s több jól célzott ellenséges ágyugolyó megtörte az ellentállási szándékot s a bal szárny rendetlenül kezde hátrálni. A jobb szárny távolabb esvén a tűztől, rendesen vonult vissza. A sürűbben jövő golyók a bal szárnyat minden marasztalás s lassabb visszavonulásra késztetés dacára rendetlenül a kukoricásba hajtották. A közép a falu széles utcáján ágyuival együtt hamar körösztülvonult. A gyalogság alig haladt tovább egy 12 fontos golyó hordtávolságánál, s ekkor azt Dembinszky a kukoricásban felállitotta, az országutat szabadon hagyván.

Alig végezte a gyalogság e mozdulatát, midőn egy tüzes ellenségi lovas osztály mutatkozott a falun kivül, előre nyomulni törekedvén. Hogy ennek hevét kissé

lehűtse, Dembinszky az olaszokat, kik legközelébb állottak a faluhoz, tüzelésre buzditá, mit ezek, bár az ellenség két puskalövésnyire volt tőlök, mégis azonnal megkezdettek, s igy alig ártottak valamit, azonban mégis feltartóztatták az ellenséget.

Mivel az út két felől magas kukoricával volt szegélyezve, az ellenség azt gyanitá, hogy az gyalogsággal van megrakva, s azért nem merénylett többet és seregünknek a másik Jecsáig érkezhetését nem hátráltatta. Itt a lovasság s a tüzérség ujra állást vőn, mig a gyalogság útját Kis-Becskerekig folytatá. Mivel az ellenség nem mozdult tovább, egy óra mulva a lovasság is elhagyá állását s háborítlanul ért Becskerekig. Történt még az előtt, hogy némely hátra maradt bitangok a jecsai vendéglőt rablani kezdék, kik azonban rajta kapatván, halálukkal bünhődtek ocsmány tettökért.

Kis-Becskereknél táborba szállott a magyar sereg, útját más nap Temesvárnak folytatandó, azért, mivel a gyalogságban, lovasságban s ágyukban az ellenségénél gyöngébb, morális érzetében lehangolt, s hátrálása közben ellent állásával alábbhagyó magyar sereg nem gerjesztett oly bizalmat a fővezérben, hogy azzal ütközetet előnynyel fogadhasson el. Ez út folytatásának másik oka az volt, mert az eddigi róna vidék kevés szőlejével s az út mellett itt-ott levő kukoricájával csak kevés támaszpontot nyujtott, már pedig Dembinszky — a ki Görgey és Bem seregei hollétéről ekkor mitsem tudott, nem akarta kockáztatni a honnak ezen, még tekintélyes haderejét; mig más részt Temesvárnál védszempontból kedvezőbb helyzetet s állást, s az ottani ostromló seregben rendezett, kinyugodt segélyt, nehéz ágyuiban nagyobb védelmi erőt, s igy előnynyel kinálkozó ellentállhatást reménylett nyerni. Azért is elhatározá Temesvárnál szeren-

csét merényleni s e szerint ki is adá parancsait, más nap reggel hat órakor elindulni.

Becskereken tüntette ki Dembinszky Katona Miklós első segédjét, bátor s ügyes viseletéért ezredesi kinevezéssel s a magyar becsületrend harmadosztályu koszorujával. Hasonlót tett Uj-Szeged bátor védelmezőjével, Jordan lengyel kapitánynyal.

Itt történt, hogy a kormány, a mit két nappal előbb megtagadott, most Dembinszkynek teljhatalommal megadta, azaz: hogy a Bánátban levő hadosztályok kötelességüknek tartsák rendeléseinek pontosan engedelmeskedni.

E felhatalmazás folytán a Tisza és Duna mentében létezett őrségi osztályok összegyüjtése Kohlman ezredesre bízatott, hogy azok a fő sereg céljait elősegitsék s az ottani ellenség mozdulatai fölött őrködjenek. Kmetty tábornok már ez előtt Temesvárnak tartott, további parancsokat ott veendő. Ezek el lévén intézve, felviradt augusztus 9-dike s ezzel a honnak második mohácsi napja.

Bár 6 órakor kellett kiindulnia a gyalogságnak, ez nem történt meg, s csak az ellenségnek Becskerek előtti megjelenését tudató ágyulövések hozák azt mozgásba. Becskerek végre kiürült, a lovasság állásában maradván.

A gyalogság az orra előtt levő úton lépdelt, s az egyenes temesvári utról eltért, melynek iránya Besenova volt, s midőn Dembinszky kijött a faluból, az uralgó dombokról, az egyenes uton, lovasságával egyedül látta magát. E tévedés azonban a mozdulatot elősegíté, mert Besenova, hol magas kertek s szőlők közt vonul át az út, több ezer gyalognak előnyös hadi állást nyujtott, mig más részről az egyenes temesvári út, melynek kétoldali síkságát lovasságunk megszállta s a gyalogságra támaszkodott, kemény diót látszott felharapásra nyujtani az ellenségnek. Ez azonban a kis-becskereki magaslatról csak mutatkozott, de tovább nem nyomult előre.

Egy óráig mulatott a seregünk ezen állásban, s aztán folytatá hátrálását Temesvár felé.

Alig ereszkedett le a magaslatról gyalogságunk, s alig vonult ki a faluból, midőn Szent-András felől futó kocsik által tudósíttatott, (hová ezek szintén eltévedtek,) hogy egy ellenséges kutató osztály nagyobb részöket elfogta s kizsákmányolta, mire egy lovas osztály küldetett eléjök s a tájék felvigyázatára.

A mint ez megtörtént, azon hir terjedt el, hogy „Bem itt van“, mi örömteljes éljenekre adott alkalmat. Ezután csakhamar parancs érkezett, hogy az országutról a csatorna felé tartson az egész gyalogság, a mi meg is történt.

Dembinszky, a lovasság által képezett hátvédnél tartózkodván, lassan vonult visszafelé, midőn Bem nála megjelent. A szokott köszöntések után Dembinszky azt mondá Bemnek, hogy őt a becsület helyén, a hátvédnél találja s örömét fejezé ki megérkezésén és kérdezé: sereggel jött-e? melyre, ha jó, nagy szükség van. Erre Bem röviden azt felelé, hogy ő egyedül jött, mert az oroszoktól megverettetett. Mire Dembinszky azt mondá: Ez baj s igy min sem lehet változtatni.

Bem nem helyeselvén továbbra az örökös, lehangoló hátrálást, kivánságát, az ellenséggel megütközni, kijelentette. Váltig ellenzette ezt Dembinszky, megjegyezvén, hogy ő tudja legjobban, mily harci képességgel bir serege, mert azt hat napi csatározás alatt kiismerhette. Előszámlálá aztán, hogy Temesvárnál az első erős positiót találja s ott a létező tevőleges sereghez Kmetty hadtestét csatolhatja, mely ugyis a legszélső balszárnyat képezi, elválasztva az ellenségtől a csatorna által. Elmondá, hogy magához csatolhatná még Vécsey ostromló seregének felét s igy nagyobb sikerrel fogadhatná el az ütközetet, melyet Haynaunak kockáztatnia kell, mivel a temesvári őrség betegségek által gyengülvén, nem képes tovább

magát tartani; ha pedig a csata itt nem sikerülne, vagy ha roszul esnék ki, kiszámithatlan rosz következményeknek tenné ki az egyetlen sereget s ezzel a hont is.

Ez mind nem használt s Bem feleletkép kihuzá zsebéből a Szegedről kelt kormányi rendeletet, mely őt fővezérnek nevezte ki, s határzottan kijelenté, hogy ő ütközni akar, felhiván Dembinszkyt a jobb szárny vezénylésére. Erre Dembinszky örömét jelenté ki, hogy ily nagy felelősségi tehertől megszabadította őt, hanem közre munkálkodását oly körülmények közt, miket ő károsaknak hisz, vall s tart, megtagadta. Midőn pedig Bem azt mondaná, hogy mindig hátrálni szégyen s szerencsét kell próbálni, Dembinszky erre lengyelül azt felelte: „Ha oktalanságot akarsz elkövetni, kövesd el magad"; s midőn látta, hogy a kiadott uj parancsolatok szerint a gyalogság 10 órakor az ütközethelyre érkezett, s midőn Bem Kmettynek is megparancsoltatta, hogy a bal szárnyra siessen s helyet foglaljon, a lovasság kétharmada ugyis a jobb szárnyon létezvén, — ekkor az ütközet terére siete.

Bem még Erdélyhonbóli utjában elhatározá, hogy a sereggel ott, hol azt találandja, ütközetet merénylend. Rékason találkozott Perczellel, ki szintén roszalta a hátrálást s igy szándékában még csak jobban erősíttetett meg. A mint Temesvárhoz ért, két ágyutelepet, s az ostromnál nélkülözhető zászlóaljakat magával vivén, azokat a középben felállitani rendelte. Ehhez csatlá később Guyon hadteste minden ágyuját.

Beregszó, az akkor helyenként sekélyes, helyenként egészen száraz, iszapos patak s a Béga-csatorna választotta el egymástól a két sereget. Az ellenség a pataktól lejtősen emelkedő magaslaton vőn állást, s eleinte csak egy hadtesttel, mely a magyar sereg mozdulataira ügyelt. A mint az ágyuzás hevesebb s tartósabb lett, Haynau

— dicséretére legyen mondva, — bár az nap nyugodtatni akarta seregét, hogy másnap keményebben vívhasson: egész seregével azonnal állást vőn, s a magyar ágyútűznek saját ágyútüzével hasonló mértékben feleltetett.

Bem legszélsőbb jobb szárnya a száraz Beregszón innen, a temesvári hidtól kezdve, lovasságból állott. Ennek egy ütege jó előre nyomulván, az ellenség állását a patakon túl, bal szárnyában lövöldözte. E mellett Gál László hadteste képezte az innenső jobb szárnyat, többnyire roszul fegyverezett gyalogság s lándzsásokkal, kik szintén lejtős, de az ellenségénél alacsonyabb emelkedésen, zászlóalji oszlopokban állottak két vonalban. Ezek háta mögött kukoricások terültek el, csaknem a temesvári útig. A lovasság s e gyalogság közt egy 18 fontos tábori üteg s mellette, gyermekeiként 3 fontos ágyúk nyitottak tüzet az ellenségre.

Ezt követte a közép, Guyon hadtestéből képezve, szintén a csatornán innen, s ennek homloka előtt Bemnek összegyüjtött 36 ágyuja — 12 s 6 fontosok, — okádta tüzét az ellenségre. A bal szárnyat Kmetty képezte, kivel szemközt ellenség vagy nem létezett, vagy ha igen, akkor távol tőle; de a ki mégis egész a csatornáig előremozdíttatván ágyúit, tüzével inkább csak ijesztette az ellenséget.

Besenova s Szent-András útjait egy lovas osztály tartotta szemmel. 10 óra után, a mint Bem a középen megkezdette tüzét, az egész vonalon szintén megkezdődött az, s ez mintegy három óráig tartott, mire az ellenség hátrább kezdé húzni magát s tüzében lankadt. Bem erre egészen a csatornáig előrenyomván ágyuit, tüzét még mindig hevesen folytatta. E kis előrenyomulás s az ellenségnek hátrább való állásvétele rövid ideig győzelmi jóslatul szolgált, s midőn a tűz egyszerre mindkét rész-

ről elhallgatott, ez az ellenség hátrálásának vétetvén, csaknem „győztünket!“ kiáltottunk; hanem ez az öröm nem sokáig tartott.

Bemnek kifogyván lőszere, a tartalékból mi sem érkezett, bár futár futár után ment; mert egy gyáva elbolonditotta s a kötelesség érzetéből kiforgatta a töltényszertár vezénylőjét, ki ész nélkül valahová visszabujdosott. Igy egy másik nyomorult a fáradt sereg felfrissitőjét s elevenitőjét, a bort más úton vezette vissza.

Besenova s Kis-Becskerek között az ellenséges lovasság előrenyomult s legszélsőbb jobb szárnyunk felé tartott. Annak némely osztálya rohamra készült, melyek visszautasitására egy lengyel dzsidás s egy magyar lovas osztály mozdult előre, de ezek csakhamar visszatérni kényszerültek. Erre az ellenség balszárnyát lövöldöző lovas ütegünk vissza kezdett vonulni, — ki levén téve az ellenség lovassága általi megtámadásnak. Hogy ez hátráltassék, a második vonalban levő lovasságot csak nehezen birták vezénylőik új rohamra előre vinni, bár csak két ellenséges osztály létezett előtte. A kedvetlen huszárok nagynehezen mégis előre mozdíttattak, hanem rendetlenül s mint valami nagy gombolyag dültek ellenükre, kit visszanyomtak ugyan, de mivel tartalékuk nem volt, melyre támaszkodjanak, azért egy másik, rendben jövő ellenséges osztály visszakergette őket, bár ezt többszörös számuknál fogva megehették, ha rendben lettek volna. Ezután, mint a magyar mondja, még a Herkó páter sem vihette volna őket többé előre, sőt örülni kellett, hogy nagyjában némi rendet alkotni s a vonalokat vissza lehetett állitani.

Alig kezdődtek meg e rohamok, midőn az ellenség tartalékhadteste a térre érkezett, Besenova alatt állást vett, s jobb szárnyunkat nehéz ágyúival lövöldözni kezdette. E lövések valódilag mi kárt sem okoztak; de már

ez új hadtest puszta megjelenése oldalunkba, nagy benyomást tett, mert sebes előhaladással hátrálási vonalunkat veszélyeztethette.

Mig ezek az ütközet terén folytak, azalatt a várőrség sem henyélt, hanem minden tüzével lövöldöztette az ostromló állásokat, ekkép jelentvén még életrevalóságát a segélythozó osztrák seregnek. Lovasságával némely kirohanást is tétetett, hanem ez a várba visszavonulni kénytetett.

Az ütközet terén beállt zavarokhoz azon szerencsétlenség is járult, hogy Bem rosz lovas lévén, lováról vagy leesett, vagy az lebukott vele, s igy vállforgóját eltöré.

Lovasságunk, sikertelen rohamai után lassan ugyan, de hátranyomult. Ezt követte Gál hadteste, aztán a Guyoné, szóval az egész sereg hátrálásban létezett, de hogy kinek parancsolatjára? máig sem tudhatni. Minthogy nem volt főparancsnok, azért nem is volt egyén, ki Bem eneszméi szerint irányt adott volna. S igy a sereg önfeje után hátrált, s Temesvár felé tartott, a melyhez vezető út két felén sűrű erdő volt.

Jóval ezelőtt, midőn Dembinszky hallá, hogy a sereg előmenetele csökkent s hogy az irány hátrafelé történik, újra a sereg felé tartott s a Lázár alezredes által vezénylett hadtestre találván, az út által körösztülvágott erdőnek déli részét megszállni rendelte, mit ez — magyar szokás szerint — nem teljesitett, igen sűrűnek mondván azt. Más hadosztálynak az erdő éjszaki része szögét, mint az ellenséggel szemközt eső oldalát, tűzte ki védállásul, a többi seregrész pedig Remetét s a lugosi útat jelölé ki hátrálási vonalul.

A hátrálást az ellenség csak távolról követte, mivel ütközet-félbeszakitást gyaníthatott. Távcsövein némi rendben láthatta az egészet átvonulni; ezenkivül széles kukoricáson kellett volna nekie utánunk mozdulnia s előbb két hidon a csatornát átlépnie; másrészt pedig a nyug-

vásra induló nap s a felszálló párák szintén akadályozták a szabad s tiszta kilátást.

A nap tányérjának már csak felső karimája látszott, midőn a magyar sereg nagyobb része hátráló mozdulatban létezett, két erdő közt. Az ellenség ágyugolyói kisérték ugyan, de nem ártottak neki. Egyszerre hat ágyút állitottak ki az útra, gondolom, hogy a követő ellenségre tüzeljünk, mely ekkor még 3 vagy 4 ezer lépésnyire lehetett tőlünk. E manoevrenek e sorok irója, ki a jobb szárnyon Gál hadteste s a lovasság közt volt, szemtanúja vala. Ő Biesztranovszky ezredessel némi rendet igyekezvén helyreállitani, az ellenséget távcsövén át sem látta. Azonban emlitett négy vagy hat ágyúnk nehány lövést tevén, seregünk az eddig irány s cél nélkül levő ellenség ágyútüzét magára vonta.

Ki volt az, ki a tüzelést elrendelé? bizonyosan nem tudom. Hanem mivel saját nyilatkozata szerint Perczel Mór volt az, ki öt osztály lovassággal s 12 ágyúval védte a hátrálást; mivel saját állitása szerint ő volt az utolsó az ütközet terén; mivel szerinte neki köszönhette Bem az ellenség visszaveretését a középben s végre mivel — úgymond — ő rendezett mindent: azért nagy dicséret nélkül el lehet mondani, hogy roszul rendezett s igy neki kell tulajdonitanom az utolsó ágyúlövéseket is, melyek az ellenséget kihívták.

Azonban akárki volt ez, s bárha legjobb szándékból tette, a legroszabb eredményt idézte elő. Az ellenség némely űr- s más golyója a hátráló tömeg közé esvén s ott szétrepedvén, ezt rémület fogta el s a legnagyobb zavarban, hanyatt-homlok rohant az erdőnek, összevisszakeveredve.

Ezzel az ütközet veszve s tökéletesen veszve volt. Veszve pedig a nélkül, (kivéve pár szerencsétlen lovas-

sági rohamot,) hogy a gyalogság fegyverét, azt többször kilőve, vagy szuronyt szegezve használta volna.

A csatornán túl nem vonult a magyar sereg s ezt az ellenség szintén nem erőszakolta; hanem csak tartalékseregének a hadi vonalba érkezte után, a magyar jobb szárnyat lövöldözve, fenyegette ezt, s midőn a magyar sereg hátrálni kezdett, ezt messziről követte, s ágyúit, mikkel elejétől fogva működött, most is szólaltatván, azon eredményt engedte neki kivívni a szerencse, a mit mintegy 45 ezer emberből álló magyar sereggel szemben reményleni ily hamar nem merhetett, mivel tettleg egy oly csatát sem nyert, melyben ellene tökéletes megveretésével dicsekedhetett volna.

S valamint ezzel azelőtt nem dicsekedhetett, úgy e napon való tökéletes győzelmét sem hitte, sőt nem is képzelte, miként ez Haynaunak az ütközet utáni jelentéséből kitetszik. Csak midőn a várból egy lovas osztály tudatta, hogy a vár körül ellenség nincs, sőt hogy a magyar sereg szétporlasztva látszik lenni, s midőn Haynau a várba még azon este belovagolt: csak ekkor láthatta valóban, hogy a sors mily könnyen tevé őt hőssé s hires vezérré. Ezen való örömét ágyulövések által jelentette, miket mi, az erdőben levő tábornokok mindnyájan hallánk, midőn a vadász-házban gyültünk össze, szegény Bem ágya körül, kit épen kötözének.

Augustus 9-dike az elhamarkodott megütközés miatt szintén oly gyászos napja lett a magyarnak, — csak hogy dicstelenebb, — mint a mohácsi. Ez is, az is a haza függetlenségét vesztevé el. Mohácsnál nem volt az egész magyar sereg jelen, itt sem; ott is a jelen nem levők alkudoztak s itt is az következett be később.

A 45 ezer embernyi hadseregből 30 ezer hová lett? az Isten tudja. A futók útat találván az erdőben, mind

annak tartottak s ez Aradnak vezetett. Más nap voltak még hadosztályok, de hadsereg nem létezett.

A vadász-házban tanakodván, Bem kinek-kinek ajánlotta a fővezényletet, de ki sem vette azt át. Dembinszky röviden s kiméletesen mondta Bemnek: „Lásd, mit mondék! A tapasztaltságnak nem akartál hinni". Erre Bem még rövidebben felelt: „Kellett valamit megkisérleni".

Bem végre Guyont táborkari főnökévé nevezé ki s Lugos felé hátrálást rendelt, melynek hátvédét Vécseynek kellett képeznie. Kmetty szintén kapott irányt. Bem maga is pár napi nyugvásidőt kivánván nyerni, Lugosnak tartott.

Dembinszky s e sorok irója szintén Lugosnak lovagoltak.

Bem a szerencsétlen segesvári csata után, a mint részint az ide s tova őrködő csapatokat magához huzta, részint pedig Kolozsvárról s Marosvásárhelyről némi segitséget kapott, nem késett azokkal Szebennek tartani. E mozdulatával egyik ellenét kikerülé, s a másik gyengébbet megtámadá.

Szebenben Haszford orosz tábornok vezénylett, ki nem birván ellene állani a támadásnak, Szebenből aug. 5-dikén kiszoríttatott.

Mivel Bem a balázsfalvi útnak megszállását elfelejté, melyen a már vele ütközött orosz sereg közeledhetett; más részről pedig, mivel a vígságot szerető főhadiszállási kör s ebben a rosz hirben álló, mindenkitől gyűlölt s csak Bemnek bizalmát biró Zarczisky ezredes szintén elfelejté megküldeni annak idejében Steinnak, a károlyfehérvári ostrom vezénylőjének az előnyomulási rendeletet, s így a Lűders tábornok háta mögötti operatióra szóló utasitást: azért az ellenség közeledése akadálytalan levén, Bem augusztus 6-dikán Szeben alatt újra megtámadtatott, mit azonban ő jó darabig szerencsésen állott

ki. Az erős ágyuzásra a megveretett, de tönkre nem tett Haszford serege támadólag fordult vissza s Szebenre rohant. E kétfelőli megtámadásnak, — melyek egyike is tulnyomó erejü volt, — Bem nem birt ellentállani, s az ellen lovassága heves megtámadásának mit sem állíthatván eléje, hátrálni kezdett. E hátrálásában a magyar sereg az üldözés s folytonos támadások által szétverettetett. Bem maga 30 huszár által kisérve, Stein későn érkező dandárjával útban találkozott. Bem ekkép megveretve s az oroszok által többi idestova létező osztályaitól elvágatva, Dévának kényszerült tartani.

Szászsebesnél átadván az elporlott erdélyi hadi erő vezényletét Steinnak, ő maga egyedül, — mint láttuk, — Temesvárnak tartott, hol a fővezérséget átvette s hol merészségével egy csapással véget vetett Magyarhon életének.

Ezek történtek Erdélyben, s ezeknek a hadjáratra volt némi fontosságuk; a mi ezután következett, azok csak mellékes esetek voltak s az egésznek tökéletesitésére szolgáltak.

Görgeyt jul. 31-én Nyiregyházán hagytuk, s innét az oroszok tiszafüredi átkelése után őt Nagy-Kállóra, s Nyir-Adonyon keresztül Vámospircsre követjük, hol augusztus 2-dikán vala.

Nagy Sándor, ki hadtestével némileg a fősereg oldaljárója volt, e napon Debrecennél szállt táborba. Fiatal levén a vezénylő s talán elbizott is, — mit onnan következtetünk, hogy kellően nem őrködött, — azért az orosz fősereg által, (ha igaz, Paskevics alatt,) meglepetett, megtámadtatott s derekasan meg is veretett, mit nagyobb vigyázattal aligha el nem kerülhet vala.

Az ágyuzást Görgey Debrecen felől nyugodtan hallgatta, s ellene mit sem tett. Ekkép úgy látszott, mintha Nagy Sándor vesztét azért, mivel ez kétes ter-

veit ellenzé, örömmel nézte volna. Szerencséjére Nagy Sándor 2000 ember s 4 ágyú veszteséggel kimentette magát. Görgey Nagy Sándor megveretését egyedül ennek tulajdonitá, noha Görgey tevéketlensége ép úgy okozta azt, mint Nagy Sándor vigyázatlansága.

Görgey seregével, mint azelőtt, úgy most is kényelmes menetekben tartott Nagyváradnak, hol pár napig mulatván, s a szükséges lőszerrel ellátván magát, 9-dikén az 1-ső hadteste, 10-kén a többi is Arad alá érkezett.

Augustus 10-kén az első hadtesttel erőtetett vizsgálódást tétetett Vinga felé, hanem itten Schlick hadtestére akadván, attól visszanyomatott.

Ha Paskievics akarja, vagy ha az oroszok sebesebben mozdulnak, Nagyváradról elvághatják vala Görgeyt; lassu haladásuk miatt azonban Görgey időt nyerhetett rövid menetei dacára is Nagyváradot elérni, s onnét Aradra juthatni.

Midőn Görgey Aradnak tartott, Paskievics Nagyváradon ütötte föl főhadiszállását, e felől gátolandó Erdélybe juthatását; másfelől az Erdélyből előre nyomuló orosz seregek, s az osztrákok pedig Lippa felől gátolhatták ebben. Hadi mozdulatokra nézve egészen 10-dikéig mi sem történt más.

A mi eddig történt, azt e sorok irója még Magyarhonban, hivatalos jelentésekből tudta. A később előhozandókat, a szomorú-játék kárpitja leesésig Törökországban, s pedig Viddinben hallotta. Azért most Dembinszkyhez s a temesvári csapás után az azon tájon s a Krassó-megyében történtekhez fordulok vissza.

A temesvári ütközet után Dembinszkyvel s 30 huszár kiséretében Remetének s onnét Rékasnak tartottam. Itt Bemmel még beszélgetése volt Dembinszkynek. Ez határozottan kimondá, hogy a magyar ügyet tökéle-

tesen elvesztettnek tartja, s azért mibe sem akar többé keveredni, hanem egyenesen Törökhonba menekszik. Fölszólitá továbbá Bemet, hogy Kossúthot szintén figyelmeztesse önbiztosságáról gondoskodni, hogy így, ha lehető, az osztrákok bekövetkezendő szigorát azzal, hogy a fő személy kezökből kimenekült, csökkenthesse vagy módosithassa.

Egészen Rékasig, a haza veszte miatti szomorusággal eltelve követtem Dembinszkyt. Búmat kissé az is növesztette, hogy kocsim egész szegénységemmel együtt Besenyő óta hiányzott, melyet, minthogy az Szent-Andrásnak tartott, hol seregünk podgyásza az ellenség kezei közé jutott, szintén elveszettnek s magamat szent patrónusomhoz hasonlónak tartottam. Azonban húsz év óta szolgabarátom, a derék Szalay János okosabb, sőt bátrabb is lévén a főhadiszállási térparancsnoknál, a szekerek tovább menetét ellenzé s igy sokan az ő okos előrelátásának köszönhetik mind a maguk, mind kis holmijuk megszabadulását. Szalay János egyszerre csak ezen mondással köszöntött Rékason: „Mindenestől itt vagyok!“ s igy 10-kén könnyebb lélekkel mentünk Lugosra.

Az elszéledt sereg végső hátvédét Kmetty s Vécsey képzék töretlen hadtesteikkel, az ellenségtől nem követve. Temesvártól Lugosig az egész út elszakasztott, vagy osztályaiktól eltévedt, vagy azokat elhagyott egyes, kettős s több fegyveres menekedőkkel, vagy 10—20 főből álló rendetlen csapatokkal, társzekerekkel, ágyúkkal vala telve, de seholsem századokkal vagy zászlóaljakkal. Lugosnál azonban a sok kis csoport egyesülvén s feltartóztatván, a hátvédi hadosztályokon kivül talán öt vagy hat ezer gyalog s lovas lehetett.

Az egész lovasságból, mely Guyon s Gál hadtestöket képezé, az egyetlen bátor s vitéz Vepler őrnagy tartott fenn rendet s hozott magával öt svadront.

Az azelőtt a magyar zászlóhoz szegődött olaszok fele a temesvári ütközet alatt ujra visszaszökött. Ezeket Monti ezredes s bátor katona vezette s szigorával rendben tartotta.

A lengyelek, kevesek hiányával, szintén együtt voltak s vezényletöket ujra Visoczky vette át.

E jobb democrata mint jó férfi, kinek a forradalmi háború első felében tett jó szolgálatát igazságtalanság lenne el nem ismerni, alig lőn Kossúth által a derekabb, becsületesebb s ügyesebb Bulharin ezredes igazságtalan hátratételével tábornokká: democrata létére gyűlölvén a belső- s külsőkép nemesebb Dembinszkyt s Bemet mint arisztokratákat, azok ellen szólt, bár barátságukat szintén kereste s kunyorálta. Midőn Dembinszky Szegeden átvette a sereget, Visoczky nemcsak betegnek jelentette magát, sőt nem szégyenlette javasolni s kérni, hogy a lengyel zászlóalj (akkor!) oszlassék szét, mit Dembinszky keményen megróván, megtagadott. Az egész hátrálásnál, egész Lugosig, Visoczky a hadi téren meg nem jelent, Lugosnál pedig az agyába szegzett eloszlatási eszmét ujra fölvevé s kinyilatkoztatá. Itt azonban Bem nyersebb s élesebb szigorára találván, ha gróf Zamojsky ez ügyet ki nem egyenliti s az együttmaradást ki nem viszi, ugy talán episodként némi kis botrány is történendhetett Visoczkyval.

Lugoson átadva az átadandó főhadiszállási irodát s pénztárt, s búcsút vevén az utolsó magyaroktól, 11-dikén Karánsebesre indulánk, 12-dikén Mehádiára, s 13-dikán Orsovára, hol még egy zászlóalj honvéd őrködött; végre elbúcsuzván derék szolgámtól, ki annyi idő alatt jót roszat együtt élt velem s el többi kisérőmtől, mint magán s kötelezettség nélküli lény, aug. 14-dikén Dembinszkyvel a török földre hajtattam.

A szultán birodalmában udvariasan fogadtatva, de a végvidéki tábor vezénylője, Ozmán bég által fegyve-

reinktől megfosztatva, még az napon Turnu-Szeverinbe vitettünk. Itt a veszteglő intézet mellett, nyilt téren, sátorok alatt, a szörnyű hőség által elbágyasztva, pokoli kinokat szenvedénk.

Utánunk 48 óra mulva jövének Perczel Mór, később Kossúth s gróf Batthyányi Kázmér, Szemere s mások. Innét öt nap mulva Viddinbe szállittattunk, hová aug. 22-dikén el is értünk.

Augusztus 30-dikán Bem is Viddinbe érkezett, kinek hadi működései következőkből állottak:

Az erdélyi, kevésre apadt sereg jobbadán a Károlyvárt ostromló zászlóaljakból állott, Stein tábornok alatt. Ez a férfi, ki Károlyvár körül oly jól működött, hogy a várat, ha elegendő ostromlási nehéz ágyúi s ahhoz alkalmazott lőszerei vannak, rég feladásra kényszeritette volna, s a ki ostromló seregéből Bem vert csapatait több izben kiegészité, nemcsak nem birta a közönség jó véleményét magának megszerezni, sőt attól még üldöztetett is; e férfi, mondom, a közvélemény roszakarata dacára egész végig kiállotta a sarat, s végre, midőn Bem már semmi sereggel sem rendelkezhetett, ő kis osztályával némi vázát képezé egy volt seregnek. Ő tehát, nem igen üldöztetvén az oroszoktól, Dévától Dobra felé volt hátrálásban, s Lesneken táborozott, midőn Bem Lugos körül összekapart seregével, mely körülbelől 20 ezer emberből állhatott, Facsetnek tartott.

Bem már azelőtt személyesen akart Aradra menni, hanem futárjától hallván az ott történteket, csakhamar visszatért, s Facsetről Dobrának indittatta mindazon erdélyi születésű csapatokat, melyek azelőtt a Bánátban, Perlasz-város körül tevének szolgálatot, s melyek száma körülbelől 2500 embert tehetett.

Vécseyt s Kmettyt is ezek követésére szólitotta, s midőn látta, hogy Vécsey hadtestének Szoborszin felé

adatott irányt, melyet Kmetty hadteste is, vezénylőjének ellenkező akarata dacára is követni készült, ekkor kikelt Vécsey ellen, sőt árulónak is nevezte.

Erre Vécsey sohasem felejtett udvarias komolyságával kivevén egy levelet zsebéből, azt felelé: „Ő nem tudja, lehet-e azt árulónak nevezni, ki a haza kormányának engedelmeskedik inkább, mintsem egy külföldi tábornoknak, kinek akkor is érdekében állhat a harcot folytatni, midőn a haza azt már károsnak tartja."

Egy nevetlen s neveletlen magyar ezredes kérkedéssel is vádolá Bemet, sőt oly nagy igéretek tételével, miket Bem nem bir beváltani. Ezt Vécsey roszalta ugyan, de azért Bemtől elválását határozottan kimondá. Ama levél, Görgey dictátortól aláirva, Vécseynek meghagyta az ő főseregéveli egyesülést. — Az ezen parancshoz mellékelt magán levelében Vécseynek rangját s jövendő állását is biztositotta s Vécseyt meghóditá!

Midőn Bem mindezekről értesült, zavarba jött s szokott erélye elhagyá s a seregnek ezt a részét otthagyván, Dobrának tartott, s augusztus 15-dikén már ott volt. 17-kén Déván vala s innen tovább akara működni. E kis seregmaradvány némely vezénylője értekezni kezdvén az oroszokkal, az engedelmességet Bemtől megtagadták, sőt — ha az alkudozást hátráltatná, — őt magát is elfogni szándékozának.

Bem e sem nem reménylett, sem meg nem érdemlett eset folytán megszomorodott s hős szive megtörvén, a fegyverletételi alkut tovább nem hátráltatta.

Augusztus 18-dikán, midőn a seregcse fegyverét letevé, Bem a főhadi szállásnál őrködő 75 ember s nehány dzsidás kiséretében Nagy-Müncselre, 19-én Ruszka-hegytetőre s 20-dikán Merulba érkezett, hol a seregtől elvált s az oláh határőrzők által letartóztatott s egy házban fogva tartott Kmettyt s 18 honvéd-tisztjét kiszabaditá.

A falu elöljárója a lengyel dzsidásokat távolról osztrákoknak tartván, a foglyok ittlétét bejelenté.

Bem 21-dikén Saskó-hegytetőn, 22-dikén a Cserna partján s 23-dikán Baja di Rámán, Török-Oláhországban volt. Onnét 25-dikén Skela-Gladovara jutott, hol a fegyver letétetett, s 30-kán Bem a hű csapattal Viddinbe érkezett.

Mielőtt a Görgey seregével történteket elbeszélnők, Aradról, hol elhagytuk; vissza kell térnünk Nagy-Kállóra vagy Nyir-Adonyba, hol Szemere s Batthyányi miminiszterek őt, jul. 31-dikén vagy aug. 1-sején találták. Mint tudjuk, a miniszterek fel voltak hatalmazva a kormányzótól a Görgey által az oroszokkal megkezdett alkudozást résztvevésükkel folytatni, mely általa megkezdett alkudozásról Görgey maga tudósitotta a kormányt, mit Szegeden Kossúth akaratlanul felolvasott. A miniszterek már pár nap óta tartózkodtak a táborban, de Görgey mindenféle ürügy alatt mellőzte az e tárgyba való beléereszkedést. A miniszterek továbbá tanui voltak Görgey semleges magaviseletének, midőn Nagy Sándor tizszer nagyobb ellenségnek kitéve, cserben hagyatott. Udvarias bókokkal s holmi kifakadásokkal tartotta a minisztereket egész Nagy-Váradig, hová 5-dikén jutott, mig végre abban egyeztek meg, „hogy az 1848-diki törvények alapján, átalános bocsánat megadása kikötésével, egyezkedési kivánságukat kijelentik a muszka fővezérnek; továbbá, hogy szép szavakba burkolva még Leichtenberg herceg trónrajuthatását is reméltetni fogják s e szándékukat, a muszka cár nagyszivűségében bizván, bölcseségének alája vetik.“

Görgey ebbe beléegyezett, hanem elégedettnek nem mutatkozott s az általa elkezdett alkudozás mibenlétét s mennyire haladását titkolá, s csak a legfőbb hatalomra vergődése vágyát engedé gyanittatni, minek szükségét azon tudósitással igyekezett gyámolitani, hogy az oroszok Kossúth irányában ellenszenvvel viseltetnek, kit minden baj

kútforrásának nyilatkoztattak s kivel egyezkedni nem akarnak. Midőn e vágya helyeslését a miniszterek részéről nem hallotta, udvarias titkolódzásban maradt. Pöltemberg tábornok ment az orosz főhadi szállásra Rüdigerhez s ő látszott az alkudozó ágens lenni.

A sereg Nagy-Váradról Aradnak indult, midőn Nagy-Szalontán vagy Kis-Jenőn a minisztereknek ujra találkoznia kellett volna Görgeyvel. A miniszterek megjelentek, Görgey azonban Aradnak tartott, a hol Csányi s Duschek miniszterek pártolásával, valamint a jelentékenyebb országgyülési tagok jóakaratával hitt találkozhatni, s igy ott Kossúthot felélénkithetni reménylé. Mindezt, sőt célja elérését is Aradon elébb várhatá, mint egyébütt.

Midőn Kossúth s Görgey találkozott, mindketten kölcsönös szemrehányásokkal illették egymást, s ez valószinű, mivel Vukovics kibékitő jelleme igénybe vétetett, köztük egyezséget eszközleni.

A nemzetgyülés több tagja conferentiázott ugyan, de ülésre nem került a dolog. A kormány határozott nyilatkozatát kérték, de feleletet nem kaptak. Felhivák végre a kormányt, hogy jelöljön ki nekik akárhol helyet, a hová mehessenek, s a hol testületet képezhessenek, mert legyen bármilyen a haza sorsa, törvényhozó testületük méltóságához illőleg akarják nyilvános életüket végezni. Még ezen nyilatkozat sem szerencséltetett válaszszal, s igy magukra hagyatván, tettleg eloszlottak. Ha nem hibázom, 27-en vagy 37-en Görgey seregét követték.

Aug. 10-dikén miniszteriális conferentiák tartattak; volt sok szó, volt terv, volt szándék, de kevés határozat. Polgári s hadi dictátorról is volt tanakodás. Végre, midőn a temesvári aug. 9-diki csapás is értésül esett, aligha nem ez gyakorlott befolyást. Akármikép volt, 10-dikén a dolog tisztába jött. Görgey, törvénytelenül ugyan, mivel az

országgyülés eloszlatva nem volt, rég óhajtott célját eléré, s egyedüli hatalom ő lett.

Batthyányi Kázmér s Szemere aug. 10-dike dele óta Aradon voltak, s igy miért nem vettek részt a legfontosabb tanácskozmányban? — ők tudják s nyilatkozatukat e fölött elvárja a haza. (Ez 1849 végén a kölni lapban meg is jelent.)

Aug. 11-én Kossúth: Vukovics, Horváth, Csányi, Duschek s Aulich miniszterek aláirásával kormányzói hivatalát letette s Görgey dictátornak neveztetett ki.

A falragaszokon következő nyilatkozatot lehetett olvasni:

A nemzethez!

„A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák s orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk.

„Ily körülmények között a nemzet életének megmentése s jövőjének biztositása egyedül a hadsereg élén álló vezértől levén várható, s lelkem tiszta meggyőződése szerint a mostani kormány további létezése a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná, de károssá is válván: ezennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiui érzéstől indittatva, melylyel minden léptemet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a minisztérium nevében ezennel a kormányról lelépek s addig, mig a nemzet hatósága szerint intézkednék, a legfőbb polgári s katonai kormányzati hatalmat Görgey Arthur tábornok úrra ruházom.

„Megvárom tőle, s azért Isten, a nemzet, s história előtt felelőssé teszem, (gondolt is ő sokat ezekkel!) hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint szegény hazánk

nemzeti státus-életének megmentésére, javára, s jövőjének biztositására forditandja. Szeresse hazáját oly önzéstelenül, mint én szerettem s legyen a nemzet boldogitásában szerencsésebb nálamnál.

„Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak; ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adandom életemet áldozatul.

„Az igazság s kegyelem Istene legyen a nemzettel! — Arad-város, augusztus 11-dikén 1849.“ (Az aláirások, mint föntebb.)

E mellett még egy másik nyilatkozat volt olvasható, Görgey Arthúr aláirásával, mely igy hangzott:

Polgárok!

„Magyarországnak eddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

„A kormányzó s a miniszterek ma hivatalaikról s a kormányról önkényt lemondtak.

„E körülmény által kényszerittetve, (sic!) a katonai főparancsnokság mellett ma a polgári hatalmat is ideiglenesen átvettem.

„Polgárok! Mindent, mit súlyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek: harccal vagy békés uton, akként, mint a szükség fogja parancsolni, mindenesetre úgy, hogy a már annyira megfeszitett áldozatok könnyittessenek, az üldözések, kegyetlenségek s gyilkolások megszüntessenek.

„Polgárok! Az események rendkivüliek s a sors csapásai súlyosabbak; ily helyzetben előleges kiszámitás lehetetlen; egyedüli tanácsom s kivánságom, hogy lakjaitokban békésen megvonulván, ellenszegülésre vagy harcba még azon esetre se keveredjetek, ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyon-biztosságot legtöbb valószinűséggel csak úgy fogjátok elérhetni, ha

házi tűzhelyeiteknél, polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

„Polgárok! Mit Istennek megfejthetlen végzése reánk fog mérni, tűrni fogjuk férfias elszántsággal s az öntudatnak azon boldogitó reményében, hogy igaz ügy örökre veszve nem lehet.

„Polgárok! Isten velünk! — Augusztus 11-én 1849.“ (Az aláirás mint fennebb.)

Ezen két főszereplő stilistikai mutatványain nem lehet mást gáncsolni, mint a magasztos szavak dacára az olyas „szánom-bánom bűneim“-féle alak fölvételét.

A haza dolgain mitsem javitott e két nyilatkozat és mitsem roszabbitott; azt, mit kiki régen érzett, sejtett, de kimondani nem mert, most falragaszokon olvasá s határlyosan kimondva látá, t. i. hogy a circumdederunt-ot elmondták a hon fölött s erre a „sauve se qui peut“ tökéletesen beállott, mert a honnak törvényhozója s kormánya többé nem volt.

Kossúth Aradot odahagyta s Törökhonnak tartott.

X. FEJEZET.

Az utolsó felvonás. — Ennek végjelenetei. — A kárpit leesik.

A hon végvonaglásaihoz közelitünk; a törvényes fő elbukott. Mielőtt azonban a kárpit leeresztéshez fogok, némely dolgokról meg kell emlékeznem.

Bemnek — mint láttuk, — nem sikerülvén Vécseyt feltételétől elmozditania, még a dobrai lázadás előtt Kossúthot egy felszólitással tisztelte meg, melynek foglalatja röviden ez:

Bem az ügyet teljesen vesztettnek még nem tartván, Kossúthot felhivja s megkéri, hogy a kormányt vegye ujra át. Ilyen terv csak Bem agyában fordulhatott meg, s e felszólitása Kossúthot Tergován találta, ki erre nemzeti gyászunk napján, aug. 14-dikén válaszolt.

Kihagyván a kihagyandókat, Kossúth levele igy szól: „hogy hazájának szép épitménye s vele az európai szabadság szentsége nem elleneink, hanem öntestvéreink miatt, önmagától összeomlott. Őt nem az élethezi gyáva ragaszkodás ösztönzé a távozásra, hanem azon meggyőződés, hogy jelenléte hazájára nézve károssá vált. Mivel Temesvárnál az egyesült sereg felbomlásban van, Bem pedig nem harcolhat, azért Görgey az egyetlenegy sereg élén kijelenté, hogy többé nem fog engedelmeskedni, ha-

nem kormányozni akar; kényszerité, hogy mint hazafi legyen honához hű, s helyet csinált neki.“

Tovább igy folytatja: „Jelenleg a legegyszerűbb polgár vagyok és semmi más; Lugosra mentem megtekinteni, mint néz ki ottan, s a hadfolytatásra nézve mily erőre lehetne még számitani? Vécsey tábornok seregét rendben s jó szelleműnek találtam, a többieket felbomlásban. Dessewffy és Kmetty azt nyilvániták, hogy a sereg nem küzdeni, hanem az első ágyúlövésre szétszaladni fog. Az élelmi szerek teljes szűkében, merőben requisitióra vagyunk szoritva. Nyomorú mód, mely a népet elleneinkké teszi! A bank Aradra, tehát Görgey hatalmába tétetett át; (ezt maga Kossúth parancsolta, mert Lugoson nem volt biztosságban). Meggyőződtem arról, hogy ha Görgey megadja magát, a lugosi sereg 24 óráig sem tartható, hiányozván a fentarthatás eszközei.“

„Egy sereg ellenséges földön ugyan fentarthatja magát requirálás- és adóztatással, — de saját honában?! — Én részemről soha sem nyujtok kezet ennépem elleni erőszakos és ellenséges rendszabályokhoz; szivesen megszabaditanám önéletem feláldozásával, de elnyomni — soha!“

„Láthatja a tábornagy úr, hogy lelkiismereti dolog. Nem tehetem, hogy tegnap lelépjek s a kormányt ma ujra kezeim közé ragadjam; (hanem magát kormányzónak neveznie, annak tartania s magát Törökhonban e szerint viselnie lehetett?).

„Ha a nemzet, a sereg máskép határozna, a dolog más szint öltene magára; de Görgey seregének, mindannyiok közt a legvitézebbnek is bele kellene egyeznie. Különben egyszerű polgár vagyok s mint olyan soha sem kölcsönzöm bár passiv jelenlétemet a nép elleni terrorismus, pusztitás, rablás, requirálás s elnyomás rendszabályaira.“

„Ha Görgey serege is felszólit arra, hogy a kor-

mányt ismét elfoglaljam, ha Önnek sikerül nehány operatiót kivinni; ha serege élelmezése a nép ijesztése és elnyomatásának rendszabályai nélkül is biztositva leend; ha a bank rendelkezésem alatt állván, ismét dolgozhat: e három feltétel alatt a nemzet szavára a kormányt visszavenném; ha nem — nem. Rám nézve a had nem cél, hanem mód a haza megmentésére; ha nem lehető célomhoz közeliteni, — nem fogok kezet nyujtani s a hadat egyedül a had kedveért folytatni. Tanácslom tehát, hogy népképviselőkből comitét válaszszon, mert csak a souverain hatalom rendelkezhetik a nép fölött“ stb.

Noha e levél semmi befolyást sem gyakorlott a haza ügyére, s mi következményre sem adott alkalmat, mert az egész ügy úgy el volt már kóficolva, hogy azt még a Jerusálem ostromában Bouilloni Gottfriedet segitett Torquato Tasso angyalai sem hozhatták volna helyre, — azt mindazáltal Kossúth jellemezéseért meg azért irtam ide, mert az elfogott levelezések közt egy apokryph rendelet is mondatott találtatni, t. i. hogy Dembinszky Bemnek, vagy mint némely magyar iró állitja, Bem Dembinszkynek hivatalosan parancsolá, hogy hadi mozgalmakat teljesitsen; ez azonban egyiknek agyából sem keletkezett; a temesvári csata után azon a tájékon verekedés nem is történt többé, a mint ezt már helyenkint elbeszéltük, valamint azt is, hogy mi módon oszlott szét s költöztek ki részei az ottani magyar seregnek.

Görgey, mint láttuk, megbuktatta Kossúthot, s ebben még Csányitól is segittetett, ki a végpillanatban régi barátjától, Kossúthtól uj barátjához, Görgeyhez ment át.

Miután Görgey Kossúthot megbuktattatá, az egy Nagy Sándoron kivül a sereg vezénylőinek hajlamait maga részére biztositá, s Aradon Kossúthtal egyidejüleg kibocsátá a „Nemzethez“ szóló kiáltványát; ekkor már

oly előkészületeket tett volt, hogy baráti és melléktartalmu tanácsokkal kisért parancsokat küldhetett mindenfelé, mint például, — a mint láttuk — Vécseynek, s hogy még az nap, azaz augusztus 11-kén, esti 9 órakor ezeket irhatta Rüdiger, orosz altábornagynak, mit magyarul s kivonatban iktatok ide:

„Az ideiglenes kormány leköszönt; a legfelsőbb hatalom a leggyengébbnek mutatkozott. Én, a tettek embere, további vérontást hasztalannak tartok. Én diktátor vagyok s ezen alkalmat használva legjobb meggyőződésem szerint a fegyvert feltétlenül leteszem.

„Midőn ezt teszem, a cár magasztalt nagyszivüségében bizom, s hiszem, hogy ő Magyarhon megtört népeit egy bizonytalan sorsnak ki nem fogja tenni, s fegyvertelenül ellenségei vak boszujának át nem engedendi.

„Én ezt azért irom, mivel csak az orosz császár ő felsége serege előtt teszem le a fegyvert, s ünnepélyesen kinyilatkoztattam, hogy egész seregemet inkább akármily tulnyomó erő által megsemmisiteni hagyom, mintsem hogy az osztrák katonaság előtt feltétlenül letegyem a fegyvert.

„Én 12-kén Világosnak tartok, 13-kán Boros-Jenőnek, 14-kén Bélnek, hogy ön körülkerithessen. Ha ezen menet nem sikerülne, ugy én a követő osztrákokat erélyesen visszautasitandom s Nagy-Váradnak tartandok, hogy csak orosz seregeket érhessek el, melyek előtt a fegyvert letenni késznek nyilatkozom. — Görgey s. k.“

Görgey levelét Klapka szerint forditottam le. Mennyiben másolta le e levelet Klapka híven, s mennyi mellékes, de Görgeyt jellemző s az oroszokkali már jóval előbbi egyetértését eláruló vonást felejtett ki belőle, — Klapka legjobban tudja.

Augusztus 10-kén vagy 11-kén Görgey Uj-Aradról Nagy Sándort visszahuzta; 12-kén gr. Onszloff, orosz

ezredes Görgeyhez érkezett, vele értekezendő; 13-kán a sereg Világosról Szőllősnek tartott; 14-kén történt a szerencsétlen fegyverletétel s a tisztek és közemberek Kis-Jenő felé kisértettek; 15-kén minden tisztnek Nagy-Várad felé kellett volna mennie, hanem utközben Sarkad felé forditattak; 27-kén Görgey amnesztiát kapott s 29-kén Andrássy őrnagy kiséretében elhagyta Nagy-Váradot s Bukovinán s Krakón keresztül Klagenfurtba utazott, mely város tartózkodási helyéül tüzetett ki.

Görgey némi dicscsel kezdett pályafutását fölösleges önbecsérzettel, tompa s eljegesedett szivvel végezé, s mert mindenki élén, függetlenül és önakarata szerint nem végezhetett, mintsem a megmentés munkáját másoknak engedje át, vagy hogy azt mással hasonló magas állásban vigye végbe, inkább vészbe dönté hazáját. Görgey megszeplősitette önmagát és gyalázattal illette hazáját, melynek ő mindent köszönhetett s mely őt bálványával, Kossúthtal egyenlő polcra emelte.

Mielőtt Görgeytől végbucsut vennénk, illik, hogy egy levelet közöljek, melyet Klapkához fegyverletétele után két nappal, azaz augusztus 16-kán Nagy-Váradról irt. Ezt pedig azért teszem, mert e levél vádolja a haza kormányát, a haza vesztét ennek s Dembinszkynek tulajdonitván. Klapka Magyarhon forradalmi harcának németül irt könyvében e levél tartalmát — kihagyva a kihagyandókat — ekként közli:

„A kormány örökösen önző eljárása s némely tagjának féltékenysége oda vitte az ügyet, a mint azt aprilban megjövendöltem. Midőn a Tiszán átkeltem, az országgyülés fővezérnek kivánt, — Kossúth azonban titkosan Bemet nevezte ki, s az országgyülésnek jezsuita-féle feleletet adott. Ezen huncfutság volt a később történteknek forrása“.

Megengedem — bár róla tudomásom nem volt és

most sincs, — hogy ez nem szép tett leendett, ha Kossúth Bemet már akkor nevezi ki, midőn még Görgeynek Tisza-Füreden hizelkedett.

Kossúth Dembinszkyt 1849. február havában, az országgyülés jóváhagyásával nevezte ki, még pedig a hadügyminiszter javaslata folytán, mikor Görgeynek váci körirata irányában bizalmat aligha élesztett. Tisza-Füreden szintén a hadügyminiszter ellenzése miatt nem nevezte ki őt Kossúth, ha akarta volna is; az országgyülés pedig vagy közömbös volt iránta, vagy kárhoztatá, sőt nagy része Vetter kinevezésében nyugodott meg.

Görgey igy folytatja: „Dembinszky Szőregnél megveretett, Bem Maros-Vásárhelynél szétszalasztatott, s az utóbbi Temesvárra sietett, hol a csatát kissé helyreállitotta, hanem visszanyomatva, 50.000 emberéből csak 6000-re maradt; a többiek, Vécsey jelentése szerint szétfutottak“. (Adatai itt hiányosak.)

Továbbá igy ir: „Dembinszky a helyett, hogy parancsa szerint Arad felé vonult volna vissza, az ellenséges Temesvár felé fordult. Igen sok adat küzd a mellett, hogy őt tetteiben az irányombani féltékenység vezérelte“.

Julius 1-jétől Augusztus 5-kig ki cselekedett ugy, hogy a szükségessé vált egyesülés meg ne történjék? — olvastuk. Dembinszky mozdulatainak okait föntebb közöltük.

Igaz, hogy a magyar világ Dembinszkynek vétkeül tulajdonitja azt, hogy nem tartott Aradnak. Ezt azonban nem annyira hadi ok miatt lobbantja szemére, mint inkább azért, hogy akkor Görgey nem merte volna a világosi tényt elkövetni. De kérdem: vajjon ki hitte vagy csak képzelte is azt, hogy Görgey oda céloz? — A sok hir, pletyka, suttogás között lehetett ugyan ezt gyanitani, de ha valaki akkor gyanuját nyilvánosan kimondja, épen azok fogták volna ezt nyakon, kik most kikelnek ellene.

Igy állván a dolgok, mikép merészelte volna ebbeli gyanuját egy külföldi nyilvánitani, midőn látta, hogy a jelentékenyebb faiseurök, dacára a sok panasznak, csaknem belé bolondultak Görgeybe, s egyedül őt tarták messiásnak.

Görgey igy végzi levelét: „Erdély felé a hátrálás szabad volt; de azon tekintet, melylyel hazámnak minden áron békét akarok szerezni, arra ösztönzött, hogy a fegyvert letegyem. Seregem legvitézebbjei — s ezek között Damjanics is, — oda nyilatkoztak.

„Eddig még ugy bánnak velünk mint derék katonák derék katonáktól várhatják; fontold meg mit tehetsz, s mit kell tenned. Görgey s. k.“

Erre nincs más észrevételem, mint hogy a későbbi kor fogja csak elhatározni azt, vajjon Görgey megérdemli-e a magyar Marotto cimét?

A világosi csapás után a kisebb-nagyobb osztályokban szerteszét levő többi seregrészek egymásután megadták magukat, hanem mindnyájan a világosi minta szerint, azaz az oroszoknak, mert a hol osztrákok voltak, ezeket vagy kikerülték, vagy megtámadták.

A világosi katasztrófa után 14 nap mulva Magyar- és Erdélyhon napkeleti és déli részein magyar hadseregrész többé nem létezett. Az egyes ide vonatkozó részletek sokkal kevesebb fontosságuak, hogysem azok leirásába bocsátkoznom lehetne.

A várak közül Arad volt az első, mely feladta magát az oroszoknak, kik azt azonnal az osztrákok kezébe szolgáltatták. Ezt rövid idő mulva Pétervárad követte, hol két fiatal vezénylő volt: Kiss Pál a katonai, s Hollán, a várparancsnok. — Ezek az egész ügyet veszendőben látván, a várat az osztrákoknak adák át, kikötvén maguknak azon feltételeket, melyekben Komárom őrsége részesülend.

Tudjuk, hogy Komáromban Klapka volt a seregvezénylő s Aschermann ezredes a várparancsnok. Ezek — dicséretökre legyen mondva, — Magyarhon hulló csillagát hamar muló fénynyel diszesitették.

Minden fegyvernemet összevéve, a vár őrsége körülbelől 25,000 emberből állhatott. Ez magára hagyatva, mint Magyarhon nyugoti védfala, büszkén s megtöretlenül lobogtatta háromszinü lobogóját. Haynau, szükségből-e vagy önhittségből, csak igen gyönge bekeritő sereget hagyott körülötte.

Klapka az alkalmat jól felhasználván, augusztus 3-kán a Duna jobb partján, másnap a balparton s a Vág vize körül levő osztrák őrségeket megtámadta, s azokat mindkét nap szétverte. Augusztus 5-kén Győrnek tartott, melyet 6-kán meg is szállott. Bécsben rémülést okozott; temérdek zsákmányra tett szert. Ereje azonban gyönge levén, győzelmét nem folytathatta; visszatért s ezzel katonai pályafutását dicsően végezé be.

A magyar sereg dél-keleten történt megsemmisitése után a vár csakhamar ujra bekerittetett s Haynau azonnal feltétlen megadásra szóllitá fel. Ezt nemsokára egy más felhatalmazottja, Liebler tábornok, hivatkozva a fiatal császár kegyelmére, folytatta, s igy történtek az alkudozások, mig a várból kiküldött két követ Magyarhon állapotáról, annak serege, s többi, magyar kézben volt várai mibenlétökről személyes tudomást szerezvén, vissza nem tért.

Ezek jelentése után az átadási szerződés megköttetett. Ez a várőrségre nézve becsületes, de a honra s a foglyokra nézve kevés vagy „semmi“ hatásu föltételek alatt szeptember 27-kén iratott alá, s december 4-kén a vár már az osztrákoké volt. Ezzel rövid ideig fénylett honunk függetlensége véget ért.

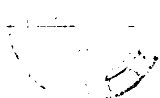
A vérmesebb hazafiak, kik már Pétervárad feladását

is roszalák, Komáromét még inkább kárhoztaták. Ezek a várban levő seregtől azt követelték, hogy mit a kormány nyilt téren működő százezreivel nem birt megszerezni, (t. i. a honnak becsületes békét,) azt Klapka és Aschermann a fügét mutató szűz segitségével vigye végbe.

Gondolom, hogy a radical Ujházy és Thaly Zsigmond ezredes ennél még többet, tán a várnak örökké megtarthatását is hitte, s igy csak belső árulásnak (!) köszönhetni, hogy Komárom az osztráknak törvényt nem szabhatott.

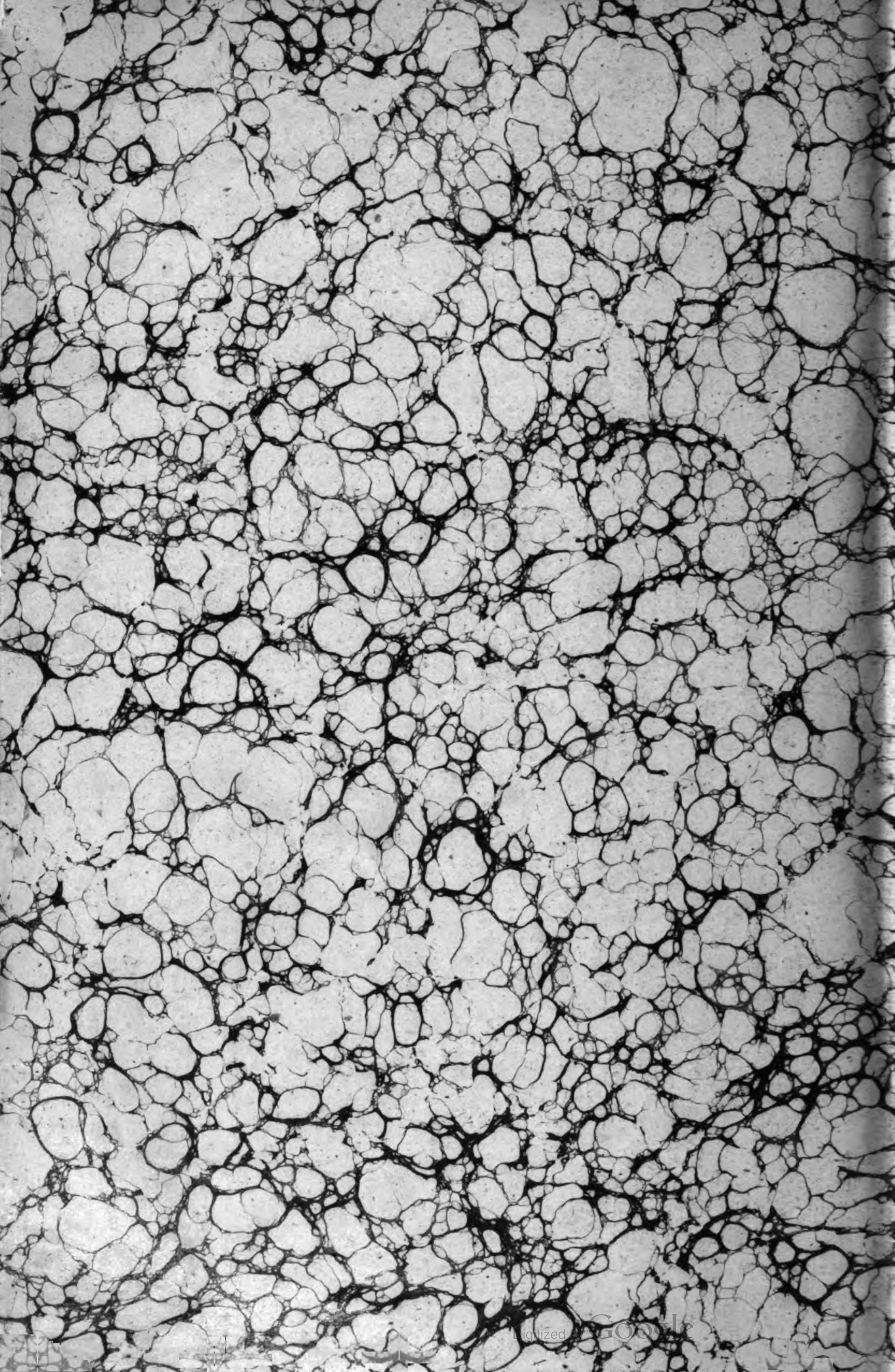
Voltak még olyanok is, kik azt hitték, hogy ha 8—10 hónapig tartja magát Komárom, a forradalom ujra kiüt, mely hogy jobban fog vezettetni és sükerrel fog koronáztatni, — az magától értetődik. És hitték, hogy az uj forradalmat a török kormány fegyveres, az angol és francia fél morális fél tengeri erővel, sőt még az amerikai Egyesült-Államok is támogatásukkal segitendik.

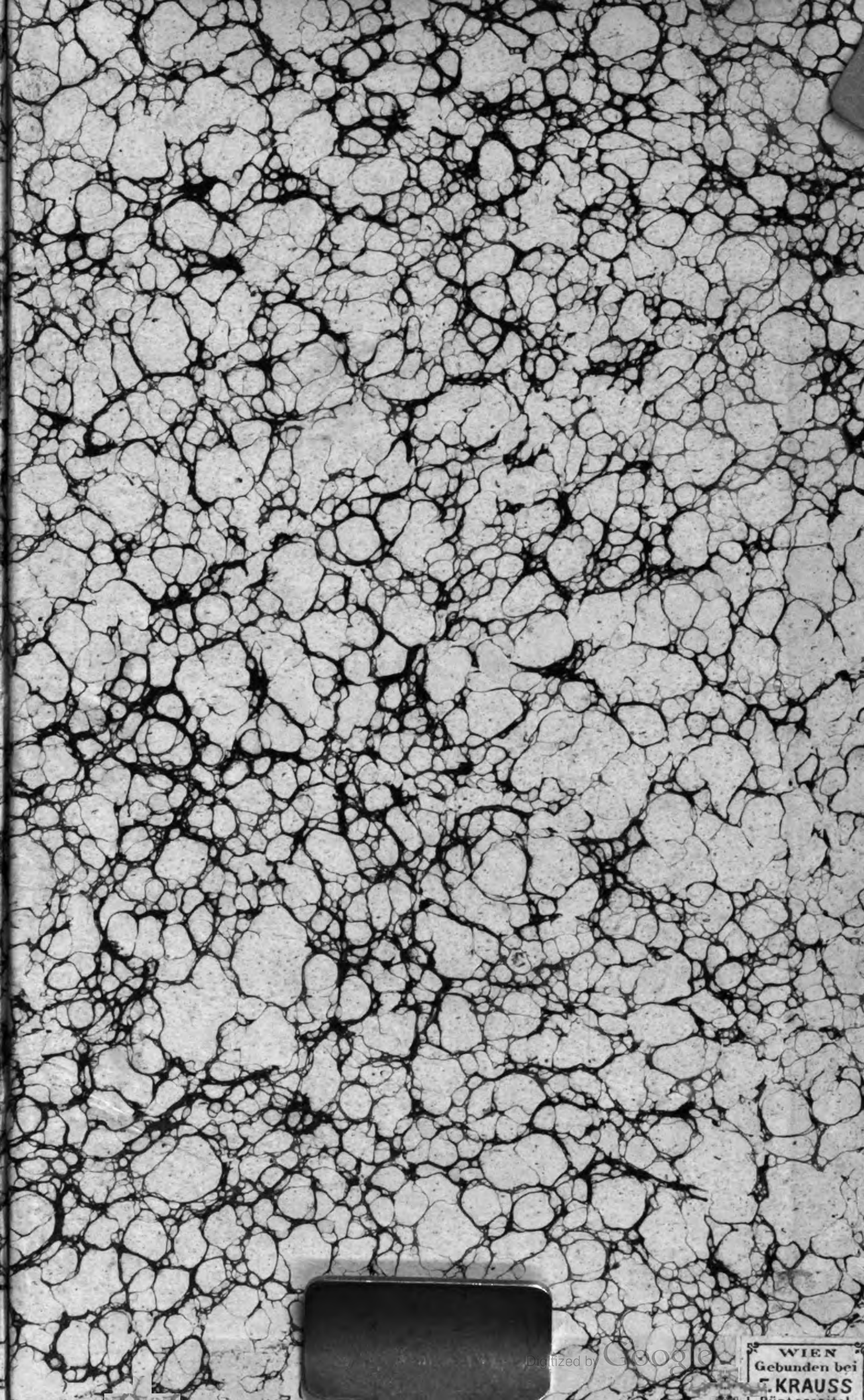
E sorok irója annyiban tart velök, hogy ha kitartóbb ellentállási szint öltenek fel, talán, — mondom: talán jobb jövőt csikarhattak volna ki a sok fogoly számára.

Vége a második résznek.

Nyomatott Bécsben, Holzhausen Adolfnál.

WIEN
Gebunden bei
KRAUSS
Digitized by Google

